

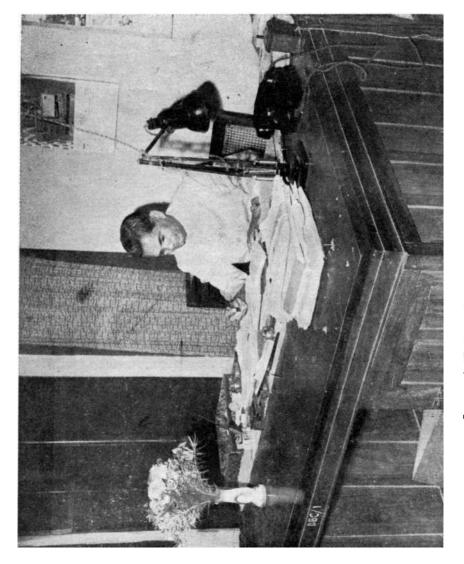

DESH1, XII-1 & 2

Deshbandhu Tollege Kalkaji, New Delhi-19.

DESH

Vol XII	July—De	ecember, 1963	Nos. 1-
CONTENTS			
Message for the Magazine		Principal (Dr.) Amba Prasad	i-
Addresses of Welcome to Principal (Dr		(Dr.) Amba Prasad	iii-i
Address of Welcome to Dr. B. N. Gang		anguly	v-
The Independence Day Pledge		****	v
Why take a pledge of Solidarity?		Shri Jawahar Lal Nehru	vi
Editorial		Sujata Varma	
Bottom's Dream		- China	
The Scientific Method		Shri V. N Pasricha	
Lebanon, Land of Milk and Honey		Emely Zalami	
Reminiscences of Life		Shri G. S. Mamik	
Radioactivity and Medicine		Goutam Banerjee	
A Tete-a-Tete		Sujata Varma	
Wedding Invitation		Shanta Butani	
Writing		Bal Krishan Pardal	,
The Tutor		S. H. Subramony	;
And I Died		Ghanshyam Khokar	
Literature		Keshava Narayan Pandey	
The Fulfilment		Arun Madan	
To Beauty		Shashi Dhar Kabtiyal	
My Sister		Vijaya Lakshmi Rajan	
Africa's Lhasa: Tímbuctoo		R. C. Dutt	
Asoka and his Dharma		Asha Sharma	Š
Two Poems		Shri J. K. Jain	3
Future of English after 1965		Khem Chand Vassandani	3
Some unexpected Visitors		C. Parvathi	4
About Ourselves		- Indeque	4

Principal (Dr.) Amba Prasad, M.A., A.M., Ph.D.

Message for the College Magazine

By Principal (Dr.) Amba Prasad

When the Chief Editor of "Desh" asked me for a message for its readers I began to wonder whether I should agree to give one. It has become customary to ask for a message from a new head of an institution and it is also customary to give such a message. Such messages are more often taken for granted and as such are read by only a few. In any case they are not taken seriously. I agreed to follow the custom in the hope that the young resiers of this journal will not only not fail to go through the words printed here but will also ponder over what is intended to be communicated.

Dedication to their studies is the first duty of the students. Coming as they do from middle class families, students of this college, both boys and girls, should be able to cultivate this habit much more easily. In no other walks of life, not even in those where steady pursuit of wealth is the aim, as profession or trade or industry, is so much dedication to be found, as is required in this life of a student. A dedicated student behaves in a cha-

racteristic way of his own. He has a distinctive personality of his own. He is respected everywhere he goes. He developes a habit which remains an asset throughout his life and leads to success in whatever career he chooses to take.

Then there are the three ideals of "love, truth and service" which I never tire of emphasizing for the students of Deshbandhu College. If a student has no ideals, he is not fit to be a student. These three provide the beacon light which should guide a student in his student days and ever afterwards. From these ideals will flow other virtues. A student's personality should be based on a harmonious blend of knowledge and charac-Let these ideals shape your ter. You will thus become character. students of which your alma mater will be well proud. You will go out into the world bearing a distinct stamp of your own, so that I shall be able to say with humble pride: "Here is a student of my College; ideals of 'love, truth and service' have gone deep down into his character." You

will always be able to keep your head high, whatever your economic status in life.

You should constantly ask your-selves the questions: "Who is fit to be free?" "Am I fit to be free?" Our national freedom is under stress and threat. Grave dangers within and without threaten us. We must defend freedom at home and abroad. We must be willing to have it cost us something to defend it. We must all gird ourselves for a struggle which may last for several years.

So also let us ask these questions: "Is the clever predator fit to be free?" "Is a social parasite fit to be free?" "Is he fit to be free who indulges in clever politics to secure his selfish ends?" The answers, I am sure, will be the same in all the cases. If our education serves mainly to increase the power to exploit our fellow-men and widen the scope of our operation

with greater immunity, that education is not worth having at all. Are the blackmarketeers and adulterers and corrupt officials, however highly educated and highly placed and however armed with the power of wealth, fit to be free? In the present stage of social change in India and in the times in which we are living, we cannot afford to be living off the good things supplied by the society without giving back to it in equal proportion. Likewise some among us adopt questionable means to achieve their ends tempted by prospects of immediate gain. That is the misuse of higher education If means are vitiated, the ends are bound to be vitiated.

Let us then give some thought to what our duties are in the context of India of today. Let you be the bearer of the torch of love, truth and service. Let this torch be carried forward to others so that it may continue to burn.

"A secret.

prayer lies hidden within the human heart. The man himself does not know it, yet working mysteriously within his soul, it urges him to prayer according to each man's knowledge and power."

(The Way of a Pilgrim)

Address of Welcome presented to Dr. Amba Prasad

By Members of the Staff Association

Sir,

I am glad to have this privilege of extending to you, on behalf of the members of the Staff Association, a hearty welcome on your assumption of office as Principal and as the new Chairman of the Association. Your arrival here was long and eagerly awaited, and this gives an added charm to the occasion. The question of the appointment of a permanent Principal had for quite some time been before the Governing Body, but perhaps because it was engaged in settling the bigger question of the transfer of the college, your appointment had to wait for nearly a year and a half. Now that the reins of office have been entrusted to your able and energetic hands we can confidently look forward to a period of rapid improvement in every sphere of the college Our optimism, Sir, is not without reason. Looking to your high academic attainments, in India and abroad, and your long experience as a University teacher, your high scholarship, and your proven organizing ability—looking to all these qualities we can safely say that the authorities have made an excellent choice in selecting you for this post.

This college has several requirements some of which need prompt attention. We are, in the first place, short of adequate building. The college has no good Hall, no common

room for the boys, and not even sufficient number of class rooms. Our library is housed in a narrow and stuffy corner where there is neither space nor proper atmosphere for quiet, serious study. Our staff room needs proper maintenance and refurnishing. Again, we have no staff quarters, and nearly all of us have to pay exorbitant rents for houses that can hardly be called respectable; and some of us have to live as far away as Karol Bagh or Kamla Nagar. The contruction of staff quarters, we feel, Sir, is a must, and deserves priority.

I could dwell on our problems much longer but for fear lest this emphasis on the unsavoury aspects of the college should mar the note of joy and welcome with which I began this address. I put a halt to this strain. You will, Sir, in due course, get fully conversant with our needs and problems, and we are sure you will do your very best to bring this college in line with the best colleges of Delhi. On our part we assure you of our unscinted co-operation and wholehearted devotion to our work and We wish you, Sir, a very duties. happy and successful time in the college, and we bid you once again a very cordial welcome.

Before I end, I would thank you, Sir, for having agreed to our request to meet us over a cup of tea and for having listened to this address.

Address of Welcome presented to Principal (Dr.) Amba Prasad

by the College Union

Sir,

In my capacity as the Vice-President of the Deshbandhu College, Kalkaji, I have the honour to welcome you today as Principal of the College and also as Chairman of the College Union Committee.

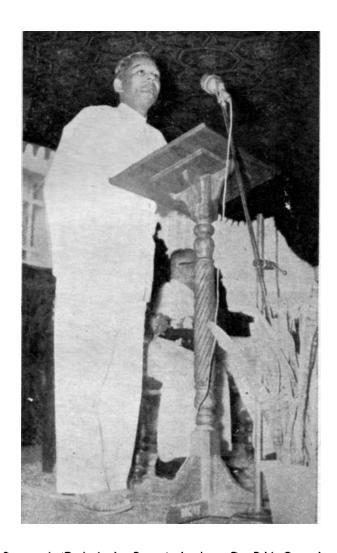
For the last one and a half years we were working under the guidance of Shri R. K. Sud, the Officiating Principal, who has now resumed his teaching work after handing over the charge of the College to your worthy self. We hope that the College will rise to eminence under your guidance. If the face is an index of the mind we can safely infer that your intellectual grasp, academic attainments, teaching ability and impressive personality are bound to leave a mark on the administration of the College. On our part, Sir, we assure you of our fullest co-operation.

We have several difficulties and handicaps. To mention a few, we lack a common-room for boys; accommodation in the library and facilities for sports are inadquate and the College Union has no office.

We shall have to come to you, Sir, time and again for guidance and help. We hope we shall always get them. We shall discharge our duties to the best of our abilities and capacities and try to prove worthy of the offices to which we have been elected by our fellow-students.

With these few words, Sir, I once again welcome you in our midst as our Guide, Philosopher and Friend.

THE COLLEGE UNION

Principal (Dr.) Amba Prasad thanking Dr. B.N. Ganguly

THE COLLEGE UNION

Dr. B.N. Ganguly, Pro-Vice-Chancellor, University of Delhi, inaugurating the College Union.

Address of welcome presented to Dr. B. N. Ganguly

Pro-Vice-Chancellor, University of Delhi.

on 14th September, 1963

Revered Sir,

On behalf of the students of the Deshbandhu College, Kalkaji, I, as the President of the College Union, extend a hearty welcome to you. Today is an important and auspicious day for the college but it is also a day which your august presence amongst us has made all the more memorable. When we approached you with the request to grace our function, you, Sir, responded to it with the traditional readiness of our Gurus of celebrated memory. Your blessings, Sir, we are sure, will help to sustain our humble efforts to make the working of the College Union during the year a success. We could not have chosen a better person than you, Sir, as our Guide, Philosopher and Friend. You, Sir, combine in yourself the best traditions of our country as a gentleman, student, scholar, teacher, a specialist in the domain of Economics. an author and an administrator. We all know, Sir, that you are a worthy son of a worthy father, a brilliant student who never missed a scholarship in any examination, the highest being the coveted Premchand Roychand Scholarship in the University of Calcutta. You are an eminent teacher who devoted himself to the honoured profession of imparting knowledge, first at the University of Dacca from 1926 to 1932 and afterwards at the University of Delhi.

Your merit as an economist was recognised by the Government and you were invited to participate in, and represent your country, as a delegate in more than one International and Commonwealth conference. You also served as a member of a number of National Commissions.

In the midst of these multifarious activities, you never let the academic interests suffer. If any proof is needed we have your many writings, both pamphlets and books. Even at the moment you, Sir, are engaged in writing (1) Economic Problems and Prospects of Kulu and Kangra Valley and (ii) Inter-State Trade in India.

This refutes the oft-expressed appehension in academic circles that administration kills scholarship. From teaching and writing scholarly books the next step was to the Directorship of the Agricultural Economic Research Centre at Delhi, the Deanship of the Faculty of Social Sciences and lately the Pro-Vice-Chancellorship of our Your career. Sir, is University. spectacular; a career of which anyone could be rightly proud. But you, Sir, have taken the honours and distinctions as they came with modesty and humility which characterize a true votary of knowledge.

Your manifold merit raised you to eminence. We admire that and we

cannot help wondering at it too. But it is as a teacher, Sir, that we love you most. I need not be a mirror to you to bring out your qualities of head and heart; your very appearance speaks for them eloquently enough, Those who have come into close contact with you, as your students or as colleagues, bear testimony to your charming personality, unassuming manners, sweet and soft voice and large-heartedness. Your interest in the student community is almost paternal. It is, indeed, a privilege for us to have you in our midst today to inaugurate and bless our College Union. The Students' Union in this college has a proud and distinguished tradition. We fervently hope that this year also we shall make efforts to make the Students' Union a helpful organ for the fullest flowering of the students' personality and a useful forum for various extra-curricular activities like organizing of debates, declamation contests and lectures. We intend this year to set up a Volunteer Organization which would attempt promoting better relations between the passengers and the D. T. U. authorities. It is a matter of pleasure that the Principal has kindly

agreed to be the first volunteer of this kind. It is also our humble effort to promote National Integration and foster a feeling of oneness amongst the students.

We in this college, Sir, have certain peculiar problems and difficulties. For one thing, we are housed in a building which is singularly inadequate for the growing needs of our flourishing institution. We as students feel that our library could be improved and expanded in many respects in order to make it more useful to the students. A few other handicaps like the lack of a common-room for the boy students and an office for the Union would be apparent even to a casual visitor. We hope with your active help and keen interest in the well-being of this institution we shall be able to overcome these problems and remedy these short comings.

I once again express a deep sense of gratitude to you for having spared us some of your valuable time today, but I do feel. Sir, that you are but one of us and that in honouring you we but honour ourselves.

"There are two kinds of immortality; that which the soul really enjoys after this life and that imaginary existence which men live in their fame and reputation."

(Joseph Addison)

The Independence Day Dledge

"I, on this the 16th Anniversary of our Independence, take this solemn pledge in the presence of members of the Deshbandhu College, Kalkaji, and with faith in God, that I shall strive with all the strength, courage and determination that are given to me, to preserve our national freedom, national unity and national integrity. I shall not flinch from even performing the supreme sacrifice of life whenever demanded of me in the cause of the motherland. I am quite conscious that our freedom is facing a grave threat today. I take the firm pledge to meet this threat from whatever quarter it may come.

As a student, I will always worship at the altar of learning because I know it is my sacred duty. But I know at the same time that the community has also a claim on me. I resolve further to rededicate myself to the task of building up of the nation to the best of my capacity.

Above all, I believe that nothing can be achieved without character and, on this day, I take a pledge to build my character on the foundations provided by the ideals of love, truth and service."

(vii)

"And why, indeed, should we have to take a pledge of solidarity? Solidarity is a natural thing which the people of every nation must possess because the whole concept of a nation is that the people hold together, that the people have many common features, that the people attain freedom and retain it, and that the people realize that in the freedom of the nation and in the progress of the nation lies their progress and advancement. If in a country there is no solidarity, no proper solidarity, that country is doomed. It goes to pieces. It cannot fight the many dangers that beset it......

We are, ever since the sad experience of last year, trying to build up our strength, our military strength, our air strength and all that, but remember that the real strength of a nation lies in its mind and heart, in its firm determination to face all dangers and to preserve the freedom and integrity of the nation.

Who was the bravest man that India has produced in our times? You know that. Mahatma Gandhi was by far the bravest man whom I have ever met. He was not a man of arms using arms; he was not a man who suppressed others, but he was a man who was invincible in the strength that nobody could suppress him or buy his soul for any thing that could be done. Now, we are not wholly following Gandhiji's way, because we have resorted to arms, to armies and air force and navy.

That is true because the conditions of today in India require us to do so, because unless we did that we would become weak, we would become cowardly and we would betray our nation. But the fact remains that whether you take to arms or not, the real courage lies in unity, solidarity and strength of will and strength of heart. And even in having to fight with arms, this has to be supported by the work and courage and unity of the nation.

If a country is united in this, if there is solidarity among the people, then not merely arms can conquer it."*

Shri Jawahar Lat Nehru

^{*} Reproduced from the Hindustan Times, New Delhi.

Editorial

Here we are once again at the commencement of a new academic year. Some of the old familiar faces gone, but in compensation we have many more enthuasistic youngsters all around. An embarrassing, yet entertaining time over, which is given and taken also in good humour, they are now settling down. Let us make this an opportunity to welcome all the freshers who are now going to be a part and parcel of the college.

After a long waiting of almost two years we have now among us our new Principal. Well, they say, patience is ultimately rewarded and so it seems; for we have in him a perfect gentleman. His very inspiring presence has lent an air of discipline and dignity to the college. Under his kind and capable guidance we are sure to improve and prosper.

Our college has a reputation for being chivalrous to the whole lot of applicants; mind you, to all those who are deserving and even to those who are in distress. From 850 the strength has now gone above a thousand. While there is such an over-crowding the premises remain the same which could hardly accommodate even the eight hundred we had two years ago. The space-problem has now cost us even a 'sacrifice'. The college hall has to adopt a waxen look. Normally it is to be a reading room and only on occasions a hall, or an auditorium in the real sense of the word. Since the University has to take charge of us very soon let us now hope for a speedy execution of all that is promised to us; a spacious building and better facilities.

We should not let ourselves be overwhelmed by these petty grievances of ours. Indeed, they are petty when compared to the catastrophe confronting our nation at the present moment. To retain the hard-won freedom and to preserve the prestige of cur sacred soil should be the sworn duty of all the students. The compulsory N. C. C. training has already fostered a certain amount of discipline and a high morale in us. So let us drown all our personal grouses. With all the limitations and shortcomings let us try-and succeed-in being useful to ourselves and to our nation.

BOTTOM'S DREAM

Snout: "O Bottom, thou art chang'd! what do I see on thee?

Bottom: "What do you see? You see an ass-head of your own, do you?" (Exit Snout)

Re-enter Quince

Quince: "Bless thee, Bottom, bless thee! Thou art translated."

Bottom: "I see their knavery: this is to make an ass of me;....."

The truth of Bottom's words dawned upon my mind the other day when I saw the ass's head of Ravana, the Demon-king of Lanka, go up in Every year we take immense pains and spend thousands of rupees to celebrate the triumph of Rama over Ravana: the triumph of Good over Evil or of Reason over Folly. But are we any the wiser for that: that is to say, a bit more reasonable than we were last year or the least bit less foolish than our forbears? We do celebrate this triumph but if truth must be told—though it is the bitterest of truths-we cherish our folly more than the much-trumpted wisdom. Which sane-headed fellow will cut his nose to spite his face? Or in plain words, man alone will manufacture the deadliest nuclear bomb to blow himself up and put an end to civilization. The ass's head, which Puck placed on the head of Bottom in Shakespear's play: A Midsummer Night's Dream, seems to

stick to us as our very shadow. Shake it off even if we will, it will not leave us; the ass has parted with it once for all and made a free gift of it to Man, his Master. This was the broad meaning in the long drawn out bray of the ass who timed it with the explosion of the first cracker and who, as I turned to look in his direction. slunk away with a jeering and snarling laugh on his lips.: "It is not I who possess the ass's head but you who perpetuate the memory of this day..........!" And I felt guilty.....and returned home with my head hanging in shame. An ass to teach me wisdom! What an ass of an ass! He seemed to have a head that was not that of an ass; at least not of the type Buridan's ass in the fable is credited with.

Till that day and till that hour and minute I had always wondered whether the ass, or to give the more familiar name, the donkey, had a sense of humour; to make us laugh at ourselves. To say that he has any sense at all, you would say, is to make a tall claim for him—a claim difficult to establish in face of stories, fables and dictionaries galore. We need not waste our efforts. It would be, indeed, a pity to endow the ass with the proverbial ass-head. For what is an ass with the ass-head; a living specimen of man without man's head on his shoulders or man with the asshead. What is in a name? The ass would not change his name with

man.....not with what man has today made of himself.

Did the ass ever have a head? The ass who carried the infant Jesus had no head; she had a heart, a heart obviosly full of humility that vied fairly with the adoration of the Magi. If she had a head she would certainly have lost it and become swell-headed and claimed a part of the glory that was the Lord's. She would have not have used her hind legs to proclaim her dignified existence and hurl defiance at man, who worshipped the Lord she carried, but on the contrary she would have strutted. like the proud steed of Bolingbroke during his triumphal march into London, with his head held high. Look at the Nandi Bull, the mount of Lord Shiva. and you at once see the difference.

Once again, look at the dignified self-effacement with which the ass suffered Titania, Queen of the Fairies, to make love to Bottom 'translated' or crowned with the ass-head. Not a hair of his did turn under the soft caresses of Titania; neither did he put forth his usual bray of gratification or an outburst of humour at the sight of this monstrous absurdity: Oberon's Queen making love to a weaver, and that too with the ass-head......; neither did he break forth into a twist-dance at the smell and taste of tiny delicacies offered to his tickling palate

(Bernardus Sylvestris)

by the whole crew of elves and fays. What heroic self-effacement! Could you or I have done it? With the same indifference or passivity of decorum, if you choose to call it so, he heard the gibe of Puck: O Lord, what fools these mortals be!" He being mortal, even though not human, would have kicked Puck in the wings if he had a head. He had a heart and suffered Titania make love to him. Why spoil the fun of the moment!

Yet another handy instance that comes to mind is that of Modestine, the she-ass whom Robert Louis Stevenson adopted as his companion on his celebrated rour in the Cevennes. R. L. S. was a perfect Bohemian and only an ass—and she-ass, if you will permit—of the nature that Modestine had would have put up with his vagaries and indiosyncrasies. If R.L.S. ultimately realized that it was he who had to come to terms with Modestine and synchronize himself with her preferments the credit should go to him for possessing a head that could think: Modestine had no head. The prudent reader while he reads the Travels with a Donkey in the Cevennes has a disturbing feeling that Modestine wonders whether R. L. S. had not lost his head long before he decided to undertake the present tour and launch himself and her—the poor she !together on what at best was a fool's On the sly she laughs at errand. R. L. S. and hums Puck's immortal words: 'O Lord, what fools these mortals be !' Only a crazy head, that is to say, a fool, would have hit upon the quixotic idea of travelling in the Cevennes- or for the matter

^{**}Great-hearted is the horse: the donkey hears

A soul bowed down beneath his load of ears.

of that, across the virgin tropical wilds of Africa or the Sahara, and this all by himself. Kinglake knew better. Possessed of a heart, she willy-nilly joined him to bear him company. How generous of her! To begin with she had a head. Did she not put up her hind legs and throw the luggage and the accourrement? But ultimately her heart triumphed over her head and she surrendered her head to R. L. S.'s head.

Instances could be multiplied. I shall content myself with one more. Who does not know the story of the father and the son who could not decide whether the old man or the young son or both of them should ride their donkey and who in the end decided to carry the donkey on a pole—to drop the poor little dear into a pool of water. A typical donkey with the free use of his legs, will not easily allow himself to be leg-tied and

slung across a pole and be mocked at by every Tom, Dick and Harry. But the story cannot tell a lie: this donkey submitted himself or herself—the story does not specify the sex—to the ridicule of an entire town and to an ignominous end. Call it martyrdom or, if you need must use your pet epithet, folly. But whose folly? The ass's or the master's? that is the question!

Man is conscious that he has the ass-head and also that he must not have it if he is not to be an ass; yet he cannot help it. Call it cruelty of fate or just a dirty trick of Powers that be; but it is as much there to-day as it was with Ravana, the Demon-King of Lanka. The ass-head is much more man's than the ass's. He has bartered his soul for it. One need not be a patch'd fool to interpret Bottom's dream or his words:

'Methought I was, methought I had......?'

"When we talk of socialism, we mean socialism of an ethical character. It is an attitude of mind, a pattern of behaviour, a way of life. In the socialistic pattern of society, the individual should subordinate his self-interest to national welfare. A new type of being who has developed an ethical sense is essential for the socialistic reconstruction of our society.

Ir is well to recall the words uttered by Gandhiji in 1925 about the seven sins which afflict our society. They are Politics without Principle, Wealth without Work, Pleasure without Conscience, Knowledge without Character, Commerce without Morality, Science without Humanity, Worship without Sacrifice".

—Dr. S. Radhakrishnan, President of India.

The Scientific Method

By Shri V. Nº Pasricha

CCIENCE is a large and important part of our world to day. In fact our very existence depends on it although we may not be conscious It will be interesting to understand how science progresses; in fact what science is and how the scientists work. Scientists are not totally different from other human beings like artists, poets, writers and businessmen. They are intelligent in their own field no doubt but they possess an extra quality, curosity, which is their peculiar business and a starting point of scientific investigation. A few of the great scientists, like Maxwell, Ramanujam and Henry Perkins have been child prodigies, but not all. Einstein, the great genuis, was dull and slow in his childhood. Same can be said about Newton and Faraday. But all great scientists had child's curiosity which they pursued. They were not satisfied with everyday explanations of the world around. Many of them were day-dreamers. In fact many of the world's great ideas have sprung from simple day-dreaming. Intelligence. devotion and intuition go a long way in building up scientific progress, but far more important is the method employed by scientists. It is due to a correct method and approach to work that science has made such a stupendous progress in the last two hundred years. The credit for forwarding and expounding a new scientific method goes to giants like Copernicus, Galileo, Harvey, Newton, Boyle and Pasteur.

Let us see how a scientist works. To explain something he begins with what he already knows, by careful observation and experimentation or by experiences gained by others. He states the problem clearly and then advances a hypothesis (a Greek word meaning something put underneath) which is the starting point in his systematic search of truth. A hypothesis is an explanation, answer or theory of some kind which is not yet proved. The scientist now deduces by argument what ought to be true if his hypothesis were true. Deduction is a technical term meaning the process of reasoning out what must necessarily follow if a certain statement is true. Next he devises an experiment to test his hypothesis. The result of the experiment may support his hypothesis. If testing and retesting confirm his hypothesis it becomes a theory which if it stands the test of time may become a law.

Let us follow two children, A and B, discussing why a dog is licking a piece of paper. A says the dog likes paper (Hypothesis I). According to B, there may be something good on the paper which the dog likes (Hypothesis II). To disprove the first hypothesis, B conducts a control

experiment by offering the dog a clean piece of paper. The dog rejects it but keeps on licking the first piece. This proves B's hypothesis. Without knowing, the children are using the basic element of scientific method.

Using this scientific method, Lavoisier, the founder of modern chemistry, gave a deadly blow to the previously existing phlogiston theory of combustion. According to this theory or concept, a hypothetical substance named phlogiston was a necessary part of a combustible substance and escaped on burning. Lavoisier observed burning objects and asked himself what really happens when things burn. Based on his work and others' he proposed a hypothesis that a vital part of air was responsible for combustion. To test his hypothesis he heated mercury in a measured amount of air and obtained red oxide of mercury. He showed that the residual air did not support combustion and was not fit for breath-After heating the oxide of mercury he recovered equal amount of 'air used earlier. This recovered 'air' was shown to support combustion copiously. In fact, combustion occurs only due to this part of air, called Oxygen. After repeating his experiments a number of times, Lavoisier confidently restated his hypothesis, now a theory, that fire is caused by chemical reaction between the burning substance and the oxygen in the air.

An example from crime detection can further establish the soundness of the hypothetico-deductive method.

In a story by Arthur Conan Doyle, Sherlock Holmes, the great sleuth, visits the scene of a murder. After studying the corpse and evidence carefully he pronounces that the murder has been committed most probably by a British sailor, with a limp, and who has just returned from China. He suggests looking for such a person after finding if a ship has recently returned from China. Then he explains to his friend Watson his conclusions based on his deduction and reasoning. His keen eyes have noticed a peculiar angle of the left footprint (of the murderer) compared to the right. He has found bit of ashes, half smoked, near the corpse. His experience of pipe tobacco shows that the ashes are from a cheap type of adulterated opium sold to British sailors in certain ports of China. The knot round the victim's throat reveals that the murderer is an experienced seaman. Holmes is reasoning that if the murderer were a certain kind of person, certain things would follow. He is thinking of just that kind of person who, if he were the murderer, would leave exactly the traces that were actually left at the scene of the crime. In other words he is thinking of a theory which world fit the facts observed. The more facts a theory fits, the better it turns out to be.

Many important discoveries have been made by deduction. Copernicus reasoned: If the Earth were rotating round the Sun the apparent motions of planets could be easily explained. Later astronomers reasoned: If the Copernican theory and Newton's law of gravitation are correct, then a new planet should be detected at a certain position. Archimedes reasoned: If the crown is made of pure gold it will displace the same amount of water as pure gold weighing the same as the crown. Lister reasoned: If putrefaction and wound infection are caused by harmful bacteria in the air then the wound will heal if the germs are killed by a disinfectant like carbolic acid.

The scientific method thus consists of observation, hypothesis, deduction, experimentation and drawing conclusions. In this way one arrives at true knowledge. Knowledge thus built up reveals more knowledge and is incentive for new ideas to appear. Science itself is not simply knowledge. It is a systematic observation of phenomena, the collection and classification of facts and logical deduction of generalisation or laws from these facts. The scientific method discussed above is also called the Inductive method of which the Deductive method is a part. The Greeks were remarkable philosophers and scientists some 2,500 years ago and contributed a lot to the progress of science. The downfall of Greek science was due to the defective scientific method which was purely

deductive and not based on experiments to support deductions. Experiments play a major role in the development of science. They not only prove or disprove a concept but also give new information. As a matter of fact, experimental results are of permanent value whereas one theory may replace another in the light of new facts. Another condition of healthy growth of science is that theory and experiment must go together.

History of science shows that only by correct scientific method any kind of enquiry is able to make a headway. Every body cannot become Rutherford, Curie or Bohr, but one can adopt the method. This method is an exacting discipline which demands that a scientist must not take any thing for granted, must not trust his senses, must lay aside all his prejudices, marshal his facts without fear or favour, frame his hypothesis accordingly and verify results. New ideas in science do not come out of nothing. They come with discipline, experience and reflection. If you keep on turning a problem in your mind they will come sooner or later. They come to the prepared minds who keep on looking for them.

"It is no longer the forces of nature which threaten us. At the moment, blind social and economic forces which have come into existence as a by-product of our non-scientific civilization are controlling us. We must control them, or perish; and the first step to controlling them is to understand them."

Lebanon, Land of Milk and Honey

By Emely Zalami, Pre-Medical 2nd year

FEW countries in the world have so successfully combined the old and the new as Lebanon. A pocket sized democratic parliamentary Republic, (it has only four thousand square miles of territory) skirting the Mediterranean, it has been picturesquely described as "rich in time but poor in space."

Layers upon layers of history lie beneath this thriving and modern Republic of the East and the West. It draws its harmony from the beauty of the Cedars; "the Cedars of the Lord" are perpetual and tease the march of time. Its green valleys, softened by the shade, are ever smiling. Its snow-capped mountains overlook the sunny waters of the warm, blue Mediterranean.

The Ancient ruins of Baalbeck, Biblos and Sidon and the historic cities of Tripoli and Tyre, co-exist with the most modern architecture and civic conveniences of the midtwentieth century.

Lebanon, blessed by geography to provide a meeting ground for the East and the West, has made the most of the blessing. It is the West's gateway to the East. Its capital, Beirut, is touched and adorned with progressive ideas from the West, and the rich traditions and heritage of the Orient. The fruit of this union is everywhere

evident. It has made the Lebanese the most cultured people of the middle East and a credit to all those lands to which they emigrated in such large numbers at various stages of history.

Lebanon's contribution to the world's culture is immense. The Phoenecians, the forefathers of the modern Lebanese, gave us the Alphabet, the twenty-two "Magic Symbols" with which to record our thoughts and emotions for the benefit of posterity. The Phoenecians have settled in different parts of the world. In the South-American countries, the Lebanese emigrants have distinguished themselves in all walks of life.

Unlike emigrants of other lands, and other times of history, the Lebanese have brought credit and lasting benefits to the land of their adoption. To-day to Lebanon's home population of two million there is an equal number of Lebanese emigrants, or persons of Lebanese origin living in different parts of the world.

The Lebanese can never forsake their business instincts nor their passion for their native language. In Santiago Del Estero in Argentina, the Chamber of deputies consisted of an overwelming majority of Lebanese emigrants. Naturally, the Arabic language dominated the debates, until the whole thing had to be stopped by vigorous campaign followed by the intervention of the Federal authorities. Dr. Arturo Elia, the recently elected President of Argentina, is also of Lebanese origin.

The Lebanese overseas can be described as Ambassadors Extraordinary of their homeland abroad. They bring credit not only to those countries where they have flourished but also to Lebanon from where they have hailed.

The plural society of Lebanon, a mixture of Christianity, Islam and Judaism, makes for a fine blend of culture and thought. Racial minorities, like the Armenians and Kurds, add colour and variety to the composition.

Arabic, French and English are the mediums for teaching and social intercourse.

Truly, the winds of change, blow freely over Lebanon not only from the depth of time, but also from all the corners of the globe.

Eighty per cent of Lebanon's population is literate. There are five universities in Beirut alone. Therefore it is called the "city of universities" Thirty five thousand students belonging to fifty five foreign countries are now studying in Lebanon.

Lebanese authors were pioneers in the modern Arab cultural renaissance, and have taken part in French and English cultural movements. The best known Lebanese writer in English is Khalil Jibran whose books, specially the widely read book "The Prophet", have been translated into many languages including Indian languages.

Beirut is the architectural farrago of sky-scrapers, minarets, churches and apartment houses. The city is growing so fast that street maps become out of date, before they come out of the press. Planes from the world's leading air-routes hop at Beirut and Lebanon is a must for the globe-trotter and the tourist.

Beirut is the oldest university city of the world, and bids fair to the rank of Oxford, Paris and Nalanda, in this respect. It was once the seat of a Roman School of Law, until its destruction by an earthquake. Two of its distinguished Professors, Papinian and Ulpian were among the major contributors to the Justinian code.

Lebanon's long sandy beaches, and its ideal Mediterranean climate have made it a land for water sports, whether the holiday-maker is intent on swimming, water skiing, underwater fishing or just lolling in the sun, he can have his choice of the most modern beach clubs. Some hotels have their own swimming pools.

The visitor in fact, may bathe in the beautiful warm sea near its coastal plains on an early spring morning, and an hour later ski on its snow-topped mountains without difficulty.

Beirut ranks well, with any of the famous resorts of France, Italy or

Spain, not only from the sunshine it enjoys all the year round, but from its modern hotels, gay night clubs and beautiful beaches. The most modern casino in the world is a few miles to the north of the city.

Reminiscences of Life

By Shri G. S. Mamik*

RECAPITULATION of the bygone days fills our heart with exquisite joy and thrilling enchantment. The memory of the past is the spice of future and an expectation of the future is a matter of curious excitement and thrill. This is the way "to look into the life of things."

The immediate question arises—what is life, after all? How is it to be defined comprehensively? If life were to be defined elaborately and explicitly it will be a thesis in itself. But, precisely, life can be defined as an inseparable, heterogeneous mixture of "weariness, fever and fret" (in Keats's words) and a few sparkling moments of happiness.

Fate or Chance plays a very dominant role in life. Thomas Hardy has beautifully presented this ideal in his Novels, such as "The Return of the Native" and others. It is Fate which plunges Man more into sorrows and sufferings than joy and glee. This makes gloom predominant over bloom in life. (Readers should not take the writer as a pessimist but as a realist). It is no doubt that pain and pleasure are contrary to each other, yet they are complementary to each other. One without the other cannot survive and flourish.

The memories of the past always haunt us exceedingly and passionately. Retrospection and memory are always enjoyable and soothing. A mere flashback at them, say at the rapturous sea-side, can provide one with enormous mirth and consolation. It does act as a healing agent. Such a recollection and at such a place, is the most effective and solacing ointment for an "aching heart" which has been torn by failures and disappointments in life. It gives supreme joy to a happy and prosperous person as well.

^{*} Shri G S. Mamik is an old student of our College and an ex-Editor of the Desh.

One can never imagine and express the immense pleasure which one derives trom concentrating upon one's past and visualising the future, which is, of course, blurred. Such an enjoyment is enhanced if one were to be at the quiet and enticing sea-shore or in some deserted and remote place. (Sea-side affords more of consolation and joy since it makes a vivid and clear comparison to life, especially because of its vastness, storms, and tides). Mere thought of being seated on a bench at the beach, all quiet nearby, in the midnight and the shining moon being the only accompolice, can confer a tremendous gratification and joy and enchantment. One should really be charmed if one were to witness the endless ocean before one-self with the waves and tides splashing the water and a tiny boat, far off in the mid-ocean hopelessly struggling to reach the sea-shore by piercing through the stormy waves. A poetic heart would certainly burst into tears-tears, which are the representative, of overflow of happiness or sorrow, by being an eye-witness to such a compassionate and terrific scene, which throw a flash-light on life itself.

The span of life can be split up thus: Birth, childhood, Youth, Manhood, Old age and then ultimate Death, (Of course, death keeps no calendar, it can and does attack all of a sudden without any regard of age or time). Man weeps while coming into this world and also while leaving it. This is a strange and mysterious experience which is difficult to understand. It is an insoluble mystery.

Childhood is the most glorious part of one's life. Everyone experiences it though some may miss the This is the period of complete happiness and bliss. No worry and no despair, but complete freedom and joy is the essence of this period. There is a glow of innocence and complete freedom for the child. It is rightly said: "Man is born free but he is always in chains". It is only during this stage that he escapes this torment. A child is nearest to God and therefore, there is a Divine Spirit in him which leads him from joy to joy. The child is un-contaminated with the treachery and misery of life and therefore, he is happy and full of zest. With the passage of time and so of childhood the delight and thrill of life starts evaporating, giving place to agony and suffering. The cause of all this is the growth of 'Reason'.

Youth is also full of happiness and thrill, but it is not so very joyous a period of life as childhood is, because by this time Reason and Argument start troubling one in the mind. Reason is the greatest and the most fatal enemy of happiness, and Instinct the greatest friend. A grown up man goes for, atleast thinks in terms of going for, reason than instinct. And there is the birth of misery and suffering, as one is thrown into the sufferings of life which arise out of frustration, disappointment, despair and hopelessness. True happiness is attained and can be attained only through Instinct and not through Reason.

Old-age is the period of suffering

and pain, more mental and psychological than physical, because one is neglected and left forlorn. No one seems eager to give company to an old fellow, who is otherwise quite rich in experience and realities of life, having himself experienced all that.

Then Death snatches away Life from the body leaving it as a piece of clay, to be mixed and lost for ever in the earth. Death spares no one, may he be rich or poor, weak or strong. Death treats all alike. Death is very just that way. It does not distinguish between man and man. The Chapter of Life ends with ultimate death.

"Life is a sentence of Sorrow punctuated with happiness."

Radioactivity and Medicine

By Goutam Banerjee, B.Sc. Final

WE often come across or read or hear some sensation. hear some sensational news about the atomic power, its uses, radioisotopes and atomic radiations. Some of them speak about the immense benefits which the atomic power proves to be; of such as the development of atomic energy as a substitute for conventional power, the utility of radioactive atoms as tracers in biology, medicine and industry. the uses of large doses of radiation for the cure of malignant maladies and its use to destroy bacteria in the Besides these we also learn about the damage done to living tissue and genetic organisms by the radiations emitted by radioactive atoms. We also read that as a result of the increasing uses of radiation a greater portion of the population will be subjected to radiation exposure and this might conclude in irretriev-

able damage to the genital heritage.

The common man is confused by this contrast between the beneficial and the hazardous uses of the atom. As a result the common man is confronted with an association of concern and fear when the question of atomic radiation is raised.

Every living or non-living thing on this earth is made up of atoms. The atom consists of a central nucleus composed of protons and neutrons, with peripheral electrons revolving in orbits, like the planets round the sun. Atoms of different elements may be different in structure but they are all made up of the same fundamental particles—protons, neutrons and electrons.

The nucleus of the atom where

the whole mass and energy of the atom is concentrated is hard to break since it is not affected by heat or chemical reactions. If, however, the nucleus is unstable it has the tendency to disintegrate emitting bursts of radiation such as alpha, beta and gamma rays. Atoms with high atomic weights emit such invisible rays. This phenomenon is known as radioactivity. The unstable atom is known as a radioactive atom or radioisotope such as Radium which emits radiation.

A large number of artificial radioisotopes are being produced in the atomic reactors such as radioiodine, radio-phosphorus, radio-gold, radio-cobalt etc. which emit atomic radiations.

It will be interesting to know that wherever we go over the surface of the earth we are exposed to cosmic rays and atomic radiation from radioactive substances present in rocks and soil. We also get exposed to minute quantities of radiation from radioactive carbon and potassium present in our body. We thus see that right from the days of dim antiquity when man started his existence he has been subjected to atomic radiations, both internally and externally.

In recent times, along with radiation from natural sources we are coming into contact with radiation from artificial sources, such as diagnostic X-rays, radioisotopes in medicine and industry, watches with luminous dials, nuclear reactors and

television sets.

There is, however, another source radiation which is not very serious. It is the radioactive fall out from the atomic test explosions. Radioactive substances are thrown up in the atmosphere as a result of every explosion and these drift to long distances, ultimately settling down on the earth's surface. These radioactive substances are not visible to the naked eye but they have the property of emitting radiation. These substances are taken up by the plants and vegetables growing in the soil. Such fall out may also be taken up by the grazing cattle. Radioactivity thus passes in to their milk. When these vegetables and milk and its products are taken by human beings radio-activity gets deposited in the human body.

It is clear from the above facts that man today is blended with atomic radiation. In understanding how these radiations affect living tissues and human beings we must know their nature and the way they interact with living matter.

The atomic radiations consist of alpha rays, beta rays, gamma rays and neutrons. They are very energetic and produce ions or charged bodies when they are absorbed in matter, such as in air, water or living tissue. Light or heat radiations do not produce such ionizations.

Atomic radiations react with living tissue and affect the cells—the basic units of life. They produce

ionization in the atoms and molecules of the cells and also in those of the fluids around them. The production of electrically charged particles initiates physical and chemical charge and this finally leads to radiation and damage.

When the body is subjected to these radiations rather acutely it may lead to a form of severe injury called 'radiation illness.' When a certain part of the body is highly exposed to radiation that part may get radiation burns. When the body is similarly exposed for a long period of time it may cause diseases of the blood and malignant changes. Reproductive cells have also been reported to be affected by radiation. Excessive consumption of drugs which are generally used for curing illnesses may also result in damage to body and reproductive cells.

As people became more and more familiar with the nature of atomic radiation, it also became apparent by experiments and experiences on living beings that these radiations might not prove to be a source of damage to the body cells in all cases if they were used judiciously and the exposure was kept below danger level. This lent confidence to medical men and scientists to harness it on a large scale in the fields of medicine, research, industry and power production.

By far the most important application of radioisotopes in medicine is their use as tracer atoms inside the human body. Inside the body these atoms serve as miniature X-ray

apparatus emiting radiation which can be detected externally.

This useful property of the radioisotopes help medicators to follow them inside the body when physiological processes are going on. For instance, when such substances as radio-iodine, radio-iron and radiocalcium are introduced into the body their course of circulation in the body can easily be brought to light. Since these substances are the normal constituents of the human body. medical investigators can discover the changes that they undergo in their course during an abnormal state or illness. Thus several valuable tests are being carried on in hospitals with the help of radioisotopes such as diagnosis of heart, kidney, bone and liver diseases and also detection of brain Patients suffering from tumours. hyperfunction of thyroid glandsa serious illness—can now be treated by drinking radioactive iodine. The radioiodine goes to the thyroid gland and emits radiations which dissolve Before the advent of the gland radioisotopes patients had to undergo risky surgical operations. Radioactive iodine is now also used to cure angina pectoris-pain originating from the heart which could not be easily treated. This technique is also being used for heart failure with waterlogging. Cancer of the chest and abdomen is cured by installing radioactive gold solution. This helps to better the painful symptoms. A large number of victims of different types of cancer and malignant diseases are relieved by the use of gamma radiation from radioactive cobalt and

by the beta radiation from radiophosphorus. Radio-phosphorus is also used to cure blood cancer.

We thus find what significant role do radioactive atoms play in the fields of research, diagnosis and therapy. In practically all the aspects of biochemical and biological studies such as metabolism, virus infections, immunology, heredity, cancers and bionomics of insects and vectors carrying diseases we notice the march of atom and its radiation unwinding green knowledge and fresh hopes for the welfare of mankind.

The public today has grave concern and confusion about the hazards of radiation. The scientists and medical men have, therefore, the obligation of educating the public. It is necessary for us to be aware

that as a consequence of the tremendous advance that medicine is making life has become prolonged for thousands of people suffering from chronic diabetes, blood diseases and other reproductive deformities and now they can marry and reproduce. People can now accept the hazards that may come from smoking, driving an automobile, flying an aeroplane and many other sources in their daily life. This awareness would certainly assist in the cultivation of healthier mental attitude towards the uses of radiation in medicine. However, the need for proper judgement in the use of radiation cannot be doubted. Within the scope of controlled radiation and its use upto a safe limit we can be proud of the achievements derived from the uses of radioactive atom and its energy. In recent times this certainly is the most exciting development of modern science.

"Society is largely composed of sons-in-law; a fact which has only recently been established and one of which only a few are as yet aware. The fact for a rising man to grasp is that your father is given you and there is little you can do about it; but your father-in-law you can choose. Upon the choice of a father-in-law much of your future career may, moreover depend. Assuming that you have successively made yourself a public school man, a traveller, a graduate and businessman, you have now a crucial decision to make. You must choose your father-in-law, first looking round carefully to see what fathers-in-law there may be available."

(C. Northcote Parkinson: In-laws and Outlaws)

A TETE - A - TETE

By Sujata Varma, B.A. (Hons) III year English

had never felt satisfied in my life. My very name had always irritated Bhagyam! What a name! Leela, Mala, Kala—any blessed name would have been better than this. A thousand times I had asked my father why he chose to call me There were millions of Bhagyam, beautiful, modern names to choose from. Or, he could have even chosen one of those traditional names of the goddesses—Lakshmi, Parvati, Saraswati. But because on the very day I was born my father was given a promotion and our cow Nandini gave birth to a calf. I was to be named Bhagyam. As the name suggests, I had brought luck to the family.

You will certainly sympathise with me if you come to know of the humiliation I often had to suffer because of my name. Arithmetic had always been my weak point and my teacher never missed a chance to tease me.

"So, Bhagyam has no 'bhagyam' in getting the sums correct?" I would hang my head in shame and curse myself while there would be a chorus of laughter in the class room. Even in the office where I worked my name had caused me a good deal of embarassment. Some of the lower division clerks who seemed to have nothing to do but gape at women and

loose their flippant tongue, used to comment as I passed.

'Oh! Bhagyam refuses to bless us! Mother had told me that the best way to look dignified on such occasions is to walk on ignoring them. So I passed on looking neither to the right nor to the left keeping my eyes rooted on my toes.

You may ask me, 'What is there in a name? It's not even worthy of serious thought.' I do agree that it is not so grave a thing as I used to imagine once.

But, what if your life takes an unexpected turn to which you have to submit yourself against your will? Won't you naturally feel dissatisfied with yourself? Your ideals blown off, your dreams shattered, won't you feel that you have cheated yourself? As you might have already guessed, I will now tell you that this is what happened to me.

I had always been a dreamy, moody—I do not venture to call myself imaginative—sort of person. Whatever story I read or heard I used to visualise and imagine myself as the heroine. I still remember how I used to picture myself as Cindrella. First, of course, as the beautiful princess dressed in gorgeous silk. And, then, as the poor girl in rags,

serving her cruel sisters, receiving their blows calmly. I wonder why I used to feel a secret pleasure in the supposed pain I was suffering. The romantic novels I read, the picture I saw or the very novelty of the idea-I do not know which of this gave me the idea that I should really fall in love and then marry. I was sure, after all the expenses at my sister's wedding held only a few months back, at least for another two years, my father wouldn't dare to think of a marriage for me. And I could very well afford to wait for the 'divine spark' for I was still too young!

But my dreams were soon dashed to pieces. My father had a sudden attack of illness. We had never before seen father ill and it was indeed a shock to us when the doctor told us that he was suffering from heart trouble. He was not yet in a critical stage. But another attack might occur at any time and he had to be very careful. Father, who had always been jovial, now confined himself to his room with pills and bottles all around. He who used to ply me with questions about my goings-on-in the office now lapsed into total silence and it distressed me deeply.

One day when mother said that he wanted me in his room, I thought that he had come back to his normal mood. Once in, I saw that he was not alone. His nephew was also there. He must have come to pay a courtesy call on his uncle, I thought, But as my father's introductory re-

marks dragged on, the significance of his presence dawned on me.

Father was not satisfied with his own condition. Suppose, something serious happened to him. After all, I was a girl, young and unmarried. He could not think of leaving me as a burden on my mother. He wouldn't even dream of my seeking help from my brothers-in-law. He was anxious to see me settled and safe.

Balan was a good, sensible young man and his mother, my aunt, too, was very fond of me. So father hoped I wouldn't have any objection. I had half a mind to ask him, 'Why do you try to meet death half-way?" I would have liked to assure him that I was quite capable of looking after myself. But, if I said that it would only puzzle him and offend him for I had always been a quiet, obedient sort of daughter. And how could I forget that he was a heart-patient and the slightest excitement might prove fatal to him. A voice within me seemed to say, 'What will become of the vow that you would only marry for love?' Another seemed to whisper, 'Fulfil your father's wishes.'

But all my romantic notions soon gave way to a deep sense of duty. And one fine morning I found myself inside a decorated 'pandal' facing the sacred fire. So, it was done.

At the call of what I considered my duty, I had sacrificed my cherished ideals. And naturally I remained aloof and reserved. My poor husband tried his best to please me. But I would not even glance at him. By marrying him, I had ignored the call of my soul. He had no right to demand any more sacrifice from me. I was determined about that. But as I had been a dutiful daughter, I was a dutiful wife too. I would cook his food, mend his clothes and keep the house for him. He accepted me as I was with such serenity that it almost irritated me.

Life does not stand still. Soon, something happened which wrought a miracle in me. Through the window of our drawing roam I often used to watch the activities next door. The couple who lived there was very quarrelsome. Heated arguments often led to blows. The maid servant was common to both our houses. Gossip seemed to be in her very blood. Every morning she would bring spicy news of the happenings at our neighbour's. The husband was a drunkard, she said, who never missed an opportunity to beat his wife.

One day, since the postman dropped one of their letters by mistake in our box, I had to go to them. The woman was alone and she received me with great warmth. She was one of those who takes you into confidence at the very first sight. usually dislike such type. But one could appreciate her position. Poor girl! She must have been pining for an opportunity to pour out her agony to someone. I listened to her kindly, Theirs had been a love marriage. He had promised big. After marriage she found out that it was all a blatant bluff. He was afflicted with T. B.

His mother had succumbed to the same dreaded disease. So the tale of woe went on. She ended at last, 'It's not necessary that everyone should make a mistake as I did. But I would not advise anyone to have a love marriage now. If your parents chose you can at least blame them, if your marriage went wrong. But look at me now, I am responsible for all my worries and it really goes to my head.'

I still found it difficult to agree with her. After all, she could have waited and tried to know him better. On one point, though, I was with her. If you choose the responsibility is yours and so also the consequences. But, if it is someone else put the blame on them in case it turned out to be wrong.

After all, nothing had gone wrong with my life. My husband does not drink. He does not beat me. No romance may have preceded our marriage, but could we not make it romantic enough to last a lifetime? What a selfish, conceited prig I had been! What about the dream and ideals he must also have cherished? Oh! My poor, poor husband!

Thus I went home, a changed woman. Arranging fresh flowers in a pot, I wondered what big surprise I would spring on him when I would go myself to open the door for him and look at him directly in his eyes.

No one would say that I am anything but happy now. But a little (Continued on page 27)

Wedding Invitation

By Shanta Butani, B.A. (Hons) English, III year

To be sure it was a wedding invitation......

As usual, at noon. I had a peep at our little letter box, just to see if any one had dropped a letter. There was no letter but yes.......... there was a wedding invitation. As I took out the card out of the envelope the first thing I noticed was that space for the boy's name was left empty. I tried to solve the riddle yet I could not get any thing out of it. I put the card inside the envelope and kept it on Dad's table.

Sunday evening came and we went to the place mentioned. As it was getting dark, the twinkling lights in huge rows warmly welcomed us. It seemed that even the sparkling lights were searching for handsome boys. We went in. There was hustle-bustle every where. It was of course a strange sight—a girl bowing quite low was sitting as a bride, I really felt ashamed at the pitiful sight of

the bride. I couldn't believe what I was witnessing with my own eyes. After a few minutes there was an announcement.....the voice spoke..... 'glad to see you, ladies and gentlemen____you have of course been generous to take the trouble of coming here....but you have also to oblige me.....I am speaking on behalf of the Matrimonial Bureau which has organized this function. This bride is an unfortunate girl.....she is not unfortunate in financial affairs but in not having being settled so far. She took refuge in our bureau as early as 1950..........We pitied her, for no one proposed to her or thought of doing something practical for her. We have arranged this function at our own expense. If any hero would step out and take her hand.......he would set an outstanding example for both mankind and womankind......... There was pin-drop silence for sometime—every one looked at every one else's face. Every body felt so embarrassed at the last sentence. The voice spoke again.....'mind you, it is for your own good.....you also won't have difficulty in getting

It so happened that when the voice had uttered the sentence 'the hero would set an example for mankind and womankind', some one just stepped inside the hall and heard the last sentence. He felt very glad.

Jumping and hopping he went to meet the voice and announced from the mike: 'I'll be that hero.......' And eyes were on him. The man at the mike gently led him to the place where the bride was sitting. The so called hero felt so embarrassed and continuously said 'what....what......? The speaker thought that he was feeling shy and said, "Mind you, you are setting that brave example—now be brave..........' Oh! you can think of that hero...........the poor guy couldn't get away from that masterful man. Unwittingy he was tied into the

eternal bond of marriage just to set an example of a great hero.

We went back home discussing the success of the Bureau. Next day the photo of the couple came out in the papers. The Editor had congratulated the couple on the success of the marriage.

For a few days we just couldn't forget the marriage we had attended...... especially the wedding invitation we had......

WRITING

By Bal Krishan Pardal, B.A. (Hons) English, I year

SOMEONE, the other day in the lobby; a friend of mine, was suggesting "Hey you write a splendid hand, you ought to try for the papers, why don't you?" "To write" is an easy word to say but for a commoner it is very difficult to practise. Few people believe that the writers are born, not made. I believe that writers too can be made. What actually writing is? Writing is thinking. A perception arouses a thought, this thought excites another thought, this in turn a third and so on. A long series of thoughts arising in succession is called thinking which everyone of us is capable of.

So dreams are an essential for a writer. I mean by dreams, thinking or imagination. Rossman, an Ameri-

can Psychologist, once commented: "Imagination is the basis of invention.

So then, one wants, "to write", and that to have or acquire ideas that are so interesting that if fully converted into words, people should like to read them and will even (though we must pretend to forget that) pay money to read them. But how to acquire an idea? A real headache, not only to you, but to everyone who had ever dreamt of becoming a writer.

I suggest the following example to explain my above paragraph. Take an instance—You see a girl—a pretty good object to be seen. You see her, try to guess who she can be, where she is staying, what is

OUR ROLL OF HONOUR

Rajeshwari Aiyer receiving the 2nd prize for light vocal singing at the All India Sangit Sammelan, New Delhi.

Major General Sitarawala Sticking the Silver Ice Axe on the day of Graduation Ceremony

Members of The Sindhi Society on a picnic

Old Girl Cadets bidding farewell to Sub. Bishan Dass Sharma on his departure for his parent Unit.

Supposing you want an action, or a climax or a plot in it. You guess more, I mean you think more. Imagine, she asks you, 'why are you after me?"

And you get shocked, you had never thought of that and you are unable to say anything and she just giggles. Now it hurts you or pleases you, that depends upon your conception and how you want to twist your thinking.

Now is it not easy to form a story out of it? (I don't guarantee a best or a 'Pulitzer Prize' story!) you have written something, that is the satisfaction you should have. I suggest a few tips for 'one', attempting to write, whether an essay, criticism or fiction.

1. Have Something to Say..... When you start writing, you must have complete knowledge of the subject, you are writing on. Write something new. Suppose you start writing about Mr. Gandhi, so many people have attempted on the same subject before it. Now unless and until, you have got something new in your mind,

you will not be able to impress others by your writing,

- 3. Add Something of Human Interest........... A general interest should be created in your writing by addressing the readers from time to time. If you are writing something of interest for younger people, then you must put something of their interest in your writing and so on.
- 4. Formation of Sentences......Sentences should not be very long. Rueldf Flesch gives eighteen words as the best average length for a sentence.
- 5. Organization of Thoughts.........If you want to pen something choose the subject, study about it, collect your thoughts and start writing. Arrange your thoughts in the best order. By repeatedly writing you will beable to organize your thoughts in the best order.

The way to start writing, is not to write but to think.

Book consulted:

"HOW TO WRITE"

By Leacock

THE TUTOR

By S. H. Subramony, Fre-Medical, II year

teacher who gives his student A private education—this is the definition of 'tutor'. But nowadays it is very doubtful whether the tutor imparts education to the student or just gives him questions which are 'sures' in the examination, before the examination there is a heavy rush for tutors. The parents are particulary anxious to get hold of teachers from the very school in which their little ones are-I can't say studying—but jumping out of classrooms and throwing stones at the glistening bald head of the teacher as he steps out of the room wondering what his wife has packed in his lunch box. And the impecunious teacher always accepts the offer made by the And after the examinaparents. tion everyone wonders how Master Ramesh who used to be always turned out of the history class for not answering questions stood first in the history paper.

Tutors are often engaged to teach somebody for an entrance examination. The tutor expects to find a tough boy who will empty the garbage basket on his head from the roof and moves into the house very cautiously. He sighs with relief when he finds that he has to prepare a four year old boy for admission to the first class. But soon he realizes that preparing a four year old boy for admission to the first class is much

more difficult than teaching the tough boy for the Defence Academy entrance examination. To all intents and purposes the tutor becomes a baby-sitter; because as soon as he enters the house the parents say, "We'll be back in an hour" and slip out. leaving the tutor alone with the beastly thing (as he calls it) or the 'restless noise with dirt on it' as somebody else put it. There is a steady flow of mucus from the boy's nose and smudges of charcoal and nail polish are visible on his face. He is munching candy without even glancing at his tutor.

"Hey! you come here with your books!," thunders the tutor.

The beastly thing shakes his head with an easy insouciance.

The tutor faced with the task of getting the boy down to his books gets an idea.

"I'll buy you a biscuit," he says.

Again the beastly thing busy with his chewing, shakes his head and says, "No! I don't want."

"I'll get you an ice cream," and that does the trick.

The boy makes a dash for his books and is near the tutor in a

moment. And the tutor, as elated as a tennis player who has won his first round against a tough opponent in Wimbledon, begins, "Two and two make?"

"Five," comes the quick reply.

This comes rather as a shock to the tutor and he thanks God that the parents are out of range of hearing.

"Wrong. See, two plus one three plus one four," he says counting his fingers.

"I don't like this arithmati', Suh," says the boy.

"O.K. then. We'll do English."

"No, Suh! I wan' ice cream."

"NO! You should learn. You are a good boy, aren't you?" and the tutor moves to get the book. Before he turns his head his eyes catch sight of the boy's hands nearing his slate and he wonders if he has won the second round so easily. Suddenly he feels some sharp object-something like the edge of a slate—strike against his knee and he utters a sharp cry. He loses his temper and dashes towards the child, who is now nearing the door with the slate still in his hand, with a speed that would have done him credit at the Olympic 400 meters dash. Suddenly some flying object obstructs his vision and gets him squarely on the eye. He lets out another cry and when he opens his

eyes he observes the slate lying broken on the floor and the boy in the courtyard. Mad with rage he rushes out and taking careful precautions against further aerial attacks, he gets hold of the boy and pinches him. The boy begins to squeal. Now the tutor realizes his mistake. He lifts the child and tries to comfort him. He promises the child 2 cups of ice cream. No use. Three cups. Still no use. He looks around frantically searching for some stone or wood piece with which to cleanse the mouth of the boy. At this moment the gate opens and in stride the Caught in such a comparents. promising situation the tutor shudders at the thought of the coming encounter with the child's parents.

"So!," roars the father and fixes a basilisk glare on him.

The mother utters a cry and leaps to pull the child out of his hands.

'Let me explain......," says the tutor still shuddering.

"No! You don't explain. YOU GET OUT!", shouts the father and the tutor gets out.

"You were fools to come in at that moment," remarks the child who has stopped crying now, "He 'ad promised me three cups of ice cream and if he 'ad added one more I'd 'ave stopped cryin', Now you should buy me four cups of ice cream." And he begins to squeal again.

AND I DIED

By Ghanshyam Khokar, B.A. (Hons) English, III year

A few days ago, lying on a sofa I was going through a story published in one of the leading magazines. The story was very interesting. There is a patient, named Ram, in the hospital. He is suffering from T. B. He is not allowed to speak. His bed is shifted to one corner because of the arrival of some more patients. He feels very lonely there. In hospitals talking to one's bed-mate is the only way to keep loneliness away and he is deprived of that.

In the evening one more patient—Bhupesh, comes to the hospital and is given a bed by the side of Ram's bed. Bhupesh is very talkative. Ram thinks that now his loneliness will be driven away and he will enjoy listening to him, but Bhupesh wants somebody to talk to, who can give equal response to him. He finds himself restless because Ram is not allowed to speak. He cannot resist his habit of talking to someone or the other.

It is a truth that old patients in the hospital frighten the new patients. In fact, they are always in search of such newly admitted patients. Now fortunately or unfortunately one such old patient, who is there in the hospital for the last seven months, comes to him. His bed is in the other room, but that is not going to matter much. He starts talking to Bhupesh in his usual manner, "You see, it so happens sometimes that formation of water

takes place in the lungs and causes death to the patient. If water is not formed, some other defect finds its place in the lungs which is also very dangerous, because, you know, every type of attack on lungs is dangerous in T. B. Not more than five days have passed when a patient in my room died due to the formation of water in lungs." He said many more things but I could not go through the story beyond that, because my concentration of mind was diverted to some other object by the fact that man often dies of T. B.

Knowing this fact my mind started working on its own lines. I was fed up with this world since I was unemployed after completing my studies. I wanted to get rid of this wretched life but I had no courage to commit suicide. Now this fact was like an open way for me to end my life. I started thinking, "Why does T. B. not attack me too? At least I shall get rid of the rebukes which I received from my parents because of my unemployment." When I was thinking so I felt a little pain in my chest. Just a moment later I coughed violently and to my utter astonishment I noticed traces of blood in my cough. No sooner did my parents know it than I was rushed to the hospital. After a check up my parents were told that it was just the beginning of T.B. It could be cured if care was taken immediately.

I was feeling happy now, because God had listened to me at last. I was admitted to the hospital. Whenever the nurse came to give me a dose of medicine, I took it from her hands and threw it away in such a way that she could not know that I had thrown the medicine away and had not taken it. She always remained under the impression that I took the medicine daily.

My parents used to visit me once a week and it was usually on Sundays. One Sunday when they came, the girl, whom I adored much without knowing whether she also loved me or not, also came with them. While returning home, when my parents asked her to accompany them, she told them that she would come by the next bus after about half an hour. I did not know why she stayed back, though I took it for her affection towards me. Many times I had tried to tell her of my love but everytime my courage gave way. Now in the room no one was there except her and me. Seeing the circumstances in my favour, I thought of unfolding my heart before her once again and really I did it, but with no good result. The conversation which took place between us was some what of this sort:

"Hey! Listen," said I.

"Yes, I am listening," she said.

"You know, it kills me."

"What?"

"Your indifference! Ferhaps you don't know that I love you very much, even more than my own life.

I think you also love me. Do you?"

6.6 3.3 (annual hanny) voters / 400000 - 700000

"Please, do speak something. Don't keep mum. Have you stayed back to keep your mouth shut?" "....."

"Don't you like me?"

"No, no, that is not the case."

"That means you love me."

"I don't know what to say. I'll think it over and tell you when I meet you next."

"But keep one thing in mind. Come to tell me only, if your answer is in the affirmative, otherwise please don't come to vex me. I'll wait for you."

But after that day she never came back. Now I realize, how foolish I was in asking her such a question. After all how could she love a T. B. patient? Moreover, she did not know that my recovery from illness depended upon her saying 'yes' or 'no'. I waited for her for a week. After that I left every hope of her coming I left taking everything required to keep one alive. Gradually I was reduced to a mere skeleton of bones and ultimately one day I died I was being carried on the shoulder of four persons to the cremation ground. In the way suddenly I felt a shock. Perhaps, someone of those four persons had stumbled on something. Due to that shock I, too, fell down and suddenly I was awakened. Oh! was it all a dream? Again this wretched life, full of rebukes, to be led in this wretched world!

LITERATURE

By Keshava Narayan Pandey, B.A., 1st Year

Matthew Arnold says "Literature is the criticism of life; but this can mean only that it is an interpretation of life as life shapes itself in the mind of the interpreter." But again we say that literature is a developed and specialized form of language. Language is a medium of communication of ideas. Literature communicates ideas; but it does it in a manner which gives rise to a sense of values Any good literature creates works of beauty and makes the business of life better than otherwise it would be. It gives us joy and delight.

Literature is something like a mirror of the society. A mirror reproduces a copy of the object before it. Literature, too, is greatly concerned with life and its many The different emotions problems. and feelings, the miseries, the happiness -- all find their reflection in the literature of the time. But a work of literature may not be equivalent to a work of history in representing the facts and aspirations of a society. In history, the details of the life of the society come in for direct description and assessment. In a work of literature, these details are still there, but they may be creating on their base a world of artistic values. For instance, Shakespeare's dramas give a fair representation of the Elizabethan society, of

the likes and dislikes, hopes and aspirations, of the Elizabethans; but these works are also made by the imagination and the creative faculty of the great poet which make his works belong to all ages and all peoples. They are not merely Elizabethan.

So long as man does not merely want to eat, drink and be merry and longs for a life of beauty, there will be need for literature and literary values. The pursuit of literature is different in and from the pursuit of scientific and other types of studies. The latter yield certain materialistic For instance, sputniks are results. soaring into the 'high heavenly' and man is aspiring to conquer the moon before long. Then every home is full of the newly, indispensable services. rendered by science—the electric bulb, the fan, the radio, the telephone and so on and so forth As against this, obviously reading or writing of poetry does not create either a refrigerator or a cosy aeroplane to fly in. But, still literature has its own inviolate place in its own sphere. There is an innate urge in man for a better and refined life; the scientific equipments have not altered his need or scope for love, faith, or basic emotions and feelings. It is here that the man of literature has his eternal role. He responds to the call of the human being for a better life; more

humane, more catholic and wider in appreciation of man's feelings and emotions. It seeks to give to man's life a glow of beauty.

The point can be illustrated with reference to Virginia Woolf's personal essay: "In the death of the Moth." A poor moth hanging by the glass pane of the window is nobody's concern. It lives or dies unnoticed by those around it. If a biologist looks at it, he would probably try to understand it threadbare: its anatomy, its physical existence. But here, Woolf pierces beneath what the scientist would seldom be bothered with. The struggle of the moth for life, its agonies, its pathetic hold to life—all these, and not its anatomy keep Woolf absorbed. It is this all-absorbing sympathy and understanding which is the corner-stone cf all good literature, of all art that stands the test of time.

Milton says "Personal experience is the basis of all literature. A good book is the precious-blood of a

master-spirit, embalmed and treasured up on a purpose to a life beyond life." So according to Milton we consider literature gives and shows the experience and character of a man. Again Ruskin gives his ideas that "no vital work is possible in literature without sincerity. The virtue of originality that men so strive after is not neuness." So for a good and effective literature one should be sincere because it opens new fields of experience, new lines of thoughts and speculation. This is why sincerity is promptly solicited for a good literature.

At last we clear our point; what do we want from literature? In this connection Henry Lewes says "The value of the tidings brought by literature is determined by their authenticity.......we cannot demand from everyman that he have unusual depth of insight or exceptional experience; but we demand of him that he give us of his best, and his best cannot be another's."

Continued from page 18)

of the old dissatisfaction still lingers somewhere in the background. I tell my husband that we should not name our child until he grows up. He should be allowed to make his own choice. I do not know what makes him laugh so much. He says, I still have many things to learn!

THE FULFILMENT

By Arun Madan, B.A. (Hons) English, III year

NIRANJAN had been to the Royal Astrologer. After hesitating for a few moments he stretched his palm towards His Highness. The Royal Astrologer told him, "I do not read palms, my child."

"No?" Niranjan, murmured, "then how can you talk about a person's past, present and future?"

"I do it by examining the forehead?"

"Can you? Can you tell all from the forehead?"

"I surely can", the astrologer smiled and asked Niranjan to move a little, and, now let me study the wrinkles on your fore-head."

Niranjan moved to the corner of the bed. Through the open window the sun shone on him. The astrologer looked at him for quite sometime minutely, and then he twisted his eyebrows and said, "Your mind is very restless! You need not commit suicide—it won't do, won't do at all!"

Niranjan sprang in surprise and feebly countered "What are you talking about, I am not....."

"I am surely telling you the right thing," the astrologer stopped him in the middle. I can see on your forehead two definite signs of unnatural death. Once about five years ago. Wasn't it that you tried to take your own life? Yes, I see it was because you tried to take your own life. Yes, I see it was because you were disappointed in a love affair. Yes?"

To Niranjan it was nothing less than a miracle. This time be muttered, "Yes, you are quite right. Because I had attempted suicide, I got the girl I loved. You see, it happened so that the parents of the girl should allow us to marry for fear of a scandal."

But the Astrologer just smiled. Nothing was unknown to him. After sometime Niranjan asked, "You are quite sure you know every thing? I am feeling restless for sometime, could you tell me why this is happening to me?"

"I know, my child. your married life hasn't been all that happy. Constantly you and your wife are quarrelling with each other. Who you thought would bring fulfilment and happiness in your life has failed to do so. You had built castles in the air, you had day—dreamed, but you are, if I may say so, just an ordinary human being. You are neither a prince nor a god. What could you do if your wife's dreams

were shattered? Human mind is Eke that. You don't any longer want to be tortured by the sharp and violent tongue of your wife, want an opportunity to get away from it all. But, my child, to commit suicide is a sin and a great sin at that, and this is written in the scriptures. And moreover, you are a man and not a mere mouse. Brace up my child, don't let this flimsy thing get hold of you. Make your mind as strong as granite and then alone may I be in a position to help vou."

"And you'll help me out of it all?" Niranjan's face lit up like the fellow who had just noticed a piece of straw to hold in the limitless ocean of hopelessness. He fell on the feet of the astrologer overwhelmed, and stammered, "You are the person I was looking for. I have complete faith now in your extraordinary powers. I am driven to desperation owing to my wife's incessant tortures. Please, please tell me the way to remedy this evil." Joyous tears came out of Niranjan's eyes.

The Royal Astrologer picked him

up from the floor and let him stand and soothed him. "The stars are playing dirty tricks on you now. They are very very angry somebow. There seems to be some planetary influence also playing havoc. But never mind; I shall put them right. All I have to do is to make peace with the stars and planets. For that you have to wear a very high-powered sacred trinket for six months."

Six months were not over when the Royal Astrologer received a letter from Niranjan It read:

Dear Royal Astrologer,

You are a prophet. The trinket has done wonders. I am in peace now and happy beyond description. I am ever grateful to you for what you have done for me. The main trouble is over now. My wife died yesterday of malignant malaria.

With all my regards,

Yours etc.

P. S. Here is a cheque for Rs. 101.00 for the kindly stars and planets.

"And made the stars,
And set them in the firmament of heav'n,
T' illuminate the earth, and rule the day
In their vicissitude, and rule the night."

Milton: Paradise Lost

TO BEAUTY

By Shashi Dhar Kabtiyal, B.A. (Hons) Final

Give me beauty to behold, That can cheat nor scold, For years that will not die, Diffuse on the earth or fade into the sky.

O Beauty, give me thy hand, Guide me straight to thy peaceful land; On thy gracious lap a moment let me lie. Let me cast a last glance and die.

Thou the spring of heavenly bliss, Thou, who hath never known worldly sorrow, Thou never let'st the man to kiss, That goes astray on the path of hot pursuit.

Ye call it the penance of sin, That inherited goes from kin to kin? But what the judgment in vain, That the sin of one should consign all to pain!

Or is it life's flooded river that doth sway, All things that come in its way? Or the judgment for the doings of Cain, That man commits again and again?

What? the same despising darkness upon my soul From a distant, dreary land lays a strong hold, The same scorn and anger again in my ear fall, And after him jealousy, malice and scolding call.

No, it will not spare me till Thou— In fast chains do bind me, O Beauty, If Thou cannot, no more shall I survive; Then let me cast a last glance and die.

MY SISTER

By Vijaya Lakshmi Rajan, Pre-Medical II year

A door slammed and an angry form burst out of the room, vowing:

"I'll never speak to you again!" All because I had teased her only a moment earlier over a trifling matter.

My Dad, safely perched in his cushioned comfort pouring over his Vedantic books exclaimed: "Oh, leave her alone. They are just the movements of a monkey stung by a scorpion. She will soon be quiet if you don't provoke her further."

"Whether she is a direct descendant of the Darwinian primate or not, I am sure I am not a member of the class Arachnida, dating back to the Silurian period. Nor have I hurt your touch-me-not."

"Forgive me Vijay, I had forgotten you have taken biology as your optional. But surely you will agree that your passional outbursts only prove the complicated psychophysiological machine that our brain is, that is incessantly grinding away, throwing up into consciousness selections from that indefinite number of mental permutations and combinations which its random functioning makes possible."

Before I could disentangle the complicated structure of his usually long sentences and try to grasp the meaning, a tousled head made its

appearance through the door and asked "Hey, Do you know what Miss Brown said in class today......?"

That's my sister all over. One moment she is a raging tornado and the next she is as fresh and cool as an evening breeze.

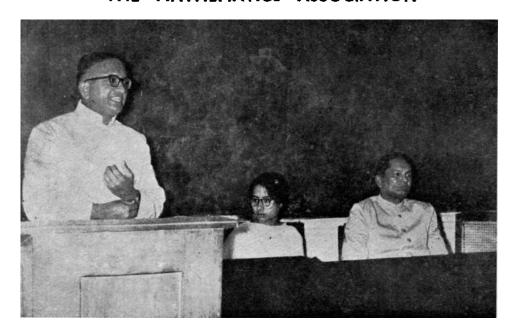
She is the most unpredictable person in the world. Easily excitable, she flares up into a hot-tempered Amazon but the very next moment she calms down.

She has the fire and spirit of Anna Magnani, the absent-minded ness of Dr. Spooner and the gentleness of Ophelia. The sight of misery is enough to move her to tears, whether in a book, a film or in real life.

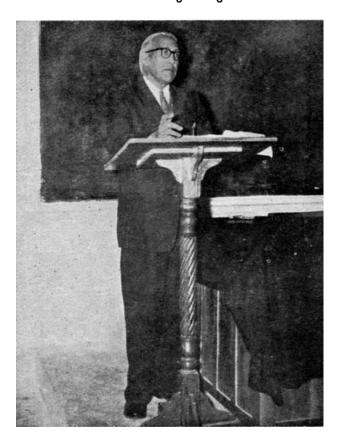
When she first saw my pockmarked uncle some years ago, her heart went out to him. "Poor thing! have the birds been pecking at your face?"

She has a passion for books. When she is engrossed in a book, no sound on earth can rouse her. You know the evening when the earth shook in Delhi and all the families rushed out into the garden fearing lest their houses should fall down. Just when we realised that my sister was not with us, she stuck her head out of the

THE MATHEMATICS ASSOCIATION

Shri Shanti Narain, Principal, Hans Raj College, Defhi, inaugurating the Mathematics Association.

Dr. Ram Behari, Director, of Correspondence Courses, University of Delhi, speaking on 'Modern Picture of the Universe'.

Shri Gurmukh Nihal Singh, Ex-Governor of Rajasthan, addressing the Association

Africa's Lhasa: Timbuctoo

By R. C. Dutt, B.Sc., I year

THE sluggish Niger, after struggling through dense equatorial forest, strikes north and on meeting the Saharan sands, makes a great loop or "buckle" before dropping again and resuming its course through forest and swampland. A little west to the loop's greatest penetration into the desert lies Africa's Forbidden city-Timbuctoo, strategically placed for both overland and water traffic. Since the city lies about 5 miles north of the river's normal course, it has a satellite extension——an outport called Kabara, from where goods are unloaded from the boats and carried on donkeys to the city.

Timbuctoo has a fantastic historical record. Ever since the Middle Ages to the 19th century it has waxed and waned in wealth; and changed hands with many a warring and ambitious kings. In the eighth century it was an unimportant seasonal camp. Today, although it has lost its former importance, it is a settled habitation—with a maximum population of 50,000, and can boast of an airstrip.

Three major factors contributed towards its former importance. These being that it was accessible to both land and water traffic all the year round, which was not so with other ports along the Niger; that it was located just beyond the area where

the river made a wide inundation (and therefore made habitation possible); and that, finally, from its earliest stages it had been a focal point of travellers.

As soon as Timbuctoo became a permanent settlement, scholars from as far away lands as Spain began to filter into it. Timbuctoo was certainly well-suited for meditation, then being thousands of miles away from any other major commercial centre in North Africa!

Some of the greatest emperors under whose rule Timbuctoo rose to its zenith were of the Songho. Dynasty who succeeded the Tuarag chiefs, who in turn had taken over the reins of administration from the Mandingo rulers. Of the Songhoi rulers, Sonni Ali was the first and probably the greatest ever. historic march to Timbuctoo was a bloodless revolution. During the 28 years of his reign, the empire extended 350 (more) miles westwards. In the south, the primitive Mossi were defeated, and in the north, the fierce desert pirates, the Bedouins, were silenced.

Sonni Ali's successor, Asika the Great, annexed to the empire a further 500 miles long stretch to the east. It is said that his domains stretched to the Atlantic seaboard

in the west. At that time, with increasing trade, the trade-routes radiating from the city were protected. In the city itself, commerce and learning flourished, and it became the dominant focal point of the vast Empire. Truly, Timbuctoo had reached its zenith.

Timbuctoo's might was dependant on the exploitation of the salt mines in the north; and the conveyance of that commodity to it. These mines were very near the Moroccan border. It was about the time when Asika the Great died that the Moors were completely driven out of Spain (then united under Ferdinand and Isabella). For the Moors, Asika's death gave an impetus to their aims at expanding southwards, which they did unsuccessfully for nearly a century. But in 1591, after the conquest of the salt mines and a hard-won victory against the remnants of the Sudanese army, the Moors triumphantly enter-Peaceful existence ed Timbuctoo. came to an end. Revolt succeeded Timbuctoo's wealth counter-revolt. took a sheer drop into the abyss of disintegration and never rose again.

In the beginning it was the Sultan of Morocco who chose the Pasha for his newly-won colony. Later it was the army which chose the Pasha; and when it did. the Sultan consequently lost authority. No wonder the first century of Moroccan rule saw 132 Pashas deposed in the Sudan! In the meantime, Timbuctoo had been very much weakened by

family feuds; and the nomadic Tuan egs, the true founders of Timbuctos easily overcame the Moroccan over lords.

While the Sudanese were strug gling openly for the control of Timbuctoo, many brave explores ventured to reach it. Of thesa Dr. Mungo Park heriocally met hl death by being forced down the rapids near the city's outport, Kabara and M. Laing, a Frenchman, wa ambushed and slain outside the city In 1828, another Frenchman, M. Ren Caillie reached Timbuctoo after as overland trek and stayed there for 2 weeks disguised as an Arab. Upca his return to Europe, and his disclosure that he had lived in Timbuctoo, he was denounced as a list by prominent English explorers. The German explorer, Lenz, lived in the city openly for 16 days, and fortuna tely enough, lived to tell his tale, This was in 1880. Upto this period the objective of the Europeans had been solely to locate Timbuctoo. In 1887 a French gunboat was sent out to capture the city. This was success fully repulsed. Another expedition was also wiped out by the Tuaregs The advance party of the column under General Joffre was sent in December 1893, and also met with the same fate.

But in the next month, the main column marched into Timbuctod victoriously, and ended another arresting phase in the history of this grim, Forbidden city of Africa.

Asoka and his Dharma

By Asha Sharma, B.A. (Hons) History, III year

IN order to appreciate a great man of history, one must appreciate the doctrine or ideal with which he identified himself; thus, it is very to understand Asoka's Dharma in order to give him his proper place in the history of mankind. Before discussing his Dharma we should actually know the meaning of that. In simple words it is like this: "Holding morality to be an essential condition of true happiness. he picked up some of the great principles of ethics from various religions. These were collectively styled, "Dharma," which was not Buddhism or any other religious system, it was the essence of all religions, a code of duty based on practical ethics."

There are divergences of opinion on the real nature and character of Asoka's Dharma. In Fleet's opinion Asoka's Dharma is but a form of 'Rajadharma' consisting in the politico-moral principles such as those embodied in the Great Epic. Vincent Smith opines that the principles promulgated by Asoka are common to all religions without being identical with those of any one of them. It is in agreement, more or less, with this view that Mookerjee is inclined to appraise Asoka's Dharma as something like a universal religion. Sonart and Hultzsch are inclined to interpret Asoka's Dharma in the light

of Buddha's words. Both Bhandarkar and Ray Chaudhuri rightly draw one's attention to the ideal of the righteous Chakravartin upheld by Buddha. Asoka's Dharma is wholly consistent with principles of secular Buddhism and not altogether inconsistent with those of other systems of faith and belief. Whether it is treated as a form of Rajadharma, or as a form of Buddhist upasaka—dharma, or even as a universal religion, this position remains unaltered.

Asoka became a Buddhist in the ninth year of his reign. For one year he did not exert himself seriously on behalf of his new religion. But there after a change came over him, and he was seized with an unflagging zeal. After a few years he began to live with a Buddhist Sangha and continued to do so for more than a year, visiting the holy places of the Buddhists, that is, places connected with important events in Buddha's life. After becoming a disciple in the Sangha he became completely transformed and soon developed into a zealot. To such an extent, indeed, did he display his religion during the year or so of his sojourn with the Sangha, brief as it was, that he could impartially and fearlessly say about his work now mixed that "men who were so long unmixed with gods were now mixed with them throughout Jambuduipa."

That Asoka could achieve to such an extent the elevation of the people certainly shows that he was a man of exceptional genuis; that he was a man of individuality in the matterof religion too is amply proved by the meaning he attached to the word Dharma. He not only enumerates the attributes that fall under Dharma but also mentions the specific practhereof. According to him Dharma consists of 'Sadhane' or bahu-kayane, (much good); 'apasinav' (freedom from depravity), 'Daya' (Mercy), 'Dana' (Charity), 'Satva' (Truthfulness), 'Saucha' (Inner and outer purity) and 'Madave' (Gentle-Asoka also tells us how to translate these virtues into action. Thus 'Daya' means 'non-slaughter' of animal beings and non-injury to creatures, 'dana' is liberality towards friends, to Brahmans and Siamana ascetics. By 'Sadhave' he evidently means works of public utility such as he carried out himself, and such as he describes in the following passages. "On the roads I planted the banyan trees. They will offer shade to men and heart; and wells dug at every half 'kos', rest houses put up and numerous watering places and hospitals provided for man and beast; medicinal herbs and drugs were planted and supplied." [says Pillar Edict VIII Thus not only the performance of moral duties and charities commemorated by him, but also freedom from the passions are necessary for the full and adequate fulfilment of Dharma.

Asoka's Dharma may be called a 'Universal Religion', the term being

used here in the sense that it is broad based upon the principle of tolerance. The Asokan idea of toleration differs, however, from the general Indian idea in that it offers a scheme of active co-operation among all sects for their growth in essential matters, and does not have any sect to itself under the belief that all faiths lead ultimately to one and the same goal. In Asoka's point of view "we designated one and same deity by many a name." It wants all sects and exponents to come together for frank and free inter-changes of their thoughts and ideas in mutually helping spirit. It urges that one must not unduly extol one's own sect and condemn another's. He who does that, does so because of his devotion to his own sect and with the desire of glorifying it. In doing so; he not only does a great injustice to other sects but also digs the grave of his own sect.

With regard to the position of Asoka's 'Dharma' as a form of Upasaka Dharma, Rhys Davids observes: "It was the Dharma for layman, as generally held in India, but in the form, and with the modification, adopted by the Buddhists. The curious thing about this Dharma, as a description of the whole duty of man, the good layman, is, especially when we consider it's date—it's extraordinary simplicity."

Asoka is a conspicuous instance of a great monarch with whom renouncing was an instrument of policy in the hour of victory. But although he never again indulged in warfare,

there is no evidence of his own empire failing against foreign invasn. His figure has been decorated by numerous colourful legends, but **much** more alive and imposing than ⁻¹ any legend is the real Asoka as he emerges from his words and his work. Asoka is sometime compared with Constantine and St. Paul. But the comparsion is unhappy, for Constantine was superstitious, and cruel following religious toleration only for political policy, unlike Asoka's noble and lofty Mealism and true toleration. Asoka no mere patron, but an active apostle of Buddhism, can best be compared to St. Paul, who raised Christianity from a small sect to a world religion. Asoka too, "was supremely concerned with the dynamics of conduct, leaving no stone unturned to restore his faith to it's proper conduct."

In the end we can say that Asoka's achievement was indeed tremendous, and the effect of his rule on India very far-reaching. As Otts Stein says: "That position of India between the cultures can not be better circumscribed than by a word of one of the noblest rulers in the list of mankind: 'Dharmavijya.' India's relations towards West and East were never defiled by waging wars of material gain and only selfdefence forced the weapons in her Thus she won her victory hands. in accordance with the command of Dharma; be it religion, be it morality, call it culture or humanity. is the importance of India's role in history in which a place hardly shared by any other country belongs to her, from the remote past unto this day; that is her unique and noble position between the cultures."

(Continued from page 32)

This lovable tomboyish sister of mine (who, incidentally considers me a snob and a sissy) is fast growing up and acquiring those graces essentially feminine in character, such as modesty and reserve and bashfulness which uptil now were unknown to her. But whatever else may change, her bubbling enthusiasm, her irrepressible spirit and deep love for the poor and distressed will not

Two Poems

By Shri J. K. Jain

A Fancy, A Dilemma

You turned me down and clinched it there. I suppose you knew what you did. You had either somebody else in mind or a different plan for yourself.

Now when we bump into each other without our contriving it, you look embarrassed and wish you or I were gone.
As though you felt you were not quite right.

Suppose now that you know how I feel about you and as time passes I impinge on you more and more and one day you're helpless as I was, what shall I say?

Much water would have flowed.
I'll not be quite the same.
You would not cringe, not for love;
nor did I.
You would still be clear.
What shall I say?

It would be a reversal; tragic or comic?—I dare not think.

Time

Today I read the story of a love similar to mine for you.

I tried to recollect
the pyramid of your hair,
the large bowls of your adonis eyes,
bubbling with amusement
and sometimes sad;
the exquisite fruit of your luscious
figure.
But your face
remained indistinct,
like cedars on a distant hill.

There was a time when I could measure the width of your mouth even in your absence.

The past is a mere carcase.

Does it indicate that the flame in my soul was spurious, fed by imaginary caresses and the real No flicked it off?

Or that the passage of time can dispel drop by drop even a most genuine passion?

Future of English After 1965

By Khem Chand Vassandani, B.A. II year

THE question of future of English has achieved tremendous significance these days. The Official Languages Bill was introduced in both the Houses of Parliament and with the support of sensible supporters it was decided that English would continue as an associate official language even after 1965. It was a wise decision, indeed, as English seems to be already on the upward curve. This will probably be the pattern in the foreseeable future because English has undoubtedly no serious rival in the field as yet. Many English schools are springing up and there is a heavy demand for such schools. Departments of Education are attempting now to introduce English in the third year of a child's education. Some regional institutes of English are being set up in order to train secondary teachers of English in new methods and techniques. All this means that English has a flourishing present and bright future as well.

Every well-wisher of India feels utmost importance of retaining English as an associate official language even after 1965. In spite of this decision some protagonists of Hindi, have by their misplaced zeal done more harm than good. Their main aim is to undermine the importance of English and persuade the younger generations to focus its attention on the development of our regional

languages. That English will be replaced by Hindi is more a political slogan than a social reality. The arguments against English we find are mostly born out of narrow self-interest or false national prestige. So this sort of unwise move will undoubtedly undo all that the English language has contributed to the progress of our nation.

As a matter of fact, choice of language is purely personal. Taking the choice of individuals, we will, certainly find that English language is the choice of majority of a people. But the Englishist (if the term is permitted) should not be so very glad on dreaming this picture of the continuity of English. In doing so he has overlooked the fact that the position which English language occupied during the British rule cannot be sustained in future. The writer thinks that it is the duty of every patriotic person in India to switch over to a language of his own (Hindi).

But the problem ahead is that can we displace a language so suddenly which has been holding its own for the past century and more in our country? If we do so, we will not be able to solve the problem of language. So English cannot be replaced by Hindi at the cost of

India's progress purely for sentimental reasons.

Moreover, Hindi, I am sorry to say, has defects of its own. First of all it is not a world-established This language is not a language. powerful vehicle of thought and a ready medium for expressing and intrepreting our ideas to the outside To establish contact with the international world of thought and science by means of this language is certainly a Herculean task language also cannot help us to keep pace with the quick progress being made in science and technology. Hindi does not serve us equally well because many of the non-Hindi speaking people exist in our country. At the same time it is a matter of great sorrow that this language of ours is underdeveloped and poor in literature. We find that Hindi and other regional languages suffer from woeful limitations also. Ample time is needed to develop Hindi so as to help it to become the official language of our country.

But let us see what we have gained by having English as an associate official language and why should it continue to be so even after 1965.

English has travelled far and wide in India. It has equalled all the regional languages under its influence to such an extent that no language in India is spoken without its aid. We hated the British rule and the English language was misunderstood to be the medium of that rule. But now it is widely accepted that English was the most important single factor responsible for unification of India and at last proved to be helpful in the cause of our freedom. We can regard this language a treasure, therefore, which the Britishers left in India. So we cannot afford to replace it by Hind: After all unity which exsists in our country at present also, due to this language, is more important than the language.

There is another paramount reason why we should stick to English for a few decades more. As obvious to everyone of us this is the age of science and technology and English is the only language of international importance that can sufficiently help us to make progress in this field. We have once determined to face Chinese future invasion, as it is expected, by strengthening our defence powers, expanding industries and adopting new methods and means of making progress in every sphere of There can be no turning back now. In the circumstances, it would be sheer foolhardiness to do away with this language which is the medium of expression of the greatest scientists and thinkers of the world. So banishing English would mean to close doors to the progress of our country.

Also English literature is one of the best literatures of the world because its literature is very rich. Matthew Arnold said, "By nothing is England more glorious than by her

(Continued on page 42)

Some Unexpected Visitors

By C. Parvathi, Pre-Medical II year

was then a student of the higher secondary class. To spend the repart holidays quietly, away from the redding crowd, I had gone to my reusin's place. This was a sleepy on in Madras State, on the borders of Mysore. Feeling tired after the reg journey, I went to bed early on related to get up until noon the next day.

But at cock-crow next morning, I was awakened by some noise which seemed strange to me and could not therefore be identified by me. Looking through the window in that cirection. I saw some 'buffaloes.' Surely the buffaloes here were unsually large, I thought. When I was relapsing into sleep, my cousin rushed to me and asked me whether would like to see circus elephants. So I was right. They were not suffaloes. I went out to the veranish. What did I see? Five huge tuskers led by a cow-elephant. But where was the mahaut? There was This looked puzzling. that did not prevent me from having a full view of the unexpected visitors. Their magnificence presented a spectacle of unsurpassed beauty. Waving their ears as if they needed a fan and moving their trunks up and down. they seemed to be in a happy mood.

We continued to exchange glances, and this went on for half-an-hour.

Then there suddenly appeared a police inspector and a dozen constables, all armed with guns. My cousin and I rushed to them and asked them what it was all about. But they were in no mood for conversation. They just said in grunts that we girls were stupid and foolhardy because the visitors were wild elephants. They added that they had come to shoot them down in order to save the town's population.

Though knowing little about guns and less about hunting, we felt that this was a foolish idea. How could six elephants be killed that way? The police people seemed to think that their knowledge of the physiology of the 'wild' in our midst gave them a claim to know the anatomy of the wild of the forest. To dissuade them from their venture. I reeled off all that I knew about elephants. I told them that like Achilles's heel. the elephant had certain weak spots. One was in the middle of the skull. Another was behind the ears. Elephants were also afraid of fire. The police people were impressed. They accepted me as the leader of the operations. I asked them to send away their guns. Meanwhile the elephants slavishly moved away to the tank. They seemed thirsty and went on drinking water. Feeling contented they remained by the side of the tank. I then started

drawing up a plan for sending the visitors back to where they came from. People who collected in large numbers advanced the theory that the elephants had strayed from the neighbouring Mysore forest where Khedda operations were going on. I collected all the information about the lay out of the land. I decided that our plan should be to send them back to the forest. But the elephants did not seem to be in a mood to go back. They were happy at the sight of the crowd, men, women and children, which was growing larger and larger. All day long they remained where they were. I timed my action for night-fall. By then I had collected fifty drummers. What were the drums made of? Kerosine tins. Not to scare away the elephants, I had asked them to beat the drums slowly. At a signal from me when the sun was about to go down, they began to

beat the drums. As expected, the elephants responded. But they began to move in precisely the opposite direction. That way would have meant the ruin of my plan. They would have gone to the very heart of the town and destroyed everything But I was not daunted, I was prepared for this emergency. I asked torch-bearers to light their torches and to wave them. I called my ace marksman to throw a stona at the cow-elephant exactly at the centre of her skull. The moment tha stone hit her, the cow-elephant turned and saw in the direction of the forest. The female of the species being the leader, the tuskers to changed their direction and followed her. To the immense relief of the older people, but to the disappoint ment of the children, the elephants vanished into the forest.

(Continued from page 39)

poetry." And the study of English literature can be a rich experience and an ennobling influence for all Moreover, in all civilized of us. countries, it is expected of every civilized person that he has fairly good knowledge of at least one foreign language; the one we can easily learn is English; for the use of English by Indians over a century and more, has produced an easy familiarity with that language. After all, it is a flowery language, easy to understand, easy to read, easy to write and easy to express oneself in. It is a sort of priceless legacy left to us by the

British. It is also a fascinating study full of possibilities and likely to shed much light on Indo-cultural relations. English, therefore, can never be dispensed with; it has taken deep roots in the intellectual life of India. English provides the link for Indians to live together in a happy world. Therefore, English will have to be learned by every Indian boy and girl. It is a matter of pleasure that Indian universities also are now aware of the value of and necessity for maintaining English as the medium of instruction in colleges for a long time to come.

About Ourselves

Since the publication of the last issue of the Desh in March many levents took place which need must be recorded and reported officially in our columns.

The Annual Prize-giving was presided over by Dr. C. D. Deshmukh, the Vice-Chancellor, University of Delhi.

Dr. Amba Prasad, the new Principal, took over from Shri R. K. Sud who had been working as Officiating Principal for about a year and a half. We welcome him and hope that the Desh will flourish under him as it has done all along since its inception.

The Staff

There have been a number of changes in the Staff. We have kept up our 'export and import' quota. Shri Surinder Kumar, Shri Vinay Kumar and Shri S. K. Jain have gone to the States for higher studies. The first two resigned the service of the College and Shri Jain has gone on one year's study leave. Shri Baldev Mitter and Shri S. P. Malhotra returned from the States and resumed duty. Shri R. P. Budhiraja is also expected to join early next term. Shri S. M. Sehgal did not return to the college on the expiry of study leave.

Shri S. K. Jain (Mathematics) obtained the degree of Ph.D. Our heartiest congratulations.

Dr. R. K. Dewan (Chemistry) left us and joined the Punjab University at Chandigarh. We wish him the best of luck.

Dr. R. D. Bharadwaj has been granted extension of service for one year more.

Hymen had his toll: pretty heavy this time. Miss Usha Sachdev, Shri R. K. Sharma and Shri Kaushal Kumar got married. Our heartiest congratulations.

We congratulate Mrs. R. K. Parshad and Shri Lalit Mohan Sharma on the birth of their sons. We congratulate Shri B. S. Puri on the marriage of his daughter.

We express our deep sense of sorrow and convey our heartfelt sympathies to Shri D. S. Mann on the sad death of his infant son.

The following persons have joined the Staff:—

- 1. Shri V.P. Kukreja (Chemistry)
- 2. Miss Manjit Kaur (Economics)
- 3. Mrs. Tapti Chakravarti (Bengali)
- 4. Shri Rajender Nath (Sanskrit)
- 5. Shri Chhattar Singh (Political Science)
- 6. Shri P. S. Dabas (Hindi)

We welcome them to the 'family'.

Admissions

The admissions to the college this year reached the record figure of 1075 as against 965 last year. This includes about 500 women students.

The college started this year Honours Class in Sanskrit with 12 students.

The Office and the Library

Shri B. S. Aggarwal, the Head Clerk, has gone on one year's leave to take up a job in the local YWCA. His substitute has not so far joined. Shri N. C. Vashisht, the Assistant Librarian, resigned his post to join the local office of the Indian Institute of Science. Our best wishes!

Shri Ravi Bhatia joined as Typist Clerk in place of Shri Raj Wadhwa, Officiating Clerk.

The College Union

The annual elections of the College Union and Supreme Councillors were held on 9th August 1963. The following were elected office-bearers of the College Union for the year 1963-64.

President : Jagjit Singh Nayar

B.A. (Pass), III year

Vice-President: Ashok Kumar Chopra

B.A. (Hons), II year

Secretary : Anil Roy, B.A. (Pass),

II year

Asstt. Secretary: Satish Grover, B.A.

(Pass), II year

Class Representatives:

Virender Bhatti, Pre-Medical Vinod Sethi, B.A. (Pass & Hons),

I year

Yug Prakash Dar, B.A. (Pass & Hons), II year

Iqbal Bhutani, B.A. (Pass & Hons), III year

Jugal Kishore Dogra, B.Sc. (Gen. & Hons), I year

R. C. Grover, B.Sc. (Gen. & Hons), II year

K. K. Malhotra, B.Sc. (Gen. & Hons), III year

The following teachers and students were nominated by the Principal to be members of the Union Committee.

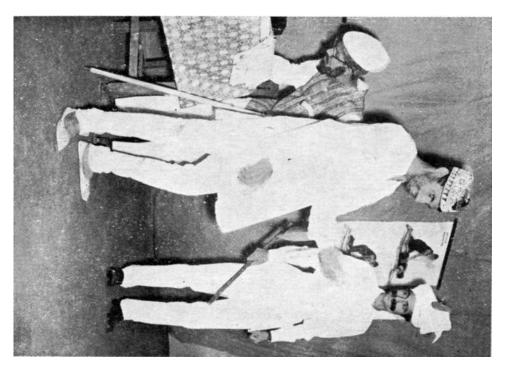
Shri R. L. Kakar Mrs. R. K. Parshad Shri K. C. Kanda Shri V. N. Pasricha Dr. M. M. Ahluwalia Kanwal Nain Bahl, B. A. (Pass), III year S. Kamalam, B.Sc., III year

The Union Committee recommended to the Principal that the following students might be assosiated with the Canteen Committee.

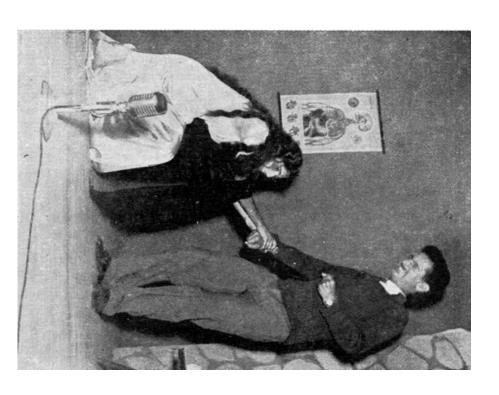
Mohinder Chopra Gurpal Singh S. Kamalam Asha Bawa

The Union decided to collect money to celebrate the Teachers Day (5th September, 1963) which also happens to be the President's birthday. This was done in collaboration with

THE DRAMATIC CLUB

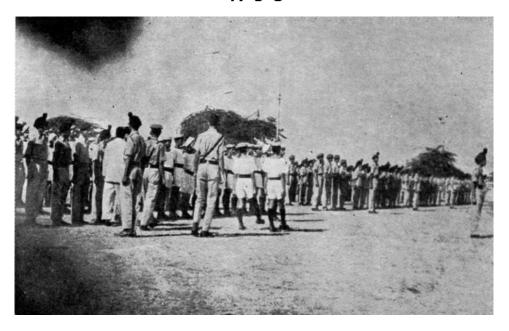

A scene from 'Kamra No. 5 staged in the Inter-College Youth Festival

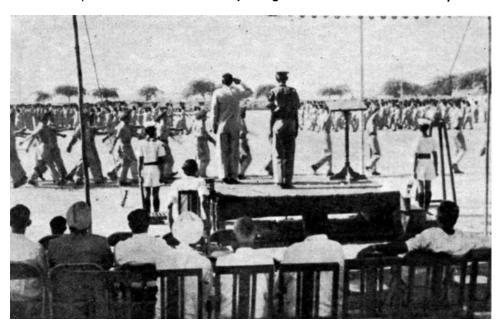

Another scene from 'Kamra No. 5

NCC

Principal (Dr.) Amba Prasad inspecting the cadets on the NCC Day.

Principal (Dr.) Amba Prasad taking the Salute on the NCC Day.

the Social Service League. Our students collected money from within the College as well as from outside. Total amount collected was Rs. 810/which is more than the collections from any other College. We have, therefore, topped the list of Colleges conce again in regard to collection of money.

The inaugural function of the College Union was held on 14th September 1963, Dr. B. N. Ganguly, Pro-Vice-Chancellor, University of Delhi, delivered the inaugural address. His address was followed by a short variety programme.

Names of Members of the Supreme Council of Delhi University Students' Union from Deshbandhu College for the year 1963-64 are given below:

Kamlesh Khanna, B.A. (P), II year Urmila Malhotra, B.A. (P), III year Lily Baweja, B.A. (P), III year Avtar Ganju, Pre-Med., II year Y. S. Bhist, B.A. (P), II year Suresh Popli, B.Sc., I year Narendra Sharma, B.A. (Hons), II year Goutam Banerji, B Sc., III year Jugal Kishore Dogra, B.Sc., I year Sham Kumar, B.Sc., II year

The third annual Inter-college Declamation Contest, for the Mehr Chand Khanna Trophy, was held on 29th October 1963. Teams from 8 colleges participated in the Declamation. Deshbandhu College was represented by Yug Prakash Dar and Davinder Mamik. The following constituted the panel of judges.

Shri Harish Chandra, Member
Board of Administration
Dr. V. D. Mahajan, Advocate,
Supreme Court of India
Mrs. B. Rajan, Lecturer in English,
Lady Shri Ram college

The trophy was awarded to the Hansraj College team. The first prize was awarded to Mr. Sunder of the Hansraj College and the second prize was shared by Nilima Shorie of the Miranda House and Mr. Ashok Roy of the Shri Ram College of Commerce.

A prize competition in Music and Mono-acting was held on 30th and 31st October, 1963. Same items were presented on both the days and the prizes were also awarded on the basis of the performances of both the days. This was done to enable maximum number of students to attend the functions.

The following members of the Staff acted as judges.

Music:

Shri V. N. Pasricha Shri J. K. Jain Shri Lalit Mohan Sharma

Mono-acting:

Mrs. R. K. Parshad Shri S. P. Kapoor Shri M. M. Verma

Prizes were awarded to the following students:

Music:

I Prize

S. Rajeswari, B. A., III year

II Prize

Sarojini Kapoor, B. A., II year Yug Prakosh Dar, B. A., II year

Honourable mention:

Tejinder, B. A. (Hons), I year

Mono-acting:

Tribhuvan Kaul, B. A., II year S. P. Ganguli, B. A. (Hons), II year

The Planning Forum

The following were elected the office-bearers of the Forum for 1963-64.

President

: Sudershan Narula B.A. (Hons), III year

Vice-Presideet: Om Prakash Kohli B. A.(Pass), I year

Secretary

: Prabha Rani, B. A. (Pass), II year

Asstt. Secretaries:

Ashok Kumar Khanna, B.A. (Pass), I vear Sneh Lata Bansal. B. A (Hons), I vear

As usual, the Planning Forum celebrated the National Plan Week in collaboration with the University Planning Forum with great enthusiasm. The Forum has arranged a trip to the Bhakra-Nangal Project during Diwali holidays in November.

The Mathematics Association

The following candidates have been elected to the various offices the Mathematics Association.

Adviser

: Dr. R. N. Kaul.

President

: Sudesh Sharma,

B.A. (Hons), III year

Secretary

: Manohar Lal Chawla, B. Sc.,

year

Asstt. Sect.

: Mahesh Satija, B. Sc., II year

Class Representatives:

Anil Kumar Bhargava, B. A. (Hons), II year

R. C. Grover, B. Sc., II year

The inaugural function of the Mathematics Association was performed by Mr. Shanti Narayan Principal, Hans Raj College, Delhi, and an eminent Mathematician, on Saturday, the 28th September, 1963. The distinguished guest was received by the Principal and a large number of students were present to hear him.

After a brief introduction by the Adviser, Principal Shanti Narayan speaking on the subject: "What is Mathematics" said that there was time when Pure Mathematics was pursued with an eye on application rather than for its own sake. The changes in the world around u demand changes in the outlook on Mathematics. According to him it is perhaps, the result of these changes that we have several algebras and

several geometries. In the end, he referred to three interesting problems of antiquity that had intrigued the minds of many a good mathematician, namely (a) Trisection of an angle; (b) Squaring of a circle (c) Duplication of a cube. These have been settled once for all by Galois, a famous French Mathematician of the 19th century, by proving that the above problems are not solvable with the help of rule and compass.

The English Literary Society

Adviser : Shri J. K. Jain Secretary : Harkirat Singh

Asstt. Secretaries:Latika Tatwawadi, Gurpal Singh

This English Literary Society held a get-together on the 30th August, The members recited their 1963. favourite poems and the recordings of some of the poems of John Donne, G. M. Hopkins and T. S. Eliot were played. Shri R.K. Sud, who was in the chair, advised the members firstly to make their recitations audible; secondly, to rehearse them well and learn them by heart; and, finally, to know the reasons for liking a particular The Principal graced the occasion with his presence.

In the next meeting, held under the Chairmanship, again, of Shri R.K. Sud, four members read papers on 'The Point of view of an Essayist'. It was followed by a discussion which was summed up by the Chairman who said that the essayist looked at life in a uniquely personal way and

the essay proper was an art of intimate and informal confiding in the reader.

Dr. A. N. Kaul, Reader in English, Delhi University, presided over the next meeting. He spoke on 'Charles Dickens in Our Time' with special reference to 'David Copperfield'. While answering some of the modern criticism of Dickens, namely the lack of a unifying moral pattern in his work and the 'flatness' of his characters, he remarked that one wondered whether Dickens could not be enjoyed for his remarkable 'energy of vision,' his social sympathies, his humorous representation of life and the diversity of his world. Moreover, the best of Dickens (as seen in Martin Chuzzlewilt and Hard Times. had structural integrity, too.

The Sanskrit Parishad

The Annual elections of the Sanskrit Parishad were held on the 13th August, 1963. The following students were elected to the various offices of the Sanskrit Parishad for the year 1963-64.

Adviser : Shri M.L. Chaudhry

President : Virendra Pahuia. B.A., II year

Vice-Fresident: Kaushalya Wadhwan B.A. (Hons), II year

Secretary : Chiranjit Kaur, B.A.

(Hons), III year

Joint-Secretary: Meera, B.A. (Hons).

Sanskrit, I year

Class Representatives:

Chand, B.A. (Pass & Hons), III year Sukesh Vahil, B.A. (Pass & Hons), II year Urmil Mathur, B.A. (Pass & Hons), I year Surendra Kapil, B.A. (Sanskrit) Hons, I year

The Hindi Parishad

The elections of the Hindi Parishad were held on 20th August, 1963. The following office-bearers were elected:—

Adviser : Shri R. L. Varma

President : Bhim Sen Mittal

B.A. (Hons), II year

Vice-President : Ramesh Kumar Sethi

B.A., II year

Secretary : Tej Krishan Bhatia,

B.A. (Hons), II year

Asst. Secretary: Ramesh Kumar Chitra

B.A. (Hons), I year

Class Representatives:

Umesh Chandra Saxena, B.A (Hons), I year Champa Chugh, B.A. (Hons), III year

Sarvesh Chandra, B.A. (Hons), Subsidiary Hindi

Vinod Sagar, B.A. (Pass), I year Sarojini Kapur, B.A. (Pass), I year Mukesh Bihari Twakli, B.A. (Pass), III year Extension Lecture

On 20th September, 1963, Dr. KB Misra of the Dyal Singh College, New Delhi, gave a talk on 'Lahar' for the students of Honour, classes.

The Inaugural Function of the Hindi Parishad was held on 23-10-63. Dr. Prabhakar Machwe, renowned literateur of Hindi and Assistant Secretary, Sahitya Akademi, presided over the function.

Dr. Ramesh Chand Jain gave a talk on 'Philology' to students of Honours classes on 2 11-63.

The Sindhi Literary Society

The following were elected officebearers of the Society for the year 1963-64.

Adviser : Shri S. M. Jhangiani

President : Ramesh Choithani

Vice-President : Narain Bhatia

Secretary : Ishwar Nawani

Joint-Secretary: Prakash Badlani

Class Representatives:

Sarojini Hemrajani, B. A., III year Mira Rajani, B. A., II year Asha Bijlani, B. Sc., I & II year Hiroo Teckchandani, B.A. (Hons), II year

Kaushalya Sabhnani, B.A., I year Usha Hingorani, B.A. (Hons), I year

Rani Manshani, Pre-Medical

Two monthly meetings were held August and September, 1963. Asha Aijlani, Meera Rajani, Kamla Ramakhiani, Purnima Lalwani, Narain Choithani and Raju Gursahani gave Sindhi songs, jokes, riddles etc. to entertain the members.

The annual picnic was held at Suraj Kund and the Qutub on 29th September, 1963. The purpose of the p:cnic was to inculcate among the members the spirit of co-operation and discipline and to train them in organizational matters. The picnic was very well organized and proved **2** grand success. The credit goes to Ramesh Choithani, Sarojini Hemrajni, Lhwar Navani, Mira Rajani, Narain Bhatia, Kaushalya and Mewal Sabhnani, Bhagwati Bhambhani, Asha Ram Singhani, Usha Hingorani, Narain Gulrajani, Sarup Gehani, Mira Makhipani, Asha Bijlani, Raju, Laj Navani. Nari Daryani and others.

The Essay Competition is scheduled for 21st Oct 1963 and the Annual Day for 10th February, 1964.

The Social Service League

The following constitute the officebearers of the Social Service League for the Year 1963-64:—

Adviser : Shri S.M. Jhangiani

President : Sneh Prabha Gulati

Vice-President : Kamlesh Balchandani

Secretary : Lajpat Rai Dang

Joint-Secretary: Gurmukh Masand

Student's Representative, University Social Service League:

Vasdev Gursahani

Members of the Executive:

Sarojini Kapoor C. B Mehta Urmil Talwar Yashpal Bhutani Gopal Krishna Kohli

The League in collaboration with the College Union collected funds on the Teachers' Day which was celebrated on 5th September, 1963.

A few tickets of the Lucky Draw in aid of the Hospital Welfare Society were also sold.

A few articles lost and found were restored to the owners.

A Students' Store has been started for the benefit of the students. The following articles of daily use are available in the Store and are sold at comparatively cheaper rates than those prevalent in the market: Exercise note books of various sizes, Practical Note Books for Physics and Chemistry, Hair pins, Jura pins, Practical Loose Sheets for Botany and Zoology, Ladies Handkerchiefs. Pencils, Erasers, Ink, Needles, and Thread. Students should patronize the Store.

Employment Information and Assistance Service

Neccessary arrangements have been made with the University Employ-

ment, Information and Assistance Bureau, University of Delhi, Delhi, under which second class graduates of this college are registered in the college itself and ex-students are saved from much botheration. Regular students are also registered for part-time jobs. Shri S. M. Jhangiani has been appointed Placement Officer for this college and any information on employment and training opportunities can be had from him.

The Department of Health and Physical Education

Regular practice in various games i. e. Cricket, Foot-ball, Hockey, Basket-ball, Badminton, Volley-ball, Table-tennis and Athletics etc. has been started in right earnest. We are still short of good and grassy play-grounds but this year we hope to improve our grounds. Let us see how our teams fare in the coming Inter-college competitions.

The following have been appointed office-bearers for various games for 1963-64.

Cricket :

Captain: Ramesh Shrivastava Secretary: Kamlesh Mehra

Foot-ball :

Captain: Ramesh Grover Secretary: S. P. Ganguly

Hockey

Captain: S.F. Verma Secretary: Harbans Singh Athletics :

Captain: Mohinder Chopra Secretary: Gulshan Kakar

Basket-ball:

Captain : Satish Kumar Secretary : S. Sundar

Table-tennis:

Captain :

Secretary: Parmod Kumar Bhatnag

Volley-ball:

Captain :

Secretary: Yash Pal Bhutani

Badminton :

Captain : Mohinder Perri Secretary: Sudarshan Lal Maini

The Listory Association

The following have been elected office-bearers of the History Association for the year 1963-64.

President : (Km.) _ Sudarshan

Gupta B.A., III year

Vice-President : (Km.) Uma Vahil,

B. A., III year

Secretary : Narendra Sharma,

B. A. (Hons), II year

Joint Secretary: Ashok Behari, B. A.

(Hons), I year

Class Representatives:

(Km.) Asha Sharma, B. A. (Hons).

III year

(Km.) Kulwant Kaur, B. A. III year

(Km.) Raj Kumari, B. A. (Hons), III year (Km.)Puneeta Kapur B. A. (Hons), Vijay Khosla B.A., I year, (Km.) Shoba Arora B. A., II year (Nominated)

The members of the History Association will go on a picnic-cum-local historical excursion on 2nd October, 1963. The party will visit Tughlakabad, Surajkund, Shamshi Talab, Jogmaya Temple, the Outub, the United States Embassy, Nizamuddin and Humayun's tomb. The party will be led by Principal (Dr.) Amba Prasad, Shri B. B. Saxena and Dr. M. M. Ahluwalia.

The Science Association

This year the Science Association seems to have made a good start. Membership of the Science Association has been made compulsory and as a result practically every science student is a member of the same. Keeping in view the healthy tradition of democracy, the election of officebearers and class representatives were held on 22 August, 1963. The followhave been elected bearers.

President : Krishna Mahendra, B. Sc., III year.

: Raman K. Dhawan Secretary

B. Sc. II, year

Asstt Secretary: Ajit Singh Sahni

Pre-Medical, II year

Class Representatives:

Y. D. Mathur, B. Sc., III year

Tejinder Singh Hazuria B.Sc., II yr. Srivastava B. Sc., I year Anil Kumar Singhal, Pre-Medical, II year

This year the constitution of the Science Association has been written in which the aims and objects for which the Science Association stands and also the functions of various office-bearers, from the Adviser to each member of the Executive Committee, have been well defined and elucidated. This is a very significant step in the direction of making the Science Association a more effective and efficient body in due course of time. It is against this background that the office of the Vice-President has been created and provision made for three more members of the Executive Committee. The following have been nominated as members:

: Vinod Kumar Sood, President

B. Sc., III year

: Shobana Chaudhary Member

B. Sc., II year

: Vinod Kumar Wali Member

B. Sc., I year

: Indra Aggarwal, Member

Pre-Medical

Thus the number of members of the Executive Committee is eleven. The Principal nominated Mr. M.L. Sanduja as the Adviser and Mr. D. S. Mann as the Treasurer.

has started The Association lecture competition on scientific subjects amongst the science students.

Ranvir Datta, B. Sc. I year, gave a talk on "Space Travel" and Jagdish Kishore Dogra, B. Sc. I year, spoke on "Science and Modern life."

The sole object of starting lecture competition series is to inculcate a sense of academic interest in students. These contests will continue.

Shri C.L Kumar and Shri V. Verma have kindly agreed to act as judges for the same for the whole year.

The Science Association takes pleasure in announcing the starting of a Wall Magazine in the science laboratory corridor. It would be a fort nightly magazine. S. Kamlam, B. Sc. III year, has been appointed student Editor of the same.

The Association intends to take students to places of scientific interest in the near future.

Some of the other important items besides the above are showing documentary films in various scientific fields and holding paper reading contests and debates on scientific subjects.

The Political Science Association

The elections of the members of the Executive of the Political Science Association for the year 1963 64 were held on 17th August, 1963. The following students were elected officebearers.

Adviser: Shri M. M. Verma President: Narain Bhatia B. A. Vice-President: Mohinder Pal Singh

Bakshi B. A. (Pass), II year

Secretary : Vinod Sethi B. A

(Pass), I year

Asstt. Secretary: Ramesh Sethi B. A

(Pass), II year

Class Representatives:

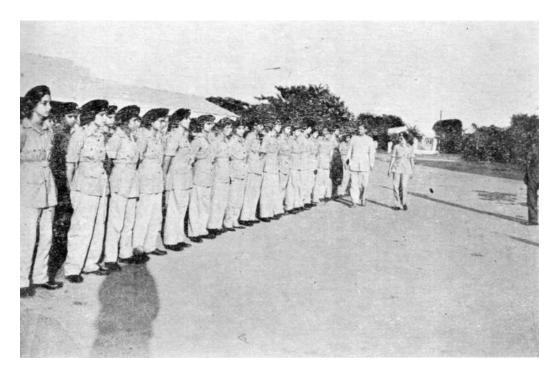
Sneh Prabha Gulati Hiren Tekchandani Sarvesh Chander Kamal Chopra Bhim Sen Mittal Krishan Satija

The Inaugural Function of the Association was held on 18-10-63. Shri Gurmukh Nahal Singh, formen Governor of Rajasthan, presided and V. K. N. Menon, Director, Indian Institute of Public Adminisdelivered the inaugural tration. address.

The National Cadet Corps

The most significant feature of this year is the Compulsory Enrolment in NCC. This was started somewhat late in the session last year under the impact of the Chinese invasion. This year it takes effect as a compulsory measure for all undergraduates. The students, both boys and girls, have risen to the occasion and have accepted the challenge. It is bound to transform the youth of the country. It will not only shake off their lethargy, and give them a new toughness and discipline but will also fill them with a new spirit and (Hons) Pol Sc., III yr. patriotism. The rewards for the

NCC

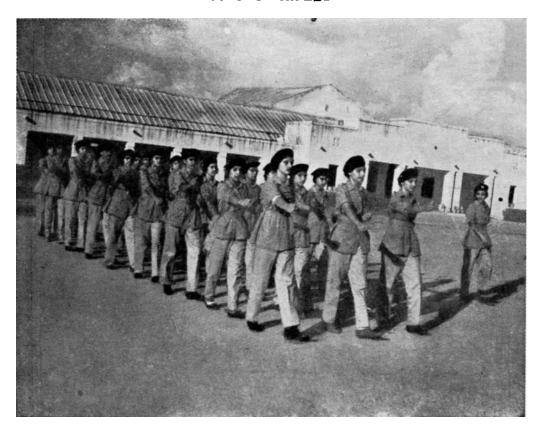

Principal (Dr.) Amba Prasad on routine inspection of Cadets at Fărade

Training in First Aid to Girl Cadets

N C C RIFLES

GIRL CADETS at Parade

Boy Cadets at Rifle Drill

training are many. 39 of our cadets from the various NCC wings have been selected for Emergency Commission, G.D. Pilot and the Navy. So many of them have already finished. their training and have been posted to various battalions in the army. One of our cadets, Cpl. Ashok Malbotra, has gone o attend a six week's Mountaineering Course at Darjeeling. He will join us on 16th October, 63. We have got three wings in the college for Boys and one for Girls, namely: Two NCCR Coy-Strength-425 Cadets, Naval Wing-One Troop-,,-50 Cadets, Artillery Wing-One Troop-20 Cadets, Girls: Two NCCR Covs-418 Cadets.

375 Boys and 125 NCC Girls from our college took part in the *Promise Parade* inspected by our beloved Prime Minister on 14 August, 1963 at the Hans Raj College grounds.

Our first Route-March for NCC Rifle Cadets (Boys) was organized on Sunday, the 29th September. They went to the Humayun Tomb and stayed there for the day. Lunch and tea etc. were provided from NCC funds.

Compulsory NCC training in the college was formally inaugurated by the Principal on 7th August, 63. He stressed the need of the hour and advised the cadets to come upto the standard and, if need be, to give their lives for the honour of the country and the glory of NCC. It was a heartening feature.

Shri D.S. Mann, an energetic member of our staff, completed his Precommission training in the last week of March and brought credit to the college and himself by standing second in the course. We congratulate him and welcome him.

One of the senior and most efficient members of our P. I. Staff, Subedar Bishan Dass Sharma, left us recently after completing three years with us. He has been posted back to his parent Unit, Sub. Ram Datta has come in his place. We wish him a happy time here.

NCC Day Celebrations

This time NCC day was celebrated on Solidarity day i. e. on 20th Oct., 63. An impressive parade and spectacular Flag March by about 800 cadets (Boys & Girls) marked the NCC Day celebrations in the college. 60 girl cadets from our college went to take part in the central parade at I. T. I. Pusa Institute.

Our Principal, Dr. Amba Prasad, took the salute at the march past in the college. He told the importance of the Day to the cadets. He praised their training and turn out and said that NCC in this college had got good tradition—it was to be kept up by cadets by their hard work and good discipline. They must be ready for all eventualities, if need be.

Earlier at 9-30 A. M. the cadets took a pledge to preserve the freedom and integrity of the motherland. Messages of greetings from the President, Union Defence Minister and

Director General of NCC were read out to the cadets,

After the ceremonial March Past in the college Girl cadets went on a Flag March towards Kalkaji Temple and Boy cadets went to Malviya Nagar side. Girl cadets inspite of shoe bite on their feet marched like trained soldiers.

The Inter-College Youth Festival

The University of Delhi held the Inter-College Youth Festival Competition from 20th to 27th September, 1963. Our college participated in as many as five items: dance, drama, group song, instrumental music, and modelling

We presented the Santhal Folk Dance which, it is a pleasure to report, was adjudged second best in the University. The dancing troupe consisted of six members: Rama Kapur, Dev Nita, Varsha, Prabha, Rekha and Promila, and to them all we extend our congratulations

'Kamra No. 5', a one-act-play in Urdu, was our contribution to the drama competition. The play was very well received by the audience and admired by the judges. The acting talent of Mr. S. P. Ganguli, who played the Hakim, won special applause and prolonged cheers. The other commendable roles were performed by Tribhuvan Kaul, the Actor, and Ram Babu Sharma, the Darwan. The success of the play, however, was due to the excellent work and cooperation of every member of the cast which consisted of the following

students: Vinod Sethi (Doctor), Tribhuvan Kaul (Doctor), S.P. Ganguli (Hakim), Miss Surinder Sandhu (Lady Teacher), Ram Babu (Darwan), Virender Ganju (Agent) and Ravinder (Editor).

Likewise, our Group Song went off very well. Though we did not win any position, it evoked an encouraging response from the audience. The following students comprised the team: Rajeshwari, Harmohan, Sarojini, Gita, Tejinder, Harvinder Singh, Ghanshyam and Radhey Shyam.

Before being sent up to the University these three items were also presented on the college stage, and the students witnessed the programme in two shows arranged in the afternoon of 22nd September, 63.

The entire programme was arranged under the auspices of the College Dramatic Club, and owes its success in no small measure to the enthusiasm and interest of its advisers: Shri K. C. Kanda and Shri J. K. Jain. Thanks are also due to Mrs Thomas, Mrs Parshad, and Mr. Pasricha for their valuable help and suggestions.

The Music Club

Adviser : Shri V. Verma

The Music Club started its activities this year with the selection of the office-bearers. Narendra Sharma, and Sarojini Kapoor were nominated as President and Secretary respectively. Besides, an Organizing Committee was also formed to ensure the success of the various functions.

The inauguration of the club was remormed by our Principal, Dr. Amba resad, on the 19th October, 1963. The Principal who is also the patron of the Club, advised the students to the college to come forward and to rike the best possible use of their resical talents.

The function was by far a success. It was unprecedented in several respects. A song by Tejinder, a duet by Sarojini Kapoor and Tejinder and a Punjabi song by S. Dixit were well rendered and well received, Mr. Rana (a guest artist) played on the electric guitar and delighted the audience very much. Shri Narinder Kapoor, an ex-President of the Music Club, gave a very nice performance.

Teachers Day Collections

In this years' Teachers Day Col lection, Deshbandhu College has topped the list. Our College collected Rs. 810'-. The second College is Pramila College which has collected Rs. 570; and 3rd is Lady Irwin College which has collected Rs. 407/-. Last year the highest collection was Rs. 500 - of I. P. College for Women Thus our College has beaten the tecord of the last year and has stood very high this year and the difference between the 1st and 2nd college collection is considerable. There were 45 institutions which made the collection.

The World University Service

On 22nd August, 1963, the Principal and Chairman (WUS) nominated

the following persons to constitute the W. U. S. Committee of our College:

Dr. M. M. Ahluwalia: Adviser Satinder Vij. B.A. (Hons), II yr. Arun Rastogi, B.A. (Hons), II yr. Y.P. Dar, B.A. (Hons), II yr. Latika, B.A. (Hons), II year Shobha Arora, B.A. (Pass) II year Kamlesh Khanna, B.A. (Pass), II yr.

The inaugural meeting of the W.U.S. was addressed by the Vice-Chancellor on 10th September, 1963, and was attended by three representatives of this College, namely Dr. M. M. Ahluwalia (Adviser), Y. P. Dar, and Shobha Atora.

The W. U. S. Committee of this College interested itself in the problems of the foreign students of this College and an informal get-together was arranged for them in the Principal's office on 21st September, 1963, for the same purpose. Consequently, a Foreign Students Association' came into existence with Hardev Kaur Panesar as President, Emily Zalani as Secretary, and Dr. M.M. Ahluwalia as Adviser. All this was done under the guidence of the Principal who met the foreign students and W.U.S. Committee over a cup of tea.

W. U. S. is also running a Book Bank in the college for poor students. Steps are being taken to expand it considerably.

The Vice-Chancellor has approved nomination of Dr. M.M. Ahluwalia as a member of the General Committee of the Delhi World University Service.

हिन्दी विभाग

^{ग्रध्यक्ष :} श्रीमती राजकुमारी प्रसाद

छात्र सम्पादक : सुधीरचन्द्र उपाध्याय

अनुक्रमणिका			
विषय		नाम	वृष्ठ
सम्पादकीय		***************************************	ें १
''जिसका ग्रन्न जल ग्रह्मा कर''''''''''''''''''''		कुकुम सक्सेना	ર
माँ चरगों में	*****	सुधीर चन्द्र उपाध्यःय	¥
भारत में ग्रंग्रेजी	*****	बलभद्र प्रसाद ग्रोभः	ሂ
प्रेम विजित	*****	शक्ति सूरी	Ę
दो कविताएँ भ्रौर एक पथिक	*1***	बलभद्र ग्रोभा	5
कामदेव	*****	श्रुति कान्त	3
मिला कहाँ वह सुख जिसका	hønges	नर गिस त्रैहन	११
भारत के दूटे खण्डहर पर	79004.	श्रनिल कुमारी सबसेना	१३
गुलाब	*****	श्री ग्रार० के० चित्रा	१५
पुकार	*****	शक्ति सूरी	१८
साहित्य का दायित्व	****	मुक्ता कुमारी	38
प्रतीक्षा	*****	सुदेश त्रिर्मीनी	२१
बड़ी माँ की ग्राजादी	*****	जगदीश कपूर	२२
ग्राइए तो ज रा हंस लें !	*****	शशि बवेजा	२३
शिक्षित नवयुवक	****	तेजकृष्ण भाटिया	२५
कहानी की कहानी	******	डा० रामदत्त भारद्वाज	२६
नई योजना		डा० एम० एम० म्राहुलिवालिया	३०
साहित्य समाज का प्रतिविब है	*****		₹ १
शलभ	*****	श्रुति कान्त	३३
हिन्दी भाषा ग्रीर तद्भव गब्द	*10010	पूर्णासँह डबास	३४

THI GARET

महृदय एवं सत्समालोचक पाठक वृन्द,

'देश' पत्रिका (हिन्दी विभाग) का एतद-वर्षीय प्रथम ग्रंक ग्रापके समक्ष है । 'देश' वृक्ष-वासी विभिन्न विहंगों का गुंजार है जो सम्भवतः ग्रापकी हृत्तन्त्री को भंकृत करने में समर्थ हो मकेगा।

'देश' के सम्पादक-पद पर श्रासीन होने के निमित्त में नव-प्रवेश-प्राप्त छात्र एवं छात्राश्रों का हार्दिक स्वागत करता हूँ, जो विभिन्न उच्च श्राकांक्षाश्रों की प्ररेगाश्रों से इस भारती सदन में प्रविष्ट हुए हैं तथा इस प्रकार 'देश' के पाठकों की श्री वृद्धि में जिनका महत्वपूर्ण योग है।

'देश' का कलेवर सजाने में जिन साथियों ने ग्रंपना सहृदय सहयोग प्रदान किया है, मैं उनका ग्रंद्यधिक ग्राभारी हूं। नवोदित लेखकों का उत्साह मुफ्ते इस ग्राशा से परिपूरित कर देता है कि सर्व श्री सूर्यकान्त त्रिपाठी निराला, पुरुषोत्तमदास टंडन, गुलावराय, सियाराम शरगा गुष्त, राहुल सांस्कृत्यायन, रांगेय राघव तथा डा० रघुवीर प्रभृति विद्वानों के ग्राकस्मिक शोक-निधन

से साहित्य-सेवी-संसार में जो महत्वपूर्ण स्थान रिक्त हुए हैं, उनकी पूर्ति शीघ्रातिशीघ्र संभव हो सकेगी।

'देश' पर विदेशी आक्रमण को घ्यान में रखते हुए जिस प्रकार की रचनाओं की आवश्यकता अनुभव की जा सकती है, 'देश' के प्रस्तुत श्रंक में तत्सम्बन्धित अधिकाधिक रचनाएँ प्रस्तुत करने का प्रयत्न किया गया है।

'देश' के पाठको ! मैं भ्रापका भी ग्रत्यधिक ग्राभारी हूँ वयोंकि ग्रापका महत्व उनसे भी कहीं ग्रिधिक है जिनके कठिन परिश्रम के फलस्वरूप ही ग्रापको मनोवांछित रचनाएँ प्रस्तुत कर सका हूं तथा मुभे पूर्ण ग्राशा है कि, भविष्य में भी, उत्कृष्ट-तम रचनाग्रों के द्वारा 'देश' को सुस-जित कर, उसे, लोकप्रियता के पावन-मंदिर में महत्वपूर्ण योगदान देते रहेंगे।

सर्वे सुखिनः भवन्तु सर्वे सन्तु निरामयाः, सर्वे भद्रारिष पश्यन्तु मा कस्यचित् दुःखभाग भवेतु ॥

ओं ! शांति: ! शांति: !! शांति: !!!

"जिसका अन्न जल ग्रहण कर

कुंकुम सक्सेना, बी०ए० (ग्रानर्स) ग्रन्तिम वर्ष

श्राज यही प्रश्न हमसे समाधान मांग रहा है कि क्या हम हाथ पर हाथ रख कर बेंठे रहेंगे या मातृभूमि के संकट मोचन के लिए कटिबद्ध होंगे।

प्राणि-जगत् का यह स्वभाव होता है कि जिस बस्तु से उसका निकटतम सम्पर्क होता है उसके प्रति उसका मानस-मराल अनुरवत एवम् आसकत हो जाता है । प्राणिजगत् की इसी स्वभाविक प्रक्रिया से वस्तु भूमि एवम् प्रेम को जन्म दिया। इस वस्तु भूमि के प्रति उसकी निष्ठा अडिग, अविचल एवम् अनुपमेय होती है। इसी इसी के सहार्चय से मातृभूमि का संचालन होता है और नव-निर्माण की नई पौध अनुवंर भाव-जगत को शस्यश्यामला एवम् भाव-पूरिता बना देती है। निष्ठा और विश्वास की इस भूमि में धरती का जन्म होता है और मातृभूमि का गौरवपूर्ण स्थान उसको मिलता है।

जिस प्रकार एक ग्रबोध बालक ग्रपनी माता को उद्धिग्न एवं उन्मना, देखकर स्वयं भी दुखी हो जाता है तथा माता के दु:ख दर्द को मिटाने के लिए चेष्टावान हो जाता है ठीक इसी प्रकार जब मानुभूमि पर संकट के बादल छाते हैं तो उसके लाड़ले बालक ग्रपनी लाड़ली माँ के दु:ख निवारण के लिए मचल उठते हैं। ग्रसीम साहस ग्रीर ग्रनु-पम तेज लेकर सहिष्णुता के कवच पहिन कर माता के समक्ष वे निर्मम ग्राकान्त को ललकारते हैं—

त्वदीयाय कार्यांय बद्धाकटीयं शुभाशिषं देहि तःपूर्तये।

इतिहास साक्षी है कि ग्रनेक बार धरती के

पुत्रों के सामने कठोर प्रश्न उत्पन्न हुए, श्रग्नि पर्ने क्षाएँ ली गईं। महारागाा प्रताप, शिवाजी, गुड़ गोविंद जी के बालकों का बिलदान श्राज भी इड़ प्रेरणा के ग्रमर स्वर हैं जिन स्वरों की लय साथ उन्होंने श्रपने जीवन का ताण्डव नृत्य किया। भाग्य की कैसी विडम्बना जी। महलों रहने वाला प्रताप श्रीर उसके बालक घास की रोदी के लिए तरसते रहे। शिवाजी पहाड़ों की गुफा में छिप छिप कर माता के सुख सौभाग्य को लौटा के लिए श्रमर साधना करते रहे। भाँसी की राती लक्ष्मीबाई श्रपने दुधमुं हे बालक को छाती से लगार रण्चंडी का श्रुगार करती रही।

श्राखिर इद सबका स्रोत क्या है। मैथिलीशर**ख** गुप्त के शब्दों में :—

> जिसको न निज गौरव तथा निज देश का श्रभिमान है वह नर नहीं पशु निरा है और मृतक समान है।'

मातृभक्तों को तो ग्रपनी भूमि प्यारी होती है। उसके विनिमय में वे नन्दन वन को भी तुच्छ तथा हेय समभते हैं। उसका मानस हंस मातृभूमि के मानसरोवर के फूलों पर विहार करना चाहता है:—

'म्रस्ति यथापि सर्वत्र नीरंनीरज मण्डितम् रमते न मरालस्य मानसं मानसं बिना ।'

जब कभी मातृभूमि के मरालों के मानस पर किसी ने ठेस पहुँचाई तो वे तिलमिला उठे ग्रीर हर बिलदान के लिए वे तैयार हुए । बिलदान दिये, यातनाएँ सही ग्रौर परिगाम स्वरूप मातृ मन्दिर की ग्रर्चना का ग्रवसर उन्हें प्राप्त हुग्रा।

परतन्त्रता स्रभिशाप है स्रौर स्वतन्त्रता परम वरदान। इसी वरदान को पाने के लिए महान् हुतात्मास्रों ने स्रपने नश्वर शरीर की स्राहुति देकर मातृ-मन्दिर को स्रपने जीवन का नैवेद्य चढ़ाया।

महागुराों की भ्रवदात भूमि स्वर्गसहोदरा भारत भूमि स्राज ऋपने उस पड़ौसी से त्रसित है जिसको कभी उसके महान पुत्र बुद्ध ने श्रपने उप-देशों से श्राप्लावित किया था। गर्वमंडित श्रीर रक्त-रंजित उसका दुस्साहसी हाथ माता के लिए मंडित मुकूट तक पहुँच चुका है । यह वही दस्युराज चीन है जिसका इतिहास इस बात का साक्षी है कि उसने सदा हो कपटाचरएा ग्रौर डाकेजनी पर विश्वास किया। नालन्दा की शिक्षा वह भूल गया है श्रौर भूल गयाहै कि उसकी श्रतीत द्यात्मा का विकास किसने किया था । इस ग्रात्महंता का दुस्साहस इस सोमा तक बढ़ गया है कि ग्राज लहाख भ्रौर पूर्वी उत्तर भारत भूमि की सीमा पर युद्ध की विभीषिका छाई हुई है तो ऐसे समय में हम क्या करें ? क्या हम जिसके ग्रन्नजल की ग्रहरा कर बड़े हुए हैं उसे छोड़ दें? या ग्रपने देशवासियों को ललकारें ? रागाप्रताप की संतानों ! राष्ट्रपिता के पुत्रों ! भ्राज दुश्मन तुम्हें लूटने चला ग्रा रहा है। वह उस रास्ते से या रहा है जिसको तुर सदैव ही अपना रक्षक समभते रहे हो, तो वीरो ! क्या तुम्हारी रगों में ग्रपने पूर्वजों का वह रक्त नहीं

जिसकी गर्मी के सामने दुश्मन भुलस जाता था।

हे ग्रटल विश्वासी ! इस कुरुक्षेत्र में एक बार फिर से ललकारो :—

> हतो वा प्राप्स्थिसि स्वर्ग जित्वा वा मोक्ष्यसे महीम्।

उठो ! धर्मक्षेत्र ग्रीर कुरुक्षेत्र के इस संघर्ष से जूको । कटक तुम्हारे पास है, ग्रटक क्यों रहे हो । कोटि-कोटि कंठ तुम्हारे साथ है । साहस ग्रीस धर्म बटोरो । मातृभूमि ग्राज तुमसे बिलदान चाहती है । ग्राज स्वर्ग सी सुन्दर इस धरा के गौरविगिरि के शिखर, गंगा, जमुना की ग्रमृत धार, सागर की कछारें ग्रीर मलय पवन की हुंकारें तुमसे एक ही प्रस्त पूछती हैं ग्रीर समाधान चाहती हैं :—

शिक्त प्रदर्शन को जब कोई,
गिक्ति शश्च प्रवल दल सज कर
या बहु वैभव देख लोभ वश
छुपके स्राता है सीमा पर
तब क्या स्वतन्त्र देश के बासी
छुपके बैठे रहते घर पर

श्रौर चीन की समस्या का उत्तर है :--

कुद्ध सिंह सम निकल प्रकट कर अनुलित भुजबल विषम पराक्रम युद्ध भूमि में वे बैरी का दर्प दलन कर, लेते हैं दम या स्वतन्त्रता की वेदी पर कर देते हैं प्राग्ग निछावर ।

माँ चरणों में......

सुधीर चन्द्र उपाध्याय, बी०ए० (ग्रानर्स) ग्रंतिम वर्ष

यह भारत के उत्तराचल पर है घनघोर घटा छाई, माँ! चरगों में शीश चढ़ाने की यह मृदु बेला म्राई।

ग्रादि काल से ग्रद्य काल तक हमने शांति का पाठ पढ़ा, हिंसा हमारा धर्म नहीं है न यह हमारा धर्म रहा, इसी शांति ग्रहिंसा निमित्त ही था ग्रशोक ने राज्य तजा, 'परम धर्म है शांति ग्रहिंसा' याद दिलाती राष्ट्र ध्वजा। यह शांति-ग्रहिंसा-प्रियता ही एक मित्र को न भाई, ग्रीर हिंस उसकी सेना है उत्तराचल पर चढ़ धाई।

भूल गया है कृतघ्त चाऊ भारत माँ का वह उपकार, बुद्धदेव के श्रमिय तत्व से वह नवजीवन का संचार, चिर प्राचीन मित्रता कारण राष्ट्रसंघ में पक्ष लिया, तिब्बत के श्राकमण को भी था चुपचाप सहा। मित्र प्रेम की वह सद्वृत्ति देखो क्या है फल लाई, उसी मित्र की चतुर चम्न है मातृ भूमि पर चढ़ श्राई।

युगों युगों से जहाँ हमारी धर्म पताका भी फहरी, साम्यवादी उस दुष्ट चीन की कुदृष्टि उस प्र ठहरी, भ्रातृ भाव से फिर भी जिसका म्रादर भ्रौ सत्कार किया, उसी पुनीत भ्रातृ भाव का यह उसने परिगाम दिया, चाऊ को हम भाई समभे त समभ सका हमको भाई, हम उससे ये गले मिले पर उसने पीछे छुरी चलाई।

> रव उठा सहस्त्रों कंठों से या, जिंदाबाद चाऊ-एन-लाई, छद्य वेश में वह था गरजा, हिंदी-चीनी भाई-भाई , कहते सुनते कुछ वर्षों तक उससे कुछ ऐसा कुचक्र चला, फँस कर जिसमें भारत देखो है स्वयंमेव ही गया छला। भाई की ग्रान निभा न सका है दुष्ट की देखो पदवी पाई, कृतघनता का दृष्फल भूगतेगा निरंकुश शासक चाऊ-एन-लाई।

मानव विहीन निर्जन प्रदेश में जो रखे ये कुछ प्रहरी, दुष्ट चीन ने मार काट कर पीड़ा पहुँचाई गहरी, वश्वास घात से उनको मारा, भूमि हमारी भी छीनी, निर्लज्ज वे फिर भी कहते रहे भाई-भाई हिन्दी-चीनी। छलकपटावेष्टित नीति देखो 'सत्य' नहीं चाऊ 'लाई', अनिधकार इस चेष्टा संग है अन्तिम बेला भी धाई।

नेफा और लद्दाख हमारा गूँज उठे जय जय जयकार, मातृ भूमि की बिलवेदी पर शीश चढ़ाने हों तैयार , 'वरस अठारह क्षत्री जियें' गूँज उठे फिर से हुँकार, नाच उठे रगाचण्डी फिर से संग लिए तांडव अनकार।

दीख पड़े आतंकित अँग में नवजीवन की लहरें आई, माँ! मस्तक के इस कलँक को दूर करेंगे हम भाई। माँ! चरगों में शीश चढ़ाने की यह मृदु बेला आई।

भारत में अंग्रेजी

बलभद्र प्रसाद श्रोभा, बी॰एससी॰ द्वितीय वर्ष

लो भाषा बिल पास हुम्रा
हिन्दी का सत्यानाश हुम्रा।
म्रांग्रेजी के बोल बने फूल सम
हिन्दी वन की घास हुम्रा।।
हिन्दी में स्रवगुण भरे पड़े
मंग्रेजी गुण की खान।
तबही सब संग्रेजी बोलन लगे
क्या हिन्दू क्या खान।।
गोरे तन वालों ने सोचा,
मन को भी ले जरा निखार।
किया हेट हिन्दी को
ग्रीर भंग्रेजी से प्यार।।

नहरू हुए श्रं ग्रेजी के पक्ष में नेताश्रों के सिंहासन डोल उठे। ले ढोल गले में चढ़े मंच पर, हिन्दी नेता श्रंग्रेजी की जय बोल उठे।। राजा जी चीखे अरे श्रायों श्रंग्रेजी ही मधुरिम भाषा है। इसी भाषा में भलां देश का निहित भारत की श्राशा है।। इसी भाषा को पढ़ने से नवसुवकों होगा बेड़ा पार। बड़े होने पर संकट काल में भाग सकोगे उधार।।

प्रेम विजित

शक्ति सूरी, बी० ए० (ग्रानर्स) द्वितीय वर्ष

नीलम राजीव का चित्र देख कर फूट-फूट कर रो उठी। उसकी ग्राँखों से ग्राँसू बह चले ग्रौर उन ग्राँसुग्रों से उभरे कुछ ग्रतीत के चित्र।

"दादी दादी कहानी सुनाग्रो" दो बच्चे मचलते हुए दादी के पास ग्राए, एक छ: वर्ष का बालक तथा एक तीन वर्ष की बालिका । दोनों पड़ौसी थे।

''दादी सुनाश्रो न'' बालक ने हठ किया । ''नहीं राजा बेटा, शाम को सुनाऊँगी''

'ग्रः ग्रः ग्रः ग्रः प्राः ग्रां ति ग्रंबी सुनाग्रो न'' बालिका मचलने लगी ग्रीर दादी ने कहानी ग्रारम्भ की '''एक राजकुमार था, वह ग्रंपनी मां को बड़ा प्यार करता था। एक बार जब राजकुमार महल में नहीं था तो एक राक्षस ग्राया।

"राक्षस ! दादी"

हाँ राक्षस, बहुत बड़ा राक्षस, उसने रानीं माँ को जंजीरों से बाँध दिया श्रीर श्रपने साथ ले जाने वाला था कि राजकुमार श्रा गया।

"फिर दादी ?"

फिर बहुत लड़ाई हुई, राजकुमार ने राक्षस को मार भगाया ग्रौर उसकी माँ बहुत प्रसन्न हुई।

''दादी, राजकुमार बड़ा बहादुर था न''

·'हाँ बेटे^{.....} · · · · · · ·

वे दिन व्यतीत हो गये । बचपन जवानी में

बदला। बालिका नीलू नवयीवना नीलम बन गई बालक राजू लैपटीनेंट राजीव सेठी बन गया बचपन का स्नेह यौवन का प्रेम हो गया बचपन के प्यार के बंधन श्रद्द हुए। नीलम श्रौर राजीव विवाह-सूत्र में बंध गये।

''राजीव जी''

''हं''

''तुम मुभे प्रेम करते हो ?''

''हौं''

''ग्रौर भारत माँ को ?''

"तुमसे बढ़ कर"

''पर मुक्ते बड़ा डर लगता है। न जाने क्यों'

"किसका"

"उस राक्षस का जिसके पास बड़ी-बड़ी जंजीरें हैं।"

श्रीर वह दोनों खिलखिला कर हँस पड़े।

परन्तु वह कहानी कहानी न रही, सत्य हो
गई। हजारों वर्षों पश्चात् चीनीग्रों ने फिर भारत
की सीमा को पार किया। प्रथम वे ज्ञान की खोज
में भारत ग्राये थे। ग्राज उन्होंने भारत भूमि पर
शत्रु बन कर ग्राकमण किया। दानव बन कर मां
भारती को जंजीरें पहनाने के लिये।

बट् · · · खट् · · · खट् · · · · · खट् · · · · ·

डाकिया स्राया। उसने राजीव को एक पत्र दिया। समय की पुकार ने लैफ्टीनेंट राजीव को सीमा पर पूकारा था। ''नीलू''

"जो"

"मैं सीमा प्रान्त पर दानव से लड़ने जाऊँ ?"

''जी''

"नीञ्च 🗥 😗

''जी ''जाग्रो प्रियतम जाग्रो, सहर्ष जाग्रो।''

"तुम मेरा इन्तजार करोगी?"

''ग्राजीवन''

राजीव को अपने कानों पर विश्वास न आया कि क्या सत्य ही उसकी नीलू उसे इतना हौसला दे रही है। प्रेमवश दोनों की आंखों से आँसू बह निकले, और दूसरे दिन राजीव सीमाप्रान्त की भोर चल दिया।

राजीव ने सीमाप्रान्त पर चीनिग्नों के छक्के छुड़ा दिये। बारूद खत्म हो जाने पर उसने संगीन बढ़ा कर शत्रु को पीछे हटा दिया। चीनी चौकी पर कब्जा न कर सके। राक्षस चीन भारती माँ को ग्रपनी जंजीरों से न बाँघ सका। राजीव को हवाई जहाज से दूसरी चौकी पर भेजा जा रहा था, जहाँ चीन ने ग्राकमण किया था। परन्तु ग्रभाग्य-वश जहाज में श्राग लग गई ग्रौर जहाज लापता हो गया। नीलम को छः मास से राजीव का कोई पत्र न श्राया। वह व्याकुल हो उठी। एक दिन ग्रचानक तार श्राया कि लैफ्टीनेंट राजीव जहाज सहित लापता है। नीलम रो उठी, परन्तु उसका हृदय कहता था कि उसके प्रियतम उसे श्रवश्य मिलेंगे। नीलम ने कई बार श्रात्महत्या करने की सोची परन्तु ज्यों ही वह श्रात्महत्या केलिए प्रसात होती उसकी श्रम्तरात्मा में बैठा राजीव कह उठता:—

''बस नीलू कर चुकी मेरा इन्तजार''

"नहीं नहीं मैं आत्महत्या नहीं करूँगी । मेरे प्रियतम जीवित हैं। वह आत्महत्या न कर सकी । एक साल बाद

श्राज श्रचानक ही राजीव का चित्र देखते नीलम को ऐसा ग्राभास हुश्रा मानो राजीव का चित्र उसे कह रहा हो कि वह ग्राज ग्रपनी प्रिया से अवस्य मिलेगा। वह रोती रहीं श्रीर चित्र को श्रांसुश्रों से भिगोती रही।

"नीलू "

विचारों का प्रवाह टूट गया।

नीलम ने घूमकर दरबाजे की श्रोर देखा तो राजीव भागा उसकी श्रोर श्रा रहा था।

"प्रियतम" कह कर दोनों ग्रालिंगनबद्ध एक-दूसरे को ग्रांसुग्रों से भिगोते रहे। दोनों की वाणी मूक बन गई।

दादी की कहानी सत्य हो गई। राजीय राजकुमार ने चीन दानव को भगाकर माँ भारती की रक्षा की।

दो कविताएँ श्रीर एक पथिक

बलभद्र श्रोभा, बी० एससी द्वितीय वर्ष

एक चेहरा बाँघ दुख का घना सेहरा त्रसित नुख सुखों से विमुख रुखे से मुखे से उलभे बाल दोनों नयनों में दो बूँदें गली हुई सीपों में मोती से ढनी हुई उखड़ी २ सांसों से व्यथा भरी ग्रांखों से ताकती हैं भेराँकती हैं पर नजरें फिर गिर पड़ती जैसे ठेस लगे पग या पंख विहीन खग सबने देखा व्यथाको लेखा कह उठा पथिक ग्राह! यही तो मेरी कविता है। एक अन्य मिली

राह में घरीं छाँह में हँसती सी मुसकाती सी लगता ऐसे, हो स्वयं इन्दिरा लिए ग्रांख में हर एक साँस में माया, रही शर्मा कमलिनी सम उसका मुख मिलता सुख जिसे लख जो हर धान में हर बात में इक दिनय सा करती ग्रभिनय सा करती शरमाने का म्स्काने का भली लगती थी वसन्त के प्रभात की कली लगती थी पथिक को सरिता सी लगी एक कविता सी लगी।

पथिक पथ में भटक गया, भूल गया निज ध्येय। किस रूप को दे श्रद्धा, किस रूप को दे श्रेय। वह रूप कौन सा है जिसने, मुभसे मेरा मन छीन लिया कूछ शब्द जुड़े जिससे, कविता का बाना छीन लिया।

*** कामदेव ***

श्रुति कान्त, बी०ए० ग्रन्तिम वर्ष

काव्य को माधुर्य प्रदान करने में यदि श्रृंगार का महत्वपूर्ण योग है तो श्रृंगार को और और अधिक श्रृंगारिक बनाने में कामदेव सम्बन्धी क्षिंन का भी अभाव नहीं। वस्तुतः श्रृंगार के दोनों इनुग्रों में कौतुहल का संयोजन, विषयानुरूप भाषा वाह में जान एवं भावों को अधिक स्पष्टतर अनु-कृति केवल कामदेवात्मक सम्पूर्ण अथवा आंशिक क्र्णांनों से ही उपलब्ध हुई है।

प्रत्येक क्षेत्र ग्रथवा कार्य के निरूपक एक देव विशेष को मानने की वैचित्र्यपूर्ण इस भारतीय रीति विरूप एवं सौंदर्य पित कामदेव को माना है व इसके विभिन्न गुणों, के कारण इसे मदन, कुसुमायुध, कन्दर्प ग्रादि विशेषण प्रदान किये हैं। संस्कृत के ग्रादि किव वाल्मीकि से लेकर ग्रद्यतन किवयों नक ने इसको पूर्णापूर्ण प्रत्यक्ष ग्रथवा परोक्ष रूप में चित्रित किया है वस्तुत. जिस हश्य को देख किव इदय वाल्मीकि के शोक ने श्लोकत्व प्राप्त कर उनसे रामायण जैसे ग्रद्धितीय काव्य की रचना करवाई थी वह हश्य ग्रौर कोई न होकर कामदेव मिता एवं मृत सहचरी मादापक्षी की करुणामयी चीत्कार ही थी।

दो युवा प्राणियों में प्रेमांकुर वपन कार्य में रत इस कामदेव के विशेष लक्षण एवं गुण कहे गए हैं। मधुमिकाश्रों की प्रत्यञ्चा वाले, पुष्पों के कोमल दलों से निर्मित इस धनुर्घारी की किशोरा-वस्था कही गई है व मादक उत्ते जक एवं चक्षुप्रिय ग्राम्न मंजरी, ग्रशोक पुष्प, नीलकमल व नवोत्पल ग्रादि पाँच पुष्प विशेष इसके वाण हैं। ग्रपने इन कोमल वाणों से वयस्क व युवा

जनों को प्रहारित करने में गौरव अनुभव करता हुआ यह विरहविलाप व प्रेम जागरूक होता है। अपने इस वृहत् कार्य में स्वयं रत रहने के साथ-साथ यह अपनी सेना को भी सहायतार्थ लगाए रखता है। इसकी अनुगामिनी सेना में भ्रमरपंक्ति, चन्द्रमा, कमल, मीनयुगल, शंख, नव-पल्लव, चक्रवाक, कमलनाल, कमलकलिका, कदलीस्तम्भ हैं। वे यह सब मलयानिल के अधीन रहे, जिसे सेना का पूर्ण नेतृत्व प्राप्त है, अपना-अपना कार्य सम्पन्न करते हैं।

सौंदर्यपति कामदेव व योग-विद्या के ग्रंध-ष्ठाता शंकर का पारस्परिक वैमनस्य भी बहुत समय से चला ग्रा रहा है। कहते हैं कि एक बार शंकरजी ध्याननम्ग्न तपस्यारत थे कि ग्रपने स्वामी व मित्र लोगों की सम्मति से यह उन्हें तपस्याच्युत करने जा पहुंचे। सेना को श्रीधकाधिक सामर्थ्य व उपकरणां से प्रहार का ग्रादेश दे स्वयंभिष जुट गये। तपस्या मंग होने फे भय से शंकर ने इन्हें रोकना ग्रनुचित समक्षा किन्तु ग्रित करने पर श्रत्यन्त क्रोधित हो उन्होंने मस्तक से तृतीय चक्षु निकाल कामदेव को तो भस्म कर दिया किन्तु इसी बीच सेना के लापता हो जाने के कारण उसे छोड़ दिया। उसके पश्चात् पुनर्जन्म प्राप्ति पर भी इनका वैमनस्य नहीं मिटा

वास्तविकता

वास्तविकता ग्रथवा ग्रवास्तविकता पर मतभेद हो जाना साधारण ही है। वस्तुतः काम-देव कोई वास्तविक प्राणी नही है जो कुसुमशरों

के प्रहारों से व्यथा प्रदान करता है किन्तु विरहा-तूर व्यक्ति की निज कल्पना एवं विचार ही होते हैं । प्रकृति मानव को निज स्वभावानुसार हो प्रतीत होती है। एक सूखी को वायुप्रवाह से भुके पत्ते, हिलती हुई शाखाएँ खिलते बसंती पुष्प व विकसित कमल सूखदाई प्रतीत होंगे किन्तु विरहजनित कोष-युक्तको भुकेपत्ते स्वानुरूप चिन्तित मुख घारण किये हुए प्रार्णी की तरह वायुवेग से हिलती शाखाएँ सांसारिक मोहमाया से फसने के नकरात्मक ढंग से हिलती हुई, खिलते बसन्ती पुष्प एवं पूर्ण विकसित कमल म्रधिक वेदनादायक ही प्रतीत होंगे श्रस्तु इसी प्रकार जब कोई वियोगी किसी उद्यान में बैठा समीपवर्ती ग्राम्बदृक्ष की भीनी सुगन्ध वाली मञ्जरी से सुवासित हुई प्रातःकालीन मलयानल का पान करेगा, प्रेम कीड़ा में मग्न पक्षियों को देखेगा म्राम्नमञ्जरीकी तीखी गन्ध से प्रभावित, हर्षित एवं कामातुर कीट पतंगों का दर्शन करेगा तो स्वत: ही वह ऐसे मनोरम मौसम में ग्रयने से ग्रधम, म्रभाग्यवान एवं पुरुषार्थविहीन ग्रौर कि**सी को न** पाऊब साजायगा, अन्त में उपरोक्त श्रादशों से शिक्षा सा लिया हुआ वह विरहजनित कष्ट को प्रिय स्मरण से दूर करने की कोशिश करता हुन्रा उसी में प्रधिक गहनता प्राप्त कर लेगा। यही कन्दर्पकातीर हो सकता है।

यह तो हुई कन्दर्पमुक्ति अब रही इसकी सेना! ध्यान पूर्वक देखने से यह विदित होगा कि इसकी समस्त सेना के सदस्यों का भी स्वामी के अनुरूप कार्य है। दूसरे शब्दों में यह सब वियोगी के हृदय में अधिक विरह, प्रेमी के हृदय में अधिक भावुकता प्रेमोव्याप्त ही है। मलयानल, मीनयुगल, नवो-

त्पत्र, कमलकलिका, शंखचक्रवाक ग्रादि सव बस्ब कामोत्प्रेरक ही है । इसीलिए इन्हें इसकी सेना श्रङ्ग माना जाता है। कल्पना कीजिए कोई प्रातःबेला में सरोवर तट पर बैठा हम्रा प्रकृति। के मनोरमत्व का भ्रास्वादन कर रहा है। सह उसका ध्यान ग्रन्य दृश्यों से हटकर सरोवर केन्द्रित हो जाता है --सरोवर की मादकतामय का कलिकाएँ इसमें किलोल करते सुन्दर मीन यु समीपवर्ती पोधों के फूटे नवपल्लव, निज निव पंखों में बैठे कीट परस्पर मूक सम्भाष्सा, एवं रा के श्रसहनशील प्राकृतिक वियोग के पश्चात कृ स्थिल प्रसन्नबदन चक्रवाक युगल की मीठी ग्राव उसके हृदय में पीड़ा सी उत्पन्न करती हुई पूर्वो व्यक्तिसी भ्रथवा उससे भी गम्भीर भ्रवस्था ले जःयँगी। इन्हीं लक्षरणों को हम मदन।नुगामि सैन्य का पराक्रम कहते हुए उसके ऋधिक स्वै को प्रतिपादित करते हैं।

पूर्वोक्त शिव-कन्दर्प युद्ध में लापता हुए सैना
महार थयों ने नारी के रूप में श्राश्रय लिया ऐ
भी कहा जाता है। मलयानल का श्वास मीनयुगा
काय श्राँखों में, शंख का ग्रीवाप्रदेश में कमलकलिक
का चरण में भ्रमरपंक्ति का केशराशि श्रादि में वं
श्राश्रय बताया है वह सब कन्दर्पसैन्येव गुण धारिण
होने के कारण ही नारी में कहा गया है। कहाँ
का सरल श्रभित्राय यह है कि जो परिणाम द्विती।
व्यक्ति के सम्मुख मलयानल पान, कमल एवँ मीन
दर्शन श्रादि से श्राया था वह सब सौंदर्यभूति गज
गामिनी, मीनाक्षी, श्रायतिक्ष, श्रनवद्याङ्गि, विश्व
म्भरनन्दिनी, तन्वी, वन्धुरगाजि एवँ करभोर स्वं
के तत्सम उपमानों से पूर्णाक्ष्प से सम्भव है।

मिला कहाँ वह सुख जिसका

नरगिस त्रैहन, बी०ए० तृतीय वर्ष

गाड़ी अपने पूरे बेग पर थी। दीपक बम्बई जा रहा था और उसके विचार भी तीव्रतम गति से पलटते जा रहे थे। वह सोच रहा था कि यदि वह कल वाली इन्टरव्यू में सफल हो सका तो सविता सदा के लिए अगले बैसाख में अपनी हो जायगी और तब रह......

"""गाड़ी ने तीव्रतम ध्विन की ग्रीर उसकी चीख के साथ ही दीपक के विचार भी एकदम पलट गए। कल ही की तो बात है जब रेत में घरौदे बनाती हुई सिवता बोल उठी थी, "दीपक हम यह घरौदे बना रहे हैं ग्रीर तोड़ रहे हैं—कहीं ऐसे ही बनते हुए हम भी न ढह जाएें।" "दुर पगली तूँ इस रेत से क्या ग्रपने जीवन की तुलना कर रही है, ऐसा भी कभी होता है।" तब वह केवल तेरह वर्ष का ही तो था।

''सिवता! मेरी सिवता! मन नहीं लग रहा इस शहर में। हर समय आँखों में तुम ही तो रहती हो, फिर भला उन आंखों में यह काले अक्षर कैसे समा सकते हैं।'' यह और इसी प्रकार की कई बातें जब वह गाँव से शहर में आकर सिवता को लिख भेजता था तो सिवता बड़े प्रेम से पत्रोत्तर में समभाया करती थी, ''दीपक! तुम क्या जानो, हमारा यही वियोग तो सुख को लाने का कारण बनेगा।'' पिछले चार वर्ष दीपक ने इसी प्रकार से सिवता के प्रेम में व्याकुल हो कर व्यतीत कर दिये थे। किन्तु वे चार वर्ष गाड़ी की भाँति तीव्रगामी होते हुए भी दीपक के लिए उसी प्रकार बीते थे जैसे बम्बई का मार्ग।

बी० ए० की डिग्री प्राप्त करने के पश्चात दीपक तथा सविता के विवाह के मध्य यदि कोई समस्या भी तो वह नौकरी की ही थी तथा दीपक उसी नौकरी की ही खोज में बम्बई जा रहा था। नौकरी मिल जाने पर प्रएाय-सूत्र में बँध जाने की कमनीय कामना मात्र से दीपक का शरीर रोमांचित हो उठा तथान जाने कितनी देर तक वह इसी विचित्रावस्था में पड़ा रहा। भाँसी का स्टेशन ग्राने पर जब गाड़ी एक भटके के साथ रुकी तो कुछ तो गाड़ी के उस भटके के कारण तथा कुछ प्यास के तनिक ग्राभास के कारएा उमकी विचारों की श्रृ खला दूटी तथा वह प्लेटफार्म पर पानी की खोज में उतर पड़ा। पानी पीकर जब उसने अपने कम्पार्टमेंट में प्रवेश किया तो उसने ग्रपने सामने वाली बर्थ पर एक स्त्री को बैठे पाया जो सुन्दर न होते हुए भी कृत्रिम सुन्दरी कहीं जा सकती थी।

''श्राप कहाँ जा रहे हैं,' इस ग्राकस्मिक प्रश्न ने दीपक को चीका दिया था, जो कि उसके ग्राधुनिक वाक्यों, कृत्रिमता एवं हाव भाव के कारण उसकी लज्जाविहीनता एवं ग्रस्वाभाविकता पर मन ही मन ग्राश्चर्यचिकत हो रहा था। उसने ग्राज तक सविता के रूप में नारी का ग्रादरणीय एवं लज्जा-पूर्ण रूप ही देखा था। मुँह फेर कर दीपक ने उत्तर दिया, ''बम्बई।''

''चिलिए ग्रच्छा साथ रहेगा' निराश हुए बिना उसने कह ही डाला। दीपक के मन में तो ग्राया कि वह कह दे कि ग्रापके साथ की तनिक भी ग्रावश्यकता नहीं है किन्तु कुछ विचार कर कह चृप ही रहा। "ऐ! मिस्टर! चुपचाप मपनी घड़ी भौर स्रांगूठी उतार कर मेरे हवाले कर दो।" गम्भीर, कठोर वाशी से दीपक चौंक पड़ा। भाँसी के पश्चात् कई स्टेशन स्रा कर निकल गए थे किन्तु वह स्त्री फिर कुछ न बोली थी स्रौर दीपक भी इसे स्रथवा सौभाग्य समभ कर निरन्तर बाहर की स्रोर ही हिष्ट किए थे। किन्तु इस स्राकस्मिक एवं दुष्टतापूर्ण स्राज्ञा को सुनकर तो उसे ऐसा प्रतीत होने लगा मानो वह स्राकाश से पृथ्वी की स्रोर ढकेल दिया गया हो। फिर भी उसने साहस करके कह ही दिया दिया कि, "क्यों? स्राखिर स्राप ऐसी स्राज्ञा देने वाली होती कौन हैं।"

इस प्रश्न का उत्तर देने वाले स्वर में न तो वह पूर्व जैसी कठोरता ही थी तथा न उन नेत्रों में वह रोष श्रपितु नेत्रों से कृतिम मादकता दुलकाती हुई बोली, बदले में मैं तुम्हें सब कुछ दे सकती हूँ।"

''चुप रहो। मुफे तुम जैसीं स्त्री से किसी भी वस्तु की भ्रावश्यकता नही है। चुप चाप बैठे रहो भ्रन्यथा मैं तुम्हें पुलिस के हवाले कर दूँगा,'' दीपक ने धमकी भरे स्वर में कहा।

''देख लेना कि पुलिस के हवाले तुग होगे या मैं'' यह शब्द उस स्त्री ने ऐसे कहे कि जैसे पुलिस की उसे तिनक भी चिंता न हो तथा यह कहने के साथ ही उसका वह श्रमुन्दर हाथ जन्जीर की श्रोर वढ़ गया जिसको छूने मात्र से ही गाड़ी खड़ी हो सकती थी। उस अन्धेरे कमरे के एक कीने में बैठा हुआ दीपक देख रहा था कि उसका सुनहरा सपना उजड़ गया था। वही स्त्री जिसने कुछ समय पूर्व उस पर कुकर्म के प्रयास का आरोप लगा कर पुलिस का संरक्षण प्राप्त कर लिया था अब उसके नेत्रों के सम्मुख इन्स्पेक्टर के साथ हास्य एवं व्यंग में मस्त थी। दीपक सोच रहा था कि न्यायाधिकारी सत्य रूप में वह कर रहा था जिसका उस पर भूठा आरोप लगाया गया था किन्तु उसकी सत्यता का साक्षी देने वाला कोई भी न था।

कारावास के उस ग्रन्धेरे कमरे में पड़ा हुग्रा दीपक, रात्री के ग्रन्धकार में दुख से पीडित होकर ग्रपने भाग्य पर रो रहाथा किन्तु उस समय उसे दिलासा देने वाला कोई न था । उसकी सुबिकयाँ जो धीरे-धीरे हिचकियो में परिवर्तित हो गई थीं। उसके अन्तर्गत के गहन दुख का साक्षात प्रमाए थीं। इधर उसका सुनहरास्वप्न नष्ट हो रहाथा क्योंकि इन्टरव्यू में उसका पहुंच पाना कठिन ही नहीं असम्भव भी था। दीपक का हृदय चीत्कार कर उठा किन्तु उसका चीत्कार साथ वाले कमरे से ग्राने दाली हसी की किलकारियों में विलीन हो रहाथातथादीपक---उसको एक ही कल्पना बार-बार प्रताड़ित कर रही थी। सविता भ्रपने प्रियतम की सफलता के लिए मंगलकामना कर रही होगी। उसने सुख का सुनहरास्वप्न देखा था तथा श्रव उसके समक्ष ही वह स्वप्न धूलि धूसरित सा दृष्टि-गोचर हो रहा था।

भारत के टूंटे खगडहर पर

ग्रानिल कुमारी सक्सेना, बी,ए. (ग्रानर्स) प्रथम वर्ष भारत के टूटे खण्डहर पर, मैं दीप जलाने ग्राई हूं। बरबादी में श्राजादी का, संगीत सुनाने ग्राई हूँ।

> दूटा है स्राज हमारा घर, दूटी छानी दूटा छप्पर । पर स्वागत झाजादी का देती, स्राहें हैं इसके भीतर ।। जब तुम्हें बुलाने को निशिदिन, हमने भेले खूनी हमले । तब धन्य हुए तुमको पाकर, स्रगिएत बलिदानों के बदले ।।

मैं भ्राज स्वयं के शोगित से, वह मूल्य चुकाने म्राई हूं। वरवादी में भ्राजादी का संगीत सुनाने म्राई हूँ।।

> इस भीषरा बिलदानी पथ पर, कितने मोती लाल लुटे। तिल-तिल कर इसकी मिट्टी में, हैं तिलक गोखले दास मिटे।। सरदार भगतसिंह से कितने, फाँसी के तख्ते भूल चुके। स्रौर स्वतन्त्रता पाने को, सब स्रपना वैभव भूल चुके।।

स्वतन्त्रता मिलने पर उनकी मैं याद दिलाने आई हूँ। बरबादी में आजादी का संगीत मुनाने आई हूँ।।

> इस स्वर्ण मयी पृथ्वी पर हैं गाँधी जैसे सुपूत हुए। जो सत्याग्रह के शस्त्र को लेकर हथकड़ियों को भी चूम चूके।।

म्राए जो विजली बन करके, श्रौर बिजली बनकर चल भी दिए। जो ग्रपनी सुखद स्मृति देकर, पृथ्वी के ग्रांक प्रविष्ट ॥

उनकी उस धूमिल समाधि पर, दो पुष्प चढ़ाने माई हूं। बरबादी में आजादी का, संगीत सुनाने आई हूँ।।

सन् सत्तावन का बलिदान, इस भारत का व्याख्यान बने। यह जलियाँ वाला उपवन, वीरों का तीर्थ स्थान बने।। सन् बयालीस का आन्दोलन, नव युवकों का देशरमान बने। नेता जी का रएा संचालन, युग-युग का गौरव गान बने।।

विद्यार्थिनी मैं उसके स्वर में निज गान मिलाने श्राई हूँ। बरबादी में श्राजादी का संगीत मिलाने श्राई हूँ॥

*** गुलाव** *

श्री ग्रार० के० चित्रा

प्रायः रात को सैर करना मेरी आदत बन गयी थी। उस दिन में कुछ अधिक दूर चला गया था नामने ही रिंग रोड पर किन्नस्तान था। न जाने क्या मन में श्राया कि मैं चल दिया उसी श्रोर। यूँ ही घूम रहा था कि एक कब पर मुक्ते कुछ गुलाब के फूल नजर श्राए वह फूल ऐसे प्रतीत होते थे मानो कोई श्रभी रख गया हो। मुक्ते कुछ आश्चर्य हुआ कि इस समय यहां कौन फूल रख सकता है। मैं वापिस लौट श्राया।

श्रगले दिन मैं राति से पहले ही वहाँ पहुँच गया या थोड़ी देर उपरान्त मैं श्रागे बढ़ा ही था कि सामने से एक युवक उस कब पर फूल रख कर उठता दिखाई दिया। मैं चुपके से उसकी श्रोर बढ़ा, नजरें टकराई। उसकी श्राँखों मैं एक ग्रदभुत वेदना थी। साहस कर मैंने नमस्ते की। वह सिर हिला कर चल दिया। मैं भी उसके पीछे-पीछे हो लिया श्रागे कुछ बढ़ने पर उसने मेरी श्रोर घूम कर देखा मैं कुछ कहने को हुशा ही था कि वह बोल उठा, "श्राप कौन हैं? श्रौर क्या चाहते हैं।"

''मैने थोडे से शब्दों में उसे समकाया, कि मुक्ते नित फूल चढ़ाते देख आश्चर्य हुआ था, सो यूं ही जानने के लिये चला आया।''

''क्या तुम सुन सकोगे ? कहानी लम्बी है ।'' मेरी समक्ष में कुछ नहीं ग्रा रहा था ''तुम क्या समकोगे, समाज के ठेकेदार जो ठहरे।''

मैं रात को खड़ा देखता परन्तु कोई बात न हो सकती। ग्रौर फिर एक दिन वह नही ग्राया। दूसरे, तीसरे, चौथे दिन भी नहीं आया। मैंने वहाँ के चौकीदार से पूछा। चौकीदार ने बताया कि उसका नाम 'जनक' था और वह ज्ञान नगर में रहता था। कोठी का नम्बर उसे मालूम नहीं था। परन्तु मुक्त को उसकी कोठी ढूढ़ते देर न लगी कुल मिलाकर सोलह या सत्रह कोठियां थीं उसे सभी लोग प्रायः जानते थे परन्तु उसके बारे में कुछ कहना सुनना नहीं था। वह अकेला रहता था। खाना होटल से आ जाया करता था। वह प्रायः कोठी से बाहर ही रहा करता था। हाँ दो तीन रोज से उसकी किसी ने नहीं देखा था।

मैंने दरवाजा खटखटाया, तो अन्दर से एक धीमी सी आवाज आई, कौन है?"

मैं अन्दर ही चला गया। एक छोटा सा कमरा था जिसमें एक पलंग एक छोटी मेज और दो कुर्सियों के अलावा कुछ नहीं था। पलंग पर वह स्वयं लेटा था चेहरा बिल्कुल उतरा हुआ था और और आंखों के नीचे एक प्रकार के गड्ढे, कालिमा छाई हुई थी। रंग हल्दी के समान पील। हो रहा था। पलंग के पास मेज पर कुछ दवाइयां पड़ी हुई थीं। मुभे समभते देर नहीं लगी।

बातों ही बातों में उसने बताया कि वह कुछ दिन से बीमार है ग्राफिस से छुट्टी ले रखी थीं। होटल वाला कभी खाना लाता था, कभी नहीं। एक मामूली डाक्टर उसका इलाज कर रहा था। हास्पीटल जाने के लिए उसके पास पैसे नहीं थे।

धीरे २ हमारी मैत्री बढ़ने लगी, मैं उसके यहां

रोज जाया करता, खूब बातें होतीं भ्रब वह हँसता भी था भ्रौर कुछ दिनों तक वह चलने फिरने के लायक हो गया था।

फिर यूँ ही एक दिन गुलाव का किस्सा छिड़ गया वह उदास हो गया, मेरे बहुत पूछने पर उसने कहना ग्रारम्भ किया:—

"जानना चाहते हो कि मैं उस कब्र पर फूल क्यों चढ़ाता हूँ? क्योंकि उसे गुलाव बहुत प्यारे लगते थे वह स्वयं भी गुलाव मी भाति सुन्दर ग्रौर सुशील थी ग्रौर उसका नाम भी गुलाब था । पर हाय री यह किस्मत ! वह एक मुसलिम थी ग्रौर ग्रौर मैं एक हिन्दू। पर धर्म की दीवार तोड़ी न जा सकती थी। सब समाज सुधार की बातें करते हैं कोई ऐसा नहीं देखा जो उस पर ग्रमल कर सके।

समाज के ठेकेदार जो श्रपने श्राप को सभ्य एवं सुशील समभते थे वे भला यह सध कैसे सहन कर सकते थे कि एक कोठे पर रहने वाली, गाने वाली उसकी मौज की वस्तु, किसी एक के गले का हार बन कर रहे। सच कहता हूं 'चित्रा' वह बिल्कुल निर्मल श्रीर स्वच्छ थी। वरना मैं उसको प्यार क्यों करता?

उसकी म्रांखों से म्रश्रु की धारा वह निकली वह म्रागे कहने लगा :—

''गुलाब मुभे काशमीर में मिली उस दिन वह बाजार में कुछ लेने आई थी। सहसा मैंने उसे देखा और उसने मुभे। नजरें टकराई। वह मुस्कराई और एक खजीब सी सदा से सिर हिला कर चलदी।

मैं अपनं ग्राप को खो बैठा ग्रीर मेरे कदम ग्रपने ग्राप ही उसके पीछे चलने लगे। उसने घूम कर देखा, ग्रीर फिर वह मुस्करा दी। मैं घायल होकर (जिस प्रकार शेर घायल होकर) उत्साहित हुआ मैंने उसको नमस्ते की उसने भी हाथ जो दिये। गुलाबी साड़ी और सफेद ब्लाउज में कितनी सुन्दर प्रतीत होती थी। मैंने साहस कर नाम पूछ वह बड़े प्यार से बोली 'गुलाब'।

''बहुत प्यारा नाम है'' ''तुम्हें पसंद ग्राया ।''

"मुभे तो ऐसा लगता है कि रखने वाले ने बिल-कुल ठीक नाम रखा है।"

वह हलकी सी हसी हँस दी।

''ग्रच्छा ग्रब मैं चलती हूँ'' उसने ग्र**न्दाज से** कहा।

मैंने देखा कि हम बातों ही बातों में बहुत आगे बढ़ गये। "कल फिर"""?"

"तुम बड़े चालाक हो '' …… गुलाब चली गई!

इसी प्रकार हम दोनों की मित्रता बढ़ती गई श्रौर वह मेरे निकट श्राती गई धीरे-धीरे यह मैत्री प्यार के रूप में बदल गई। एक दिन मैंने उससे पूछा, 'गुलाब', एक बात तो बताश्रो ? तुम रहती कहाँ हो ?''

''क्यों ?'' वह चौंक पड़ी ।

"यूँ ही, ग्रगर कहीं तुम किसी दिन न ग्राई तो " ग्रौर फिर तुम्हारे श्रब्बाजान की भी तो " ?"

मैं अभी अपनी बात पूरी भी न कर पाया था कि वह रुंधे स्वर से बोली—'जनक' सुन सकोगे ?"

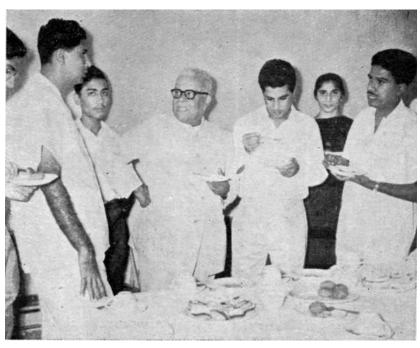
"भला मैं तुम्हारी वात न सुनूँगा । मैंने उसकी श्रपनी ग्रोर खींचते हुए कहा।"

THE POLITICAL SCIENCE ASSOCIATION

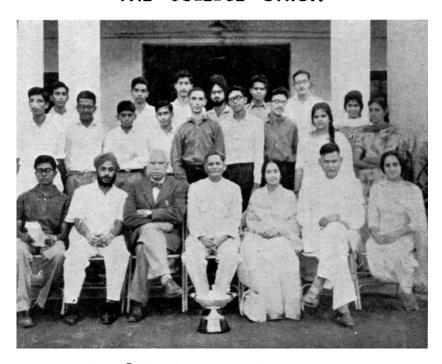

Prof. V. K. N. Menon,
Director Indian Institute of Public
Administration, addressing
the Association.

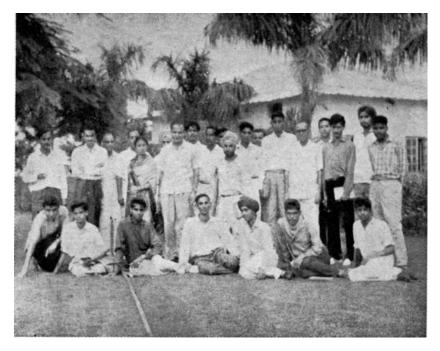
Prof. V. K. N. Menon taking tea with the members of the Political Science Association Executive.

THE COLLEGE UNION

Inter-College Declamation Contest for the Mehr Chand Khanna Trophy

Members of the English Association, with Dr. A. N. Kaul, Reader in English, Delhi University.

"ग्रौर फिर "चित्रा" उसने मुक्ते ग्रपनी पूरी
क्टानी सुनाई। उस समय मेरे मन में घोर द्वन्द
क्ट चल रहा था श्रतः मैंने सोचा कि लोग समाज
क्टाना की बातें करते हैं क्यों न उसकी ग्राड़ में
क्टाना को ग्रपना लिया जाये। सच ग्रगर पूछो मुक्त
को कोई समाज सुधार की ग्रोर प्रवृत्ति न थी
किने उससे विवाह के लिए कहा। वह घडरा गई।
कहने लगी "नही, जनक नहीं, वयों तुम ग्रपनी
विदगी बरवाद करते हो। मैं तो स्वार्थी की तरह
नुम्हारे प्यार से खेलती रहीं। नहीं, यह कभी नहीं
हो सकता।" श्रीर वह वह वहां से, मेरे पास
में भाग गई—दूर बहुत दूर "शायद फिर कभी
मिलने को।"

मैंने देखा कि 'जनक' की म्रांखों से म्रांसू बह न्हें थे वह कह रहा था, ''चित्रा'' ! फिर जानते हो नया हमा। मैंने ग्रपना सिर हिला दिया।

''मैंने उसे बहुत ढूँढ़ा, परन्तु कुछ पता न चला इक दिन पूछते २ मैं उसके कोठे तक जा पहुंचा। इरन्तु परन्तु, वहाँ के लोगों ने कहा कि इलाव को समाज के ठेकेदारों ने मार.....।

ग्रीर 'जनक' श्रपने ग्राप को न रोक सका इसकी हिचकी बैंध गई परन्तु वह रुका नहीं ग्रावेग मैं कहता गया:—

"गुलाब ने गाने बजाने से मना कर दिया और तो और उसने पुलिस को धमकी दी की उसी कारण ठेकेदारों ने, समाज, समाज के यारों ने हमने और तुमने जौ अपने आप को सम्य, सुशील और शांति-मय नागरिक कहते हैं। एक मासूम जूही की कली को!"

जनक आगेन कह सका आर्थेर मेरी आंखों में भी एक छोटी जल धारा के स्रोत बनुगये 'जनक' ने बताया कि उसने पुलिस से लाश लेकर दफन कराया था भ्रौर गुलाब चढ़ाया करता था।

्रात काफी बीत चुकी थी ग्रतः मैं उससे छुट्टी लेकर चला ग्राया ग्रगले दिन रिववार था मैं नित्य की तरह उसके पास जा पहुंचा परन्तु जनक वहां नहीं था केवल मेज पर मेरे नाम एक पत्र पड़ा था। लिखा था।

''प्रिय चित्रा'',

मुभे क्षमा करना, जो इस भाँति जा रहा हूं सम्भवतः तुम मुभे पागल समभोगे दुनिया द्यारंभ से मुभे पागल कहती द्या रही है। परन्तु मैं तुम्हें इसलिए कह रहा हूं कि तुम मुभे नीच, गिरा हुआ न समभो।

मेरी केवल तुमसे यही प्रार्थना है कि मेरा बचा हुम्रा वेतन ग्राफिस से ले लेना ग्रीर गुलाब की कब पर फूल चढ़ा दिया करना। याद है न गुलाब ? ग्रगर लोग उसे बेइज्जत समभते थे तो इज्जत वाले क्यों उसके पीछे भँवरे बन कर पडे हुए थे।

मैंने भी एक दिन ग्रपने ग्राप को खोकर, ग्रपने ग्रापको भूलकर, जीवन का ग्रानन्द लेना चाहा था। मुक्ते वह दिन भी याद है जब उसने मेरे गले में बाहें डाल कर कहा था 'जनक' तुम कब तक मेरा इन्तजार करोगे? ''मैं एक काशमीर की कली हूँ मुरभा गई तो कभी नहीं खिलूंगी, कभी नहीं कभी नहीं कभी नहीं। जब तक मैं गुलाब की कली हूँ तुम भोरा क्यों नहीं बन जाते। देखो लोग मेरी ग्रुग्हारी दासी हूँ।"

जब भी मुसे तुम्हारी याद आती है तो मेरा मन भारी हो जाता है इस जगह, इस जगत् से दूर, इस दुनिया से दूर जा रहा हूं मुसे भूलने का प्रयत्न करना, ग्राशा है तुम फूल चढ़ा दिया करोगे।

तुम मुक्ते कहीं भी खोजने का प्रयत्न नहीं करना श्रीर श्रगर मुक्तसे कोई भूल हो गई हो तो क्षमा करना।

> तुम्हारा 'जनक'

श्रीर फिर मुभे वह न मिला, श्रीर न मैंने ही

उसे ढूंढने का प्रयत्न किया। स्रगर खुश किस्म से उससे मुलाकात हो भीं गई तो कुछ पा सक् मुक्ते यह असम्भव सा प्रतीत होता है। उसके म में कुछ था स्रौर न मुक्ते बता पाया।

वह क्या था, क्या बात थी, उसका दर्द का था, वेदना क्या थी, पागलपन क्या था ? क्या ब सब प्रेम था ? यह न जान सका।

पुकार

शक्ति सूरी, (ग्रानर्स) बी०ए० द्वितीय वर्ष

उठो सुनो, भ्रावाज दो, भ्रावाज यह है भ्रा रही, तुम्हें स्वयं स्वदेश की, स्वतन्त्रता बुला रहीं।

> हिमालय की यह ऊँची और नीची चोटियाँ, यह नेफा की पुनीत ग्री सुरम्य घाटियाँ,

इन्हीं से स्राज गोलियों की गूँज स्ना रही, तुम्हें स्वयं स्वदेश की स्वतन्त्रता बुला रही।

> राग द्वेष आपसी को श्रव तो छोड़ दो, दीन अपने देश को न तुम स्वयं करो,

पुकार वक्त की सुनो डंका बजा रही, तुम्हें स्वयं स्वदेश की स्वतन्त्रता बुला रही।

> नीच चीन की खानियों को मोड़ दो, ग्रपना बूँद बूँद रक्त तुम निचोड़ दो,

पुनीत मातृभूमि त्याग हेतु कर हिला रही, तुम्हें स्वयं स्वदेश की स्वतन्त्रता बुला रही।

(18)

साहित्य का दायित्व

मुक्ताकुमारी बी० ए० हिन्दी ग्रानर्स ग्रन्तिम वर्ष

भ्रन्थकार है वहाँ जहाँ भ्रादित्य नहीं, भ्रन्था है वह देश जहाँ साहित्य नहीं।

साहित्यकार द्वारा रिचत साहित्य हमें आलोक प्रदान करता है जिसके प्रकाश में आतमा के भेद मुलने लगते हैं। साहित्य जीवन के महासागर से उठी हुई उच्चतम तरंग है। वह जीवन विटप का मधुमय सुमन है। साहित्य जाति के उत्थान, पतन उसकी स्वतन्त्रता और दासता. उसके सामाजिक, राजनीतिक और धार्मिक जीवन का साक्षात् प्रति-विम्ब है। जिस प्रकार बेतार के तार का ग्राहक आकाश में विचरण करती हुई विद्युत् तरंगों को पकड़ कर शब्दों का रूप दे देता है। उसी प्रकार कवि या लेखक समय के वायुमण्डल में भ्रमण करते हुए विचारों को पकड़ कर मुखरित कर देता है।

यद्यपि श्रेष्ठ साहित्यकार के लिए कहा गया है कि वह देश-काल से ऊपर उठकर कल्पना के द्वारा उठा स्वर्गीय भाव-भूमि का निर्माण करता है जिस मिट्टी का स्पर्श करके तुच्छ स्वार्थमयी वृत्तियों में बैठा मानव अपने सहज स्वभाव को विस्मृत कर मानव-मात्र के प्रति भाई चारे का सम्बन्ध स्थापित कर लेता है। एक उच्च मानवतावादी साहित्यकार के आदर्श भले ही विश्व-जनीन एवं विश्वबन्धुत्व पर आधारित हों परन्तु जिस घरती की मिट्टी से उसके शरीर का निर्माण हुआ है, जिस वायु ने उसके शाणों की रक्षा की है, जहाँ की संस्कृति से उसके शाणों की रक्षा की है, जहाँ की संस्कृति से उसके शाणों को स्थानों की प्राप्ति की है उसकी वह कमी भी जाने अनुजाने अवहेलना कर ही नहीं सकता। उसकी कला जीवन से प्लायन कर ही

नहीं सकती। यदि वह ऐसा करती है तो वह कला कार को समाज से विच्छिन्न कर उसे अपूर्ण बनाने में सहायक होगी। निम्निलिखित पंक्तियां कला की प्रवृतिमूत्रकता की द्योतक हैं:—

'जिसे तुम समके हो ग्रिभिशाप, जगत की ज्वालाग्रों का मूल । ईश का वह रहस्य वरदान, कभी मत इसको जाग्रो भूल ॥

सफल कलाकार को प्रायः निजी रुचि एवं लोक भावना का समन्वय कर लोकरुचि की परम्परा को आगे बड़ाना होता है। साहित्यकार साहित्य को जीवन से प्रेरणा लेकर ही लिखता है। उसका सबसे बड़ा दायित्व समाज की गति के साथ २ ही चलना है। प्रेमचन्द ने अपने युग की परिस्थितियों से प्रभावित होकर ही अपनी अमर-कृति 'गोदान' का सृजन किया था। उसकी सफलता का रहस्य यह था कि उन्होंने जो कुछ भी लिखा वह जीवन की अनुभूति से प्रेरित होकर। समय के परिवर्तन से जो सामा-जिक, राजनीतिक, धार्मिक धाराएँ समाज में आया करती है उनकी अभिव्यक्ति साहित्यकार द्वारा होती रहती है :—

बारह बरस लौं क्रूकर जीयें, श्री तेरह लौं जिये सियार । बरस ग्रठारह क्षत्री जीये, श्रागे जीवन को ग्रिक्कार ।''

म्रात्हखंड की उपरोक्त पंक्तियाँ वीरगाथाकाल के क्षत्रियों की भावना का कितना सच्चा प्रतिबिब है। मुस्लिम राज्य की स्थापना ग्रीर हिन्दू-जनता पर भ्रनेक ग्रत्याचारों के कारण जो निराशा छाई भ्रौर जिसके परिणामस्वरूप जनता भगवान् की भ्रोर उन्मुख हुई। मीरा की ये पंक्तियाः—

"मेरे तो गिरधर गोपाल बिन दूसरौ न कोई" उस भावना की प्रतिघ्वनि मात्र है।

साहित्यकार समाज सुधारक होता है। वह समाज में चेतना उत्पन्न करता है, वह उसे सजग कर देता है। एक बार निराश हिन्दू जनता को तुलसी के "राम" ने कितना बड़ा सम्बल दिया था। भारत में श्रंग्रेजी राज्य की स्थापना होने पर हर तरफ, युद्ध श्रव्यवस्था, मारकाट से तंग श्राई हुई जनता ने श्रारम्भ में कुछ सुख की साँस ली श्रौर सुन्दर शासन-व्यवस्था, रेल, तार श्रौर पुलिस श्रादि के सुप्रबन्ध के कारण श्रंग्रेजी राज्य को ईश्वर का वरदान समका श्रौर किन भो उसके स्वर में स्वर मिलाकर गा उठा।

"धन्य तिहारौ राज ग्ररी मेरी महारानी, सिंह राजा संग पियत जहाँ एकही कल पानी'

परन्तु शीध्र ही जनता ने ग्रनुभव कर लिया कि ऊपर से भला लगने वाला यह ग्रंग्रेज मक्कार है। भारतेन्दु की यह मुकरी ग्रंग्रेजों की कूटनीति पर सीधा व्यंग्य है।

''जाहिर बातन में म्राति तेज, क्यों सखी साजन! नहिं म्रंग्रेज''

बीसवीं शताब्दी के ग्रारम्भ से भारत की राज-नीति में एक हलचल सी मच गई। महात्मा गोखले लोकमान्य तिलक ग्रौर महात्मा गाँधी के राज-नीतिक क्षेत्र में ग्रागमन से राष्ट्रीय चेतना भारत-वासियों में ग्राई जिसका प्रभाव ृतत्कालीन साहित्य पर भी पड़ा। मैथिलीशरण गुप्त की भारत-भारती सुभद्रा कुमारी चौहान की ''वीरों का कैसा है बसंत'' श्रौर माखनलाल चतुर्वेदी की 'फूल की चाह' श्रौर 'जवानी' उस राष्ट्रीय भावना का सच्चा प्रतिनिधि-त्व करते हैं। 'फूल की चाह देखिये:—

''चाह नहीं मैं सुरवाला के गहनों में गूथा जाऊँ, चाह नहीं प्रेमी माला में विध प्यारी को ललचाऊँ, मुभे तोड़ लेना वनमाली उस पथ पर देना तुम फेंक, मातृभूमि पर शीश चढ़ाने जिस पथ जाते वीर स्रनेक'

छायावादी कवि पन्त भी छाया-लोक को छोड़ कर बेस धरातल पर स्नागया स्रोर:—

गूंजे जय ध्विन से ग्रासमान, सब मानव मानव हैं समान!

द्वारा समता स्थापना के स्वप्न देखने लगा और निराला भी श्रमीरों की हवेलियों को किसानों की पाठशाला परिवर्तित होने का दृश्य चिन्तित करने लगा:—

म्राज म्रमीरों की हवेली. किसानों की होगी पाठशाला ।

भारत की म्राध्यात्मिक मिट्टी से अपने शरीर की लाद खींचने वाला कलाकार कभी भी भोग के हाथों योग को नहीं बेच सकता, घन के हाथों म्रात्मा को गिरवीं नहीं रख सकता। वह स्वान्तः सुखाय का गीत म्रलापता हुम्रा भी 'सुरसरि' सम सब कर हितु होई" के इष्टिकोस्ग को सम्मुख रखकर प्रपते व्यक्तिगत कल्यास में समिष्टगत कल्यास के दर्शन करता है। कलाकार का यह मुख्य उद्देश्य होता है कि कला द्वारा जीवन का सदाचार पुष्ट करे। उसकी कला द्वारा समाज व्यवस्था में सहयोग, समाधान, सामर्थ्य, समृद्धि मौर सुसंगित का संगीत उत्पन्न किया जा सके। साहित्यकार की दृष्ट मधिक संवेदनशील, म्रिधक विश्वसनीय एवं निष्पक्ष होती है। वह भ्रपने युग का प्रतिनिधि होता है। (शेष पृष्ठ २४ पर)

प्रतीचा

सुदेश विमोनी बी० ए० आनर्स (हिन्दी) तृतीय वर्ष

उस सन्ध्या को प्रकाश स्तम्भ था लुप्त हुम्रा, पल पहले था जो चमक रहा थी ग्रब केवल निर्जनता हो या, नभ नेत्रों की अरुएगाई। छुटपुट मेघों का समूह ग्ररुणाई को कालिमामय कर उसकी शोभा को दुना कर पृथ्वी पर दूर दूर तक जल जिसमें लहरों का चञ्चलपन कमलों का हँस हँस कर मुँदना कुमुदों का स्मित में खिल उठना, इस मादक सौम्य समय में भी उस दूर पुलिन पर बैठी थी बेसुध सी वह इक विरहन, भ्रांचल उसका एक म्रोर पड़ा साथीं पाने को उद्घेलित मन में ग्राशाएँ लिए हुए ग्रांखों में ग्रांसू भरे हुए ग्राहट पर उसके कान लगे प्रतीक्षा में बस ध्यान लगे

बैठी वह विरहन प्यार लिये। तब रात घूम ग्राई मधुबन ग्र गड़ाई लेकर लहरों पर सा बैठी उस म्रोर तभी रजनी रानी विश्राम हेत् श्राँचल में ले चन्दा तारे पर विरहन को भ्रंगार लगे तन भुलस गया मन विरस हुग्रा विक्षिप्त हुई उठ चली कहाँ यह कोई जान नहीं पाया इतने में छप छप ध्वनि ग्राई जल में ही बस वह लीन हुई ग्रपने स्वप्नों को साथ लिए विरहन उस पल ही विलीन हुई " रजनी रानी थी दुखित हुई जी भर कर वह उस पर रोई ग्रांसु उसके तब फैल गए, फूलों, कुलों, स्रौर पृथ्वी पर

बड़ी माँ की श्राजादी

जगदीश कपूर बी० ए० (हिन्दी) स्नानर्स तृतीय वर्ष

''ग्रंधेरे में क्यों बैठी है बहू ?'' बिरजू की मां ने पुकारा, पर ग्रंधेरे कमरे में से कोई ग्रावाज नहीं ग्राई। बुढ़िया फिर रसोई घर में चली गई ग्रौर एक दीया जला कर ले ग्राई। लौट कर उसने देखा कि बहू ग्रभी तक कमरे से बाहर नहीं निकली। संध्या की बेला कब से बीत गई थी। चारों ग्रोर घीरे २ ग्रन्धकार छाने लगा था। पास पास पड़ौस की सभी भोंपड़ियों में दीपक जल गये थे। एक छोटी सी डिब्बी बुढ़िया ने रसोई में ला दी थी मगर उनका एक मात्र कमरा ग्रंधेरे में डूबा था। दीया लेकर बुढ़िया के पास ग्राई ग्रौर उसने एक बार फिर पुकारा—''बहू, दीया ले ले।''

इस बार भी जब कोई उत्तर नहीं मिला तो बिरजू की मां दरवाजे के पास म्राई, किन्तु दरवाजा बन्द था। बुढ़िया ने दरवाजा खटखटाया, जोर से खटखटाया मगर बहू ने दरबाजा नहीं खोला। हार कर बुढ़िया ने दरवाजे की चौखट पर दीया रख दिया भीर नल पर नहाने चली गई।

इस घर में श्रब केवल यही दो प्राणी रहते हैं बिरजू की मां श्रीर उसकी बहू जो द्वार बन्द किये श्रन्धेरे कमरे में श्रपने को कैद किये हैं। श्राज पन्द्रह बरस दोनों को श्राये, बिरजू की मां श्रीर बहू इस घर में रह रही हैं, दो श्रजनिवयों की तरह। श्रास-पास की फोंपड़ियों से कभी कोई इस घर में नहीं श्राता। बिरजू की माँ ही कभी-कभी किसी के पास श्राग मांगने चली जाती है।

पन्द्रह साल पहले की बात है, पंजाब के एक छोटे से गांव में इनका पवका मकान था, तीन गायें थीं. बैलों की जोडी थी और चालीस वीधे खेत था।

बिरजु के बाप दमे के मरीज थे, बारह महीने चार पाई पर पड़े रहते थे। इकलौता बेटा बिरजू लेने की देखभाल करता था ग्रौर बाप की देखभाल लिए एक मूसलमान नौकर था शेखा बिरजू बहको कभी किसीने घरसे बाहर नहीं देखा य पर उसके रूप की चर्चापूरे गांव में ही नहीं पः के चार गांवों में भी थी। बिरजू की मां फूली नहीं समाती थी, चाँद सी बहु पाकर पति की बीमार के कारण वह बेचारी दूखी रहती थी परन्तु व बेटे को देख २ दू:ख भूली रहती थी। स्रौर उस दि तो उसकी ख़शीका पारावार ही नही रहा ज वह एक फूल से बच्चे की दादी बनी । किन्तू व खुशी ज्यादा दिन नहीं ठहर सकी । पप्पू अभी सा काभी नहीं हुन्राथाजब गांव की शांति में हलक न्ना गई । हिन्दुस्तान के बटवारे की कहानियां **सु**ल में श्राने लगीं। पाकिस्तान बनेगा, पंजाब के टुक होंगे : बिरजू ने गांव कीं चौपःल में यह किस्से सुर्वे ग्रौर मां को बताये। मगर इन किस्सों पर किसी को विश्वास न म्राता था । बिरजू ये सब बातें करन उठ कर हँस पड़ताथा। शेख़ु से कहता 'सून रह हैं कि तुम हमें हमारे गांव से निकाल दोगे।"

शेखू भी मुस्करा कर ही जबाव देता— 'छोबं मालिक ऐसी बातें करते हैं, आप हमारे मालिश हैं, भला नौकर मालिक को कुछ कह सकता है डर तो यही है कि वहीं मालिक नौकर को ना निकाल दें।

बात भी सच थी, उस गांव में हिन्दू ही मालिब थे, मुसलमान तो नौकर थे। जमीन के, खेती के मालिक हिन्दू ही थे, मुमलमान तो नौकर दे बाकर थे।

फिर आगे क्या हुआ ? चाकर मालिक बन गये और मालिकों को देश निकाला मिल गया। गांव के नौकरों में इतनी घृष्टता नहीं थी कि अपने मालिकों के साथ ऐसी गुस्ताखी करके नमक हराम बनते। नगर दूसरे गांवों के मुसलमानों ने आकर जब गांव के हिन्दुओं पर हमला किया तो बेचारे चाकर मालिकों की रक्षा नहीं कर पाए।

गांव पाकिस्तान की सीमा के भीतर आया था पर गांव वाले जैंसे बेखबर थे इससे। १२ या १३ अगस्त की बात है बिरजू पप्पू को लिए गोद में घर से निकला था। मुसलमानों का गांव पर हमला हुआ बिरजू और पप्पू फिर नहीं लौटे। बीमार बुड्ढ ने चारप ई पर ही दम तोड़ दिया और बिरजू की मां, बहू को लेकर शेखू अपनी कोठरी में अपनी बीबी के पास छिपा आया। और फिर रातों रात उन बेसहारा औरतों की आठ मील दूर के कस्बे में छोड़ आया जहां से उन्हें हिन्दुस्तान पहुँचाने का काम सरकार ने किया। १४ अगस्त १६४४ की शाम को हिन्दुस्तान की जमीन पर उन्होंने पैर रखा था।

बिरलू की बहू मुंह सिर लपेट कर एक कोने में पड़ी रही थी और मां ने कैम्प के अन्य लोगों की देखा देखी दीपक जलाया था। हिन्दुस्तान आजाद हुआ था, भारत मां आजाद हुई थी, वह मां जो बिरजू की मां से बड़ी थी, हर मां से बड़ी थी। पति, पुत्र और नन्हे पप्पू को देकर भी बुढ़िया यह समक्ष गई थी कि वह बड़ी मां आजाद हो गई है सो उसके स्वागत में उजाला करना चाहिए।

उसके बाद हर बरस १५ ग्रगस्त का दिन ग्राया ग्रीर बिरजू की बहू इसी प्रकार कमरे में किबाड़ बन्द कर ग्रन्दर पड़ी रहती। बुढ़िया ग्रपना काम निपटा कर धीपक रख जाती है, दरवाजे की चौखट पर। फिर नहा धोकर घर हो के ग्रांगन में दींपक जलाती है, उसी 'बड़ी मां' के स्वागत में ग्रीर फिर रात भर ग्रांगन में बैठ कर गुजार देती है। सुबह होने पर बहू दरबाजा खोलती है तो ऊँघती हुई बुढ़िया ग्रांखें खोलती है. दोनों एक दूसरी की ग्रोर देखती हैं। ग्रौर फिर दोनों ग्रपने काम पर चली जाती हैं जैसे कभी कुछ हुग्रा ही नहीं। दोनों ग्रज-नवीं हैं जो एक साथ यात्रा कर रहीं हैं।

श्राइए तो जरा हँस लें !

शशि बवेजा बी० ए० तृतीय वर्ष

१. एक वकील :—-ग्राप मूर्ख हैं।
 दूसरा वकील :—-ग्राप महामूर्ख !
 जज :—वकील साहेबान एक दूसरे से भली
भाँति परिचित हो चुके हैं। श्रब मुकदमे की कार्रबाई शुरू की जाए।

२. नगरनिगम के एक अधिकारीं की शव, याश्रा के समय एक व्यक्ति ने मेयर से पूछा, ''क्या आप मृत व्यक्ति का स्थान मुक्ते देने की कृपा करेंगे ?" ''अवक्य,'' मेयर ने उत्तर दिया, यदि क्मशान वाले आपत्ति न करें। ३ दुकानदार: — ग्रब तो मैं इस धन्धे से ऊब गया है जी करता है कि पुलिस में भर्ती हो जाऊँ।

---वयों ?

— वही एक ऐसा स्थान है जहाँ सदैव ग्राहक ही गलती पर होता है।

४. वकील: — आपने उस तारीख को अथवा किसी अन्य समय मुद्दालय से अथवा किसी अन्य व्यक्ति से, वह बात जिसका आरोप लगाया गया है और जिसका मुद्द ने खएडन किया है खुद अथवा आपकी और से किसी व्यक्ति ने कही, यह सच है या भूठ, कृषया हां या ना में उत्तर दें। गवाह:— किस बात का जबाव दूँ, वकीब साहब?

प्र. एक व्यापारी ने विज्ञापन विशेषज्ञ से पूछा— कोई ऐसी तरकीब बताइये जिससे मेरी चीज नी सूचना शहर की प्रत्येक विवाहित स्त्री तक पहुँच जाए। 'यह तो बहुत ही सरल है,' विशेषज्ञ ने कह ग्राप प्रत्येक पुरुष के पते पर एक खत डालिए ग्रौण उस पर 'व्यक्तिगत तथा गोपनीय लिख' दीजिये।

६. सट्टेबाज सेठ के घर जब उसकी पत्नी सीहं से गिर गई तब घर की नौकरानी भाग कर मालिक के पास पहुंची श्रौर जलदी से बोली, सेठ जी दे गयीं। श्रौर तत्काल सेठ के मुंह से निकला—'गिरं तो बेचो।'

(शेष पृष्ठ २० का)

उसकी वाणी में समस्त युग करवटें बदलता है। युग की म्राशा, स्नाकांक्षाएँ रोती गाती हैं।

स्राज का युग नये मोड़ पर खड़ा है जहाँ से हमारा विगत एवं द्यागे का मार्ग दृष्टिगोचर हो रहा है। स्वतन्त्रता प्राप्ति के पश्चात् भारत में साँप्र-दायिक भगड़े एक बार फिर उभर उठे थे, देश की कितनी ही प्रतिभाएँ उसमें खो गई। साहित्यकार ने स्रपनी लेखनी द्वारा जनता की साम्प्रदायिक भावना को शान्त किया। स्राज का युग शोषण सौर स्राधिक संकट का युग है। साहित्यकार सजग है उसने स्रपनी साँखों से देखा है:—

हरियाली में देखे हैं, जिसने भूखे सूखे किसान, वह कैसे गाये प्रश्ययगान।

वर्तमान संकटकालीन ग्रवस्था में साहित्यकार

का दायित्व भी बढ़ गया है। उसे सुप्त जनता को देश-प्रेम का पाठ पढ़ाकर जाग्रत करना है। आज का साहित्यकार अपने इस दायित्व को समभता है उसका साहित्य युग की अभिव्यक्ति करने में समर्थ है। आज वह प्रण्य गीतों के स्थान पर प्रयाण-गीत गाने की और उन्मुख है। क्या ही जोरदार शब्दों में साहित्यकार के दायित्व की और निर्देश किया गया है:—

तुम प्रकाश के स्रोत नित्य नव, प्रतिनिधि संस्कृति, के जीवन के, प्रगति पदों के मार्ग प्रदर्शक, प्रेरक हो जग के यौवन के। सार्थकता अपने जीवन की, जग के नवजीवन में पाग्रो, साहित्यकार अपने प्राणों में, मानवता के प्राणा जगाश्रो।

शिचित नवयुवक

तेजकृष्ण भाटिया बी० ए० (हिन्दी) स्नानर्स द्वितीय वर्ष

```
वह
  सुन्दर प्रदेश सा
     जलमग्न
                                                  8
        पथ भ्रष्ट पथिक सा
          चिन्तामग्न
             वह
                भयंकर स्वप्न निहारते
                   व्यक्ति सा भयभीत।
                     म्रकारम् सतावे
                        नर सा निरीह।
                           टूटे हृदय का
                              शोंक पूरित सा गीत।
                                   सूर्यकी क्रुद्ध धूप द्वारा
                                      मुरभाये फूल सा,
                                         दीन
 वह
    दुर्वासा-श्राप से पीड़ित सा
       ग्राशा-विहीन ।
          वह
             भीगी म्रांखों के म्रश्रु दबाये,
               निज व्यथा पर ताले लगाये,
                  हृदय को ग्रश्नुमाल से सजाये,
                     एक निरपराध-ग्रपराधी सा,
                        शिक्षित-परन्तु-भिखारी सा,
                           युवक-परन्तु-वृद्ध सा,
                             जीवित-परन्तु-निर्जीव मूर्ति सा,
                                दु:खों की घधकती भड़ी सा,
                                   मुखर परन्तु मूक ला,
                                      भारत
                                        शिक्षित परन्तु बेकार नवयुवक है।
                                       (25)
```

कहानी की कहानी

डॉ॰ रामदत्त भारद्वाज

कहानी को कहने-सुनने के लिए सभी लोग बड़े उत्मुक रहते हैं। क्या बालक, क्या वृद्ध, क्या स्त्री, वया पुरुष सभी ग्रपनी रुचि के ग्रानुसार कहानी को बड़े चाद से कहते-सूनते हैं । इसका साक्ष्य हमें मानव के प्राचीन ग्रन्थों में उपलब्ध होता है। ऋग्वेद में यम-यमी, पुरुरवा-उर्वशी तथा सरमा-पिरागण के संवाद ब्राह्मणों के सौपर्णी-काद्रव जैसे रूपात्मक व्याख्यान उपनिषदों के 'सनत्कृमार' ग्रौर नचिकेता जैसे व्याख्यान, महाभारत के गंग वतर्रा, श्रुग, नहप, ययाति, शकुन्तला, नल स्रादि के त्राख्यान, ग्रौर हरिवंश परिशिष्ट, ब्रह्मागड, **ब्रह्म**बैवर्त, िव स्कन्द ग्रदि पुराशों के वार्तावाप कहानी की कमनीयतः से स्रोतप्रोत हैं । बौद्ध स्रवदःन स्रौर जातक कथाम्रों के भंडार हैं।गुर्गाढ्य की वृहत्कथा म्रब अप्राप्य है, किन्तु क्षेमेन्द्र की वृहत्कथा इलोक संग्रह बड़े मनोरम हैं। पञ्चतन्त्र ग्रौर हिलोपदेश की कहानियों में धार्मिक ग्राग्रह नहीं है, किन्तु उनमें नीति-शिक्षा के साथ मनोरञ्जन को प्रधानता दी दी गई है और ये दोनों ग्रन्थ वड़े लोकप्रिय सिद्ध हए हैं । ख़सरो नौशेरखाँ ने पञ्चतन्त्र का ग्रनुवाद पहलवी भाषा में कराया श्रौर उसी बताब्दी में ईसाई पादरी बुदके ने सीरियन भाषा में उसका अनुवाद किया। अगली दो शदियों में मीरियन भाषा से अरबी भाषा में पंचतन्त्र के कई अनुवाद हुए, ग्रौर पंचतंत्र के ग्रस्बी रूपान्तर के ग्रथवा इसकी कुछ कहानियों के अनुवाद लैटिन, ग्रीक, फोंच. स्पैनिश और अंग्रेजी में हुए। सोलहवीं सदी तक पंचतन्त्र के ऐसे अनेक अनुवाद हो चुके थे जिन्होने संसार के कहानी साहित्य को प्रेरित किया। युनान के प्राचीन साहित्य में स्रनेक कथाएँ मिलतो

हैं जो गद्य भ्रौर पद्य में लिखी गर्इ थीं । बाइबि तो कहानियों का कोप है। मध्ययूग में यूरोप बहुत कुछ कहानी-साहित्य रचा गया । स्राधुनि कहानीका प्रारम्भ १६ वीं शताब्दी में हुग्र कहानी-लेखक प्रधःनत: चार देशों के थे श्रशं जर्मनी इंगलैंड रूस ग्रीर ग्रमरीका के। इनमें पो ने कहानी कला के सिद्धान्तों का प्रतिपादन किय उसकी कहानियों में कथानक का उत्स्कता-प्र म्रनिरुचय (ससपेंस) की प्रधानता होती है गाइदि मोपासा ने कहानी को कठोर नियम बन्धन से सदा के लिए मुक्ति दिलाई उसकी कुछ कहात्य वास्तव में महत्त्वपूर्ण हैं यद्यपि उसने निकृष्ट कहा नियां भी बहुत लिखी। कुछ हो, उसकी कहानी जीवन का संस्पर्श है। चेखव ने कहानी की स्वन न्त्रता, ग्रवसाद, ग्राकर्षण ग्रौर सुषमा से सम्पन किया। ग्रो० हैनरी तो कहानी का भ्रन्त करने जादुगर की भाँति कूशल था। ग्ररव देश की ग्रलि लैला और ईरान की लैला-मजनूं, शीरी-फरहाः युगुफ़-जलेखा इत्यादि की प्रेम कथाएँ लोक-विश्र हैं। हिन्दी कहानी पर यूरोप का प्रभाव बंगाल है द्वारा पडा है।

पुरानी और नई कहानियों में कुछ अन्तर है प्राचीन कहानियों के पात्र पशु-पक्षी भी हो ज धे। किन्तु आधुनिक कहानी में प्रायः मनुष्य है होते हैं। प्राचीन कहानियों के राजा-रानी, सेठ-सेठान तथा बीर-विश्वत का उल्लेख अधिक होता था, किं अ, जकल की कहानियों में जनसाधारण के जीवन का चित्रण अधिक होता है। प्राचीन कहानियों चित्र-चित्रण कम होता था, आधुनिक कहानियों चित्र-चित्रण कम होता था, आधुनिक कहानियों

में ग्रधिक है। प्राचीन कहानियाँ देशकाल के वाता-वरण से प्राय: ग्रतीत रहती थीं, वे ग्रधिकतर मलौकिक ग्रस्वाभाविक ग्रथवा ग्रादर्श-परक होती यो ; किन्तू आधुनिक कहानियाँ लोकस्वभाव एवं यथार्थ पर श्राधृत होती हैं। प्राचीन काल की कहा-नियों का उद्देश्य किसी गम्भीर विषयका विवेचन ग्रथवानीति ग्रौर धर्मकी शिक्षा होता था। कुछ कहानियाँ मनोरंजन के लिए भी लिखी गईं किन्त् इनकी संख्या ग्रधिक नहीं है । स्वप्नवासवदस्ता, दश-कुमारचरित, कादम्बरी श्रादि रचनाएँ साहित्यिक हैं। कालिदास के समय में लोक-कथाश्रों का भी प्रचार था। ग्रवन्ती नगरी में वृद्ध लोग उदयन, मुज, भोज, भर्जुहरि, विक्रमादित्य ग्रादि की कथाएँ मनोरंजन के लिए कहते-सूनते थे । बेताल पंचिवशं-निका, सिहासन द्वात्रिशिका, भोजप्रबन्ध ग्रादि ग्रनेक कहानी-रचिताओं ने राजाओं तथा शूरवीरों के शौर्य, प्रेम, न्याय, ज्ञान, वैराग्य, समुद्र-यात्रा तथा स्राकाश-यात्रा आदि का वर्शन किया है।

त्यौहारों के अवसर पर स्त्रियां भी कहानियां कहर्ता-सुनती हैं। इनमें नाम वाले, प्रायः बिना नाम के, नायक-नायिका दोनों ही हैं, यद्यपि प्रधानता नायिका की ही है। ऐसी कोई कहानी नहीं जिसमें स्त्री पात्र नहीं। साधारणतः प्रसंगवण, भक्तिविषयक एवं नैतिक आभास भी इन कहानियों में लक्षित है। ये कहानियाँ प्रसाद गुण-समन्वित और रोचक भी हैं। इनकी भाषा में अर्थ सूत्ररूप मे गुम्फित है, जिसमे विस्तारभय है, शब्दाडम्बर नहीं। हिन्दी की एक सरल बोली में इन कहानियों का एक साधारण सा उदाहरण कदाचित रोचक प्रतीत होगा। तुलसी की कहानी का आरम्भ इस प्रकार है:—

"घर में नन्द-भावज थीं। नन्द क्वारी थी। वह तुलसी की बहन सेवा करती थी। भावज को

बुरालगता, वह कहती तेरा व्याह होगा तो इसी का दहेज दूंगी। यह तेरा व्याह कर देगी। नन्द का ब्याह रचा, बरात ग्राई । भाभी ने तूलसी का गमला फोड कर बरातियों के स्रागे रखवा दिया, पर बरात के सामने उस गमले से भाँति-भाँति के भोजन बन गये। भावज ने गहने की जगह नन्द को तूलसी की मंजरियाँ पहना दीं, वे मंजरियाँ श्रव्छे-ग्रव्छे गहने वन गई। मन्द तुलसी को जो जनेऊ पहनाती उसे भावज ने तीयल की जगह रख दिया, तो जनेऊ की रेशमी तीयलें बन गईं । ससूराल में दहेज की बहुत बड़ाई हुई इयादि।' शाज भी दादी श्रपने पोंते को ऐसी कहानियां सुनाती है। मुफ्ते ग्राशा है कि ऐसी ही तथा अन्य प्रकार की कहानियाँ आपभी अपनी मातः,बुश्रा,दादीश्रादिसे सूनते होंगे । मैं तो बचपन में सुनताथा ग्रौर मुभे ग्राज भी उनकी स्मृति वडी रुचिकर प्रतीत होती है ।

कहानियों का तथाकथित दूसरा यूग तेरहवीं शती से ग्रारम्भ होता है । उन दिनों मुसलमानों का म्रधिपत्य था। भारत में पौराशािक कथात्रों का प्रचलन था, ग्रौर जैसा कि कहाजाचुका है श्ररव वाले 'ग्रलिफ लैला' (ग्रर्थात् सहस्त्र रजनी चरित) को तथा ईरान वाले शीरी-फ़रहाद, लैला मजनूँ ग्रादि प्रेमास्यानों को ग्रपने साथ ले ग्राये थे। हिंदू-मुस्लिम का पारस्परिक संपर्क हुन्ना। इसके फल-स्वरूप प्रेममार्गी सूफी कवियों के श्रनेक प्रेमाल्यानों का ग्राविर्माव हक्षा यथा जायसी का पट्मावत्, कृतवन की मृगावती, मंभन की मधुमालती, उसमान की चित्रावली ; श्रीर साथ ही श्रकबर बीरवल की विनोद बार्ताएँ ग्रनेक प्रकार के चुट-कूले उपस्थित हुए। लगभग इसी समय व्रजभाषा में बैष्णव-वार्ताश्रों का उदय हुग्रा, यथा : चौरासी वैःसाव वार्त्ताएँ, दो सौ बावन वैःसाव वार्त्ताएँ जिनमें बैध्याव भक्तों की जीवनियाँ उपस्थित की गई हैं। ग्रागे चल कर इंशा श्रत्ला खां, लख्लूलाल,

सदल मिश्र, जटमल, राजा केशव प्रसाद सितारे हिन्द के श्रवूदित कथा-ग्रन्थ प्रकाश में श्राये । तोता-मेंना, छबीली भटियारिन, किस्से चार यार श्रादि श्रनेक रचनाश्रों में प्रेम कहानी उपलब्ध होती है। यों तो संस्कृत सःहित्य में भी प्रेम का चित्रण पर्याप्त मात्रा में हुश्रा है किन्तु उक्त मुसलमानी प्रेम-कथाश्रों का प्रभाव इस युग की कहानियों पर श्रविक स्पष्ट है। इन कहानियों में गंभीर तत्त्व का श्रभाव था पर श्रवाध कल्पना की प्रचुरता थी। इनमें पार-लौकिक तथा विशुद्ध प्रेम से लेकर श्रव्लील प्रेम तक का चित्रण मिलता है श्रीर हास्य-विनोद का पुट भी, यद्यपि इनमें श्रस्वाभाविक श्रीर श्रात-प्राकृ-तिक प्रसंगों का उपयोग हुश्रा है।

कहानियों का तीसरा युग बीसवीं झताब्दी से प्रारम्भ होता है जबिक, जैसा कि संकेत किया जा चुका है, ग्रंग्रेगों का राज्य सुदृढ़ हो गया था ग्रीर पाइचात्य शिक्षा का प्रभाव बढ़ चला था। बुद्धिवाद मनोवैज्ञानिक विश्लेषणा, ग्रीर जीवन का यथार्थ-चित्रण इस युग की विशेषताएँ हैं। इसकी कहा-नियों का क्षेत्र व्यापक हो गया है, क्योंकि उनमें कलार्क, किसान, चमार जैसे साधारण जन भी कहानी के पात्र बन जाते हैं। प्रारम्भ में संस्कृत ग्रीर ग्रंग्रेजी के नाटकों के ग्रनुवाद 'सरस्वती' 'मुदर्शन' ग्रादि पत्रिकान्नों में प्रकाशित हुए।

सन् १६०० में किशोरीलाल गोस्वामी की इन्दु-मती नामक कहानी प्रकाशित हुई। यद्यपि इस पर शेक्सपीयर के टैम्पैस्ट तथा किसी राजपूत कहानी का प्रभाव माना गया है, किन्तु शिल्प के इष्टिकोग् से यह नवीन प्रकार की कहानी समभी जाती है। तत्पश्चात् कुछ समय तक पौराग्तिक ग्राख्यानों के, एवं बंगला कहानियों के कुछ श्रनुवाद निकले। बंगला कहानियों के श्रनुवादकों में गिरिजा कुमार घोष, लाला पर्वती नन्दन तथा 'बंग महिला' उल्लेखनीय हैं । पौरागिक ग्राख्यायिकाओं अनुवादकों में माधव मिश्र का नाम नहीं भूला सकता। १६०७ में 'बंग महिला' की 'दुलाई वालं कहानी 'सरस्वती' में प्रकाशित हुई जिसे हिन्दी प्रथम मौलिक ग्राधुनिक कहानी समफा जाता है दूसरी कहानी 'ग्राम' है जिसे जयशंकर प्रसाद ने इन्दु में १६११ में प्रकाशित कराया था। उन्वर्ष चन्द्रधर धर्मा गुलेरी की 'सुखमय जीड़ कहानी भारतिमत्र में प्रकाशित हुई। १६५६ १६१६ तक जयशंकर प्रसाद, जी०पी० श्रीवास्ट विश्वम्भरनाथ कौशिक, चन्द्रधर धर्मा गुलेर ज्वालादत्त धर्मा, चतुरसेन धास्त्री, राधिकारम सिंह की उरक्रान्ट कहानियाँ प्रकाश में ग्रायों।

तत्त्व, विषय ग्रौर शैली की दृष्टि से कहानी ग्रमेक भेद किये जा सकते हैं। वास्तव में उसक वर्गीकरण नहीं किया जा सकता। उसका कारण है कहानी कला की विकास-शीलता ग्रौर मौलिकतः कहानि-कला के विभिन्न तत्त्वों के ग्राधार ण्य कहानियों का वर्गीकरण कुछ इस प्रकार हो सकत है :—घटना-प्रधान, चिरत्र-प्रधान, वातावरण प्रधान ग्रौर भाव-प्रधान। विषय की दृष्टि से कहानियाँ ग्रमेक प्रकार की हो सकती हैं यथा:—ऐतिहासिक, सामाजिक, मनोवैज्ञानिक, मनोदिश्लेषणा-तमक, साहसिक, रोमांसिक ग्रौर जासूसी। शैली के दृष्टिकीण से विभाजन इस प्रकार हो सकता है:—ऐतिहासिक, पत्रात्मक, नाटकीय, ग्रात्मचरितात्मक डायरीपरक ग्रौर भिश्रित कहा जा सकता है।

हिन्दी के बहुल आधुनिक कहानी-साहित्य में उक्त सभी प्रकारों के सुन्दर उदाहरण विद्यमान हैं। घटना-प्रधान कहानियों में दैवी घटना श्रीन संयोग का विशेष आश्रय लिया जाता है, यथः कौशिक की की प्रसिद्ध कहानी 'ताई' में। गोपाल राम गहमरी और द्राप्रसाद खत्री जासुसी, रहस्य-

फ्मं तथा ग्रद्भ त कहानियों के प्रतिनिधि समभे जा मक्ते हैं । चरित-प्रधान कहानियों का उद्देश्य चित्र-विश्लेषए। होता है। इस दिशा में प्रेमचन्द को 'कफ़न' और 'बूढीकाकी' प्रसाद की 'आकाश रेप और 'मध्या' तथा गुलेरी की 'उसने कहा था' ःच्यिक सु∙दर हैं । जैनेन्द्र कुमार, ऋज्ञेय, इलस्चन्द्र गंगी मनोविश्लेषएा के धरातल से चरित्र-प्रधान म्हानियों के कुशल लेखक हैं। वातावरण के ेन्मीरा में प्रकृति-चित्ररा श्रीर रूप-चित्ररा ग्राव-ाक हैं । ऐतिहासिक कहानियों में वातावरण ावश्यक तत्त्व है जो प्रेमचन्द की 'गुल्ली डंडा' और ज्ञाद की 'सालवती' में श्रत्यन्त उत्कृष्ट रूप में ंद्यमान है । भाव-प्रधान कहानियों में रवीन्द्रनाथ ाकुर की 'भूखापत्थर' नामक कहानी विशेष रूप ^{चे} उल्लेखनीय हैं। भाव प्रधान कहानियों में एक ्टत्य भावना की प्रधानता रखीं जाती है, जो प्राय: ब्तीकवादी कहानियों का रूप ग्रहरा कर लेती हैं, प्या जैनेन्द्र की 'लाल सरोवर' श्रौर 'राज पथिक' ज्जेय की पैगोड़ा बूक्ष ग्रौर चिडिया घर । जातीय ारव, प्राचीनता-मोह, राष्ट्र-प्रोम, ब्रादर्श-स्थापना, गरपूजा की भावना से वृग्दावन लाल वर्मा, चतुर-नेन शास्त्री, प्रोमचन्द, जयशंकर प्रसाद भ्रादि लेखक ंरित हए हैं। सामाजिक कहानियों में शोषण ^{बृहवा}चार, सुधार, संवेदना श्रादि की चर्चा मिलती है। इस विषय में प्रेमचन्द यथार्थवादी ग्रीर यश-ाल समाजालोचक तथा स्त्रीसमाज की हीनावस्था ार प्रकाश डालने वाली महादेवी वर्मा विशेष उल्लेखनीय हैं। मनोवैज्ञानिक ग्रीर मनोविद्यलेख-गात्मक कहानियों में जैनेन्द्र, स्रज्ञेय स्रीर प्रेमचन्द तथा साहसिक कहानियों के लिये मधुरा प्रसाद उत्री ग्रौर श्रीराम शर्मा ख्यातिलब्ध हैं।

ग्राघुनिक कहानी के सम्राट् प्रेमचन्द हैं। इनकी कहानियाँ मानव-जीवन के भीतरी रहस्यों का उद्घाटन करती हैं। इन्होंने लगभग ३०० कहानियां लिखी हैं जिसमें बूढ़ी काकी, पंच परमेश्वर, बड़े घर की बेटी बहुत प्रसिद्ध हैं। यदि प्रेमचन्द जी ने मानव-जीवन का साधारण पहलू अपनाया तो जैनेन्द्र कुमार, भगवती प्रसाद वाजपेयी. विनोद शंकर व्यास आदि ने असाधारण परिस्थितियों में चरित्रों का मनोवैज्ञानिक विश्लेषण किया। इस विषय में जैनेन्द्र जी की कहानी 'मिठाई वाला' बड़ी प्रसिद्ध है। सुदर्शन जी की कहानी 'हार की जीत' वातावरण प्रधान है। चन्द्रगुप्त विद्यालकार की 'कामकाज' और अज्ञेय की 'रोज' नामक कहानियों में सत्य की स्पष्ट और सुन्दर व्यंजना हुई है। महतो की 'कवि' उग्र की 'देशभक्त' नामक कहानियां प्रसिद्ध हैं। कमलाकान्त वमों की 'पगडण्डी' 'तकली' और 'खण्डहर' नामक कहानियां मानव बुद्धि और 'खण्डहर' नामक कहानियां मानव बुद्धि और चेतना से युक्त हैं।

कहानी की 4ई शैलियाँ प्रचलित हैं जिनका उल्लेख हो चुका है। ऐतिहासिक शैली में चमत्कार-पूर्ण उक्तियों से ग्रौर श्रलंकृत भाषा से साहित्य-कता की भलक ग्रा जाती है जो राधिकारमण जी की कहानी 'कानों में कंगना' में (मिलती है। ऐसी शैली में स्वाभाविक वर्णन ग्रौर यथार्थ चित्रगा रहता है। कौशिक श्रीर प्रसाद ने इसमें ,नाटकीयता का सम्मिश्रण वार्तालाप के द्वारा किया है। ग्रात्म-चरितात्मक शैली में सत्य का ग्राभास तो ग्राधिक मिल जाता है, किन्तू कहने वाले के श्रतिरिवत श्रन्य पात्रों का चित्रण ठीक से नहीं हो पाता। इस जैली की कहानी में सफलता दो-तीन पात्रों तक ही सीमित रहती है। प्रेमचन्द की कहानी ब्रह्म का स्वांग' इस दिशा में प्रसिद्ध है। इलाचन्द जोशी, सुदर्शन और अज्ञेय ऐसी शैली के प्रमुख लेखक हैं। पत्र शैली में प्रत्येक पात्र पत्रद्वारा स्रपनी कहानी कहता है। इसके द्वारा कथानक और चरित्र का विकास भ्रच्छा होता है। किन्तु इस शैली में कुछ (शेष पृष्ठ ३४ ५र)

नई योजना

डॉ० एम० एम० आहुलिवालिया

नए तराने नगर नगर में नए कंठ से इगर इगर में गीत भ्रतीखा गाया ग्रागाम्रों का भ्ररमानों का अधियारा शरमःया ! एक भकोला नई पवन का नए सितारे नई लगन का नोल परों को स्राया नए इझारे नए किनारे नए सहारे स्रंधियारा गरमायाः जाग रहे हैं भाग हमारे ऐसे मपने राग हमारे ऐसे दीपक चन्द्रमा है लाया ऐसी कलियां ऐसी किरएों ग्रंधियारा शरमाया ! स्रंधियारों में सुनसानों में जोत जगेगी वीरानों में रात कटेगी फूल फूल मुस्काया गीत बनेंगे मीत वनेंगे ग्रंधियारा शरमाया ! खलिहानों में न्ई माधना नई कामना नई योजना नई भावना उजियारे की छाया नई उमंगें नई तरंगें

नए फमाने

स्रंथियारा अरमाया !

साहित्य समाज का प्रतिविंव है

साहित्य किसी जाति या देश के महापूरुषों की मावनाम्रों, विचारों म्रौर कल्पनाम्रों का लेखबद्ध मंडार है, जो उस जाति के उदय से निरंतर भरता माया है, और जब तक उस जाति का श्रस्तित्व इस भृतल पर है सदा भरता रहेगा । साहित्य जीवन से भिन्त नहीं है दरन् उसका ही मुखरित रूप है। वह जीवन के महासागर से उठी हुई उच्चतम तरंग है। साहित्य जीवन-विटप का मधुमय सूमन है। वह जीवन का चरम विकास है परन्त् जीवन से बाहर उसका भ्रस्तिस्व नहीं। इसलिए जीवन के मुल प्रेरगाएँ ही साहित्य की मूल प्रेरक शक्तियाँ हैं।जो वृत्तियाँजीवन की ग्रौर सब क्रियाग्रों की मुल स्रोत हैं वे ही साहित्य को जन्म देती हैं। यही कारए। है कि साहित्य में किसी जाति के जीवन कास्पष्ट चित्र देखा जाता है। साहित्य जाति के उत्थान, पतन, उसकी स्वतन्त्रता ग्रौर दासता, इसके सामाजिक, राजनीतिक ग्रौर धार्मिक जीवन का सक्षात् प्रतिबिब होता है । जिस प्रकार बेतार के तार का ग्राहक म्राकाश में विचरण करती हुई बद्युत तरंगों को पकड़ कर शब्दों का रूप दे देता है उसी प्रकार कवि या लेखक समय के वायुमण्डल में घूमते हुए विचारों को पकड़ कर मुखरित कर देवा है । इसीलिए यदि हम किसी जाति के वास्त-विक जीवन को जानना चाहते हैं तो उसके लिए मन्, संवत् देकर जाति की सफलताओं ग्रीर विफलतास्रों का उल्लेख मात्र करने वाला इतिहास पढ़ना ही पर्याप्त नहीं होगा ऋषितु उसके साहित्य का गम्भीर श्रध्ययन करना ही श्रावश्यक होगा ।

वैदिक काल में मनुष्य प्रकृति के अधिक निकट

था। वह प्रकृति के उन्मुक्त गोद में उसके सौंदर्य का आनन्द लूटता था जिसका प्रभाव तस्कालीन साहित्य अर्थात् वेदों पर स्पष्ट रूप में दिखाई देता है। 'ऐंग्लो सँक्सन' जाति के जीवन पर उसके चारों तरफ फैले हुए, अपनी घोर गर्जना से मानो ललकारते हुए समुद्र का अत्यन्त गहरा प्रभाव था। समुद्र के आवाहन को स्वीकार करने के लिए वे सदैव उदात रहते थे। समुद्र यात्री (The seafarer) को इन पंक्तियों में उनके समुद्र के प्रति इस आकर्षण का कितना यथार्थ चित्र है:—

No heart for harp has he, nor for acceptance of treasure. No pleasure has he in wife,

no delight in the world Nor in aught save the role of the fillows but always a longing.

A yearning unlasiness hastens him to sea.

इसी प्रकार फीरोजदीन 'शरफ' की निम्न-लिखित पंक्तियाँ पंजाबी मौजमस्ती स्रौर पंजाबी जीवन का कितना स्वच्छ स्रौर स्पष्ट चित्र प्रस्तुत करती है:—

सोहण्यां देसां अन्दर देस पंजाब नी सहियो । जिवें फुल्लां अंदर फुल्ल गुलाब नी सहियो । रल मिल बागी पींगा भूटन कुड़ियां नागर वेली । जोश जुग्रानी ठाठां मारे लिशकसा हार हमेलां पहिनगा हीरे मोती मुख मताब नी सहियो सोहण्यां देसां :::::::::::::::: मौज लाई दरियावां सोहगा बाग जमीनां फलदे शरफ पंजाबी धरती उते ठुमक ठुमक पए चलदे सतलुज रानी जेहलम श्रटक चनाब नी सहियो।। सोहष्यां.....

यदि स्राप जानना चाहते हैं कि १६२०-३० के भारत के ग्रामीएगों की क्या दशा थी, उनके क्या स्राचार-विचार थे, क्या समस्याएँ थीं, उन पर जमींदारों और सरकारी कर्मचारियों के कैसे ग्रत्या-चार हो रहे थे, उनके प्राचीन विश्वास ग्रौर सस्कार कैसे उन्हें ग्रागे बढ़ने से रोक रहे थे, किर भी उनके ग्रन्दर धीरे २ कैसे जागरएग ग्रा रहा था तो यह बात ग्रापको हजारों इतिहास-ग्रन्थ पढ़ने से भी इतनी स्पष्ट नहीं होगी परन्तु मुन्शी प्रेमचन्द के कुछ उपन्यास पढ़ने से सारा चित्र ग्रापकी ग्रांखों के सामने स्पष्ट हो जाएगा।

समय के परिवर्तन से जो सामाजिक, राज-नीतिक, धार्मिक धाराएं समाज में श्राया करती हैं उनकी श्रभिव्यक्ति साहित्य में निरन्तर होती रहती है।

बारह बरस लौं क्रकर जीयें, ग्रौर तेरह लीं जियें सियार ।

बरस ग्रठारह क्षत्री जीयें, ग्रागे जीवन को धिक्कार।।

ग्राल्हखण्ड की उपरोक्त पंक्तियाँ वीरगाथा काल के क्षत्रियों की भावना का कितना सच्चा प्रतिबिंख हैं। इसके श्रतिरिंदत भारत में ग्रंग्रेजी राज्य की स्थापना होने पर हर तरफ युद्ध, श्रव्य-वस्था, मारकाट से तंग श्राई हुई जनता ने ग्रारम्भ में कुछ सुख की साँस ली श्रीर सुन्दर शासन-व्यवस्था रेल, तार; पुलिस श्रादि की सुप्रबन्धता के कारगा ग्रंग्रेजी राज्य थे। ईश्वर का वरदान समभा। श्रीर कवि भी उसके स्वर में स्वर मिला कर गा धन्य तिहारो राज अरी मेरी महारानी सिंह अजा संग पियत जहाँ एक ही कल पानी परन्तु शीघ्र ही जनता ने यह अनुभव क लिया कि ऊपर से भला लगने वाला यह अंग्रे बड़ा मक्कार है। भारतेन्द्र को यह मुकरी अंग्रेक की कूटनीति का सीधा व्यंग है:—

भीतर-भीतर सब रस चूसै, हँसि-हँसि कै तन-मन्ध्रित सुमैं श्रन मूमैं जाहिर बातन में स्रति तेज, क्यों सिख सजन नहिं, स्रंग्रेज

२०वीं शताब्दी के स्नारम्भ में भारत की राज्ञ नीति में एक हलचल सी मच गई। महात्मा गाँधं महात्मा गोखले, लोकमान्य तिलक के राजनीं क्षेत्र में स्नागमन से नई राष्ट्रीय चेतना भारतवासिने में स्नाई जिसका प्रभाव तत्कालीन भारतीय साहित्य पर भी पड़ा। मैथिलीशरएा गुष्त की भारत-भारतं सुभद्राकुमारी का 'वीरों का कसा हो इसतं' स्नंत्र माखनलाल चतुर्वेदी की 'फूल की चाहं' स्नौतं 'जवानी' उस राष्ट्रीय भावना का सच्चा प्रति-निधित्व करते हैं। 'फूल की चाहं' देखिये—

चाह नहीं, मैं मुरबाला के गहनों में गूथा जाई चाह नहीं, प्रेमी माला में बिध प्यारी को ललचाई चाह नहीं, सम्राटों के शव पर हे हिर डाला जाई चाह नहीं देवी के सिर चढ़ू भाग्य पर इठलाऊँ मुक्ते तोड़ लेना वनमाली ! उस पथ पर देना फेंक मातृभूमि पर शीश चढ़ाने जिस पथ जाते बीर श्रनेक

श्रीर पंजाब की वह यौवनोन्मत्त सुन्दरी जे पहले मस्ती से गाया करती थी—

मैं कज्जां किवे जवानी,

नहीं लुकदी यह दीवानी।
मैं हो चली खां बौरानी।
मैंन् बाग जापदे सोंडे,
कोई तोडे वे कोई तोड़ें।

ग्रद देश भवित की भावना से प्रेरित होकर ≇म्हेग्रादर्शको बदल ग्रौर गम्भीर होकर कहती

वं में उसदी (देश) बनां वं मैं उस लई जियां वे मैं उस लई मरां॥

्डस प्रकार उपर्युक्त उदाहर<mark>सों से</mark> स्पष्ट होंता कि जो जो विचार प्रवाह समाज में श्राते हैं, समाज जिन जिन स्रनुभवों से गुजरता है स्रौर जो स्वप्न देखता है वे सब साहित्य में प्रतिबिम्बित होते हैं। इस प्रकार हम कह सकते हैं कि 'साहित्य समाज का प्रतिबिब है' इस तथ्य को भलीभांति समभने के लिए एक तो हमें स्रपना सध्ययन केवल तथा-कथित शिष्ट साहित्य तक ही सीमित नहीं रखना चाहिये प्रपितु लोक गीतों सौर लोक कथास्रों का भी सध्ययन करना चाहिये। दूसरे प्रत्येक साहित्य-कार की प्रत्येक पंक्ति पर यह सिद्धान्त लागू करने का यत्व भी नहीं करना चाहिए, स्रपितु लेखक की व्यक्तिगत हिन्, शिक्षा स्रौर संस्कृति, विश्वासों स्रौर मान्यतास्रों के लिए भी पर्याप्त स्थान छोड़ देना चाहिए। स्थवा एक भारी भ्रांति उत्पन्न हो जाने की संभावना है।

शलभ

श्रुतिकान्त, बी० ए० (म्रन्तिम वर्ष)

बासन्ती रात्रि का प्रथम प्रहर, नगर मध्य ञात होते हुए भी कोलाहल विहीन उस लोको-त्न का वह कृत्ज, समीपवर्तिनि, सरोजमयी निर्फरी स्यसर्ग से सूव सित श्रम विहारिका मन्दगामिनि मिन्ना विद्युत स्तम्भास्थिता दीपिका से ्यन्त हुई ग्रशोक छाया उनकी प्रराय वार्ता में खबोगी ही प्रतीत होती थी। पुरुष विस्तीर्ण दूब रशि पर नतनयन हो शायद कुछ प्रगट करना चाह न्त था जबिक रमसी निस्संकोच भाव से ऊर्ध्व-न्यतः हुई मानो अपनी चंचल आखों से उसकी मुक - अभाषा को पढ़ने को म्रात्**र थी । युवक प्रखो**चित ेज प्रेम, ज्ञान कराते **हुए उसके कोमल प्रेमाला**प पुर्वके नीरस व एकाकी जीवन की तुलना ग्राज ंसरस एवं प्रेमपूर्ण जीवन से करता नहीं श्रघा ा था जबकि वह एक लघु हरित दूबतुरा को मुह ं डाले इन सब को मूर्खता पूर्ण मान उपेक्षा सी 🕆 रही थी।

वार्ता का क्रम चालू था, युवक प्रग्णयवन्धनी-परान्त स्वर्गाल स्वप्नों के आधार पर व्यतीत होती हुई-भावी-जिन्दगी में विचरण कर रहा था कि विद्युत दीपिका से टकरा कर पर विहीन एक शलभ उसके श्रङ्क में आ गिरा "ओ दीपिके"! इतनी निष्टुरता! बेचारी शलभ इतने श्रम से तेरे ही श्राह्मान पर तेरे समीप आया और तूने राख कर डाला रमगी को प्रत्यक्ष सम्बोधित कर बोल उठा 'देखा प्रिय! है न शलभ का प्रेम वास्त्विक, जो निज निरुखल प्रेमोद्देश्य के सम्मुख जीवन तक को निस्सार समभते हुए, प्रेम की पवित्र श्राग्न में ही उसे श्राहु-वित करने में गौरव श्रनुभव करता है और उधर दीपिका को देखों जो अन्म शलभ पा पुराने को भूल, इन्हें भी पूर्वेंव पीड़ित कर रही है—फिर भी कितनी नवीना व प्रसन्नवदनी है।''

"किन्तु यह मत भूलो दीपिका <mark>अन्द</mark>र श्रन्दर

गलती है—तिल तिल करके ! दीपिका का यह घुलना शलभ के एक दम जल जाने से ग्रधिक विकट धातक व दयाद्र है" युवति का तर्क था।

''किन्तू श्रब वह दीपिकाएँ कहाँ। इस विद्युत दीपिका को ही लो जो पित्रत्र, निरुद्धल प्रेमिपासु इस प्रेमी के इच्छानुरूप बाहक परों का दहन कर उसे पंगू बना स्नाजीवन दय।द्र बना देती है व स्वयं बिना जले या जले उसी उत्साह से प्रकाशमान रहती है । बेचारा निरुछल हृदय शलभ पूर्वेव विचार लिए श्राताहै किन्तू पहले की भांति एक दम जल कर तड़फन मुक्त हो जानेकी बजाय गल गल व तड़फ तड़फ ही मृत्युको प्राप्त करता है।'' युवक का प्रतिवाद था, किन्तु इस २-३ युवकों को शालभिक पीड़न देने से चतुर बनी युवती व्यंग्य कर ही उठी ''तुमसे श्रेष्ठतो शलभ ही हैजो दीपिकाकेहेतू कम से कम प्रारा तो दे सकता है, किन्तू तूम लोग ! तुम तो केवल वाकचात्रि ही जानते हो, बात बात में बार-बार 'प्राएा त्यौछावर' कहना ही जानते हो पहले सोचो कर भी सकते हो या नहीं?'' इतना कहते ही रमणी चलने को उद्यत हुई किन्तू बिना प्रतिवाद किए युवक ने भी प्रस्थान किया।

सूर्योदय में विलम्ब था, निज कान्त को ग्रस्त

देख सरोजिनि—मण्डल भी मूस्काने लगा थ| पक्षी-गरा घोंसलों में बैठे प्रभाती किररा प्रतिक्षामें थे कि नगर से एक यूवक की शव याच निकाली गई जिसने ग्रर्थ रात्रि के निकट ही ग्रान्य हत्या की थी । शवानुगामी, सभ्य किन्त्र मौन नाः4 रिकथे। शव ग्रभी श्मशान पहुँचाही था कि नग्= में एक स्त्री द्वारा स्नात्महत्या का समाचार मिलः दोनों प्रेमियों के शवों को एक साथ ग्रग्नि सर्मांख किया गया. उनकी चिता-ज्वाला की तीव्रता 🖥 ऊर्घ्वगामी हुई चिंगारियाँ मानो समस्त कार्यौ नक्ष्वरता प्रतिपादित करते हुए भ्रपनी तरह इन्ने दूर भागने का उपदेश सा देती कान्त हो गई । उन्हें ग्राग्नि समर्परम के समय समीपवर्ती वृक्षों ने पीतपन द्धिटका शोकाकुल हो अश्व-त्यजन किया-पुष्प बि**ख**ा मृतों के प्रति धादर प्रकट करते हुए चिता की गर्ने के कारए। शिथल हुई निज डालियों को भूत उनका ग्रभिवादन किया । श्मशान वासी पक्षियों न चिता की ज्वाला को सूर्य का रूपमान भय से ग्रथः इनके शोक में क्रन्दन अवश्य किया, पर किस 'सभ्य' नागरिक के मुख से उनके प्रति कोई शब्द : निकला, निकलता भी कैसे — क्योंकि शलभ के तुच्छ कथित जीवन के पीछे निज महान कथित दीपिक द्वारा जीवन का शायद प्रथम, ग्रन्तिम उत्सर्ग जो था

(शेष पृष्ठ २६ का)

दोष भी हैं यथा : शिष्टाचार के रूप में श्रावश्यक बातें, सोच-विचार की उपेक्षा, श्रनावश्यक चरित्रों की योजना । विनोद शंकर व्यास कृत श्रपराधी, ग्रश्क का, नरक का चुनाव श्रोर श्रज्ञेय की 'सिगनेलर' नामक कहानियाँ उदाहरणा स्वरूप उपस्थित की जा सकती हैं । श्रात्म-चरितात्मक शैनी से मिलती जुलती डायरी शैली है । इलाचन्द जोशी कृत' मेरी डायरी के दो नीरस पृष्ठं श्रीर भगवती प्रसाद वाजपेयी की 'श्रना' इस शैली की श्रच्छी रचनाएँ हैं। ग्राधुनिक कहानी की ग्रात्मा का विकास साधारण देवी घटनाग्रों ग्रीर संयोगों से लेकर मने वैज्ञानिक विश्लेषण, चिरन्तन सत्य की व्यंजन कल्पना, तथा जीवन के उतार-चढ़ाव के चित्रों तक हुग्रा है। ग्राज कहानी कलापक्ष की ग्रोक्ष्मिक किन रखती है ग्रीर कथानक की ग्रोर कम। प्राचीन कहानियाँ स्वर्गलोक की मूर्त कल्पनाएँ थीं, ग्राधुनिक कहाँनिय दुख ग्रीर संघर्षों का स्मरण दिलाती हैं यद्या पार्थिव मुख का ग्राभाम भी देती हैं।

हिन्दी भाषा श्रीर तद्भव शब्द

पूर्गांसिह डबास

किसी भी भाषा के शब्द समूह को अनेक इंटियों से वर्गों में विभाजित किया जा सकता है। कब्दों के इतिहास या उद्गम की दृष्टि से भी यों नो शब्द समूह के अनेक भेद किये गये हैं परन्तु प्रायः मभी वर्गीकरणों में वैज्ञानिकता का अभाव रहा है। इमारे विचार में हिन्दो भाषा के शब्द समूह को इस दृष्टि से निम्न वर्गों में विभाजित किया जा नकता है:—

देशजया मूला शब्द

ग्रहीत शब्द Borrowed words

समान शब्द (तत्सम) विभ्रष्ट शब्द (तद्भव) उदाहरण के लिए हिन्दी में धड़धड़ाना, खटपट, रिमिभिम, सन्तःटा, जगमग तथा चंपत श्रादि देशज गब्द हैं श्रीर बगावत, कलम, साहब, पुस्तक, हाथ, धरम, हस्पताल, कप्तान, कोट तथा बटन म्रादि ग्रहीत शब्द हैं जिनको हमने क्रमशः ग्ररबी, संस्कृत तथा ग्रंगों जी भाषा से ग्रहरा किया है। ये शब्द भी दो प्रकार के हैं। एक तो वे जो इन भाषाग्रों से हिन्दी में ग्रपने मुल स्वरूप को विकृत किये बिना ज्यों के त्यों स्रागण हैं जैसे बगावत, कलम पुस्तक, कोट तथा बटन ग्र।दि । ऐसे शब्दों को समान या तुःसम शब्द कहते हैं। दूसरी प्रकार के वे शब्द हैं जो इन भाषात्रों से ग्रपना मूल रूप खोकर या विकृत-विकसित होकर हिन्दी में आए हैं जैसे :---साहब, हाथ, धरम, हस्पताल तथा कप्तान ग्रादि। ये क्रमशः भ्रग्बी साहिब, संस्कृतः हस्त, धर्म तथा संग्रेजी हास्पिटल ग्रौर कैप्टन के विकसित रूप हैं। ये ऐसे शब्द ही विभ्रष्ट या तद्भव सब्द कहलाते हैं।

इन विकसित शब्दों के लिए ग्राघुनिक काल में तदभव नाम का प्रयोग किया जाता है । तद्भव तत् + भव) का ग्रर्थ है जो 'जो उससे बचा हो।' 'उससे' यहाँ संस्कृत भाषा की स्रोर संकेत है *ब*योंकि प्राचीन काल में जब यह विभाजन किया गया उस समय भारतीय आर्य भाषाओं की शब्दाबली में संस्कृत के ही जब्द थे। यदि ग्रानार्यभाषात्रों के भी कुछ शब्द थे तौ प्रथम तो उनकी संख्या बहुत कम थी, दूसरे उनके ग्रध्ययन की ग्रोर व्याकरणों का ध्यान नहीं गया था । फलतः 'तत्' का प्रयोग संस्कृत के लिए सर्वथा सार्थक था । परन्तू स्राधु-निक कालीन हिन्दी का शब्द समूह संस्कृत के ही शब्दों से युक्त नहीं ग्रपित् उसमें ग्ररबी, फारसी, तर्की, संग्रेजी, पूर्तगाली, द्रविड भाषास्रों के शब्दों का भी बहुत पहले से समावेश हो चुका है। दूसरे शब्दों में 'तत्' की उतनी सार्थकता नहीं रही है। ऐसी ग्रवस्था में 'तद्भव' के स्थान पर ग्राचार्य भरत के 'विभ्नष्ट'* शब्द का प्रयोग किया जाए तो ग्रधिक संगत होगा ।

इस शीर्षक के अन्तर्गत वे सभी शब्द आजायेंगे जो केवल संस्कृत से ही नहीं अपितु किसी भी भाषा से विकृत या विकसित होकर हमारी शब्दावली में आए हैं। यदि ध्यान पूर्वक देखा जाए तो किसी भाषा का मूल या वास्तविक सम्पत्ति उसके देशज शब्द होते हैं। इस दृष्टि से दूसरा स्थान तद्भव या विभ्रष्ट शब्दों का है। यहाँ इन्हीं विभ्रष्ट शब्दों पर दिचार किया जा रहा है।

व्यक्ति स्वभाव से ही कठिनता से सूगमता की ग्रोर आता है। प्रत्येक कार्यको कम से कम प्रयत्न भ्रौर सरल से सरल ढंग से करना चाहता है। उसकी यह सरलीकरएा की प्रवृत्ति शब्दों के उच्चारण में भी देखी जा सकती है। वह कठिन ध्वनियों को या तो परिवर्तित कर देता है या बिल-कुल छोड़ देता है ताकि उसको ग्रधिक ग्रधिक प्रयत्न न करना पड़े। कृष्ण से 'कान्हा' हस्त से 'हाथ' हास्रिटल से 'हस्पताल' ग्रौर उपाध्याय से 'ग्रोफा' बनने के मूल में यही सिद्धान्त कऽर्य कर रहा है। भाषा विज्ञान की शब्दावली में इसे मुख-सूख या प्रयत्न लाघव कहते हैं । प्रयत्न लाघव का यह सिद्धान्त ग्रपनी मात् ध्वनियों से इतर ध्वनियों के उच्चारण में श्रौर भी श्रधिकसत्यता से लागू होता है क्योंकि ये ध्वनियाँ हमारे उच्चारए। अवयबों तथा प्रकृति के ग्रन्कुत नहीं होतीं । परिसाम यह होता है किबहुत शिक्षित व्यक्ति तो व्याकरसादि की सहायता से उनकः वास्तविक उच्चारसा कर लेता है परन्त्र सामान्य शिक्षित या श्रपढ़ व्यक्ति उनका उच्चारए। वैसा करता है जैसा वह सुगमता से कर सकता है। विभ्रष्ट शब्दों के निर्माण के पीछे यही प्रक्रिया हैं ।

हिन्दी भाषा के विकास के प्रथम वरणा में विश्वष्ट अब्दावली ग्रत्यधिक संख्या में प्रयुक्त हुई है। रासो ग्रादि ग्रन्थों में तत्सम (समान) अब्दों का ग्रभाव सा ही है। विकास के दूसरे सोपान में (जिसमें साहित्यिक दृष्टि से भक्ति श्रौर रीतिकाल भाते हैं) इन शब्दों की संख्या कुछ कम हो गई।

इस युग के साहित्य का भक्ति म्रान्दोलन संस्कृत ग्रंथों पर ग्राधारित था जिसका परिएाम यह हुग्रा कि संस्कृत के प्रति मोह बढ़ा ग्रौर देवी-देवताग्रों के गुरा कथन तथा रूप वर्गन में पूर्व प्रयुक्त संस्कृत की समान (तस्सम) शब्दावली का ही प्रयोग क्षेत्रया जाने लगा। भक्ति का शास्त्रीय विवेचन भी संस्कृत के श्राधार पर ही किया गया फलत: ध्रेन्नके समान **शब्द काव्य ग्रन्थों में घर कर गये। री**तिकाल में रीतिमुक्त धारा के काव्य में इन शब्दों की स्थिति लगभग पूर्ववत् रही परन्तु रीतिबद्ध कविता में विभ्रष्ट शब्दों की संख्या कूछ कम हो गई । ऐसा होने का पहलाक (रसातो यह थाकि रीति ग्रन्थों के क्राधार ग्रन्थ संस्कृत के ही काव्य शास्त्रीय ग्रन्थ थे। यद्यपि रीति युग का रीति विवेचन उच्च कोटि कान थातथापि इसमें गब्दावली तो बहत कुछ संस्कृत काव्य जास्त्र की ही थी। दूसरे इस युग की कविताकामुख्य विषय शृंगार है ग्रौर उसका भी क्षेत्र बड़ा संकुचित है जिसके परिगामस्वरूप उसमें राज दरवार श्रौर शाही महलों तक वी सीमित शब्दावली का प्रयोग हुन्ना है। समग्र रूप से यह कहा जा सकता है कि हिन्दी भाषा के विकास के दूसरे चरएा में बाहुल्य तो विभ्रष्ट या तद्भव शब्दों का ही है परन्तु समान (तत्सम) शब्दों की संख्या पहले चररा की अपेक्षा बहुत स्रधिक हो गई है।

द्राधितिक काल में विश्वष्ट यहदों के प्रयोग को सबसे अधिक ठेस पहुँची है। इसका कारण है इस युग की राष्ट्रीय सांस्कृतिक चेतना जो हमें अतीत की ग्रोग ले गई। संस्कृत और संस्कृति का प्रेम बढ़ा तथा हमने संस्कृत के समान शब्दों का प्रयोग घड़ल्ले से किया। उर्दू विरोधी दृष्टिकोण ने भी इन शब्दों के प्रयोग को बढ़ाया थिया। अब अवस्था यह है कि साहित्य की भाषा (कुछ अपवादों को छोड़ कर) जनसाधारण से दूर ही नहीं बहुत दूर

हो गई है। उसमें ग्रावश्यक रूप से संस्कृत शब्दों समावेश किया जा रहा है। उदाहरएा के लिए ग्रौर' शब्द को सभी समभते हैं, इसीलिए वह अत्यधिक प्रचलित है, परन्तू फिर भी हम इसके म्यान पर 'एवं' ग्रौर तथा का प्रयोग करने लगे हैं। _"नूर्यं से बने 'सुरज' को छोड़ कर फिर से रवि, मस्कर श्रौर प्रभाकर ग्रादिकी स्थः।पनाकी जा रही है। संस्कृत के ये शब्द कभी भी जनसाधारण में प्रचलित नहीं हो सकते । जनता में तो वही शब्द प्रचलित होगा जिसे वह ग्रपने श्रनुकूल विकृत विक-सित करके ग्रहरा करेगी। संस्कृत साहित्य में एक ही पदार्थ में लिए ग्रनेक शब्दों का प्रयोग हुआ है परन्तू जनता ने इनमें से केवल किसी एक को ही ग्रपना कर उसका विकास कर लिया ग्रौर शेष कोष या साहित्य की ही शोभा बढ़ाते रहे। जैसे संस्कृत भाषा में हाथी, कँवल, चान्द तथा घोड़ा के लिए क्रमशः हस्ती, कमल, चन्द तथा घोटक इस प्रकार के शब्द थे जिनका प्रयोग साहित्य के साथ साथ जनता में भी होता था। यही कारए। है कि इनका विकास हो गया है। इसके विपरीत इन्हीं शब्दों के दूसरे पर्यायों का, जो केवल पूस्तकीय शब्द थे. विकास नहीं हम्रा। नीचे की तालिका से यह बात ग्रासानी से समभी जा सकती है .-

वे शब्द जो जनता में प्रचलित होने के कारएा विकसित हो गए। वे पर्याय जो कभी भी जनसाधारण में नहीं स्राये। उस युग में भी साहित्य या कोष की बोभा बढ़ा रहे थे स्रौर स्राज भी उसी स्रवस्था में हैं।

१. हस्ती ७ हाथी

द्विप, कर, नाग, द्विरद, वितुण्ड तथा वार्ग् धादि । र. कमल ७ कॅवल

जलज, म्रारिवन्क, उत्पल, राजीव, भ्रम्बुज, पुण्ड-रीक, सरसिज, निलन, तामरस, तथा ग्रब्ज ग्रादि।

३. चन्द्र ७ चांद

शशि, श्रौषधीश, हिमांशु, द्विजराज, विधु, सुधा-कर, मयंक, रजनीश, सोम तथा राकेश श्रादि। हय, बाजी, श्रद्दव, सैंधव, तुरंग श्रादि।

४. घोटक ७ घोड़ा

इन उदाहरणों से समभा जा सकता है कि तत्सम (समान) शब्दों के ग्रपनाने का मोह उचित नहीं है। भाषा का इतिहास बताता है कि ये शब्द कभी भी जनता के नहीं हो सकते। वर्ग विशेष तक ही इनका प्रयोग सीमित रहा।

साहित्य की कुछ धारायें तो इस तत्समता के कारण बहुत दुरूह हो गई है। इसका परिणाम यह हुआ कि भाषा को सरल बनाने का स्वर बराबर सुनाई पड़ने लगा है। कुछ भी हो यदि हम भाषा को किसी सीमा तक भी जनता की भाषा बनाना चाहते हैं तो इन शब्दों का आवश्यक मोह छोड़ना होगा अन्यथा हमारी भाषा अपनी स्वाभाविकता को छोड कर कृत्रिम बन आयेगी।

भाषा का परिवर्तन या विकास कोई योजना-बद्ध व्यापार नहीं है अतः इस परिवर्तन के विषय में निश्चित नियम निर्धारित नहीं किये जा सकते। समान शब्दों से विश्वष्ट शब्दों के निर्माण में भी यह बात सत्य है। फिर भी यहाँ ध्वनि परिवर्तन के कुछ ऐसे नियम दिये जा रहे हैं जो समान शब्दों से विश्वष्ट शब्दों के निर्माण में प्रायः घटित होते हैं:— १. संयुक्ताक्षर 'क्ष' का 'ख' या 'ख', 'त्र' का 'त' ६. 'त' वर्गीय ग्रक्षरों का 'ट' वर्गीय ग्रक्षरों में तथा 'ज्ञ' का 'ज' हो जाता है।

क्षार 7 छार या लार, भिक्षा 7 भील, शिक्षा 7 सीख। गात्र ७ गात, रात्रि ७ रात, मूत्र ७ मूत । ज्ञान ७ जान, ज्ञाति ७ जाति ।

२. महाप्रारा ग्रक्षर (ख, घ, छ, भ, ठ, ढ, थ, ध, फ, भ) प्रायः ह में परिवर्तित हो जाते हैं।

नख ७ नह, मुख ७ मुह। मेघ ७ मेह, नाथ ७ नाह, वधु ७ बहु।

३. संयुक्ताक्षरों में स्थित य, र, ल, व का प्राय: लोप हो जाता है।

व्याध्र ७ बाघ, पारस्य ७ पारस, कल्य ७ कल ।

४. 'ट'का 'ड' हो जाता है। साटिका ७ साड़ी, घटी ७ घड़ी, वटी ७ बड़ी। भाट 7 भाड़ा, कटु 7 कड़्वा।

५. 'य'का 'ज' ऋौर 'व' का 'ब' हो जाता है। यमुना ७ जमुना, याचक ७ जाचक । पूर्व ७ पूरव, सर्व ७ सब ।

परिवर्तन हो जाता है।

पत् ७ पट, गति ७ गड्ढा, ग्रन्थि ७ गांठ, दाह १ डाह्र ।

७. पंचम वर्गों (ङ, ञा, रग, न, म) के स्थान पर अनुस्वार या अनुनासिक हो जाता है।

ग्रञ्चल ७ ग्राँचल, षण्ड ७ सौंड, तन्तू ७ तांत. कम्पन 7 काँपना ।

 प्रनेक शब्दों में यह परिवर्तन बड़ा विचित्र होता है। कहीं वर्गों का लोप हो जाता है तो कहीं अरागम । कहीं स्वर तथा व्यंजन स्ना जाते हैं तथा कहीं लुप्त हो जाते हैं। कुछ, उदाहरण देखे जा सकते हैं :--

उपाध्याय 7 स्रोभा, स्रादित्यवार, एतवार 7 इतवार, श्रमावस्या १ मावस. कररक्षी १ कलक्षी, गवेरुक ७ गेरु, श्वसुरालय ७ ससुराल, चक्रवाक 7 चकवा ।

इन सभी में लघुकरएा की प्रवृत्ति देखी जा सकती है। जिसका प्रमुख कारण मुख-सुखही होता है ।

TWINKLING FEET AND RHYTHM SWEET!

Our Group Dance team performing a Santhal Dance,
—adjudged second best at the University.

Our Group Song team singing a group song on the occasion of the Inauguration of the College Union.

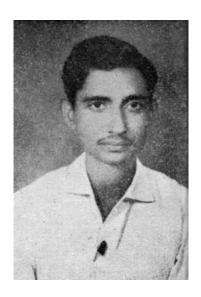
OUR ROLL OF HONOUR

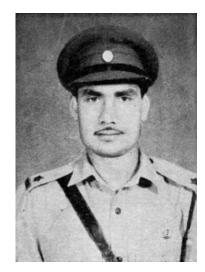
Dr. S. K. Jain, M.A., Ph.D. (Delhi)

Dr. Pritam Singh M.Sc., Ph.D. Pusa

Dr. M. P. Singh, M.A., Ph D. (Baroda)

Shri D. S. Mann, M.Sc., Lt. (NCC)

Dr. R. K. Dewan, M. Sc., Ph.D. (Illinois)

संस्कृतविभागः

अध्यत्नः

सम्पादक:

मनोहरो विद्यालंकारः

सुखवीरः

ग्रमुक्रमणिका

विषय :		नाम	पृष्ठम्
सम्पादकीयम्	*****	सुखवीर:	१
कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छतक्ष्यसमाः	*****	मालती	२
मेवपालिका	4411	चम्पा चुघ	₹
भारतचीनसंघर्षः	*****	रवीन्द्र:	४
डाल्डा		वीरेन्द्रः	x
जनती जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी	******	सुभाग माथुर	Ę
सरस्वति शारदे	******	डा० रामदत्तो भारद्वाजः	છ

सम्पादकीयम्

त्रियपाठकाः !

स्रमन्महाविद्यालयस्य संस्कृतविभागः स्वायुषः सप्तमे वर्षे पदमर्पयन् प्रथममेव प्रार्थयते भवतां प्रग्रायभरमपाङ्गपातम् स चायं संस्कृतविभागो नवागतानां संस्कृताध्येतृगां छात्रागां सप्रेम स्वागतं विधत्ते । हर्षस्य विषयो यदस्मिन् वर्षे 'संस्कृत-स्रानर्स' इति पाठ्यक्रमोऽप्यत्र प्रारब्धोऽभूत् यदर्थं तत्रभवतां श्रीमतां शिक्षामन्त्रालयाधिकारिगां देहलीविश्वविद्यालयस्योपकुलपतिमहाभागानाञ्च स्रतिशयं धन्यवादं कुर्मो वयम् । प्रथमे वर्षे एवास्मिन् पाठ्यक्रमे त्रयोदश छात्राः प्रवेशं गृहीतवन्तः ।

मार्चमासस्य द्वादशितथौ श्रस्मन्महाविद्यालयस्य संस्कृतपरिषदो वार्षिकोत्सवो श्रन्तर्राष्ट्रीयभारतीय सभ्यताशिक्षणसंस्थानस्य निर्देशकानां श्रीमतां डाक्टररघुवीरमहाभागानां साभाषाये ससमारोहं समजित । छात्राः विविधकार्यक्रमे सोत्साहं भागं गृहीतवन्तः । वार्षिकोत्सवस्य समस्त एव पुरोगमः संस्कृतभाषायामेवासीत् । इ.क्टररघुवीरमहोदयाः श्रस्मन्महाविद्यालयस्य संस्कृतपरिषदः कार्यकला-

पांश्च प्रशंसन्तः ग्रध्यक्षीयभाष्मो इदमभिहितवन यदेतद् गौरवस्थानं यदस्मिन् महाविद्यालये संस्कृत भाषा जीविता दृश्यते । डाक्टरमहोदयाः सोदाहगः स्पष्टीकृतवन्तो यद् संस्कृतभाषा म्राचतुर्दशशताबि मध्येशियायां ग्रन्तर्राष्ट्रीयभाषा ग्रासीत् । सम्प्रत्यं च इन्डोनेशिया लंकामलायाकम्बोडियादिषु देवे जनानां संस्कृतं प्रति महती ग्रभिरुचि: दरीदृश्यते तत्र तत्र भ्रापरमानां मध्यरियां, नगरासमं, पञ्च जनानाञ्चापि श्रभिधानानि संस्कृते एव विद्यन्ते संस्कृतभाषाया महत्त्वं प्रतिपादयद्भिः सभापान महाभागै: कथितं यद् संस्कृतं संसारस्य नान-भाषाणां ग्राकरभाषा वर्तते। इयं भारतस्य ज्ञाः विज्ञानयोः इतिहासभूगोलयोभाषा वर्तते । भारतीम जीवनेन सह अस्याः श्रविनाभावसम्बन्धो विद्यते भारतस्येतिहासं सम्यतां संस्कृति स्रन्यादच विशेषतः संस्कृतस्य ज्ञानमृते अवगन्तुं न शक्यन्ते । अन्ते न डाक्टरमहोदयाः स्पष्टीकृतवन्तो यद् भारतीर-संस्कृतेः सुरक्षाये बौद्धिकस्वातः त्र्यप्राप्तये च संस्कृतस्य ज्ञानं नितान्तं ग्रावश्यकम् । श्रतः इदमस्माकं कर्तव्य यद् वयं सर्वे संस्कृतभाषाया अध्ययनं कतंव्यबुद्धग कुर्म: । ग्रस्मिन्नेव च देशस्य कल्यारां निहितमिति ।।

कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छतह समाः

('मालती, बी०ए० ग्रानसं')

वेदाः स्रार्थाणां न केवलं संस्कृतेः धर्मस्य दर्शनस्य, ज्ञानस्य स्रपितु सकलवाङ्गमयस्य स्राधाराः मन्ति । जीवनस्य विविधेषु क्षेत्रेषु वेदाः एव प्रेरणा-दायकाः सन्ति । धर्मे स्राचारे व्यवहारे च वेदाः एव सान्याः । वेदैः सकलकर्मणां स्रनुष्ठानमवबुध्यते । बेदेषु चतुर्वर्णानां साधनायाः सुन्दरं विवेचनमस्ति ।

वेदेषु कर्मकाण्डं उपासनाकाण्डं ज्ञानकाण्डञ्चेति भागत्रयं दृश्यते । विश्वस्य मूलतत्त्वस्य ब्रह्मणः विवेचनं ज्ञानकाण्डे श्रस्ति । कर्मोपासने तत्तत्त्वस्य प्राप्त्यां सहायकतत्त्वौ स्तः । एवं कर्मं च उपासना च साधनौ ज्ञानं तु साध्यम् । वेदानामिदं ज्ञानकाण्डं उपनिषदिति संज्ञया विभूषितमस्ति । ग्रत एव उपनिषद्साहित्यं ब्रह्मविद्यायाः ग्रादिस्रोतो-रस्ति ।

उपनिषत्सु ईशावास्योपनिषदः शीर्षं स्थान-मस्ति । श्रस्मिन् वेदविहितकर्ममार्गस्य ज्ञानमार्गस्य च प्रतिसदनं वर्तते । ज्ञानमार्गस्य साधकः शुद्ध-चित्तीभूत्वा ब्रह्मज्ञानं लभते । यस्य साधकस्य वृत्तिः परिष्कृता नास्ति स वेदविहितकर्ममार्गमनुसरति । यो मनुष्यत्वाभिमानी पुरुषः श्रग्निहोत्रादीनि कर्माणि कुर्वन् श्राशतवर्षेभ्यो जीवितुमिच्छति सो-ऽशुभैः कर्मभिः लोकमिमं स्वर्गनुल्यं कर्नुं पारयति । श्रस्मिन् संघर्षमये लोके यः कर्मविजेता स विर-मुखं प्राप्नोति ।

केचन जनाः ग्रस्थायीवैराग्यभावेन वशीभूताः इमं संसारं परित्यज्य निष्क्रियजीवनं यापयितुः इच्छन्ति । ते कर्मपथं त्याज्यमिति मत्वा काषायागि वस्त्राणि धृत्वा भिक्षाटनं कुर्वन्ति परं तेषां समस्तो वैराग्यभावः स्वोदरपूरणायैव भवति । वास्तविक-वैराग्यभावः स्वोदरपूरणायैव भवति । वास्तविक-वैराग्यस्य ग्रभावे तु वेदिवहितः कर्ममार्गः एव प्रवलम्बनं भवति । वहवो लोकाः कर्ममार्गं ग्रावा-गमनस्य कारणां विचिन्त्य शुभाशुभफलं ग्रवश्यभेव भोक्तव्यमिति विश्वस्ताः निवृत्तिमार्गमनुसरन्ति । परं केवलं गृहत्यागेनैव निवृत्तिमार्गस्य साधना न भवति । सिद्ध्यर्थं तु ज्ञानं ग्रावश्यकम् । ज्ञानमार्गे साधनापि ग्रपेक्षिता, साधनामार्गे च कर्म ग्रानवार्य-मस्ति । ग्रतः प्रकृतिमार्ग एव ग्राह्मः । गीतायां कृष्णोऽपि कथयति यन्मनुष्यः कर्माणि कुर्यन्नेव सिद्धि प्राप्नोति ।

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धि लभते नरः ॥ कर्ममार्गेऽपि संसारबन्धनात् निवृत्तेरुपायः कर्मफलत्याग एवास्ति—

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।

कर्मारा एव तब स्रधिकारः फलानां स्राशा न स्वया करग्तिया । यो मनुष्यो निजस्वार्थं विमुच्य निर्लिष्तभावेन कर्म करोति स खलु मर्त्यलोकस्य बन्धनं न प्राप्नोति । लोककल्यारास्य उदात्तभाव-नया लिप्तो नरः कर्मबन्धनेषु न लिप्यते ।

महदिदं कर्मक्षेत्रम् । यो नरो निष्क्रियो भूत्या ग्रन्मिन् संसारे विचरति स वास्तविकरूपेण विरक्तो नास्ति, विरक्तः स एव यो निष्कामभावेन कर्माणि करोति । केचिञ्जनाः विघ्नानां ग्राशङ्कृया श्रसफल-तायाक्च भयेन वा कर्मणो विरमन्ति परं नैत दुचितम् । कर्तव्यभावनया करणीयमेवैतत्करोमि इति बुद्धया कर्मस्वासज्जते जनः चेन्न तदा साफल्या-साफल्यचिन्ता भवति । कर्मण्येव हि जनस्याधिकारो न फले । दुर्भिक्षाशङ्कया कि कृषको बीजमेव न वपति ? अपितु वपत्येव । भिक्षुकाः ग्रागमिष्यन्तीति कि भोजनमेव न पच्यते ? अपितु पच्यते एव । ग्रतः फलाशां विहाय कर्तव्यबुद्ध्या कर्म विधेयमेव । यदा जीवनरक्षाये कर्म करणीयमेव जनेन तदा कर्मपालनाय कथं न कुर्णात् । कर्तव्यभावनया क्रियमाणो च कर्माणा ग्राभिष्टिः उत्पद्यते । 'योगः कर्मसु कौशलम्' अस्यैव विचारस्य अभिव्यन्ति कृष्णोन गीतायां कृतम्—

श्रत एव उच्चतमं लक्ष्यं कृत्वा कृतं निष्काम कर्म एव तपोऽस्ति । ग्रस्तु निष्कामकर्मग्रंब धीमन्तो जन्मबन्धनं विमुच्य ग्रनामयं पदमधिग-च्छन्ति । निर्णितभावेन कर्मकरग्रामेव मानवस्य ज्येष्ठः श्रेष्ठश्च धर्मः । ग्रत एव साधक्तम्—

कुर्वन्नेवेह कर्मारिं। जिजीविषेच्छतक्ष्य समाः ।।

मेषपालिका

(चम्पा चुघ, बी० ए० श्रानर्स तृतीयो वर्षः)

कस्यचन कासारस्य कूले कश्चित् युवा निष-ण्गोऽभवत् । कासारः लघु गभीरश्च ग्रासीत् । सलिलञ्च शुभ्रं, स्वच्छम् । ग्रत्पशिलोच्चाय-मालाभिः परिवेष्टितः खलु स कासारः ।

युवा मनोज्ञः, मांसलं, बलिष्ठञ्च तस्य शरीरं श्रवनतञ्च शिरः । कदाचित् श्राकस्मिकरीत्या व्योम विलोकयति स्म, किञ्चित्कालं यावत् दृष्टि-मृष्टि विधाय नतमस्तकश्च भूत्वा गहनविचारे लुप्तोऽभवत् ।

ययौ काचित् मेषपालिका निजमेषगरोन सह तेनैव वर्त्मना। ग्रासीच्च तस्या ग्रंके नवजातः मेष-शावकः, हिमवत् शुभ्रः समाकर्षकश्च। मेषपालि-कायाश्च सौन्दर्य श्रासीत् ग्रवर्णनीयम्। श्रलंकृता न तस्याः कपोलस्थली, शिथलानि च तस्या वमनानि परं श्रंगेषु संनद्धं यौवनं परिस्फुटं हि ग्रासीत् ।

सा तं समवलोकयत् उपगम्य च विस्मयाभि-भूता, समुत्सुका ग्रपृच्छच्च कस्त्वं, किन्ते प्रयोजन् ग्रत्र ग्रागमनस्येति । मञ्जुला खलु वागी विस्मया-म्बभूव तम् । ग्रक्षिलक्ष्यीश्वकार तां भूरि वेलं परं न किञ्चिदपि जिल्पितम् । मेषपालिका सतृष्ण वीक्ष्य क्षगृद्धयं च स्थित्वा गतवती ।

श्रपरस्मिन् दिवसे सा मेषपालिका तश्रैव तस्मिन्नेव च काले समगच्छत् समाप्नोति च तत्र तस्य शवम् । शान्तं सौम्यं तुषारकग्गसंयुतं च तस्य वदनम् । मुहूर्तं खलु सा स्तब्धा बभ्व । स्वीयं श्रह्मां कंपोलस्थलं विलन्नं विधायः """

निजोत्तरीयांशुकेन तस्य शवं श्रावृत्य श्रनन्य-मना व्यथितचित्ता ययौ गेहं मेषगर्गन साकम् ।

मारतचीनसंघर्षः

(रवीन्द्रः शर्मा, बी०ए० तृतीयो वर्ष :)

गादौ यदा चीनेन वयं ग्राक्रान्ताः तदा ग्रस्माकं नियो जात इति तु सत्यं परं चीनेन वयं विश्वताः हिन्दं विश्वासघातः च कृतः । "हिन्दी चीनी इं भाई" इति पुनः पुनः उद्घोष्य ग्रस्माकं ह्वप्रदेशं ग्राक्रम्य च मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे हृदये इनाहलमिति' दुर्जनवृत्तोः परिचयो दत्तः । सीमा- हृद्यपदेशेन ईशान्यसीमाप्रदेशो महत्या सेनया चुनिकशस्त्रास्त्रैः निष्टु एग ग्राक्रान्तः ।

भारतराष्ट्रं स्वविकासं घटियतुं पञ्चवर्षीय ित्तासु मग्नमासीत् । सप्तवर्षेभ्यः प्राक् भारतस्य है हामात्यः भारतीयसर्वकारस्य प्राघुरिएकत्वेन चीन-हागतः ग्रासीत् । तत्र द्वादशदिनात्मके निवासे हापरस्परराजकीयसम्बन्धा द्वदीकृताः । सहस्त्र-व्वर्षेभ्यः राष्ट्रद्वयं मित्रत्वेन एव स्थितम्, न होति संघर्षः तयोरवर्तत इति ग्रिभिमानास्पदमेव होत कथितमासीत् भारतमहामात्येन स्वागतसमाः हिसमये, परं चीनमहामात्येन सह संभाषमाएाः

राष्ट्रद्वयस्य सीमाः उद्दिश्य चीनशासनप्रका-वितानां केषाञ्चित् मानचित्राणां उल्लेखं कृतवान् । न्दा चीनदेशस्य महामात्यः ग्राह—''तानि मान-चित्राणि चाङ्काईशेकस्य शासनेन मुक्तेः पूर्वमेव निर्मातानि श्रासन् । ग्रस्माभिः तु सीमाविषयको निर्णयो न कश्चित् कृतः ।'' उत्तरेण ग्रनेन समा-हितो भारतस्य महामात्यः प्रतिनिवृत्तः ।

प्रधुना ग्रस्माभिः चीनदेशस्य ग्रस्तर्बाह्यं स्वरूपं सम्यक् ग्रभिज्ञातम् । ग्रहिंसाशान्त्यादिभ्रान्त-कल्पनासु परिलुठत् राष्ट्रं तक्षकेण् दष्टमिव जाग्रतम् । ग्रापतितं राष्ट्रत्यसनं विलोवय तस्त्रति- कारं कर्तुं सहसा उत्थितम् । भारतस्य पक्षः न्याय्यः चीनस्य स्राक्षमरां स्रन्याय्यम् इति जगतः चत्वारि-शद्राष्ट्रः स्वमतं उद्योषितम् । ब्रिटेन, स्रमेरिका, केनेडा, फांस, जर्मनी चेत्यादिराष्ट्रः सैनिकसामग्री-प्रेषरोन भारताय साहाय्यं कर्तुं न केवलं शुष्कं स्राञ्चासनं दत्तं स्रपितु स्रात्मनः स्राश्चासनस्य पूर्ति कर्तुं शस्त्रास्त्राराा द्रुतगत्या स्रहोरात्रं विमानः प्रेषितानि । स्रस्यां राष्ट्रविपत्तौ यैः यैः राष्ट्रः सस्मासःहाय्यं कृतं तेषां वयं ऋरिगनः स्मः।

एवं चीनेन सह चिरं तुमुलं संघर्षं कर्नुं श्रधुना जाग्ननं भारतराष्ट्रं सर्वविधां सज्जां कुरुते प्रारा-परोत च चीनाक्रमरां परावर्तियतुं प्रयतते । धैर्येगा द्रढपदेन ग्रविरतपरिश्रमेगा ग्रात्मविश्वासेन ग्रन्यराष्ट्रागां सहानुभूत्या सदिच्छ्या सहकार्येगा च चीनं निष्कास्य ग्रात्मनः चीनाक्रान्तभूभागान् पुनः भारतं प्राप्स्यति इत्यत्र न संशयलेशः।

भारतस्य तटस्थता तु स्थिरा श्रद्यापि। पादचात्यदेशैः सह मैत्री इच्छति भारतम्, तेरां ग्रधिकाधिकं साहाय्यं च ग्रपेक्षते, परं कञ्चित् दलविशेषं प्रविदय स्वाधारभूतसिद्धान्तानां बर्लि कर्तुं नेच्छति। इदमेव हि कारगां यदद्य राष्ट्र-विपत्तौ ग्रपि भारतदेशः तटस्थोऽस्ति।

ग्रद्य ग्रस्माकं भारतभूमिः सर्वतः संकटमेघ-पटलेन ग्रावृता । ग्रस्मात् ग्राक्रमणात् भारत स्वातन्त्र्यस्य महद्भयं विद्यते । भारतीयप्रदेश ग्रसनमेव केवलं न चीनाक्रमणस्य उद्देश्यः ग्रपितु भारतीयसंस्कृतेः विनाश एव चीनस्य तस्वाकांका । भारतस्य भविष्यं जनतायाः हस्ते तिष्ठति । बास्तविकसंवर्षस्य कृते पूर्णा सज्जा अपेक्षते इति हष्टं अस्माभिः । अतः वयं सर्वे आत्मनः ततुः मनः धनञ्च मातृभूमेः सेवायां समर्प्यं सर्वविधं त्यागं कर्तुं कटिबद्धाः भवाम । अन्तिमो विजयोऽस्माकं भविष्यति नात्र संदेहः । साधूक्तम्— मुप्रसिद्धं हि सूक्तं तत् 'यतो धर्मस्ततो जयः'।
तेन गौरवपूर्गोऽस्ते भारतः खलु जेष्यति ।।
मा स्म तात ! पुनः कार्षीः ग्रधम्योकम्गां ववचित्
दीनो न भारतः चीन ! प्राचीनतम ऊर्जितः ॥

डाल्डा

(बीरेन्द्रो बी० ए० द्वितीयो वर्षः)

मोहन:-साधु डाल्डा साधु !

मोहनः—िकं त्वं डाल्डाघृतस्य प्रशसां करोषि? कथमेतत् श्रेष्ठं अस्ति ?

मोहनः—मित्र ! कि त्वं ग्रस्य लाभान् न जानासि ? एतत्त् सर्वश्रेष्टं घृतं ग्रस्ति ।

मोहनः — श्रहं श्रस्य लाभान् न जानामि । मह्यं श्रस्य लाभान् कथय ।

मोहनः—ध्यानेन शृत्यु । श्रस्य प्रथमोऽयं लाभो यदस्य प्रभावेन कूनक्रः कञ्चिदिप नरं न दशति ।

सोहनः--कथमेतद्।

मोहनः—इदं तु सर्वे जाननित यत् डारुडा घृतस्य भक्षणोन मनुष्यः केषुचिदेव दिवसेषु क्षीणो भवति । यदा नरः क्षीणो भवति, सः काष्ठ- यष्ट्या मह चलति । यष्टिश्व हष्ट्वैव बिम्यां। इवा पलायते च सत्वरम् । एवं नरो रक्षितो भवति

मोहनः--- ब्रस्य ब्रन्ये लाभाः के के सन्ति ?

मोहनः—ग्रस्य ग्रपरोऽयं महान् लाभो य**!** चौराः गृहं न प्रविशन्ति ।

मोहनः--नथमेतद्?

मोहनः—त्वमपि एतत् जानासि यत् डाहः घृतेन मनुष्यः केषुचिद् दिवसेषु कासरोगेरा पीड़िन भवति । तेन मनुष्यः सर्वस्यां रात्रौ 'खों हर् इति गब्दं कुर्वन् निद्रां न लभते । यदा चौराः तस्य गृहं प्रविशन्ति, तं जायतं च ज्ञात्वा प्रत्यागच्छन्ति । अनेन प्रकारेगा तस्य गृहं चौराः न प्रविशन्ति । यतः साधूक्तं केनापि कविवरेगा—

उभौ-साधु डाल्डा साधु !!

هو ۽ کيس سندس ڏيءُ پسند هٿي. انڌو گهري الله کان هڪ اک هتي تــ سيٺ کـــي ٻٿي ٿي مليون. هن کي ٻيو ڇا کپندو هو. هن يڪدم "ها" ڪئي. بر همط پنهنجي ملڪ واپس وريو ۽ راجڪمار کي ڇو ڪريءَ جا سڀ ڏس پتا ڏنائين. راجڪمار پنهنجي ليـــکي پڪ ڪرط لاء ڇو ڪريءَ جي پريکيا وٺط لاء روانو ٽيو.

شهر ۾ اچي هو ڇو ڪريءَ جي ساههون پنهنجي جهو ڀڙي اڏي وينو. آئسي و ئي ڪوهر کارائي ٿڏو پاڻي پياريندو هو. هڪ چلم به ٽيڪي رکندو هو ۽ جيڪي اوڙي پاڙي جا واندا هو ندا هئا سي و ٽس اچي قصا ڪٽيندا هئا. اهڙيء طرح کيس شهر ۾ جيڪي لاڳي ۽ ماڻهون سندس شيوا ڀاءُ جي ساراه ڪرط لڳا، سندس نالو ٻڌي سيم باچي سندس سلاهي ٿيو. رفت رفت هو سندن گهر اچط و چط لڳو. ڇـو ڪري کيس ڏايو و طي. هوء نه صرف سهڻي هئي پر چالاڪ ۽ چر ٽروان پاط هئي. ڪيترن اُسي کيس ڏالو و و هي. هوء نه صرف سهڻي هي پر چالاڪ ۽ چر ٽروان پاط هئي. ڪيترن اُسي کيس ڏالو جي ڪوشش ڪئي پر هوء ڪنهن جي به ڄار ۾ نه قاڻي ۽ هن کي ڦڪا ڪيان چو سٺا بيا. هڪڙي پو اٿري ته سائس هڪ رات رهي لاء نولکو هار به و ڇاپو. ڪوان چو ڪريءَ کيس هيڏانهن هو ڏالهن جنون ڳالهيون بنڌائي، شراب بياري مست ڪري، ڇڏيو ڪريءَ کيس منهن ڪارو ڪري باعر قتو ڪري ڇڏيو، راجڪمار اها روبڪار اکين سان شدس منهن ڪارو ڪري باعر قتو ڪريءَ ڇڏيو، راجڪمار اها روبڪار اکين سان ڏني هئي. هن پوءَ پاط ظاهر ڪيو ۽ ڇو ڪريءَ سان شسادي ڪري کيس محل ۾ وٺي ويو.

ڪن مهنن کانپوء راجڪمار وجه وٺي راڻيءَ جي ڳڇيءَ ۾ پيل ٺولکو هار ٽوڙي انهيءَ مان هڪ داڻو ڀڇي ڇڏيو. واڻيءَ جي اعتراض وٺڻ ٽي جيائين له " ٽوکي ڪهڙي پر واه . هڪ رات ۾ ٻيو وٺي سگهين ٿي "، راڻي حيران ٿي ويئي، ڪڇيائين ڪونه پر کيس سبق سيکار ڻ ااء ر ٿون سوچڻ لڳي. کانئس پيڪي گهر وڃڻ جي موڪل وٺي، اٽيئي مر داٺو ويس بهري رهڻ لڳي، پاڻ کي گهوڙن جو سوداگسر ڄاڻايائين ۽ گهوڙن جي عرد و فوهند هسو لاه هو. سندس نالو ٻڌي و نس آيو ۽ کانئس سني پر سنو گهوڙ و گهڻي پر گهڻي مله، تي گهر ط ڳي داخيمار کي سنن گهوڙو کيس مفت ماندو بشرطيڪ هو سندس نالو ٻڌي و نس آيو ۽ کانئس سني پر سنو گهوڙو کيس مفت ماندو بشرطيڪ هو سندس نالنگ هيٺان لگهندو، راجڪمار کي جنون هو سو قبول ڪيائين، راڻي پيوء مانس ويچارا حڪر جا بندا تن گهوڙي جي تهل بند ڪري ڇڏي، گهوڙو و يو ڳرندو. وايڪمار انهيءَ جو سب پڇيو، کيس بڏايو ويو نه راڻيءَ جو حڪر هو، راجڪمار کي جواب ڏيو، ڪاوڙ لڳي. هن کانئس گهوڙي جي بک مارڻ جو سبب پڇيو، راجڪمار کي جواب ڏيو، "توهانکي گهوڙي جي شهري پرواه، ڪهنجي نانگ هيٺان لنگهمدا تي جواب ڏيو، "توهانکي گهوڙي جي شهري پرواه، ڪهنجي نانگ هيٺان لنگهمدا تي جواب ڏيو، "توهانکي گهوڙي جي شهري پرواه، ڪهنجي نانگ هيٺان لنگهمدا تي جواب ڏيو، "توهانکي گهوڙي جي شهري پرواه، ڪهنجي نانگ هيٺان لنگهمدا تي جواب ڏيو، "توهانکي گهوڙي جي ڏانه و شرمندو ٿيو ۽ راڻيءَ سان پرام سان رهيڻ لئڳو،

يارليه ر آن ببلشنگ هائوس ، ۴۴ راجيند ر نگر مار ڪيٽ، نٿي د هلي-ه.

سلاي سيمينا ". تنهنكالهوة هئي سندي ڇيئ. شهنائيء ۽ دغل جي آواز جيءِ ميل ۾ ڏولڪن جي اُڪ آڪ از خود انگ ادگ ۾ جنبش آڻي ٿي ڇڏي.

يد هي يا اهيدي ساري سجايل بشد ، هدن شاسدار جهلڪين جي پايمان ايندار جلوس ۾ عرف پنجاه يا سن سنڌي !! منهنجو ڪنڌ شرم كان جهڪي ويدو و لجوت نگر ۾ گهت ۾ گهت چار پنج هزار سنڌي تر والا جهڙا هو نداه لمهنكاندواء آسياس جي ڪالولين ۾ بر لڳس ڀڳس اولزائي هو نداه لمنهن هو ندئي به ڪلوس ۾ عسرف پيچالا سن شامل آيا هڏا! لعام آلون سنڌين سنڌيت جو سا او لايو هو سائيءَ سنڌ ڏلسو هو . ڇو ؟ جواب ڏيوه سوال منهنجو ۽ جواب توهائجو.

* * *

كماري سروجني عيمراجاتي

" ي عن علك الك ، يعن علك الك "

لم عموا يوجي ڪر يي، کيس ايزوا جو ڪار ي بڌايو ته هو راجڪمار ال ۽ ڇو ڪري ڳڙ لهي اڪتو سمت دل ۾ سوچيو له يوهيط وڏ ۾ وڏ پيسي جو چڪ ڙجهندو جي هيڙ ڏيئي سگهندو. هو گهر لد و سو کيس ملد و . سيت يڪدم "ها" ڪئي. تن ڏينهن ۾ بر هميلي جو مان هو . جو آء ڀاء ڪمو ۽ کيس پوچي ڪر ٿا اه ويستي ڪئي پر لوهمولي کانشس وچي ور آو لاجيڪي سندس پن و لي سندس گهر و يو ، هو ؛ شهر جي سيت جي ڏيءَ هئي ؛ سيت اسر هيط يڪ ڪري در تائي تر اهائي جرڪري راڄڪمار جي راڻي ٿيو جي الني آهي. سند جواب ڏنو "سا ڪلو لتي جا اٿتي ڪل تاري ". برهمول کي جواب دل سان لڳو ۽ دل ۾ ڪاو لئي ۽ ڪا ڪاو لئي " دهرايا ، ڇو ڪر اين مسان همڪا تمام سندر هني لغهن امسالڪ شام جو کيس ڪنهن شهر ۾ ڇوڪر بن جو جهند والد ڪندو اظر آيو. هن پنهنجا لفظ اللڪ أي ڏنائين. ڪئي لد کيس الهجيءَ جو جواجب له علميو. بر هميع مايو س اي ويسو. ليمك هڪ لي اڪتو، جنهن جنهن شهر ۾ نهتو ٿي ائي "ڪا ڪلو لئي ۽ ڪا ڪلو لئي" جو هو ڪو هي را جه هل جي او همول کي هڪ ڪاو لئني ڇو ڪريءُ جي تلاش ۾ مو ڪليو. او هول والي وْجَكُمْ عُلَايَ كَوْ الْهِ "هِا" كَنْيَ لِو الْهِيَّ عُو لَالْهِي وَ هُو كُونِ لَهِ هِو كُونِ عُو لِللَّا فِي لِيدِ وَ. دايس أي موهم مكيند أ. ان شخل سان گـذرك كالبيوم، ماء ليمياء شيني زور كبايل اسي اور بار همه به اي شادي ڪرو کان اڪار ڪمائين. وقت باد شاهر ۽ و عمي جمعي ڪري هن کي ال داڪ کان اشرات ٿي ويئي ۽ مٽن مائٽن ۽ ايار <u>ن 'وستن</u> جي رهمدي) سجهي كيس شئري جلائي چڏيو. راجڪمار کي انهيءَ ڳاله جي خبر هئي هو جنهن کيس ڪلتا (جا پنهنجي پتيءَ سان وفادار له رهيي سا مولسان سچي ڪيئن جا يبونا لڪني. هنجو پر له مطاب شي هڪ سئس (گهوڙن چي سياليندڙ) سان عكر و واجكمار . مانتي كيس هك اهرِّي واجكما ويء ملي شادي كرائي

۾ گهطي تعداد ۾ شامل آي پنهنجي زنده دليءَ جو ثبوت ڏين. سنڌي ٻولي، ساهتي ۽ سڀيمتا زنده باد!

شيوا ۾ سيڪريٽري ، لال سائين ميلا ، لھيت نگر .

پسر و يڙ هي منهنجي دل ٽيا ڏيڻ لڳي. هوڻءَ به "سنڌي" لفظ ٻڌي منهنجي دل بهار بھار ٿي ويندي آھي. ڪاليج ۾ ٽوڙي ڪاليج کان ٻاھر گھڻو ڪري پنجابي ئے بنجابي نظر ايندا آهن ۽ پنجابي ٻولي ئي ٻڌبي رهبي آهي پر سانگي سان جڏهن سندي ٻولي ڳالهائبي بڌ بي آهي تہ هڪ قسر جو مٺاس پيو محسوس ڪبو آهي. مونکي ٻين قـومن يــــ سندن ٻولين لاءِ ڪنهن به قسمت جي شڪايت ڪولهي پسر سياويڪ آهي تــ نيباج ۽ وايومنڊل جو انسان تبي اثر پوي ٿو، تنهن ڪري جي مُونکي سنڌين سان يا سنڌي ٻوليءَ، سييتنا يا ساهنيم سان پيار هجي له ان بر ڪهڙو عجب! هونءَ به ٻين قومن جي ڀيٺ بر سنڌي ڪمهن بہ نقطي نظر کان پنتي پيل نہ آهن. پارط سيبتا جي لحاظ کان گھڻن کــان اڳتي ٿــي أَثْمِ. پترو پڙهي مان خوشيءَ ۾ ئي ۾ پئي ماپيس ڇو تہ پڪ هئي تہ سنڌي ميلي مسان غير سنڌين کي سنڌيم جي ڪچھ جھلڪ ملندي ۽ سنڌين جـو شــان بلند آيندو. ان ڪوي پنهنجن ڪن ڪاليجي دوستن کي ميلي ڏسط جي دعوت ڏنير. مٿر ر ڏينهن لي ڇانگ ڇوڙن جي وٺي جلوس جي انتظار پر دڳ جهلي بينس. پريان بٿنڊ جو پولاءُ ڪڻ ٽي ييو. أوري ديو كاليوء سنبي دريس ۾ ملموس بٿنڊ وارا ۽ بكل بساجا وڄائيندا اچي لنگهيا. پٺيان هئا گهوڙ يسوار - منجهانئن هڪڙ و سينبي جي اڳيان هو ۔ لال سائينءَ جي ويس ۾ - منهنجي اکين اڳيان تنهن زماني جو ڪ جنر ڦري ويو۔ لال سائين نيري گهوڙي تــي سوار ٿـــي لشڪر جي اڳوالمي ڪند و باد شاهہ رو ک شاھ سان مقابلو ڪر طالع و ڇي ر هيو هو. پاپيءَ کي ڏيد ڏيڻ لاء ڀڳوان او تار ڌارڻ ڪيو هو. ڪجه دير تائين مان سن ۾ هــوس. منهنجو نشو تڏهن ٽٽو جڏهن منهنجن اکين الل سائين جي جـون جـون ڪيو. گـاڏي جنهن ۾ لال سائينءَ جي مور تي ۽ جو من براجمان هئي سا منهنجي بلڪل اڳيان اچي بيٺي. جـو من جــي چمڪامت منهنجن اکين ۾ جو مس آڻي ڇڏي. گاڏيءَ کي ڪي ڀاڳوان سنڌي ڇڪي ر هـــيا هئا، گاڏي چڱي سينگاريل هڏي . پنيان ٻيون گاڏيون هيون جنمان ڪنهن ۾ شــري وامچند و جن وينل نظر اري و هيو هو ته ڪنهن ۾ جناڌاوي شو شنڪر هماليہ جي جو ٽين جي وچېر سما**ڌيءَ** ۾ لين ٿيل نظر آيـو. منهنجي دل شــرڌا وچـــان جهـــي ويئي. منهنجي الدر مان " ڏن ، ڏن " جا آواز اٿاط لڳا ـــ"ڏن آهي سنڌي قوم ، ڏن آهي

ئيس ۽ نازڪ آهي ۽ خوشبوء سان تر ، ٽنهن هوندي به ٽوکي پنهنچي نفيس بندن ٽيي - آهي ! هوڏانهن ڪن ڪر ۽ بلبل جي محبت جو منو ٽرانو ٻڌ ، ڇا اڃا به ٽوکي پنهنچي سريلي گلي جو گيرب آهي ؟ ديل جي مست چال ڏني اٿيئي ؟ پنوء به نسون سمجهين تي تنهنچي چال دل ڌ تاريندڙ آهي ! ننهنچون ننڍيون آبدار اکيون ڇا هير السيءَ جي يمڪندڙ اکين جو مقابلو ڪري سگهنديون ؟

بداء اڃا به توکي پنهنجي سونهن جو غرور آهي؟ مٽيءَ جي انهيءَ بدن جو هٺ آهي؟ اهو بدن ۽ سونهن تر رانديڪن جوڙيندڙ جي مٽيءَ جي رائديڪن برابر آهي عنهن کي هن صورت ۽ رنگ ڏيئي ڏيکدار ۽ ڀيڪيدار بڻابو آهي. گلن ڦلن، پکين رندن ۽ قدرت جي لڤائن مان ڪجه پراء، اي نازنين!

(جسولاء ١٩٥٣)

فارائط ياتما

هڪ حقيقت ـ هڪ شڪايت

آر لوار جو ڏينهن هو. گهر جي ورانڊي ۾ کت تي ليٽي ڪتاب پڙهي رهيو هوس جو ڪو حضرت باهران هڪ پترو قتو ڪري وينو. سوچيم ته هنولندو ڪو اشتهار له فلاطي هنڌ ڪپڙي يا سيڌي وغيره جو نئون دڪان کلي رهيو آهي يا له وري ڪنهن نئين خانگي سڪول جي استاينا جو اطلاع هوندو. هون ته آهڙا پترا گهڻو ڪري صبح جو روزاني اخبار دواران ئي ورهايا ويندا آهن پسر ڪڏهن ڪڏهن ڪن نيڊن بارن کان به آهڙو ڪم ور تو ويندو آهي. پهرين له پتري ڏانهن ڏيان تي ني نيدن بارن کان به آهڙو ڪم ور تو ويندو آهي. پهرين له پتري ڏانهن ڏيان تي له ڏيم ڇو جو لڳو آي له مضمون هنديءَ ۾ هو پر پوء آلهن آکرن ڏانهن ٿورو غيور سن نهارڻ مان معلوم ٿيو ته پترو ديوناگري سنڌيءَ ۾ هنو! سنڌيءَ جي هڪ پيار واري جي لحاظ کان مودکان رهيو د ٿيو ۽ جهت ڏيئي پترو پت مان کڻي ور نيم ۽ واري جي لحاظ کان مودکان رهيو د ٿيو ۽ جهت ڏيئي پترو پت مان کڻي ور نيم ۽ واري جي لحاظ لڳس. لکيل هو:

لجهت نگر جي سنڌي ڀائرن لاء خوشخبري!

سنڌي ٻوليءَ، ساهت ۽ سيبنا کي زنده _وکڻ لاء هــر ســــال وانگر هن سال پيڻ لچهت نگر پر لال سائينءَ جو ميلو وڏي ڌام ڌومر سان ملهايو ويندو.

لال سائينءَ جي مور تي، اکو ۽ جو مه جلوس پر کنٽي ويندي، رستي جي چو نڪن تي سنڌي لوڪ نر سه ۽ ڇيڄ ڪئي ويندي. سڀني ڀائرن کي وينتي آهي نہ گھڻي لوهانکي منهنچي ساهيڙيءَ جي هن عجيب هلت نان ضرور کل ابندي هوندي. اوهين سوچيندا هوندا ته هيءَ ساهيڙي آهي ڪين چچڙ جو ڏينهن رات مونکي چهٽي پيئي آهي ۽ منهنجي پچر ئي نقي ڇڏي! ليڪن سياطن سچ چيو آهي ته "جو لن لاگي، سو لن جاطي". منهنجي سرتي سون جو ٽڪر آهي. هوءَ جي مونکان وڇڙ جي وڃي نان جيڪر پاڳل ٿي وڃان. هوءَ به مونکالسواء رهي نه سگهندي آهي ۽ مونکي لندرست ۽ کلمک رکط ۾ ڪابه ڪسر له ڇڏيندي آهي. هينئر تهوهائکي هيونتي رشڪ ايندو هوندو ته مان اهڙي ساهيڙيءَ کي پائي ڪهڙي نه ڀاڳوان آهيان، وڏن چيو آهي ته سوندو ته مان اهڙي ساهيڙيءَ کي پائي ڪهڙي نه ڀاڳوان آهيان، وڏن چيو آهي ته سوند وراه ، سک ياء "، ننهنڪري پنهنجو ڀاڳه اوهان سان وليد واله عياد آهيان. اهيان هيو ته اهي تاجي آهيان هي نندرا ديوي يعني نند.

سنتداس جهانگياتاي

اي نـازنين!

توكي پنهنچي حسن تي كيدو نه گهمند ۽ پنهنجيء ناز وادا تسي كيترو نه فخر آهي! پر تو كدهن اهو سوچيو آهي ته اها سونهن كن ڀنگر جو كيل ۽ چــــتــن د پنهن جو چتــو آهي. اڄ آهي ته سيان نه! "حسن جي كالح" يوسف جو نالو ته بـــدو هونده. هيلن ۽ پدمطيء جي هاڪ به سطي هونده، بڌائي سگهندينء ته هو اڄ كئي آهــن؟ كئي آهــين؟ آهي سندن سونهن، سوييا، جوين ۽ جوائي جنهنجي چرچا اڄ به آي رهــي آهي ۽ جنهنجي ساراهم بر تاريخ جا ورق كارا كيا ويا آهن؟ كن لاء سوچ ۽ بــداء تم اهو حسن ڇا آهي ۽ كنهنجو آهي؟ ڇا لنهنجو؟ نه، نه، اهــو تهــ ان سروسندر پرمانما جي سونهن جو نجلو آهي، پاڇو آهي. اٿاه سمند مان فقط هڪ قطرو. پوء بـــ پرمانما جي سونهن جو نجلو آهي، پاڇو آهي. اٿاه سمند مان فقط هڪ قطرو. پوء بـــ هن اذاريء ۽ بي بٿا سونهن تي ايدو انهي ايدو يانور!

پڳلي، رڳو ٽون ئي ٽه سهڻلي نه آهين. چيوڌاري نظر ڪر. قدر دن جو ذرو ذرو سونهن سان جرڪي رهيو آهي، ذرا مٿي نهار، نيري آسمسان ۾ اڏامندڙ سفيد هنس ته ڏس. جرا نيري سمند جي سطح تي ننڍڙا جهاز ٽري رهيا آهن. رات جيو آسمان جي ڪاري چاد ر هيٺان چند جو چمڪندڙ چهرو ڏٺو اٽيئي ؟ ڪهڙو نه خوبصور ت در شيه هوندو آهي! هاڻمي ڌر ٽيء تي نظر ڌر. هو ڏس کلاب جو کل. ڪهڙو نس

ڪماري ممران راجاڻي

منهنجي نت كت ساهبري!

ها، هوء منهنجي ۽ تتن جي ساهيڙي آهي، اڄڪله، جي ساهيڙ ب آهي شيشي جي تانو جيان جو ٺونگي لڳندي آسي پولدو آهي ۽ وري الله ڳند جي سگهندو آهي، مگر منهنجي سهيلي اهڙين ٺرڪائو ساهيڙين مان له آهي جن سان "ٺولٺ لڳي، ساهيڙي ڀڳي "جي عام چو لي ٺهڪي اچي، هونء له کيس بيون به گهڻيئي جيڏيون سر تيون آهن پر مونسان سڪ جان تان سرس اٿس، خبر نه آهي تم ڇو؟ هوء منهنجي پنيان پاڇي جيان قرندي و هندي آهي ۽ جڏهن به موقعو ملندو اٿس تڏهن مون تي الائجي ڪهڙو قيڻو پڙهندي آهي جو مان بيوس بڻجي سندس گود ۾ ليٽي پوندي آهيان، ڪهڙو قيڻو پڙهندي آهي جو مان بيوس بڻجي سندس گود ۾ ليٽي پوندي آهيان، ڪاليم ويندي کانئس مو ڪلائي ته ويندي آهيان پر تنهن هوندي به ڪلاس ۾ مونکي سندس ياد ڏاڍي سنائيندي آهي. هوندي آهيان پر تنهن هوندي به ڪلاس ۾

ڪاليج ويندي کانئس موڪا ئي ته ويندي آهيان پر تنهن هوندي به ڪالس ۾ مونکي سندس ياد ڏاڍي ستائيندي آهي. هوء ڀر ۾ هوندي آهي ته نه وظندي آهي پر جڏهن مان کانئس ڪن گهڙين لاء جدا ٿيندي آهيان تم کانئس سواء مولکي بلڪل ئي هزو نه ايندو آهي. پاط کي اباطڪي محسوس ڪندي آهيان، سنتي چــڙهندي آهي ۽ پوءِ.....پوء اباسي اچط جا اهچاط ظاهر ٿيندا آهن پـر ڪي پـروفيسر جــي دپ کان ۽ ڪجه همڪالسين جي کل جي ڀـو کان رئي رکــي بالهن ۾ چنهدڙي پائيندي رهندي آهيان جئن سجاڳ ۽ چست رهي سگهان. ٽيستائين هوء ڪاليج ۾ به پهچي ويندي آهي ۽ ڪالس جي باهران بيهي، مونکي اشارا ڪندي آهي پــر مان ڏالهس چور نظرن سان لهاري ڪنڌ هيٺ ڪري ڇڏيندي آهيان متان پڪڙ جي لــ پوان، ڪنهن ڪال ۽ اسين بٿي پوان، ڪنهن ڪنهن ڪالس ۽ اسين بٿي انهران ۽ اسين بٿي انهران بينج تي وڃي وهنديون آهيون جتي پروفيسر جي نظر ئي نه پوندي آهيان ۽ اسين بٿي مان سندس اوت ۾ اک لڳائي وٺندي آهيان،

رات جي وڳڙي ۾ ننڍن ڀائرن ۽ ڀينرن جي گوڙ شور کان پاط بنڇائي، ڪتاب کلي ڪوٺي تي پڙهط ويندي آهيان پر هوء مونکي ائي به له ڇڏيندي آهي، اچا ڪتاب پڙهئي ڪلاڪ کن مس ٿيندو ته هوءَ لڪي ڇپي، آهستي آهستي، پير پنير پر پائي، پنيان ئي پنيان اچي، منهنجون اکيون پنهنجن نازڪ هٿن سان بند ڪري ڇڏيندي آهي، اوڏي مهل مان ڀلا ڪري به ڇاتي سگهان، مان پاط ڇڏائط لاء ليٽي پنوندي آهي، اوڏي مهل مان ڀلا ڪري به ڇاتي سگهان، مان پاط ڇڏائط لاء ليٽي پنوندي آهيان پر هوء تڏهن به پنهنجا هئ منهنجن اکين تان نه هٽائيندي آهي، توري دين بعد منهنجون اکيون انهن وينديون آهن، صبح جو جڏهن اکيون کلنديدون آهن لاهن هو ندي آهي.

سروجني هيمراجائي
آشا بجلاطي
ميران راجائي
ڪوشليا سينائي
هيرو ٽيڪچندائي
اشا هنگورائي
راڻي منشائي

سيا جا ٻه ماهوار ميڙ آگست ۽ سيپٽمبر ۾ ٿي گذريسا جنهن ۾ رميش چو ٿڦاڻيءَ. ميران راجاڻيءَ ۽ نارائط ڀاٽيا ۽ راجؤ گرسهاڻيءَ ۽ آشا بجلاڻيءَ ڪملا رامرکياڻيءَ پـورنـــ لالواڻيءَ ۽ پرڪاش بد لاڻيءَ ڀاڳم ور تو .

سيا جو ساليانو شيل آر توار ٢٩ سيپٽمبر تي سورج ڪنڊ ۽ قطب منار السي رئير ويو. سورج ڪنڊ ئي هڪ ٻئي جي واقفيت حاصل ڪر ۾ کاٺپوء گاٺن، چرچن ۽ شعر جي معفل الي گذري. منجهند جي ماني بر اتي ئي کاڌي ويئي. ڪي ڪين جنه لکن ۽ سهڪار سان ڪم ٿي ڪيو تنهن ڏيکاريو ٿي ته سنڌي اڃا زنده آهن ۽ زندد ر هندا . منجهند جي مانيء كانپوء بار تيء قطب ڏانهن رخ رکيو . بار سل رائسد جي پــروگــرام رکيو ويــو جنهن ۾ سيني دل کــولــي ڀاڳــ، ورتـو فلـمـي ر كارد جي وجندي پارسل هڪ هٿ ميان ٻئي هٿ تكڙو تكرو قرندو ٿي ويو ۽ جتبي رُڪارِد بند ڪيو ٿي ويو اٽبي پار سل روڪيو ٿي ويو ۽ پار سل جهليند ُ کي پار سل کو لي ان مان چٽڪي ڪڍي، چٽڪيءَ ۾ لـکيل فرمايش موجب اٿڪٽنگ يا دانس ڪر علي آني پيئي يا راڳه ڳائڻلو ٿي پيو. ڪنهن کي ته بومت صفا ڪري جو ڪ يه مليو ته ڪمهنکي دوست جي جولن چمط جو. ڪنهنکي دوست کسي چمات هٿار يجيي فرمايش بہ پوري ڪراڻي ٿيي پيٿي تہ ڪنھن کي ويٺلن کان پنځ چي. مطلب تــــ چڱي موج مچي ويُتُي ۽ سڀٽي کي پڪنڪ مان چڱو لطف آيو. شامر جـــي چالھ ٺــاهــِ جو ڪر سَروجني هيمراجاڻيءَ , ميران ماکيجاڻيءَ ۽ ميران راجاڻيءَ پاڻ لي هموار ڪيو . چانهم غضب جي ٺهي جنهن ڪري جيڪي نہ پيٽندڙ هئا ٿن بہ پيتي ۽ جـــي هڪڙ. ڪو پ پيٽندڙ هٿا ٿن ٻہ بہ چاڙهيا. پڪنڪ کي ڪامياب بڻائل ۾ رميش چو ٿٿاطيءَ، ايشو ناواڻميءَ، سروجني هيمراڊاڻميءَ، ميران راڊاڻميءَ، نارائيط ڀـاٽيا ۽ ڪوشليا ۽ ميبول ســڀــناڻــــيءَ. يڳو نشي ڀمياطيءَ ۽ آشا وامسنگهاڻميءَ ۽ آشا بھلاطيءَ اشا هنگو واطيءَ نارائبط گلراجاڻميءَ واجب گر سهاڻميءَ، لاڄ ناواڻميءَ، سرو ب گيهاڻميءَ، لال ناواڻميءَ، ناري د رياڻميءَ، واسديو ۽ ٻين ڪڪ ڪَڪين چگٽو ڀاڳہ ور تو ُ

سڀا جي مضمون چٽاڀيٽي ۲۱ آڪٽو ہر ۱۹۲۳ تي _دکي ويٽمي آهي ۽ ساليانو جــلـــــو ٠ فيبير ور تـــَــ ۱۹۲۴ ^تي ر ٽيو ويو آهي.

سروجني هممراجاتي

(ديش بنڌ و ڪاليم جي مخزن جو سنڌي و ڀاڳـ)

سهايڪ: سر و ج**ني هيمراجاڻي** سمپاد ڪ : **سنتداس** جهائگما^وي

[اند: ا

1991 7000 4

مال: ٩]

پنهنجي پيچار

اسمن سفق ي د علي يو ليور ستي عبي اتصل ليهن كاليجن مان د يش بند و كاليم لي هي الحق و آهي جتي سندي يؤهائه جو بندوبست آهي ، اهو لي سبب آهي جو هي كاليج سندي بولي ع ساهنيم عسينا جو مركز بطهي پيو آهي. هن كاليج م ألي كاليج مندي و يام آهي جنهن م ١٥٠٠ كان له هند عسند مان كنا كيل چوبد سندي كتاب آهن ع كاليج مخزن "ديس" مندي و يام د نور و يام د الله يام د نور و يام د الله يام د نور و يام د د د يام د يام د د يام د د يام د يام

سنڌي ساهتم سيا: گذريل سال وانگر هن سال پيڻ ڇـوڪُرين جــو تعداد چوڪرڻ کــان گهڻو وڌيڪ آهي پر ٽنهن هوندي بر ڪين سنڌي سيا جي واڳــ ڪڪڻ کي ڏيئي ڇڏي آهي. منجهن ڪرسيءَ جي لالنج خير ڪا آهي.

هن سال سنڌي ساهتيہ سيا جا هيٺيان عهد يدار چونڊيا ويا:__

شري سننداس جهانگياځي ... علاحڪار

شري رميش چو أقاطي ... پر دان

شري ناوائط ڀاٽيا ... اپ پو ڌان

شري ايشور ناواڻي ... منتري

شري پر ڪاش بد لاطي ... اپ منتري

عال : - ادمیوفقورام! نین واپن نہیں آؤں گی۔ میرا اس سندار میں بھاکوان سے سبوا اب گذاسرا کون سہے رہیم کس کے بیٹے بیٹریں ؟"

پرمقودام أور اليها تركبس ما ما في !" مال و ساليو كفكوان كى إختما مدكى دى جدكا (بيم حيث) من و ميم كيد دو إبيم حيد ! " (بيم ميندست برمولول كى ولاكرى المات سي الد

(ہیم میندسے بُجُونُوں کی تُو کری کے مین ہے اور کرے سے اہر هلی جاتی ہے جبد معودام اس کے جیجے ما کا ہے)

مرومی ایم ط ملب گفرے سامنے سے فردنش میردبارے شام کا دفت ہے۔ امہی اندھیر اہر اہی جا جتا ہے۔ چوزے کی دیوارے اندرا کی سنگ مرم کا پچھر گیا ہو اہے۔ جس کے آدیر لکہما ہواہے :۔

شہیدان وطن کی بارسمار!

ما عرم فرجواں ترسے وطن کی فرندگی استام کی خاموشی چاروں طرف چھائی ہے۔ وطن کی فرندگی استام کی خاموشی چاروں طرف چھائی ہے۔ ووقت معتمل سے والی خاموسی محتمل سے اللہ میں ایک مورت کے اللہ میں اللہ کا کہ کا اللہ کا اللہ کا اللہ کا اللہ کا کہ کا

رمیش کی مان منسیلا کوایداکرنے دیجد دلیتی ہے۔ اس کے در اس انتک ہو اللہ ہوتا ہے۔ درہ ماری سے آگے برا جستی ہے۔

دہ دیکیعتی ہے کرسٹیلانے ایک گارتھالی ۔اُسے میموریل پر ایک تاریکالی ۔اُسے میموریل پر ایک تاریکالی ۔اُسے میموریل پر ایک تاریک تاریک کا میں اُن می اُن می اُن می سائند ہو اِن میموری سائند ہے تا میں میں اُن کے تاریک صلاحات میں سائند ہے تا میں میں اُن کے تاریک صلاحات صلاحات صلاحات صلاحات صلاحات صلاحات ا

صلودا!" (أَنْ كَا لَفَظُ أَس كَمُنه سن بَخِلَا بِي مَفَاكِرَتْ فَى كَى مَال فَ أَس كَاكُمَار دالا إِنْ قِد البينَ إِنْ تَدِينٍ كَيْرُ في الحب أس في بنا جبر و لمعمل با تو مال في بي ليا -)

مال د- (جرب كودكرونتي ب) شبلا إميرت رميش كا منگيسر

(ماں قسے بنن بس لے لیتی ہے۔ شیلا سرحم کا اللہ اللہ میں کہتے۔ دون سے مجد منہیں کہتی ، دون سے مور منہیں کہتی ، دون سے موردوں کی آئی میدوں سے آنسو شہر شہر شہر کر تے مون اللہ میں ۔ اندوم برا بڑھ راہے)

(پرُوه گرتا ہے)

سينساخ بالمستنب

نتنمسث

(مطبوعه: - کفنه لنخور پی کی)

ذرائعهرو المستجه مجی سائلة پلیت میلو ال (دسش کی نصویر کوا تھا لینے : ہیں - سیسے سے ککلتے میں کرسی پر بیٹیمنے ہی گردن لٹک جاتی ہے - ول کی حرکت بند موجاتی ہے-)

ر برونسرستا برصاحب کی کھی۔ جب، دن بعد....

کو پیٹی کے کہ نقر با فالی ہیں۔ سار اسا مان ا نظایا جا کیا

ہے ، دستیں کی ماں اور پر تقووام کہ ہے ہیں، داخل ہوتے ہیں۔

مال کے ہاتو ہیں وہ دو نوں خط ہیں جا بدصورام کوچتہ دن پہلے

مر تحد کا سے جلا آ رہا ہے ، مال کرسی میں بیٹھ جا تی ہے اور

مر تحد کا سے جلا آ رہا ہے ، مال کرسی میں بیٹھ جا تی ہے اور

مو تقووام من میں مانامی ایک ہے ۔ آنسو وں کی جو کی گا۔ جاتی ہے۔

مر تقووام من میں مانامی ایک ہے اور می می بہا و لوٹ برطا ۔ مین اور میں میں بیٹھ کے اور میں میں بیٹھ کی ہے۔

مر تقووا من میں مانامی ایک ہے اور میں میں بیٹھ کی ہے۔

مر تقووا من میں مانامی ایک ہے اور میں میں بیٹھ کی ہے۔

اور پر وفیسر میا صب دونوں چھے گئے۔

م بدته درام کا گلا بھرمایی ہے۔ دہ بول نہیں کتا)۔ ماں :۔" و دمیای کی اسے ہی اِ مجمعا استی ! ثبر تعو اِم !" (اپنی آ کموں کو دموتی کے کن رسے سے پوکیسی ہے) میر تقورام :۔ سٹیلا مہن پاکل ہو مہائے گی۔ ماتا جی !" مال : -" ہاں! اُسے خوستی سے پاکل ہر عبانا جہا ہیئے۔ دِن کی آن ہر قربان ہو حبائے والے مرتے نہیں، امر ہو میائے ہی !"

(تیم حند داخل مونا ہے) معین د :- (آست آدازیں) " ما تاجی! " مال :- (آنسو پر تحفی ہے) " تم بھولوں سے بد ہے آئے ہیم جند! (بعفورام سے) میر تعورام! بن کل پر الا حادی موں۔ شام کی کا وی برما کوں کی جما نے سے پیلے سٹور نیش میروریں پر بھول چڑھا نا جا مہی ہوں۔ مرے بھائی ہر شفتے الیا ہی کیا کر نقط تھے!" مرے بھائی ہر شفتے الیا ہی کیا کر نقط تھے!" مرعد وارسے کہ دائی جی۔ ... ہر دوارسے کب دائیں کا بھا ہے

ي هيه وغيره وغيره وقليب مرستنا فكرور واخبار بإصفري ورف سع فيندمنك ينطيليش رمش نے كيا أ (4) ع 2 سے سطار اور ركاؤمبر دى مكن بي رفي و عن كيت وا عدد كيد وكي عدد كيد وكي الم مك مجرد كلوم وإسع اورسيد مواكيث و 3 ، 2 كى عرت رسط اس معدت من است شايد كياف (١٥) ١٥٥ اور كميث (٢٥) بالون كودة على يكشر بكور بارى رف يسلط الدوية بوع كليك محص تنین کن ایسف اقی اور بها طی وزے کورو تحت مست بنان ملى متى جب وه أكياد وتمن سي يرفض بوسك سيلاب كومشين كمن قا مُركب سند زوك سكا تدعيان كي ا نوی مکادی . این توب فاست کوهم دیا کر کیا برگوار بالمكارب وس ترافى كوموت كهناشي وكلن كالسس عانباز بروان كوبن كرنا بوكا كيش رسيق بميشر واز محسيد توں مح دول بن زندہ رس سے مارا حصلہ أن كى ياديكار مردكا . (اخبار ركد ميت بن) رسين كى باوگار !!

در کمرے میں آگایی کی فرف حلتے ہیں۔ آگلیٹی کے اُدرِ رشق محصد وستوں کی تصویریں رکھی ہیں، جوکہ کلب گھر میں رکھی جا بٹی گی - ای عزمن سے شیاد تعزیر لکھتا جاتی معتی - دیک ایک تصویر الم تھ ہیں۔ لیستے ہیں۔ دیکھتے ہیں اور مکھی سیتے ہیں۔

میدو میلیکوارفر و با کیگ دی ۲۶ ایکیس رسی اول را به میراقیاس معیک نیکل و شمن سید معایک ه دی ۲۶ کی طرف برمعا اربا ہے ۔ قدا حافظ ایا ا

(سبدگار را می استی می بیدیدال دیتی بین) میکیدر الل :- ارسیس استی استین دانه یا گلین می نوکش مرحد کی عقان لی ہے تیا ؟ ی

رهش : منه برگیدر ماحب انگی دشن کرکٹ (3) 22سے آگے نہیں بڑھنے دول گا۔ کھیے ہی کدن نکر تا بڑھ قسم کھا جبکا موں ا ھان کی ہاری لگا دول گا گر آن کی تہیں۔ عدا ھافط الاس

(بھاگ کوھا ہے جسول عدد المحد المحد

گول کے بھٹنے گا کوار گسنائی دینی ہے۔ پہلے کھے فاضلے پر کچونز دیک بہت زدیک ہتر بیں ایک گولری بن کیٹ (3) 27 کے اُوپر اکر کر تاہے کیٹ کھید سے اُڈ عبا تی ہے کیٹن رمیش اور ان کے بہا درمیاس کو نشان مجی تہیں رہنا۔ یہ بم ہالکانٹی قسم کا تھا اور پر دفیر مستانگر صاحب کی نئی ایجاد۔

پیل کے اُرام اِنے کے ابدا کود باری جاری دہاری ہاری دہاری ہے ہے مشدت بڑھتی حیاتی ہے - پہاں کک بھر مشن کی ذہیں محفاک کھڑی ہوتی ہیں جبیت کیٹین دمیش مروم کی ہفتی ہے اس بھول باری صبح کا جاری رہی

المبسر المربط بي جيما منظر (شيلاكامره غالبة رات كيرياره بجاد ذنت بديًا

سٹبدالستر برسوئی موئی عنی کا فدفرش کے اُورِ بیٹے۔ بیمسپ بھی مگرئی ہے ، ریٹر نویندے ۔ بیٹک کے برا برمیز اللہ و ویر دستی کی تصدیر رکھی موئی ہے ،

یکا کی سنیلالبترس بی بیس موعانی ہے جمیعی الله کورٹ بدائی ہے اور سے اور

مرورت برونی و سرما المرسط برونی معلم منظر برونی منظر برونی منظر برونی می المرسط برونی برو

مال دُرج ہے۔ عال دُرج ہے۔

افراد کے فرصی داخل ہوتے ہیں۔ افراد طریعے کا موست کے دوئین الفاظ بڑھے کا کوسٹ کرتے ہیں انفاظ بڑھے کا کوسٹ کرتے ہیں۔ افراد بڑھے کا بیری کرتے ہیں۔ ان کا معدوں میں انسو آٹڈ آستے ہیں۔ اخباد کی معرفیاں ۔۔۔۔ "کیٹین دعش کی بیمثال تقریبانی" ۔۔۔۔۔ فو و فیلا پاس کی لبند لید پر و فقم کی کوشم تروشک کا تقریبانی مردوم کی خد مات سے اعترات میں امنہیں برم و بردیکی تنا

بد درامر مصلته وقت رسین تھورا واسکانے۔

کیٹ تمبر (4) 27 کیٹن دھنیں کی جمونیوس دات کے دیل شبھے کا وقت ۔۔۔ دمیل ڈیونٹ پر عاب نے کا تیاری کر دہہے ۔ وی تقریباً میں شبکا ہے۔

کوشی جیب سی سے افذ تکالی ہے کہا فدوں بی سے افذ تکالی ہے کہا فدوں بی سے فدو تکالی ہے کہا فدوں بی سے فدویر کے اور میز کے اور کے میں اور کے میں اور کے میں اور کے کے اور کے ا

ویان: (نصویرنصورییاسی) انتمی: (نصویر رکددتیاسی) اقال: (نصویر رکددتیاسی) مرنیدر: (نصویررکددتیاسی)

(دوسری حیب سے کاغذ نکائنا ہے۔ ایک لفاؤی اللہ اللہ خری خط اور تئی تصدیر جو بدقعودام لایا تفا الکائی خری خط اور تئی تصدیر جو بدقعودام لایا تفا دینا ہے۔ انصویر اپنے سر لمنے دیوا دی ساتھ لگا اللہ ہے اور خط کھر لفائے میں ڈوال دینا ہے کہ اپنی اللہ ہی کا ایک اس سریند را است و اور خط کھر لفائے میں ڈوال دینا ہے کہ اپنی شیلا جی کا جو تفاید کی خارت دیکھی ہوئے کہ دیا ہوں اجھولی اسے بوجھی اللہ ہی میں ہی کہد دیا ہوں اجھولی اللہ ہی کہ دیا ہوں اجھولی اللہ جو تا کہ کہ کہ میں ہی کہد دیا ہوں اجھولی اللہ جو تروی کے ساتھ حالہ کی جائے ہیں۔ کیا ہم ہے آپ کی بہا دری کے ساتھ حالہ کی جو میں دی کے ساتھ حالہ کی جو میں دی کے ساتھ حالہ کی جو میں دی لا ایس میں ہے کہدیا ساتھ میں جائے ہیں گائیاں الا بہت دی کہدیا میں اللہ میں اللہ بہت دی کہدیا میں اللہ میں اللہ بہت دی کہدیا میں اللہ میں اللہ میں دی کہدیا میں اللہ میں دی کے میں اللہ میں اللہ میں دی کی دو کو کی دو کی کی میں کی کھرائی اللہ میں کی کھرائی کی میں کی کھرائی کی میں کی کھرائی کی میں کی کھرائی کی کھرائی کی میں کی کھرائی کی کھرائی کا کھرائی کی کھرائی کی کھرائی کھرائی کھرائی کھرائی کھرائی کھرائی کھرائی کا کھرائی کھرائی

محصے چیوٹر و ال تھوڑ د -(زدر سے حبث کا دیتا ہے۔ بیسے اپنے آپ کو شیلا کے انفوں سے چھٹراد ما جو ایسی دام محبت کے اپنے مرحوم و دستوں کی تصدیر دل کوایک نظر کیمت ا ہے اور در دازے کی طرف برٹ معتاسے) (منمیر کی آواز) میرافر عن سمیری محبت سدمیری

شاعری میرسے دوست میرافرفن میرافرون میرسے دوست میرسے دوست میرافرون میرسے دوست میر میراد امن کیر دہے ہیں انبال ، مریندر الا نین آرا ہوں الا دہ میراد امن کیر دہے ہیں میں ابنا دامن حیوط ارام ہوں " دسیا ہی کھاگتا مرد آ آ آ ہے - دردا ذہ کے نزد کی رمین سے ملاقات موتی ہے۔ سیاد ط دنیا ہے - عبادی مبادی بولتا ہے .)

سپاہی : ماحب امعلوم موتاہے ، دستمن کی فوجیں امستہ اسپیتہ اے بوصد ہی ہیں . تیوں کی مرسرام سٹ کی آ دانہ متدائر ارمی ہے مناسب ہے کہ آپ فودموقعہ بر

رمنش الدر آنكمون من فون أرزا م بعد دايدا مدوار في مركبنا الم

درسین بری سے اہر وا آسے اس کی آواز سیائی دیتی ہے او میرادائ بیر رہ اس میں اینا دائن جیرا رہ بوں کا

الفود ی دیر کے بعد تری سے کرے ہیں وابس آئ سے داور بہار کو ارٹرز کو بہنام دیتاہے۔ عبدی جاری باری بات کی اور بہاری بات کی بہاری بات کی اور بہاری بات کی بہاری بات کا بہاری بات کے بہاری بات کا در بہاری بات کی بہاری بات کا در بہاری بات کے بہاری بات کا در بہاری بات کے بہاری بات کا در بات کی بہاری بات کا دو کہا گا دو کہا ہے کہ دیا ہوت کی بہاری بات کا دو کہا ہے کہ دیا ہوت کی بہاری بات کا دو کہا ۔ حدا ما فیلی بات ہوت کا دیا ہے ۔ حدا می بات کا ہے ۔ حدا ہوت کا ۔ حدا ما فیلی بات ہوت کا دو کا ہے ۔ حدا کا دیا ہے کی دیا ہے ۔ حدا کا دیا ہے کی دیا ہوت کی دیا ہے کی دیا ہوت ا محدی افراد لئے پڑھ درہے ہیں ، دید لیر حل داہے جگا دے ہیں سکی کوئی دل حیبی نہیں ۔ وہی کا ناسے جو سلیات شن سکی ۔ یہ نہی دو استعارض موسے ہیں ۔ دمیش کی مال کھو۔ داخل ہوتی ہے بڑانے سے بول شن مردک جاتی ہے ، دروہ میں چند منط کھیری دمتی ہے ۔

ماں بانی سے مری مان تو آ تا تہیں کیوں اپنی باموں کے مجھے باریسنا کا نہیں میوں آگری ول س لکی ہے وہ مجھافی آ جا دل سے مرسے

اکا نے کے بول اس کے کا زور بن شنزی طرح بشمہ ماتے ہیں۔ دہ رسین کور کیسے نے لئے بتیاب سومیاتی ہے

رمیش کی مال: "میراد مین! میرادسین! پروفییشرسنا نکر: (اخباد کے پیچے سے آواز دیتے ہیں الہ رمین نوش فقرم ہے جمع السے کوئی در نہیں... علو

ر پرونیسرمت بکرگرسی سے اسمحقتی بیدرسین کی مال موباز دیں لینے بی ادر کرے کے ہا برمچوٹر آنے بید والسبی بر ایک نقش میزکی درازیں سے نکالتے بید - آسے میزکے اوپر دکھ کرد بکیھے ہیں۔ ینفشٹر وا دنگ کشیبر کا ہے :

(الین آب سے) میرے فیال میں رمین اس وقت ما کہیں ہوئی اس وقت ما کہیں ہوگا۔ الفقت کے اور انگلی دکھتے ہیں) ذو ذیا المری محاذ! میرے رمین شے میرکا مہرا!!" (الله کھڑے ہوتے ہیں۔ انگیمٹی کے اور رمین کی تصریح اس کے سامنے کھڑے ہوجاتے ہیں۔ دَیر تک دیکھتے ہے اس کے سامنے کھڑے ہوجاتے ہیں۔ دَیر تک دیکھتے ہے

تعمر المكيط * يانخوال منظر كومهاركشير) دوديلا إس كالبندى بدأي والن لاء ر شید کار دسد شام کا دفت، اگلے دِن ۔۔۔۔ ایک کرفین ارام گرسی ہے۔ اُس سے برابر ایک تبائی ہے، تبائی سے ادبر رمیش کی تصدیر ہے۔ ڈوسرے کونے بیں ایک میزادر ایک اسٹول ہے۔ میز بر ریڈیو رکھا ہوا ہے فرش کے اور کچھا خبار اُدر کا غذیر ہے۔ ہیں۔

ئرده المفتنائية ، شيدا كرى بي بيني بوقى بوقى ب كالى كه أدر كاغذر كفكر كويدلكورى ب للمحتى عانى ب ادر كالتى عاتى ب معمى كاغذا نظماتى ب ادر كه بي قرش بر ركد ديتى ب أس كل تقرير كرنا ب - للبطف كى بهت كوششش كرتى ب ليكن أس كا دعيان منهن حبتا)

ستید به ریسیان فاطرہ محد سین نفرین کی کھی ہے گئے۔ مرح النے میرامن بے مین کیوں ہور ما ہے ﴿ اللّٰ مَی ہے ﴿ اللّٰ اللّٰهِ مِی اللّٰ اللّٰہِ اللّٰ اللّٰہِ اللّٰٰ اللّٰہِ اللّٰٰ اللّٰہِ اللّٰہِ اللّٰہِ اللّٰہِ اللّٰہِ اللّٰ اللّٰہِ اللّٰہِ اللّٰہِ اللّٰہِ اللّٰ اللّٰ اللّٰ اللّٰ اللّٰ اللّ

رل کے کو سے تھے سینے سے لگانوں آجا دل کے کو افقد برطبگالاں آجا۔۔۔ میری ہر اومحبت کی نبشانی تو ہے میری مہتنی موئی فوشیوں کی نشانی تو ہے دل میں رکھ کوں سجنے اسکھوں میں جھالوں آجا! رکچھ دُیرگا تاسمتی ہے ۔ بیگانا بالکل اس کے دل کھاتا کی ترجمانی کمرناہے ۔ دوسش تہیں سکتی ۔ اکھتی ہے اور ریٹیلو بند کر دستی ہے ۔

" قَلْ كُلُّ كُوْفَ مُحْفَظِ بِينَ مَنْ وَكُلُّ قُول آمِ إِنَّ كُنْكُ الْ الْمُنْكُ الْ الْمُنْكُ الْ الْمُنْكَ الْ ب الميري مُعاديق م - المام مُرسى من ليشهاق م الدرسوهاتي م - المام مُرسى من ليشهاق م - المام مُرسى من ليشهاق م

نىبسرا امكيط بيخي تعامنظر پرينيدرينا كرمام اكاردائينگ ددم أعاشا

ميقورام! بنلگير موتا ہے)" ئيس تمين يهال دوك نهين سكنا و الى حبار واليكوب والواسب كوميرى تسكاركها مشب تخيرا إحائي فيريمرد إراخط فيره مُدفقورا م : . (ما في برُسُ) "رسين جي إشيلاجي في كما تقا . " احتباطت رمنا" (سیاسی وردازه کهولتا کے اور دازونیاہے) سیامی : ـ الهرائی جهاز ها رباسه معلدی کرو و و رمه میال إ رمیش بسه شیادجی نے کہا مفار امتیا طاسے دمینا کہدریناجہا بك مكن بوكا احتب طاعه كام لوك كالتسب يخبر إلى يقوداً! - مُعِيْقُولِهُم :- (ما بِيَ سِبِ) " دعاستُه تبريا تكون كا معنور!" (سَيلوك ويتا ب اور ما بركل عبا ناس) المبقودام كي عبله عباف محديد دميش شيرا كي خطركو هير رِّصْ اب خطاكور في صف مجابع ميز ك أور نف يرك سب رس رکھ دیتاہے سوئیا سے ، کرے میں آگے بیکھے بيلينه لكمنا ہے يسر وركاف وستا ہے. موسط بلين وكھائي ديتي بي، جيسے كجه ياد كرد إسو) رميش : - (مُسَى إنداز من)" احتياط سدر بنا! احتباط سے رسمنا ال احتیاط سے ریمنا الا (كيب بيدك أدر بريشانى كى مالت بى بليد ما ما سے ،آ تکھیں بند کر لیتا ہے ، مردم دوستوں کو مبا اے۔ حن كى أوازيس وعده كي مطالن كشميركي دادليل كى فيفنا بيرمنا لا ري بخيس گويال.... باشمي اقبال ... سرينيدر مسا إا شيلان كهلابميجاب - "احتياط سهرمها" اسپائی داخل بوتا ہے ۔ ایک ٹرے یں جا سے کاسان ہے میزیرسامان کفتاہے سیاہی :۔ " جائے معنور!" رميش : "آج نهي ميايية . كوار!" (سبامی چاسے وغیرہ الفاکرے ما کہے) رميش !" كبالطف زندگي اجب ول مي محد كبا موا (مېزىيەسىردى دېتاس**ىيە)**

:-" بيخط تم لاستُ ؟ برن ون بوسكَةُ اس خط كرهيل لورا هم : - "معانى چا ستا مو*ن ح*صور! پيم<u>ل پينج</u> رسكاً. م الله و المريجيان ليتابهي ميرتصورام إلى بعورام المريج (دور کر برمورام سے انگیرم والی اے) اسیابی سے ارورنی (میکمهمان) تم زما یا برهم را كليى والبخ مكم إ" اسياوت وينام اوربام حيلاجا م وردازه آمستنست بتدكرناب السيش: " مجمعودام إكفرس مب فرميت سعقوس ؟ ما ماجى ؟ مامامی و شیلامی و" رهودام :- پيييال!"" شِّين : ـ '"گوبایل ؟" فهورام : (خاموش دمناب سروه كاليتاب) فورام : وفانوش ربناب سرها وناب رمنش :۔ '« اقبالِ ؟ ٪ معورام :- (سرتحيكا دنيا جهادرها موش كوارينا ب) رمش :-"سريندره" يقورام:- اسرحيكاليتاب ادرفاموسش كفرارتهاب ارستن سمجه حالا اسك كراس كسائفي استحيد والتنظر بميند كم الع حيدار كل إسر حميمالينا ب أب وسون كى يادىس ، تاكمعون كوردمال ست دبانا ب يمبى سرد آه بجرام ساميكوردا زيبنس دينا) وسي : - (برنت أب تدول مي "برصورام إيخط ماماجي اور مأناجي كودينا بخط أوركاني شيلاجي كوال و المرورق كم أويراب م تعسف بكمه ويناسي. ككفف وقت بول ما ناسه Jo Sneila The best of my Love and songs: Affectionately yours Ramesh, Zozila Pars, Kashmir.

کر دن حرامه علی ہے ، محیی رسش مید بریکیڈ رصاحب میڈ کوارٹرسٹ بلارہے ہیں ، فرفن کا یا بعد فی ب کا وقا سے بیدا دی کی دنیا میں آجا تا ہے ، بریکیڈریال سے مات کرتا ہے)

رهیش، - (فیلیفون میں بدنناہے) سکھٹا ، دنگ - 4 to be (Good marning 521) ندحا نے کیا کیا باب گیا ہم بداری کی ما دن ہیں (داہو وين لكناب) كولى دان الرواس دلفيس لوسبط مسي في الارم منهي مُوا - إطلاع سي كم شايد وتنمن كى قومين أع دات حمله كرين يهم موستياري ببر خرو ويوئى بربول كالحوتى فاسكى باشتنهين سن مرتكيلير صاحب إلى الرودسرسه محاذي باري وجول كى فتح حاصل ہوئی ہے تو اس محا ذیر مقی ڈیٹمن کوشکسسٹ ہوگ ٠٠٠٠٠ ريكيبيدير واللها بغيام لين كحريك أك ما أ م) فرما بیے ایکا استاد ہے ؟ آب کا آ مبردا د جا شیئے اا شادی میں در جائے گی۔ پیلے دش سے كونبيط لير - اما جي كوكيا معلق يقولون كى دهنا دهن بس عشق حاب وخيال من كبياسي - (بريكيدير الل كا ببغام لینے کے لئے رک ما اے) ملکجی ماماجی کو مجدور کی ہوں گی۔ روائی والے برنشان کررہے ہی روسي نو پریشیان نبین مرتی و ۶ رغبی ون میں نهفتوں كي أواز أنى سب فور عفى كميدا كم بنف لكساب) المَّةُ إِلَى مراد الماردين للمول للموري (مہلیفون کے دربیورکو دیرا دیے سامتہ ساکٹ (Socket) ين ركد دينا ہے ييز مے أوير شبلاكى تفدريم الها ليتاسى خوابكى تفويرس منتاً بين كها ألى سب حفياً لات عد بات كا ما مد مِينَة بن ورحد بات استعاد كا حكر كاعز ل كاسن لكُنَّا سِنْ تَأْكُدُ وَلَ كُوسَكُونَ سِنِّي ا

وې قبامت سې ند بالا دې سېت صورت دې موليا

المون در المافت، وي زالت ، وي بستم ، وي ترقه وي المراسها وي لفافت، وي زالت ، وي بستم ، وي ترقه مين نقط من المان من المان والمان والمان

ر بیر مران به دستک منافی دی سے)

مسيايى: - (سيوث دنياس) " معنور !" (ايک بندلقادَ دنيّاس -رمبش لفائ گوديکمننات وراً بيجان لبناس)

وطیش: - (سپائی سے ۔"بدلفا ذکون لائی ؟"

سپائی: - "راش والا معنور إ ده اس مانگسات، وسپائی : - "راش والا معنور ا ده اس ماش داخ کوگا

سپائی: - (بابرطائی ہے) "بہت اچھا معنور اآپ بنا

محمد رکھیں ۔ - جو افی جہاز وابس جائے "

تیارہی ہے درائن دالا اُس سے چلا جائے گا۔

تیارہی ہے درائن دالا اُس سے چلا جائے گا۔

د کا ہر جبلا ما کہ ہے ۔ بد تعودا م کوسے کر آ آ ہے۔

بد معود دام سے سپاہیوں جیسے کرم مرطبے بہن درکھا

ہیں و مکر ۔ کے سے آندر آجائے کے بعد رہ یا

کوسیگو ف دنیا ہے ۔ چہر و دعکا ہوا ہے۔ اس سے

رمین اُسے بہم اِن نہیں سکتا ۔ لیکن حب دہ بولنسا اُسے رمین اُسے بہم اِن نہیں سکتا ۔ لیکن حب دہ بولنسا اُن رسین اُسے بہم اِن نہیں سکتا ۔ لیکن حب دہ بولنسا اُن رسین اُسے بہم اِن نہیں سکتا ۔ لیکن حب دہ بولنسا اُن رسین اُسے بہم اِن نہیں سکتا ۔ لیکن حب دہ بولنسا اُن رسین اُسے بہم اِن نہیں سکتا ۔ لیکن حب دہ بولنسا اُن رسین اُسے بہم اِن نہیں سکتا ۔ لیکن حب دہ بولنسا اُن رسین اُسے بہم اِن نہیں سکتا ۔ لیکن حب دہ بولنسا اُن رسین اُن سے بہم اِن نہیں سکتا ۔ لیکن حب دہ بولنسا اُن رسین اُنے سے بہم اِن نہیں سکتا ۔ لیکن حب دہ بولنسا اُن رسین اُن سے بہم اِن نہیں سکتا ۔ لیکن حب دہ بولنسا اُن رسین اُن سے بہم اِن نہیں سکتا ۔ لیکن حب دہ بولنسا اُن رسین اُن سے بہم اِن نہیں سکتا ۔ لیکن حب دہ بولنسا اُن رسین اُن اِن سینا سے)

ردرد کراین جان دےگا!" رمتیں و "یہ خیال میرے نہیں۔ رمین بے شک شامو ہے ایکن می ول تہیں نہیں لیفین سے کہ سکتا ہوں کہ وہ لیت مذابت سے جوس کی بدونت دیا۔ دایا۔ ون بڑا نام

يائے گا"

(سرینیدرا وررسش داخل بوتے بین برنیدر رسش کوستے بین برنیدر رسش کوسٹی اے بوٹ ہے ہے۔ دیش عیار کی غزل کے استان کو آئی آئی اور بات میں میں استان کی اور بات کے دوستوں کی و نیا ب اعباد رہنا شروع کرویا ہے۔ کینے ون اس ول کی دیا ب بین سکون وراست بھے گی۔ یہ وہ نہیں جا آئا ۔ آستانی بہت ہے کہ اس کے دوستوں کی عبدائی کے وکھے بہت ہے تیا وکھ ہے۔ اور اور پرسوز و مربکدانے کی میں تا بات ہیں کہ اس کے دوستوں کی عبدائی کے وکھے تیا وکھ ہے۔ آور اور پرسوز ومربکدانے۔ ایک تیا بیست کے اس کے دوستوں کی عبدائی کے دوستوں کی استان ہے۔ ایک ویستوں میں آسٹون ہیں۔ تا کامدوں میں آسٹون ہیں۔ ویشوں کا دوستان ہے۔

سرایا آرز د مون در در دن درخ تمنا بهون کیمه دنیا سے کیا مطلب کرس آب بی دنیا او ا محصر کیمی کیمی کادر دموں کس کی تمنا ہوں خدا جائے کوکس کادر دموں کس کی تمنا ہوں بھی پیرش کا عالم تھی میں جنت کی ونیا بھارا ہے یہ موجا وس افرسو بار پردا ہوں در بن نے اتنا رجھا گاتا پیمل مجھی نہیں گایا۔ یکا تا اوس کے دل کی حالت کی ترجما تی کر را نضا ہوں جن کوجا کا سے

(برُده بُرَّتا ہے)

الكيرط من مرافظر دكومسادكشير- دوزيلاباس كابندى بعط بعج ... چند بهضت بدر ب ايردانس بلاي كيث ... بيندي في بهدائي كدش كى بن موئى جو زيريان جراد پرست حال اورتنول

سے ایک صاف د نظر آئی ہے۔ اِد عمراً د عفر کھوی ہوئی ہیں۔ اُن بیں
سے ایک صاف د نظر آئی ہے۔ بیہا ڈے : ہن میں ہے۔ یہ
کیٹن دسین کھا کوار رہے ، کمرے کے آؤٹر ایک کیر پی سیٹے ہے۔
ایک میر ہے لیمنی ورفت کے شنے کے اُدیر ایک لکڑی کانخنه
سمیوں سے جرف و یا گہا ہے۔ اس میر کے اُدیر دیشن کا سامان
ہے جواسے ول و عان سے معبی پیار ، ہے لیمنی خطوط

دیوا رکے سا تف شلبینون نگام و است ناکه او تست مرورت مینام دیا اورلیا ماسکے۔ اس کاکتکش دوطرت سے۔ میڈکوارٹرزسے اورڈولفینس دیسٹ سے۔

قیم کا وقت ہے کہدے میں ملی بلی ، وشنی اب نیز بولے کی ۔ رمین ابھی سور ا ہے ۔ جرب بر ہنسی حبلک دہی ہے ، فیلنا ہے ۔ جب بر ہنسی حبلک دہی ہے ، فیلنا ہے ۔ فیلنا ہو کار کر اور استا ہے ۔ اسکو بین بولیک کر اور اور دی کھنا ہے ۔ مسافقہ سائند او مرا و هر دیکھنا ہے ۔ مسافقہ سائند او مرا و هر دیکھنا کا میں ہے ۔ جیسے کوئی آیا ہو اور جبلاگیا ہو ، شسکرانا ہے سیلفر کا ایسیدر افقہ براحما کر اسمالیتا ہے تاکہ و و تصدیم جرحم اس نے اُجی ایمنی میں جب را کامویں جب دیکر لیتا ہے تاکہ و و تصدیم جرحم اس نے اُجی ایمنی میلادی ہے ۔ ایک میں دیکر میں کا اور بین لیسی رہے ۔ ہی جیلادی اسکاری ایک ایک کارون جی ایک کی میلادی اسکاری اسکاری ایک کی میلادی کا ایک کی میلادی میں ایک کا ایک کی میلادی میں دیکر میں کا اسکاری کی ایک کی میلادی کا ایک کی میلادی کی دیکھنا کی کا ایک کی کی کی دیکھنا کی کا ایک کی کی کا دیکھنا کی کی کا دیکھنا کی کا دیکھنا

کی حالت میں اِت کرتا ہے۔) رمیش : ۱ (ایٹ آ ب سے لیکن طبیقدن کے اُندر سے دمعبان "شہانا تفا! وہ آئے کھی تو کھڑے کعرفے سے

وہ پھیے رس بھا سکا ؟ آواز مرکب دیا ہے :۔ (طبی فن بس) کیٹن رسس اربگیرٹر افل دِس ایٹ (عاملہ کی معملاء و معملاء رسین امین مک جے موڈاب ہی ہے ۔ اُ سے معلوم میں نہیں کر میلیفون یں اسے کوئی بات کر دا ہے رسما ہے لگتا ہے)

ہے رہا نے لگتا ہے) " وہ کب سے اے بھی اور کے بھی نظری انک مادہ بن یعل دے بن وہ میر ہے ہیں ۔ یہ آرے ہیں وہ عالیہ بن!" (میلیفون میں میم آواز آئی ہے ۔ کیٹین لائیش"!! ریک پر الل میں کاک !! ریشن کوار مادم جو الہ حَرِيْهُ مَلَ لِأَرْمَ فِي بِكَ هَان بِنادے - اگر مُهِرَّهِ مِن هَبِهِ ا ستائے گی اور تنہاری یا دائے گی تو بَن وہ كا اللهٔ انبینے كويہلا لياكروں كا . نصائے كستمير سي بھاری آ۔ منازلاتی رہے گی " (حنبالات میں كھو حیا آہے او سمر برجید حیا ہے)

دردا در درمان ایک نہیں ہو سکتے ؟ اِ فیال : محمد پال إرسیل جارا دل مبلات سے سے استے یک

نهی بیا دین آج شام وه دک نه سکا "

المتمی: - " وا دی شیری بلند چوشین بر بردنماستی کے من
چاند کے نکھارے دیش کے شیل کو بردگا دیشے
کی یا داکی پیکربن کراس کے سامنے کھڑی ہوئی "
کتاب گھر . . . بو بنور شی پروفیسٹر سائلہ
کتاب گھر . . . بو بنور شی بو فیسٹر سائلہ
در سے برت کو بات شاہی شیر کے بائی کی طرح آ قی
در سے بھر نہ آگ یہ ات شاہی شیر کے بائی کی طرح آ قی
در سے بھر نہ آگ یہ ات ہے و باشی ہمیں رسی کی دو ت کا
کو بالی نہ آگ یہ ات ہے تو باشی ہمیں رسی کی دو ت کا
کو بالی نہ آگ یہ ات ہے ۔ بوسک ہے ، آس کے در کو ت کین
عالے سر نیار و او بی معنا رسین کہاں ہے ؟
اسر قید و ان برد میں کی تلاش میں میا تا ہے)

مانتمی : ۔ دیکو بال او دمین اکیلان میں میا تا ہے)

مانتمی : ۔ دیکو بال او دمین اکیلان میں میا تا ہے)

ہیں کہ کل صبح وہ رمیش سے تجدا ہوں گے) گومال :۔" رمیش !" رمیش :۔ (اپتے حنالات میں فرف ہے) 'کسی سائفی کی آواز ہے ؟" (بدیار ہوتا ہے) گومال :۔" رمیش ! نم سمجھتے ہو کہم بیاں سے جا چکے ہیں بیر

آوازگوبال کی ہے!"
رامین : در جوش میں آنے سے بعد) گو بال! بر آوازلفشنگ رامین : در جوش میں آنے سے بعد) گو بال! بر آوازلفشنگ ، بو کو بال کی ہے ، بو محصل کلب میں مدعوکہ اگر نی تنفی ۔ مجھے شو کھنے مرحوکہ اگر نی تنفی ۔ مجھے شو کھنے مرحوکہ اللہ کی داد دینی ۔ گوبال! ایک یاد مرحد کر ان ارمینے ہوئے دِنول کو تلفی در میں لانے کی محمد آواد دینا (بینے ہوئے دِنول کو تلفی در میں لانے کی سے کر تا ہے)

إِفَال: - "كُوپال! هم رميشُ كواس حالت مِن اكبلا چيزد كر كيسے حاسم سے عوم مېرت اُ داسس ہے ؟ سك ال و ساز خوار نے شقصہ شقعاً ہے ہمارے حالے كانبال

سکو بالی :۔" نرجائے بیٹی بیٹے اُ سے ہمارے مہانے کا خیال کیسے آگی . بئر نے کما نا رصاحب سے پر ائمبوب طور پر بات کی نفی کرریش کوہارے سائند ہی ووسرے محاذ بر بھی جریا مبائے لکین وہ نہیں مانے - رسین کوریاں رہنا ہی بڑے گا (پارسے آواز داکا اُ ہے) " معتب ال

رمین : - (بعسوس کرناسے کو آس کی داسی آن کی خوشی پرغالب آئی عباری ہے - اس سے وہ بھت الدمعتا ہے اور اُکھنا ہے)

"معانی خاشه مون کو بال، باشمی، اقال، سریندر!

بس بر مول کیاکه کل میں ہی تر سب مصحب انہیں جو ن
سکا بلکہ تم بھی مجھ سے میدا ہو کے جہیں فوشی خورا
ہوتا جا جیئے۔ میرا اواس جو تا میری خو بخو فنی تقی میری محیول تقی معانی حیا سنا جو ل در مقدر می دیر کے
میری محیول تقی معانی حیا سنا جو ل در مقدر می دیر کے
میری محیول تقی معانی حیا سنا جو کا میری و دیس ہیں ہوتا ا

زن ہیں۔ شار کر باط میں مزیر میں شاہد ہو

تشام كى سا رقع يا كل يكف والى بي، شيلابهن كا انتظاد ب أن بين المرات العراق من المرات العراق المرات و من المرات و من العراق المرات و من العراق المرات و من المرات

كيا وجرب المبي كك كون نهي آيا ؟ يا يخ سوت دير مونى ك

ر گفتنی بجنی ہے، تر مقدرام در دارہ کھولئاہے۔ پر وفیسرسنا بکر داخل مدتے ہیں بچبر وعملین ہے آنکسو میں برلشانی ہے لیکن آداز ہیں متانت ہے۔)

بُرِيْقِورِام :-" حضدر ! بندگی عومن کرنا مُون !! (کُرْسی اسما نے کو آگے رقعت ہے)

پر وفیس مستنا مکر ند (کُسی کی طرت با صحة بی) "کبو کد تقورام! کیسے مد ؟" (آرام کُرسی میں ببیٹھ حیائے بیں)

بُدِقَهُ وَلَاهِم : مَنْ جُودُم كُورُ وَاللّهُ سركار !! مِي وَا بَوْل !! سُركاد !! حفاد لنف سيرى عرضى يعوركبا مِرْكا مِيْن نَف شِيلا بهن سنة كها تفاكد وه سفارش كروس "

پروند شرختان کرور" ئیں اُسی سیسلے بین اس دفت آیا تہوں۔ میابقدرام ! تم اوری جداز نا چاہتے ہو مکیا بات ہے ؟ بشید نے کھ کہا شنا ہے کیا ؟ "

میده و را مراسی استان استان می کی کیا کہیں گا۔ کی کہنیں آ می عوضی کیوں دینی پڑتی بملب بند ہوئے ایک مہینہ ہاگیا ہیں اور کیام کرتی میں انہیں اس طرح و کیمتنا ہوں ترمیرے ول بیل آک ہوگ انتھی ہے۔ مجھے اپنے زیدہ ول عمالیوں کی یاد آتی ہے۔ سرکا را کلب گھراں کے بغیر شوتا ہوگیا۔ بیر قسیم میں آگی ہو المہی سائس بھرتے ہیں۔ کیو کا ویک کا ویک کی انہیں کے بیاران کا اپنا گھر سوتا ہوگیا۔ بیر قسیم میں کا کی میں انہیں سائس بھرتے ہیں۔ کیونکا و دمیش کے بیران کا اپنا گھر سوتا ہوگیا۔ بغیران کا اپنا گھر سوتا ہوگیا ہے) " بیر تقو دام! بین محجمتا ہوں میں اور کی کی دون پر کیا گور دی ہوگے۔ اس جباک نے ان دون ہواد کی میں دون کو کی کہا کہ میں دون کی کھر والے گھر جھیدو کر کر کہاں

مید تقودام :- "آپ تھیک فرماتے ہیں سرکار! ئیں اپنی بات کہد کا تھا ۔ میرے صاحبوں کی ہنسی اور مذان ہی میراسب کچھ تھا۔ وہ جیلے گئے ۔ میرا گھر ہی اُ جزاگیا مرکار! میں ہمی حاتا جاتا

يونىسىم منا ككر: يدم بعقد مام ديكيمو؛ تم كهد د نول كے لئے پونىسىم منا ككر: يدم بعقد مام ديكيمو؛ تم كهد د نول كے لئے چھٹی پر چلے جائو، تيرفد يا نزاكر آئو، دل بهل عبائے كا۔

مُدِهِ والم استجاء عمم صاحب إ"

ر پروفببرسانانکر در وازے کی طرف ہونے ہے۔ میر تقدوام دروازہ کھولتا ہے ، سنبلا ادر دوسری اوگیاں اقی ہی ، بینے کا کام سٹروغ کر دیتی ہیں بٹیلافا موٹ بیٹھی دہنی ہے ۔ سبلا میاں اور اُ دن اُ مرفاتی ہے ، کام نرنے کی کوسٹ سٹ کرتی ہے ، لیکس بے شود اِ اُس کی سافقی لوگیاں اُس کی طرف دیمیمتی ہیں ، ابتقاد ول سے ایک دوسرے کوسمھاتی ہیں کرسٹیلا اُ واس ہے۔ ایک دوسرے کوسمھاتی ہیں کرسٹیلا اُ واس ہے۔

بی کی روشنی کیا کیک بیند موجباتی ہے ، مُوائی حملہ میں اللہ میں اللہ کی ایک میں اللہ کی اللہ کی اللہ کی اللہ میں اللہ میں اللہ میں اللہ کی اللہ میں اللہ کی اللہ میں اللہ کی ا

مروهوراهم : - (بابرسے واب دنیا ہے) "بہن جی! بالکل بند ب انگل بند ب ! نوائی جملہ مے خطرے کا الارم ہے ؟

مشبلا :۔ دخطرے کا الادم! نوانے رُدشنی کب بود إحیاد ما برحلس "

رُرُسیاں طبخ کی آواز آتی ہے، دہ باہر علی حیاتی ہیں)

(بردہ گرتاہے)

تمیسرا ایکیط ____ بیبها منظر دوده تُکتیبر..... دیک عبری کینشین کے اند ___

زوادی کستمبر ایک منظری کیفنین کے المد بیاندنی رات پورنمائنی کامیا ناد کو بال ، بهتمی، اقبال ، سر بندر اور رسیش ایک لمبی بیزک کرد بیطی بهت نظر آت به ایک میری ایش و و فرش بی، ایک میری ایش و در ش بی، رسیش اور فامی بهت باش بی، ایس فیشی بین وه تجول هان این رسیش در اس اور فامی بی به و تجول هان ا

كورمسر

وطن کی را ہ میں وطن کے نوج انون تہدید ہو! میکارتے ہیں یہ زبین و اسمان شہیب د ہو!! وطن کی ان ہے عزیز حبس کو اپنی جان سے! عار ہے سوئے رزمگا ہ کیسی نشان سے!! (حا مزن حبسہ میں ہے ایک بلند آ وازشنائی دیت ہے) ہے نزا عزم نوج ال بیرے وطن کی زندگی ! شیرے وطن کی نزندگی سے تیرا عزم نوجال!! رکا ناختم ہونے کے ساتھ بروفیسرمنا ناکر گری سے اسے میں کھے اول کا بار رسش کی تصویر کو بہنا فیت ہیں بیکی سی اور ایس کہتے ہیں :۔۔

و وسرا المنظر المنظر و وسرا المنظر المنظاد الله الكرامي المنظاد الله المنظلة المن

لوبال ديه على بيصورام! كبردين به ؟ " كيقوم به به بهبت احجابون كديان مامب ريم يصحبي ساتف كوبال ويم مقدرام إيانهن بوسكتا الأصداد ورئين أن

كيس بوسكما ب، بندوق أعفاسكما بون ، يراير سكنا مول ـــــادركيدنهي ، دسمن كي الك كولي كور تفنظی کرسکتا جول . وطن کی را ه میں تنہیب برموسکتا ہوا الكويال: -" برمقددام إتمهادت سن السكام على ميكاني كام كِلُ ٱلله كل ايد نيوسلي أرش بلاك مي قومي مسينان بن سُٹ کا برکلب کھر رسول اور قومی کارکتوں کوفت دیا عائے گا۔ شیالا بین سے کل ملنا ، ود تہیں سمجمادیں ہ مركب كرتا ہے ۔ شنو إلى سے شيال بين كاب كىسكانكا بول كى - إلفان رائ سے سے أج يہى فيفسله بو إ ب تماكا سخواه برميلين بروفيسرمستانكرهماحب ويوسي مي (گربال رول اَن اَزر میماینا نام مکهدوتیا ہے۔ ایک کے ابد ایک سب سامعتی اینا ابنا نام فیکھ وینے ہیں بم بد تقورام کھڑا ویکھتار ہماہے جب ود کلب موس با مریطنے ہیں ، در دادے مرموای كويميكول كا إربيتا ويناسه - دم جا متاسي - ادر وهن ك إن مها در ون كي ده قلد كى ياو ميرون كى خرمنبوکی طرح بس کے ول وو مان برجیال رہے۔ وہ کوقف درام سے بغلگیرموتے میں اور رفصن مید بي ---- ان كے على حاتے كے لعد مقدراً ميزك برابرزين برودة فالأركه كرميطه جاكاب اور إلقراط اكوأن كاكامياني وظفر مندى كمان دُعاما نُكْتاب - بوبت اللي أوازيس كبناب) مه على ريخ دے كر حوشى بن كے آنا : رىيى بنجوا ديناس دروازك كى وانب حبالي

طرن سے اپنے پر یڈیڈنٹ پر وفیسٹرستا تکرھا حب
سے درخو است کی تفتی۔ انہوں نے و طبا کی انکھوں سے
میری طرن دیکیھا سرخھ کا لباا در فراباً میرسے عزیزوں
سے میری طرن مصحفا سرخھ کا لباا در فراباً میرسے عزیزوں
نہیں کہ سکتا ۔ و عدہ کرتا ہوں کہ جب وہ فتح کے شادیا

بیاتے ہوئے لیہ تیوسٹی میں والیس لوٹیس کے بیک نہیں
نوش آ مد بیکسے کے لیے مجلسری صدارت کرول کا اس
ون مک اس میں جیتا رموں کا۔ اور اگر میرسے عزید
فوش گویا ا میکیا تو میں استی جات دھوں کا۔ اور اگر میرسے عزید
فرق گویا ا میکیا تو میں استی جات دھے وول کا میری
دور ان کے ساتھ میرٹی !"

عزیز دوستو این دکیدتا ہوں کم پروفیبر صاحبے الودائی پیغام نے آپ کی آنکھوں کو گرنم بنا دیاہے۔ والدین کی حالت کچ ہست بحیر نے وقت السی ہی ہو آ ہے۔ آئیسو . . . !

م نشودال ین کی آنکھوں کے بیش بہا موتی اور تحقیل کی محبّت کا فرا ہے جسین ہونے ہیں۔ میری ان آشووں کی خبّت کا فرائی خبّت کا فرائی جائیں۔ میری ان آشووں کی جنت والیہ کے دائی ان آسووں کو بہت دیا حکوم فرول نہ نہا جا جائے جائے ہیں این مالک کی آزادی کی حفاظات کے مشتمین ان آجی کی حفاظات کے مشتمین ان کا ادادہ کو رکھا ہے جسین ان کرنا جائے ہیں اس نا باک ارادے کو تشتم کرتا ہے۔ ہم جنگ نہیں جسین اس نا باک ارادے کو تشتم کرتا ہے۔ ہم جنگ نہیں کی دیت امن اور آزادی کے ساتھ کی کو کھا دو کر کھا دت کے سینوت امن اور آزادی کے ساتھ کیا کچھ کرسکتے ہیں۔ اور نا کے ساتھ کی اور ترجم کی اور ترجم کی نا در ترجم کی نا در ترجم اس کی زندتی سے مردی روال ان میں مال متنی اور ترجم اپنے آب کو کہ ہم سکتے آب کا زان دیوا ۔ وال کو اور اس پار سے طول اس کو اور اس پار سے طول اس کو اور اس پار سے موالی آب کو کہ ہم اپنے آب کو کہ ہم کو اور اس پار سے طول اس کو اور اس پار سے طول اس کو اور اس پار سے طول اس کو اور اس پار سے موالی آب کو کو کھوں کو کو کھوں کو کو کھوں کو کھ

اس تمینورسٹی کیڈٹ کورک طرت سے الدداعی پردگھا ا بیش کہا جا ماسیدد-رسینیدر، باشی محوال ، إقاب ا در ماسٹی اسٹیج بید

سست گای کا گار کیا وادی پُرفارین حب چلیں گے ہم منظر سنظ بنانے جا مینظو اس جہاں اور اس جہاں کی تلحیوں کے رور و رقص کرتے جا بیں گئے ہم مسکواتے جا کینظے! ماد توں پر قبطے بیہم لگانے جا بیں گئے! ماد توں پر قبطے بیہم لگانے جا بیں گئے! روکنے کے شوق میں کوئی جا سے گا تو ہم بے نیاز اند قدم آئے بڑھاتے جا بیں گئے ا

(نظم خمم ہوتی ہے۔ ہال بھر تالیوں سے گوئی اُٹھتا ہے ۔ چینہ منطوں تک تالیاں بجتی رہتی ہیں۔ وفود کما رکی اور سُنائی دیتی ہے)

ونودکمار بی ماهزین إ ابنا آپ ہمارا ماری کورس سنیںگ۔ اس کورسی کا نے کے ساتھ اندد ای جلے کی کارردائی ختر ہوگی ۔ یو نیورسٹی سٹرڈ ٹ کوسکے ممبران کانے کانے محاب گھر کی طرف ماری کریں گئے ۔ وہاں دول آٹ آئزیں وشخط کریں گئے ۔

(پروفسسرمنتا نکر کا طررا کینگ ریم س^{ام کا}نگیتھی سکے أُوبِر المِنتِنُ اورستقيلا ك تصديرِين يلي يهن - رمينُ كي تصوير فدرب طب سائز كي بيد ، وولان كصوري فريميهمين أويزال بن -شام سے سارشصے تھ بجنے کو ہیں۔ بینیرسٹی سلوط نشس ريمين كي طرف سيه أج شام أبك لوداكي جاسه نيسف والاسهد وسرحبلسه كى كادروا في ديبري يربراة كامت بوكى بيردنبينيستنانكراس كارداثى کوشننے محمے اِستظار میں <u>شیکھ</u> ہوسئے ہیں ۔ ساڑھے چھڑ بج ٹنتے۔ یہ وفیسر میا حب نے أبطه كرريل بولكا ويا مبزك أديرا يك كليست كلاب ك ميونون كاركها بهدات واس سيده سارے نیکول بحال لینے ہیں اگروییں مجھ لینے بين شولى وحاكست ايك إربنا نامشروع مية م سيس فيله كى كاردوا في ستروع بولكي -ونودكما رحويونيوسطى ستوفي نتط يونين محاسي طرى ہے، جیسے کی کا روائی کے متعلق اعلان کراہے) ونو د كمار و- حاصر من عليه إن الودائي عليه كالاروائي كى عدارت كل سنة من نام يوسطى مثلاة شايونين كى

سركار فيصلدكا شنزوش إب دبين كا اعلان كرديا-يرو بَيُصِعُ احْبَارِ إِنَّ ﴿ احْبَارِ دِنْيَا سِيمِ ﴾ رُدِينُبِيرُ مِن الكريد - (كانفة النفون مصافعا رابياس) ارسَبَش إنتهاري ما تأكهان من ؟" رست بد مندر كنفا شين كني بن أتهول تعابراتماشي كا برت ركها بواب جرنا مرت العيد تكي بي أيكيس ُومِيمِ چِدُ *حِاكُمُ* لِل السعِيمَ - آپ كى طبيعات حَوَّا ب برو ری سے واکٹر کوملائوں ماماجی ! (اخار برونيسرمستانكر كم الحفول سے ایتا ہے میل ماری سرخیاں فرصتاہے عام محادث بندى كا اعلان! بوتيود سليان او مكاليح دفيره ريا ما جيڪ 🔾 ﴿ وَفَيْ وَالْ سِيهِ الْبِينَةُ أَبِ سِي إِلَّيْ كُلَّ الْبِ اللَّهِ الللَّهِ اللَّهِ اللَّهِ اللَّلَّ اللَّهِ اللَّهِ اللَّهِ اللَّهِ اللَّهِ اللَّهِ اللَّهِ رونبرما سبكرتغ يدأ عول عام ي المونيدرستى بند سوهائے كى توج ميں معرتى موا موكا فالمركبي عاد يران المعي جوكا اور شايد (بیای آ نکفیس کرفتا ہے۔ جیسے اسے اپنی موت کا دویا تک منظر فنظر آد (ہو۔ ایک منٹ کے بعید م المايس كلون أسبيرا ود توصله كيسرى أوا زسيد يرونيسر صاور عدى الب بوتاب) " ا مَا جِي إِمِ آ بِ كَن رِيشِا فِي الارأورِي كَي رَجِر عِنْتِي war council with the مِيْفَكُ سَفَى - جِرْبِرَانَ اللهارِي قِيمِي -- اس كا علم آب كوكل بوئميا فقاله الماجي حبنك تعطرتني تو كياشوا مندوستان محدجنك بس تبيري عمدم روکنا مرودی سیعه کراری که تبت بوکی سید- ما اجی-آپ برمله ایمعین سالای آتی بی بول گی دودوازين برنكي رستك وبتي جو سيم ميندا فايد

رملیش :-" ما ماجی! آپ کی تزندگی میریت تمینی سیصد مهندوستان کی سرصدول بر دشمن کی فوجین جمیع جو دری جی به جادی فوجین کواگر گولد بارد دکافی مقدادین اور دفت پر خطوانو هک کی حفاظت کیسے جوگی - افواه گرم ہے کرآپ آج کل ایٹم بمر بندنے کی کوشش کر درہے جی بہدا تما آپ کو کامیابی عطاکیے - مبتدوستنان کی آ زادی آپ کے باتھ جی ہے "

سرستان کر : الرمش اتم علی پر بود بندوستان کی .
اکادی دکل میرا ماسی اتم علی پر بود بندوستان کی .
اکادی دکل میرا ماسی انجمال - مجمعه نوشان کی بر بال نیز .
این کار دی در میرا میرا میرا کار در در میرا کی با بندی ترد .
سرک در آواز مدهم بر آنی جاتی ہے)

، - "آبِ بِیک کم رہے بی الماجی افرض کی با بندی بس اکثر ابنے کام کے برخیر درجی ہے جم دل سے نہیں جاہئے مثالی مے اور برمیری سکان کے دو تد بر بانی کی طرح دد بیر بہانا میکراپ محموا ما

البيد مستنانگر: - (بات كاظ كر) « ديش ! يه مها كيف من تهم ، يه تهم ، ينا بينا محقنا جون . تهما دي ال ف مبرى عرب را تيدا كسيد - جيف اي دون بعي ايسال منهن بؤه كريش اكيدا بوق . متبي قريش شد باعد لكه الما سيد - يال دس كر اتنا بواكياسيد - تمها دى سكافى مى د لجدن مك ليم بوق سيد . تم مان شيخ - يس تمها دايه ت ممتون جون مرم في ايك فرا تبروا ديني كى طرح ميرى عرب ركهن ي

عزّت رکھی ہے۔ دملیش د۔ آپ کا حکم میں تعبلا کیسے الل سکتا تھا - مگرماماجی! آپ کسب تک میر جی شہرا دول کی طرح ناز بردادی کیتے دہیں گئے - ما ماجی حرکم کے میں جا میری تی ۔ آپ کرسفھایش گئے ہے "

پرونیسترمتنا تکر:- "بیه شک د!" دسین :-"چیسه کپک موتی ؛ نی آبیلمندن احسان می ب

رمیش به رکیراها آسند) "ماراجی ا ماری ا آنیت مامکند) به آفشو کیسے باشی معانی ما سا . آپ دل کیرن کرد دیر فرت کریں ما کی توفوش کریں میری زیان کٹ جائے ۔ افریکی میرمیان کیولوں : افتران کروں "

پروسیمستاک بو وسیش کونزدیک کمینی میتا ب اور جاتی میاد طاعمد بو بنیل گفت و می معد زیاده نه بر ، مجدر دید کی فوا منبی میتی کردن کا نهار تا میتی میتا کردن کا نهار تا میتی میتا کردن کا میتا در میتا تا به به میتا در میتا کردن کا میتا در میتا تا به به میتا در میتا تا به به میتا در میتا کردن کا نهای در کا نهای در کا در میتا کردن کا نهای در کا در میتا کردن کا نهای در کا در کا در میتا کا نهای در کا در کا

رمسین ، ۔ " ما ماجی اِ آپ کا قیال ہے کرشادی کے بور مُیں آپ کو چیود کرمیلا ما تی کا آپ کا رمین شیخے س یھی ایسا شہیں کرسکتا ایمن پ کے قدموں کی سوگند مو کدان مور ساماحی ا

کمانا برن ما ماجی !"

(کمرے کا در وازہ کھلتا ہے۔ ہیم عند و افل مؤنا ہے۔ اس کے ای سے ان کا مور سال" کا صفی اسے میں مغالاً بندوستان کا صفی ہے۔ اس کے اور قال کے اور میں مور ان کا مور میں کے اور ان کا مور میں کا توجیل سے تشریک عالم ہے۔ افرام کو تعلق میں ہوا کی معلمہ کا الادم اللہ میں ہوا گی

ميم حيد ديد سركارغ عند بوك الرواقي جروكتي إمياي

میم لا املی سیسر امسطر ریم لا املی سیسر منائکرها حب کا کره جس میں آن گی: بیبارٹری ہے۔ میرسے اور بربن ساسا مان رکھاسیا کوئی تجرب کر رہے ہیں ، دیوار کے ساتھ بھی لگ رہنے میرسے آویر سکھے ہیں ، دیوار کے ساتھ بھی لگ رہنے پر دفیسٹرستا نکرھا حب ایک جگہتے و دسری ب جاتے ہیں اورد میکھتے ہیں کہ ان میں اجنے تجربہ میں کئی مواتے ہیں اورد میکھتے ہیں کہ ان میں اجنے تجربہ میں کئی

میں میں میں ہے بعد وہ آدام کرسی میں میٹھے دیا تے ہ اینے سرکویا تمیں کا خذمیں تھام کیسے ہیں اور کہری سوت کھودیا ہے ہیں -

ورداز سی برا بری طرف بکی می دستک دو تی ب رمیش ہے) پیرد فیمسر برستا تکر: - رخیالات سے چونک کر) اُند

رمینیں :۔ (اُندر داخل بوتا ہے اور ما ماجی سے بنیے
ہے) "ماجی ! آپ آگئے! مجھ بہت توکر بوریا
ماجی ! آپ اُری جہاز سے نہ آیا جا کا گری "
پر فیسٹر سمانکر: " بیٹیا ! تمہادا گھرانا نفنول ہے ۔ بر
جہا ذیں آنے حالے سے وقت بہت کی حاتا ہے
دیسے میں میں بہت کم سفر کرنا ہوں مجھ لیدا۔
میں کام کرنا ہونا ہے "

ومنش : - راس ونن رُومانى مبديات كى رويس سيط منها يها عا را سه) دونون جهان (فيفن كى غزل انة (جائلة ال د ونو*ں تب*ان تبری محرّت بیں ہا رکیے وہ حاربات کوئی سنب رغم گذار کے دربال ہے مبلکدہ خم وساغر اُداس بن نم كبا سكت كرا و والماسكة ون بهارك اکسه قرنیدت کنا د ملی و ه بعی چار دِن وبيع إسم في وصل بروردكارك مُونیا ہے تبری یا دستے برگانہ کر دِ یا جھے سے بھی دِلقہ یب ہیں عمر دز گار سے بھی دِلقہ یب ہیں عمر دز گار يوف معمسكما نود ينطق ود الج فيفق مت يوجدولو في ناكروه كاركم ﴿ بِجِلِي كَي تُصنتَىٰ زُورِت بَحِبَتِي ہے۔ دروانہ و كَعَلْمَتا ہے ہیم جند توکر آ ماہے) مهم حنيد وسنس صاحب اآب كويروفيس صاحب ياد ر دے ہیں۔علدی نشری*ت لابیتے*۔ ر منین :- (ہوش میں آ نا ہے) مہا ماما جی آگھے ؟ اِنتی عبدی ان کی صبحت کسیسی سرے " میم جبتہ ہے" بهم المتيديد المصفح أوبهبت اداس تنظر المنفيها ريستان :- "أداسيكس بات كي وتمك سكف بول محد بوا ئى حباز كاسفر منهي كيىند تهين ؟ ى بىم تېنىر د . " آب كۇ بلا باسى " پەتورتى جىدلېنا . مېرى تَهِ رَحْمَتُ نَهِينَ مِلْ يُكِيُّ رمنتي : - " وه کهان بي د" م ميم مني در ورا التي ليسار شري من " ريش : اکيا کها و أواس و اورليبار شري مين و به چالو شِ آنا جون - اسپيغ عزيز دوستون كوخير يا د كهركول -(ا بینے ورسندر سے) کو یال الم تشمی اقبال المرتبة مَعَا فَي حِيا بَهُمَا هِون . الرُفِرصِيت مِلَى تُوكِل نَشام كُوكلبِ

مجمعي مصحفيقت منتظر نظرا لياسس مزاج ببن كهرادول سجد مقرق برجهي مبري مبين ميازيين كرب أسناك فروش مولونواك محرم كومش مو وه سرود كباكه حميها بنوا موسكوت بريده سازين الو بحا بجا محدة وكد إسى ترا ألبيذب وه أيته كرشكستن بوتوعزيز تزهج كاو أثية سازين دم طون کردک شمع تے برکہاکہ وہ ا ترکہاں ز تری دکا بت سوزمیں رز فری عدیث کما دس يركه يرجهان بي امال بلي جوا مال على توكيسال على ببرسے ثیرم خانہ خواب کو نرسے عفد بند ہ نوازیں نه وه عشق مين رس كرمها ل نه و مشق مين رس شوقيال ر دوغر نوي مي رط ب و مي مذ وه هم ي زلعت ايازين جومين سريسجدا مواكبعي و زمين سے آسے كى مدا برا دل ب توصعم أشنا محف كواط كا تمازيس مانتمي سرينيدرم (ايك زمان موكر) ميهت وبيش: الويال إسبت فب إلا **با**شمى بد «علام اقبال *سيم كلام بن حذ* بات كارجما في إنداز بان کی سحرا فرین ، تخیل کی بلندی کا کیاکہ تائے ۔ ا (آخرى شعركا أ ب- جيو سے لگا ہے) يه وه نشعر جي جي سكه عوف شاع كو ساري ونيا ديدس " يراول وبصمنم أشن تحفيكيابط كاتمادي" کتنی گری یان کی جے ملامہ نے دست صاحب! ىيكى ايسىكلام كوكانا بىكائى نېيى أس يېمل كزايمى مزدری م آئنده آب اس تعدید اشبلا کی تصدید سے ساعت دوزات ہرمیانا ہے ، کے سامنے دوز ا توہو كرابني تماز أداكما مرين البيئة كنَّا وتجنَّه وإكري -: 42 = 4 تدخدا چی ملا نه و دیسال مستم

تر إدمر مح دب شاد مركات

دونوں جہال ہی سے كم ا ذكم ايك أو مل حا ئے -

كرسيس كي بعد وبكرسه داخل فردت بي) ال:- امي سے پہلے داخل بونا ہے) تصوير! Affectionaly yours, shall timbers (تفويكواحرام صركعديتان) سمى : _ (كُوبال كوتصوم يدكية ريكية)كس كاتعور ب گویال !"رنمیش کی ؟" وإل : " محبّت كي ميلي قسط إشبال ك إلى المعاجم. " naica (le i) : Uli "Affectionally your, eta جندتصوير بنال جندحسينول كمح خطوط ِ إِنَّا مِرنَى كُ مُمِرِيكٌ كُفرت برسامان بكلا! خوب إلا نصويها وركبابي ابك عى ميزيك أوير إلى وتبال منيسل والى تناب ألفاتاب يهد حبال تما بين بنسل رکھی ہے، و وعد خرک ص ما) ہے - بربا نگ در است علامرات آل ي اور ان ي مشهور غرل ا-تمميى المصفيفت منتظر نظرة لباس مزارة بس تحه مزار دن تحدیث زاپ رہے میں مری جبین نیا ری (انجفی بیادین شعر بط مقت با یا مفاکرسریندر اور رمیں رہے میں واخل موتے ہیں محمویال اِقبال سے اُتھ سے کتاب فیمین لیتا ہے تاکہ سے میز کے اور دھوے رهين : -" الوبال إلى أرمعودام أو تهدر إسبي كدا ع تم كاب محومال :. (ميتصورا مكورا واز ديباسي) برتصورام الأي تم كابنى أنيك وتناكمات كيدوليالمكل بيدُ. دسيَّن صَاحَب كي سكائي كي تقريب مي كانا كيامًا موكا . تم ما سكت بو عقبرو ! (جريب سے يكال كرنون دنیاهی) برلونمهادا انعام ! از کمرے کا دروار ه بلد إِقْبَالَ: ﴿ مَا مِبَابِ مِحْقَلَ إِذِ ابِ رَمِيْنِ مِمَا مِبِ عَلَامِ الْمَالَ كَى غول بيتَ مري تكے " دميش ها وب !!" راقبال باجر مشروع كروتيا ب. رهشي كا آب -

سمال يا تدعوديّا جه)

کے گھر یا قاعدہ بارٹی ہوگی کیں، علان کرتا ہوں۔
اِمَال ؛ با جسنب او ؛ وہ غول سنا و جصد رمنیں میں ا کھیلے ہفت کنگنات مجھے تصلیف نم مجھ ساتھ گا رہے گفتہ میں معددام ! کانی اور مٹھائی لاؤ۔۔۔ حباری !!

إِ قَبَال: - " كونسى غول ؟ إل إل - مجمع باداً كُبَا! وه تو ريجارو تفا- بم نقل مررہے ستنے "

بإنتمى : " چيلوركيارلوبىشنا دو- أيفوددا توصله كرو-كانى نيار بدونے كم ازىم دىل منط لگ جائيں گئے." راتبال الممتاب فرتبي سريكار وتلاش مرمے رُگادیتا ہے ، غزل کا نی مواتی ہے) والحريد محبح عام بيكسي كويل بيكسي المهجا الونين حميني مح أورسي ورست تيف ومكينا مل ورس كرات صينهُ نازين مجه تعسيم نبين بهي! توسلت يدمحه من الرسمي مي لادر تعل وكرسميمي تَوْمِنُ دُورُدُورُ كَي سواح لُول سَيْلِ فَلَكَ مَا السي كُفِي فَوْلَ لُول يەر ئىبۇستۇشنۇنىمال دەل-ا نېين تىرىسىما دىل مىل دال دو كرك حسينة نازنين مجه بقد سف عشق منهي نبس إ آد کیے اگر تومیں حان وول تیری اِک مُناکا ہیر وار دول میں فلک کے اروں کو نوج کرتری افرصنی کوسنوار دول ترطبينهٔ نازمین مجھے تحدسے مشق ہیں نہیں (ا تبال اور ہاشمی رمیش کونخاطب کریے گاتے ہیں۔ بادی یاری شعر کہتے بن بريددادركويال منهن بني كالقاظ بدأن كاسا تديية بن أير س إعمى بين عيوكور ما أك تقويم مد من دهاني تاب -إقبال اس كالمونكمون أثادتياب

ا بسته به المستواد المراد كالم المستحد المنظر المستون المستواد المراد المرد المراد المراد المرد المرد المراد المرد المرد المرد المرد المرد المرد المرد المرد المرد المرد

پاسٹی :- (ا کفت اُ کفت) اُب کھلا راز رسین م کی شام ی کا! کچلے ہفت کی فزل! مجھے یا عش نہیں نہیں ہوں اور اس محق کی فزل! و بیلط قیس فود ہی کومینا رکھتے ہیں ہم ، فع رحش بیدا ہونے بھی ویر نہیں گلتی " اقبل:- (پھلتے چلتے) "نہیں نہیں! عشق اور شعر ہوتے ہیں۔ بیدا نہیں مونے - کیوں کو پل کویال:- "مجھے کیا معلوم! (کمسی سے اُ محت!

ہاستمی: ۔ (پیچھے تمرفکر) "عشق اور استمر جدا ہو ہا ہو اِمللب اُومشق ہونے سے جہ اور شعر سے ہے ۔ پیڑ گیف سے مطلب یا آم کھانے کیوں رہش اِسٹر کہتے وقت تو کھوئے کھوئے معلوم ہوا کہتے ہے ۔ اب عثق بیں کیسے کھ معرفی ہو اکرتے کئے ۔ اب عثق بیں کیسے کھ مرفی ہو : ۔ (ہاشی کے آخری الفاظ کو کچڑ لیتا مرفی ہے کہ اس ری دات رہے تمیاکو ہے (گا آ ہے سب ہنس پڑتے ہیں یکانی پینے کے مودی مرے مرے میں جیلے حالتے ہیں ۔ محقل برخام ہوتی ہے)

مرل ایک سے دوسراسظر

(دمین کا کرہ بیفیسرستا نکرما صبای کوا
اقراد کاون مشام سے بہلے)

اکرہ توب ارہ شنال میں مہی کا انتظام فر

ہے ۔ قرشبوداد اگر تبال میں مہی ہیں ۔ ایک میز اورسٹیلا کی تصویر دکھی ہے ۔ مباہر دلیان فا

دیوان ذوق ، با تک دما دغیرہ کتا ہیں پولی ہو گی

ایک دما کے ای رصفی میں ایک بیسل ہے ۔ باد

بہلا دُود کھا نے کے کرسے میں ختم برد میکا ہے ۔ او

مم پيننے سائينس كى يد ولت بن يم جينيے سائينس ى بدوات بى السه ب بى سائىنس دانون كارتنا ہی منون جوں حبتنی کرمیری قابلِ احتزام بہن لیکن نیں اُن کی طرح آب کوسینریاغ دِ کھا کر آپ کی آ کمھو يس وُصول تعبو تكناتهين علياتهنا - يسح يسح بها اور تعبيث حِمُون ہے میری محتر مرہن مدایتی شیری نوائی سے میموت کو بین میں بد ل نہیں سکتیں -ىددا ئىت توپەپ ئېرىسكىتى بنا دىڭ كەلقولول و توسنبو ، سیس سکتی سمعی کا غذ کے بھولوں سے میری محترمہ بہن نے فرا پھتے کی ہوتی تڈکہہ وہتیں بهم جيئة سائينس كي يارولدن اورمريت بعي سائينس كي يد ولنَت بِي إُ آبِ إِنْتَ كُم فَهِم اوركم عَقَل بَنبِي بِو سَكَتَ كُدَابِ كِمعلوم مَدْ بُوكر سائبيسَ والوس فَطَلَسَالِ اور إنسائيت كوتياه وبربا وكرسة شعست طرح طرح سيعساً مان ننبار كريطيط بي- بميا د مُواكى جهاز-تويي ،مستبين كن ، برين كن ، بكتر بند كالأي ، آبدوز کشتنی اُور اینم بم ۲۰۰۰۰۰۰ ان کے انسانیت سوز اُورالسان ُوشمن کا دناموں کوعا شنے سے ہیرو سَبَها اور تا گا سالی کی تاریخ کے اور ابن اللیئے آین کی آن بیر لاکھوں ولنسال موت سکے تمنہ بیں جیلیے ہ سَيْعَ - دو دُن شهر كمعت أرات كا ومجرين سَيْعَ إِنْسَالُو کے روسنے اور پنیفنے سے اسمان کا نب ا مطاب بيكن سائيتس دانون ك كمروب سي دسي مالاكي تمكى - اليم بم كامباب ثابت برُّوا! صديَّ بمس

کامیا بی کے ۱۰ کامیا بی کے ۱۱ (گفتٹی بجتی ہے) ابھی بائی ہیں ۔ محقیک کہتے ہیں :۔ " اپنے گھر ویکھنے یاتی ہیں ۔ محقیک کہتے ہیں :۔ " اپنے گھر کو باگ لگے توجوالا تکمعی اور دوسرے کے گھرکو لگے تو وسنتر دیو تا ۔ کہا میں اپنی قابل احزا مہین سے گوچید سکتا جوں کہ اگر کل میں دوستان اور

ہائٹمی:۔ (ٹیدھوما مرکوآ وا زوتیا ہے) برتعودم (ر ٹیربوبند کود و ہا'' میرچھورام :۔ (داخل ہوتا ہے) "کو پال صاحب ایمیاعثم ہے ؟'' محو پال د۔ " باشمی صاحب کا حکم ہے" ر ٹیربو بند کر دو۔'' رسینی صاحب جاہیئے ہیں دیگہ بوجیلتا رہنے۔ نمہادا

كياخيال ب ؟ " مربقدرام : ـ " صاحب إكبامياحة ختم بوكيا ۽ إنتي جلد كا كدن جِنينا ؟ "

رميش إنهيس تو!"

میرتقددام در" رسیش مراحب! ردمهائی بو! کل شام هیلا جی نے ان کا نرٹ کا بھادی کے ڈکرے خورد ر ماتھا۔ بہرت : قِیّا بُراً ۔ مُن سِیمُها توصاحب بونا ہی جیاجیے۔ حکر بدن اکھی میں درد "

 جنگ بی سائینس کی بدولت خون خرابر بهت بها۔ بیکن اس بی سائینس وا نول کاکیا فصرورہے۔ اپنے کلک کی مقافلت کے نے دن وات ایک کردینے بیس اور وظمن کی طافت کائمن نور مقابلہ کرنے ہیں لین۔ دل دو دا عاسے مدد دیتے ہیں۔

ر گفتهی جی جی) سائینس کا کام ہے ندرت کی طانت کو انسان کے ہنفویں دے دینا ،اس کا استعالی کرنا انسان بد ، جوتی ہے ۔ سائینس پر نہیں ۔ یہ کہنا کرسائینس ان کی دوست نہیں ہے ، احسان ناشناسی ہوگی ۔ فیک اُدر دریا میں قوال السائینس و ان سائینس ۔ ترتی کے لیے کام کرتے دہے ہیں اور کرتے میں۔ گے۔ آپ داد دیں یا نہ دیں۔

ے اپ داد دیں یا تدیں۔ (گفتش بجتی ہے ، تالیوں کی وارسنائی دیتی ہے)

البی نی فرن سے میں شبائی دی ہے جولیہ

یارٹی کی طرت سے میں شبائا کا جواب مسطر
گھنیشام داس دیں کے المسٹر کھنیشام ہاں اللہ ہے المسٹر کھنیشام داس دیں کے المسٹر کھنیشام داس جیلئے کی اور شنائی دینی ہے ۔۔۔۔
کھنیشام واس بہ '' پر نیے بیرتش سر ایسری فائل اللہ کھنیشام واس جو اللہ ہے کہ میں میں اللہ ہیں نے اللہ ہی دیا ہے کہ نہاں میں نے اللہ کا میں نے اللہ ہی اللہ ہی

بروسي كفنيستام داس بوكا " رمنش : - «مبهت خوب! برابر کی چوٹ سے " (النع مين ريد يومرة واز تسقه لكنى عهد شيلاكي أواز ہے ۔ است امھی لولنا شروع کیا ہے۔ « پر پذربڈنٹ سر! آج کی و ببیٹ کا موصنوع ہے'' « سَأَ مَثِينَ إِنْسَانَ كَى دوستَ حِيدٍ يُّ وسَّمَنَ ؟ إِسْ يُوْفِع يرتجت كرما أنناسى ول جيب ب حبتناكي ف الي وات ير بازانسان كى تخليق بر الآب كى اهازت بدتونى كرون كى كد برمجث ول حسيب تو عزورس كين ب ب شود! معلاكون فهي ما تناكرساتميس في السان كي سط کیا کچھ کیا ہے۔ اس ز ماسفیں ہم کھا نے سا منس کی بنو ہیں۔ ہمارے گھروں میں رہشنی اور دھ مقائی سامنس كى يدولن بوتى سبع . ليك دوسراك كوبينيام سائينس کے ذریعے بھیم جانے ہیں . نفری طن کا سامان مرایس بهتاكن ب عرو مى يد دريهم اي عومنيكسين ف انسان كي و تاسيه وكف دود ، معوك ، جهالت ، مقرك مكليف اوركندگى كودوركروياسيد ريل كارى موركارا بُواتي جباز، دفان جباز ، ثيلي فون ، والرئس ، برطري ي مشينين ... بين بحرر س چيز كا ذيو كرون اكو كي ايك بِوتُو بْتَادُن إِن إِنَّا بِي بْنِينٍ . أَمَا بُنِف فِي تَلْعَنْقِيم كى بىما داول كاعلاج اوران كى مناسب روك يخام بى إننى تمايان ترقى حاصل مرى الماكد وتوق سى كها جا سكتاسية كرشا يدكونى مبلك بيارى بدك بعس كأبعاج نېين روسكتا- پينسلين ،سطريينو مامبسن دغيرو دود فے تو دفعنونمنزی کے کال کونیجا دکھا دیا ہے سائبکن والون كوان كى خديمت كا جداركيا ملتاس ؟ ؟ آب كهين ع الله مع ووات إعرّت عظمت إلى نبيس إكب فلطى يربس- انهي كاليال لمبتى بي ، اتنهس استنك كماما الب بنى ذع إلسان كوتبا ومرسط وا نین مانتی مول ، سامینس کی بدولت گولد بارود ا ور جنگ کے سامان بنانے ہیں مہی ہیںنت ترقی ہوتی ہے

إقبال: (این کاندسے)

" ان سے یا وُں سے ترنم سے بیٹیکنتے ہوں ہیں۔ دل کی دعد محن میں دہی نغمہ سے ار کھنتے ہیں ہم!

برای دسترس برای درده. باشمی :- (اپنے کا غذہ ہے) المن سے موشوں کی منسی بیٹیک ہے، ونق زمکی ول كى و نيا أن ك دم سے يُرهنيا ركھتے ہيں ہم!" مسرستيد :- (: وياره كا غذيه) وكيسوط ممارأن كالهلهات ميجدلبي وا ه خوش محتى كراك سا دل وباد كلفت بين يم " إفيال :- (دوباره كاغذسيم) " أن كى الكعول كى جعلك سير بي مودا فياب زندگانی درسه آن کی بنا رکھنے ہیں ہم!" الكويال: ﴿ أَفِن اللَّهِ مِرْكُوا مَا إِنَّ اللَّهِ ﴾ "كرينهي سكتے كروه إنسان ہے باہے فكما وه هے ليك تيس خود سى كو بنا ركھتے ہى مي اُ رمنش و. (بيلاشعرد وبارتاب) «كيا بنائش. . . . دِل مُعَا بِيُعِدَ مِن ساجِن كربهُ فا د هُيَّةِ بِي بِي مُ روه كافي بين إتنا محوم وجافي سي مرساحظ كالخيال بى مُعُول حائق بى يى بدىدودام توددياته وسيدىكاكمرا كاناش ربائفا اندر وانمل بدناب كفرى وكمفتاج اوركهتا هيم) بَدِهُودِ الم: - كُوِيالُ ما منه إسالُ عصسات بِح يُهِكَ وبيف شروع برگٹی برگ محالج کیطرت سنے شیلامی اور ونووجي عفيتليسك ونعدى كاخبال سيمكواس بارمي وه را أن جيت لايس عدريد يولكا دون و" وسيش و- (يوبك كر) سار مصسات بحكة إعلد ي يدي نگا در: مبلطة كامره جا كاربهگا . **آدشرو**ع سيص منا يحويان إنتهار المياس بردكرام نفا إيبل كون 16 62 محويال: - (پريگرام ديجيدكر)" شيلامين! مغابل بهار ا

الدر و-"مشاعرون كے مدے إلا يسى تيمولوں كے (دمیش اسی طرح شعر گفتکنا شے جا آیا ہے) ب: -" دميش صاحب إ آپ دنسي دهن كناندان مير محو ی*س .* درا هم معی نوشنیس (ا^س ١- (يواس كي العربيّاب تقا) ﴿ دِلْ سِمْ أَيْكُونِي مابق کوچھپا رکھتے ہیں ہم'' ہ۔ ایسامعلوم ہونا ہے کرساجن نے آپ کوآنچل ين حيمياركها تفايه وت ول سداور الله على السد ون تقريباً برابر أبيمة حانات اوركابي كلول كرستعر لكيضة لكتا) نيد دوي رميش صاحب إليه أدبي معان وأبكلي یں، سے ہیں- لامبرہ ی ہیں نہیں بیٹھے ہیں!" (كايى رسي كه بوقد بي سے ليين بيت بيت كافد مے چند کوشع فریش پر مجر پولستے ہیں ۔ ہرا بکٹ کراسے ير ايك يا د وشعر للجع مرسي بن و ايك ابات كرا أعطانات ادر دوستون مين بانك ويتاسي) ن : - (ايناكا غذ كاطركوا بوعثنا برن "بهنت فوب رمين درانتي غزل كالو . نيب بالبعير سائفه وبينا سول معلدى كروا مباحة شروع برسف والاسيء . إ .. " مَن كاسف محمود بين نهي يول بنين تومباحة سين آيا بون ى : ــ "مبامة مُعضف ك بي بي تراديد اوركاف س إيكارى إكويال صاحب إدرابها رى سفارش كرديبا" ويل وسال رميش جي المسناير كمياكيد دب ين وش و- "مين احيا إكيك بات كيسطال مكنا بون! أفيال؛ ورا ياح بكا ركعنا-(كانے لگتا ہے) کیا تنافیرکس فرن چلتے ہیں ہم شام وسحر دِل کے آئیے ہیں ساجن کو فیپہا دیکھتی ہم !"

(مبقورام ك طرف وشاده كرتامي) ستري بالعدم وأتمى بسيد رميش مند وستى برعمتى مارى بهد قدادكيد پرصنا با مانا چندت كى بيارى سندكم نبيس ا لكو بال :- "براهيس جمارت وسفن إيا ریشدر ۱۰۰ استمی و اکٹوکردیکمستاکیس میدهودام می مهاراج عن تومهي دب (وه جاننا ب كم مبيقودم دروانسك عان مكاسع من رباب اسے چڑمانے کے مع کتباہے) نوشا مدی کہیں کا! كبتنا تمقا ينحويال جى إمتخان كى تيادي بي معروت ہیں۔ اِس من آج کل کلب نہیں آتے !" (يُدِمودلام وروازه كمول كرمبلدى = اتاب) يدهووام وسيكوبل صاحب ويسف ينهي كها تقا بشريد صالحب عصين نے بوجیا تمفاکرآپ کی طبیعت تد الميك ب تا ؟ كمن في القل مكامّات على ہ ... نہوں نے آج کل بڑ معنا شرود کا کر دیا ب "كويال صاحب إشرينده اصب الكانين ز با برسائیکل که گفتنی کی فن شن تعنائی دیتی ہے۔ مريقهورام بالرجاماب بدفعودام ايب بميراب ممبران كلبكو ايتاعزين ردسش داخل موناب بنل بن ايك جعدتى كالي وا (جشيغ

وهيش ور (شر كفك أن أدام ب شرب مبادك شب

مادك صاحبان!! (شعر كنكتان كك عالمه)

" ول مح أسيعة بن سائين كريمها ركعة بن إي

بالمتمى : سائريش صاحب الهياغزيت إنسانون كايهي يتقد سيحكم وعده مركيتا ادر تبعلا ديتا . مم بيهال ابتنظار

بين فيق ينيق يُورُه على برسكة راً إ

لينفأيانغا بتأكيب مشريبيدر بيم يقودام إتم بابرمهم وأكويال اوردسين عِلْمِينَ تُواسِّنِينَ الدربينِيج ديناً " " مُبِرَهُودام: - "بهِنت آحِينا إصاحب!!" (يتعودم بالرهلامة الهرشربيدر، إستى اور إفال سنگر کرسیدق بس مطعها تے بیں۔ ہشمی ریّد یو كي مومينا ودا به أور عصاد مداي يروال فريت ب- اقبال سناكه العناب اورارموتيم بجاف لكتاب المسمى وي إفيال إريديدكيدوكرام شوع بوسف بن المبي وال منظمیں در اکھ اپنی ہوجائے " إِ قَيْل : يُحْلِف والالجي تُوسا عَقْرِيا سِينَة . تم كا وُ بين إما بجانا موں ي المسمى : - أُسط وانس بريل إلى مريد واد المعلول ك وربادي ميراً في نبيل غف إالبته تهارسه دادا لوكاف كإفكا شرىنىدد : - " باشى لىك كتنا ب د البال نے مہار اجر رُحِيْتِ سِنَكُمُوكَ عَطَاكُنْ بُوْلِيَّ سَند وَكِمَا لَى بَقَى اللَّهُ إقبال سنكم : " مهاداج دينيت سنكديها درون كوسندي د يكرت شف بيجرون كونين ا (كويال داخل موتاب مينمودام أس كاللاي المقاعة وسع أس كم يتي يسيد الإسهد محمال :سشب مبالك باشى ؛ أنبال : سريدر إ؛ اس تعفلين م يحطول كا وكر (بدهور مكو مخاطب كرك) تدخولام كتابس إدهرك دواور سين كالإشفاركوق (گیمقورام یا برحیلا جاتا ہے) المحكاد- "كويال صاحب ويس يوجد سكتا بون مرايخناب نے امتحان کی تیاں کا کرنے کی خلطی کیسے کی ج عوال: - رح مراكم عدى قريها ب دسيس محكيا: اقبال تشبيجه أع لامردييين ويكدبيا تغاربي لا مري كاك بوال الريدكي مقال

مرشيلونية " يا توسيكر واي صاحب ينع بول دسه بي يا

آنسُو آرب سخف دِل دعک دعک اس سر بنید رو - (فودسری طرن متوجه موعا کاسے) الکوفی آرا ہے . بیعودام ! دیکیموٹو شاید تنها رسگوپال چی ہی میدن "

(بُرُفو رام کے چہرہ پر رونن آجاتی ہے سنستا ہوا

سر منها در این آب سے لاجاب بار معاہداً بدنوا م سے بغیر میرکلب گھر "

(برهد دام آن سبک دروا زسست می آوازدشا) گرهه دام ۱۰ احویال صاحب نهی آپ که باشمی صاحب سر "

مُسرمیتدر ایده میرے دائشی صاحب از چدخوب از اسمنان میرمیتدر ایده میرے دائشی صاحب از چخوب از اسمنان ؟ میرمیورامم اید اورکون دنیا ایش نے بچول دیستے کتے ۔ بائشی صاحب کاجتم دِن مُعَا اِس

مربیدد: " إسلمى ... يار... يخم دن . مبارك بو-"Better Late than mever!"

ز با برباؤں کی آجے شمنائی دینی ہے۔ مبتقدرام دردانسے کا طرف حالی ہے)

گیده واهم و (دوارد کے سے دروازه کھوننا سے اور اُواز دیتا ہے) "سردارا قبال سنگره صاحب سرمیدر و ماسٹی ، سرایک آواند) م مبدو اِنیال اِتم آتھ ؟ اِقبال سنگرد: - "کرال نہیں آیا ؟ مجھ لائیر یہ کامی الم تقا کہتا نما آج شام کو کلب طرور آتا کیپ شپ سوگی "

سربیدر بدا اچھاتو یہ ہوتاکہ اُسے ساتھ ہی ہے آتے۔
غالباً دیش کے پاس چاکیا ہوگا۔ رہیں ہی کلب
اسط کا اُدھی بھی کی وقت مجھے علا تھا۔ کہنا تھاکہ
شام کو کلب میں دیڈ یو برمباحث شنیں کے اُلے
ہومعو وام اِسے سامی دیڈ یو برمباحث شنیں کے اُلے
ہومعو وام اِسے سامی دیڈ یو برمباحث شنیں کے اُلے
ہومعو وام اِسے سامی دیڈ یو برمباحث شنیں کے اُلے
ہومعو وام اِسے سامی دیڈ یو سامی دیڈ یو اُلے کا اُلے ہوا کہ اُلے ہوا کے اُلے ہوا کے اُلے ہوا کے اُلے ہوا کے اُلے ہوا کہ ہ

لیں۔ شاید آپ سیصفے ہیں و بعقورام بذاق کر مہاہیہ اللہ اللہ مید استاید آپ سیصفے ہیں و بعقورام بذاق کر مہاہیہ اللہ اللہ میں ایوالیت انہیں ۔ اُنہیں بہاں ساڑھے ہیں فیصد ہُوا میں فیصد ہُوا اللہ میں فیصد ہُوا کا کھی میں فیصد ہُوا کے میں فیصد ہُوا کے میں انہاں استان کی اور سے اللہ میں انہاں میں انہاں میں انہاں میں انہاں میں میں انہاں میا انہاں میں انہ

کلب بنین، ئے میراخیال نفاکرئیں بہا۔ کارک مادب سے بندلکا دُن کرکیا طبیعت خاب ہے ؟ "

آر بیندر و ساوی بال صاحب و گویال ... صاحب ا میند و چه بین - آج کل وه ذرا استمال کی تیاری بین منگر بهت بین - اس این کلب مهین آسته یا

مقورام : براتما آب سبكوكا مياتي دسادر

مر میں ہے۔ دچڑا نے کی عرض سے "ادسے کویل صاحب کو خاص مرکبوں ؟ ؟"

گېرتھوولام د. سکوئی خاص دجرمنہیں مساسعب الهجی که ان کو مہمی استحال کی تیاری کرتا چائی بھنت کا صلد تومینا بی حاسطتے "

مر میدد: - أزنك ك" ئين مجمع كيا انتهار المطلب به كهم بنير نيادى كيفه ومتمان پاس كرنا چا جعظ بين -يعنى مم كلب ير ميثر مدين اوركما ول ك عباني بين (منستاسه)

بره و رام ۱- (الم تعرول ۲۰ مهم ما مب البی بات مند سے دفکائیں - یدعودام کی دنیا پر کلب گفر می اور آپ جیسے عما حدب آس کی روح - . . کوپال می کا عزوا تی میں کلب کا کام برشد بوما تی ہے - وہ سسیکر ٹری تھیں۔ معربیند و - (برنستا ب ہے) ' اب سجھا اا نوشا مدی تو میں میں کا ایسیکر ٹری صاحب کلب نہ آبی تو بدھوں میں سے کونک رہے نے لگئی ہے اور اگر و دسرے مہوں میں سے کونک و بتہ جومائے تو "

كي من يهم المركب المرك

۲

ازداد کاکشن سود

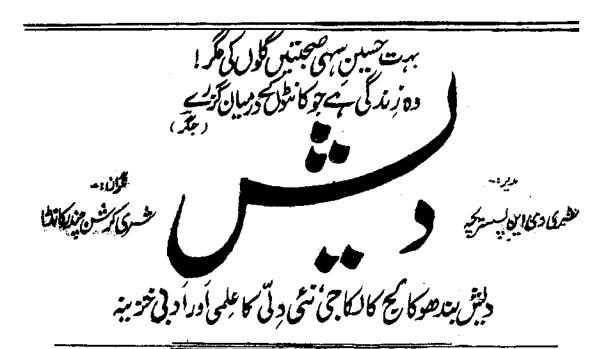
سُهاك

کروار

آ دوز پر نید فیدنش بدنیورسٹی طیبیدی سیدی مشیبلا کی سائفی درکرز آ داز برگیرشربر اطمل میم چید نوکر پر دفیسرمستانکرصاحب پردفیسرمستانکر.... پردفیسرآت کیمسٹری دادائرکیراآت ایمونمیشنز م ماں دمیش کی بدو د مال - پرونیسرمسنانکرما ح کی بہن -

سسپایی

میصورام بُرنیورسٹی کلب گائی سرینیدر انبال سنگد انبال سنگد میصیین باشی رهش چندر مسیکرٹری کالج بوئین و بزم اُدب رهش چندر مسیکرٹری کالج بوئین و بزم اُدب .ونو دکمار مسیکرٹری ڈرٹیبنگ کلب ویو میرزش گوئین -میرسٹیلا عبائین میں سیکرٹری در سیکرٹری کالم کار گھینیشام دہی عبائین کا کالی کار

أواربير

قلباکی جا عن بھی ہس سیلسلے پر کسی سے پیچھے نہیں دہی۔ ہمادے کا لیے کے طلباء کے ۔ ۵ مودو ہے کی رقم شیشنل فویفنس فند کے کے اس مناکی کا لیا ت نے محاوِ مینک پر دھنے فاسلے جوانوں کے لیے سویٹر اور جرابیں بنائیں ۔ اس منمن میں کالی میں دراموں کا لک بچروگرام دکھاگیا جب کی سادی آر نی جو کہ تقریباً ، ۵ هدو ہے ہمی بیشنل دیفنس فنڈیں دی گئی۔ اس کے ملادہ برطالب علم دیاسے شوق و امنہاک سے ، ۵ کس میں کر فیننگ ہے وہ ہے ، تاکہ وہ مادر وطن کا معنبوط سیا ہی بن سکے۔ یہ بدائری چین کے حمل کی ویں ہے اور اگر ہم اس طرح بدار دہ تے تو و شمش کی کوئی طاقت ہمیں معلوب نہیں کو سکے گی۔

سه يدروز وطنب يميع وننام ، يليتي ير ديران و سبعي بدارين ونسان اكر مبدار موهاست

Editorial Board

Editor-in-Chief Shri Radha Krishna Sud

English Section

Shiff Editor Shident Editor	•••	Shri Y. P. Dhawan Sujata Varma						
Hindi Section								
Slaff Editor Shadent Editor	•••	Mrs. Raj Kumari Parshad Sudhir Chandra						
Sanskrit Section								
Shiff Editor Sindent Editor	•••	Shri Manohar Lal Chaudhri Sukhbir						
Sindhi Section								
Shiff Editor Shident Editor	···	Shri S. M. Jhangiani Sarojini Hemrajani						
	Urdu Section							
Skaff Editors	•••	Shri K. C. Kanda Shri V. N. Pasricha						

Printed at the Mahajan Press, Connaught Place, New Delhi and Published by Shri Radha Krishna Sud, M. A. for Deshbandhu College, Kalkaji, New Delhi.

जन-गण-मन अधिनायक जय हे
भारत भाग्य विधाता।
पंजाब, सिंधु, गुजरात, मराठा,
द्राविड, उत्कल, बंग,
विंध्य, हिमाचल, यमुना, गंगा,
उञ्छल जलधि-तरंग।
तब ग्रुभ नामे जागे
तब ग्रुभ आशिष मांगे
गाहे तब जय गाथा।
जन-गण-मंगल-दायक जय हे
भारत - भाग्य - विधाता।
जय हे, जय हे, जय हे।
जय, जय, जय, जय हे।।

**

Thou art the ruler of the minds of all people.
Thou Dispenser of India's destiny.
Thy name rouses the hearts
of the Punjab, Sind, Gujrat and Maratha,
of Dravid, Orissa and Bengal.
It echoes in the hills of the Vindhyas and Himalayas,
mingles in the music of Jumna and Ganges,
and is chanted by the waves of the Indian Sea.
They pray for Thy blessing and sing Thy praise,
Thou Dispenser of India's destiny,
Victory, Victory, Victory to Thee.

Rabindranath Tagore

DESH

Peshhandhu College Kalkaji, New Delhi-19.

Editorial Board

Editor-in-Chief Shri Radha Krishna Sud

English Section

Staff Editor ... Shri Y. P. Dhawar Student Editor ... Sujata Varma

Hindi Section

Staff Editor ... Mrs. Raj Kumari Parshal
Student Editor ... Sudhir Chandra

Sanskrit Section

Staff Editor ... Shri Manohar Lal Chaudhar Student Editor ... Sukhbar

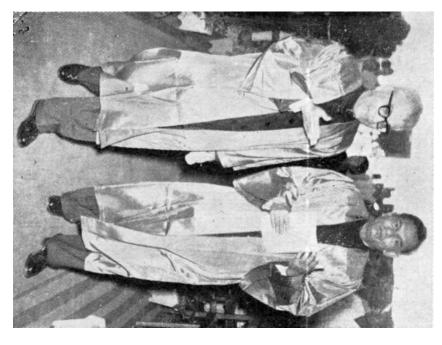
Sindhi Section

Staff Editor ... Shri S. M. Jhangiazī Student Editor ... Sarojini Hemrajaz

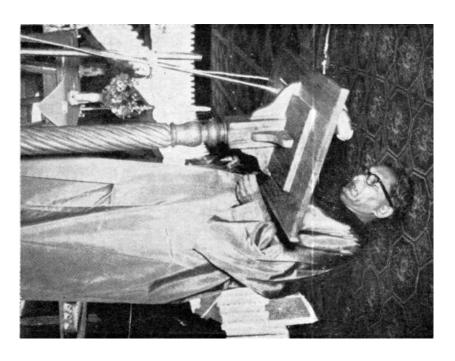
Urdu Section

Staff Editors ... Shri K. C. Kania

Shri V. N. Pasrich:

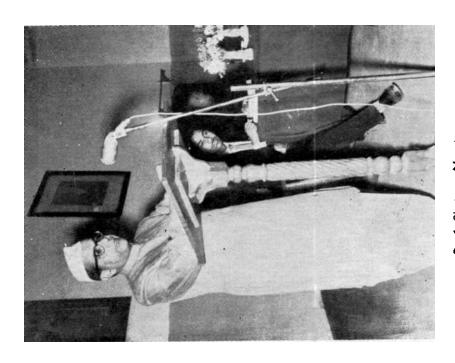
Principal (Dr.) Amba Prasad in the academic procession with Dr. B. N. Ganguly.

Principal (Dr.) Amba Prasad reading the Annual Report.

Mrs, Durgabai Deshmukh addressing the Staff and Students

Prof. Shriman Narain, Member Planning Commission, speaking.

DESH

Vol XII | January—June, 1964 | Nos. 3-4

CONTENTS

410.	*****	Sujata Varn	na	******	2
Whence the World ? (Poem)			Dr. R. D. Bharadwaj		3
	*****	Shri V, N, I	Pasricha		4
ecade	*****	Shri R. K. S	Sud	*****	7
Mahabalipuram—Symbol of Pallava Glory			mi Rajan	1-4	11
	******	Bal Krishan	Pardal	*****	13
		Jenifer Lob	٥		15
	.,,,,,	R, C, Datta		*****	17
***		Maheshwar	Prasad	+864-,	21
		Dr. R. D. B	haradwaj	-1441-	23
11	•	Shri J. K. Ja	in		26
		Sujata Varn	na	144524	30
****		Lalita Naras	simhan	******	33
***	. 	*****	******		35
64		******	Ibbana	*****	44
	*****		*****		30
 .	4144.	· Phintery,		1-7424	8
***	177020	-	*****	Pådy ma	10
) ecade Pallava Glo	ecade Pallava Glory II 64	Dr. R. D. B Shri V. N. I ecade Shri R. K. S Pallava Glory Vijayalakshi Bal Krishan Jenifer Lobe R. C. Datta Maheshwar Dr. R. D. B Shri J. K. Ja Sujata Varn Lalita Naras	Dr. R. D. Bharadwaj Shri V. N. Pasricha ecade	Dr. R. D. Bharadwaj Shri V. N. Pasricha ecade Shri R. K. Sud Pallava Glory Vijayalakshmi Rajan Bal Krishan Pardal Jenifer Lobo R. C. Datta Maheshwar Prasad Dr. R. D. Bharadwaj II Shri J. K. Jain Sujata Varma Lalita Narasimhan 64

In Western countries University education is given only to those who really deserve and desire it. If you put the question, 'how do you avail yourself of university education they could naturally tell you with much conviction something to the effect of those stock definitions of education that it spiritually enlightens you or that it teaches you the art of living, that is, how to be better men and women. But if you put the same question to an Indian student he would only frown. Should you really avail yourself something of education?

With most of them going to a College is almost an inevitable. and a necessary course, more or less a fashion. Some of them who have the good fortune to have time and money at their disposal might say that it is obviously a better and nobler way to spend their resources. But the majority would say they want a degree so that they might earn their living. It is neither surprising nor sad that students have this materialistic view before them for each and every column of advertisement, even for the meagre post of a clerk, demands you to be atleast a graduate. To think nothing of any luxuries, for bare sustenance even one has to earn.

This being the aim of an average Indian student, how can we apply the professed purpose of education to him? Certainly there would be cases of exception. A few amongs us have a clear view of the true purposes unobstructed by any kind of ends.

When circumstances will change for the better, when unemployment would cease to be so great a problem in the country, the student community will also attain even in their aims a much higher level.

But even under the circumstances, even in the present situation along with the worldly interest the student can give, if not primary, atleast at equal importance to the other side of the problem.

х х х

The month of April is fast approaching, bringing in its train the enervating Examination. Let us hope that we shall have all the pluck to emerge triumphant in our tests.

On behalf of all the outgoing students, let me make this an opportunity, unpleasant though it is to bid farewell to you all. Well, our race is run and let us hope that it would really win some palms.

Whence the World?

Translated by Dr. R. D. Bharadwaj

No being or non-being then
There was; no air, no sky beyond,
How wrapped? Whose protection and where?
Was water there deep and profound?

Death nor undeath there was neither; No sign or mark of night and day; The windless One by Itself breathed; Save That sole was nothing away.

The darkness dense by darkness made, And water lay there unperceived; Covered with void the One arose All by the greatness of Its heat.

Wish, to begin with, rose within, Being the first seed of the mind. The bond of the is and is not Shrewd sages discerned in their hearts.

Its slanting rays began to shoot Directions, namely, high and low; Impregnators and powers rose, The drive above self-hold below.

Who could know or truly say, then, Whence the World was born and brought forth? The gods themselves came afterwards; So who can tell where from it sprang?

O from whom the world has come, Who whether held it or did not. The highest heaven's Surveyor, He sure knows it or He does not.

—Rg. Veda, Nasadiya Suktam

^{*} Reproduced from The Hindustan Times, New Delhi.

Birds of Kashmir

By Shri V. N. Pasricha, M.Sc.

Kashmir is a land of dazzling beauty. Here nature's charm seems to be concentrated in hills and woods, snow-covered peaks and sweeping dales. There is unique resplendence in the meadows of Kashmir and a seductive loveliness permeates its waterfalls, springs and lakes. The whole of the valley is replete with picturesque landscape of elemental splendour. The artistic beauty is enhanced by splendour of colouring on every side in the form of elegant, glossy winged creatures, the birds abounding every inch of space.

There ev'ry bush with Nature's music rings.
There ev'ry breeze bears health

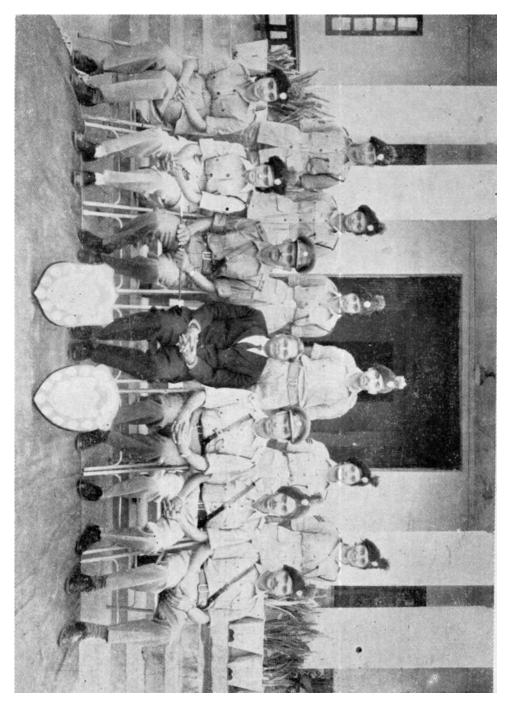
There ev'ry breeze bears health upon its wings.

How truly this can be said of Kashmir. There are birds of all sizes and shapes, birds with multifarious hues, birds with all shapes of beaks, birds that sing melodiously, chuckle, whistle, twitter and chatter. There are birds with long trailing tails and without tails, birds with crests and birds without, birds gliding smoothly in the air or rummaging through leaves in forests.

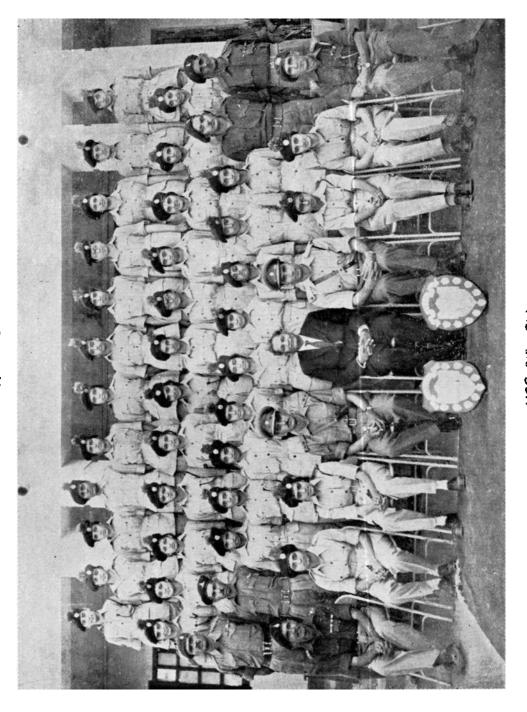
When I speak of birds of Kashmir that in no way pertains to birds exclusive to Kashmir. Here diverse climatic conditions exist within the span of a few miles. There is comparatively warmer valley towered by snow-covered mountain regions. One comes across conditions similar to the tropical forests of the India plains as well as those of the frozen arctic regions. This has produced a unique medley and a vast variety of species of flowers, birds and animals thus making Kashmir interesting to laymen and naturalists alike.

Bird watching has got its own pleasures. One can start it withour any specialization and prerequisites Man has always enjoyed birds for their beauty of form, movement colour and song. Every bird when it is seen for the first time brings a thrill of discovery. Some people might complain of not having seen any bird of importance in Kashmir (leaving aside common birds like sparrow, pigeon, crow, dove, myna etc.) or for that matter even in their own town. It does require a little effort and patience to see birds, and once you get accustomed you find them everywhere. There may be many lands devoid of human habitation but not of birds, but there is hatdly a place where man lives and birds do not.

I had my first encounter with birds of Kashmir on the Dal lake in Srinagar. On the muddy banks sat several kingfishers with brilliant turquoise blue upper parts showing

The Republic Day Contingent, 1963-64.

NCC Rifles-Girls
Winners of Inter-Coy Drill Competition in NCC Camp, 1963-64.

prominently even against the blue of the lake, and against the blue of the sky when the birds flew. Kingfishers have unbelievingly long bills, usually red. I was fascinated to see couple of golden orioles flying over the lake against a background of greenish grey hills. They looked like specks of fire as their golden yellow colour shone in the sun. In the grassy lawns and parks all around the lake, particularly in Naseem gardens, I came across various types of thrushes, black birds and magpie cobins. Himalayan whistling thrush is a common bird of all hill stations. It is a blue-black bird with patches of glistening cobalt blue on shoulders. It is easily distinguishable due to its yellow bill. One cannot miss its song whether one is in Kashmir, Mussoorie, Simla or Darjeeling.

Common swallows, houseswifts, hoopoes, bulbuls. bushchats tobins are as common in Kashmir as anywhere else. Here one comes across a particular variety of jungle myna. The Kashmir roller (Nilkantha). a bird with brilliant bands of dark and pale blue, is perhaps more common in Delhi than in the Kashmir valley. The low altitude forests in Kashmir are full of a variety of pheasants, tree pies, buntings and warblers. Pied kingfishers are found at slightly higher altitudes. lower altitudes, near jheels, one comes across two or three varieties of larger green bee-eaters. Gaudily coloured dumpy green barbets and coppersmiths are quite common both at lower and higher altitudes. Another interesting bird, common

in Kashmir, is goldfronted chloropsis or green bulbul, a grassy green bird with purple throat and slender curved bill. It is an accomplished mimic of the calls of many birds.

A bird of specific interest in Kashmir is the Kashmir dipper. It is found all along the torrential mountain rivers, particularly the river Lidder. Its piercing shrill calls are a match against the noise This bird can dip of a waterfall. in water, remaining submerged for a considerable time. It can walk on the floor of a turbulent river. It is a very agile and active bird, blackish brown in colour, and is found perched on boulders in a fast running river.

Pahelgam, near the river Lidder, I came across a large number of white wagtails, running about briskly in spurts, and wagging their tails incessantly up and down. There was no scarcity of thrushes. I had a glimpse of white-crested laughing thrush, a vivacious but comical looking bird. Black throated jays, in groups of five to eight, were a common sight. These are beautiful birds, bold like crows, skipping like thrushes, with body colours of pink, brown and grey. On my way to Lidderwat I had a glimpse of fantail flycatchers. I also came across some queer types of woodpeckers. Near Kohlai, at a height of 11,000 feet. I saw the Indian redstart. It is a slim, active, black and orange bird. It is sheer delight to watch its shivering tail.

There are plenty of birds in the extensive undisturbed meadows of Gulmarg which indeed is a paradise for bird watchers. Here I saw a number of redstarts, rose finches and flower peckers. I came across a number of thrushes and crested cuckoos. Near Khilanmarg I noticed some blue and green throated birds resembling Indian Robins. Khilanmarg, near the snowline, I had a glimpse of a golden finch. In the snow I came across a variety of sparrow-like tree pipits. It is difficult to differentiate their various races. I recollect with pleasure having seen two rare flycatchers in Gulmarg. One was bluish sparrow size with a blackish patch below its head whereas the other was brownish with orange-chestnut throat.

Multi-coloured pheasants are said to be abundant in the jungles of Kashmir but I did not succeed in seeing any. I also missed many water birds in the precincts of Wular lake. In the words of Tennyson, nothing in Nature is unbeautiful. All one requires is an appreciating eye. Birds can bring immense relief and alleviation to worried and vexed minds. One can make the best of one's leisure by watching birds and studying their habits. One need not go to Kashmir, for most of the birds described are winter migrants to our plains. What a pity, we know so little about birds! Does not Longfellow rightly hint at our ignorance by saying:

Do you ne'er think what wondrous beings these?

Do you ne'er think who made them and who taught

The dialect they speak, where melodies

Alone are the interpreters of thought?

Where household words are songs in many keys.

Sweeter than instrument of man e'er caught!

 \mathbf{x} \mathbf{x} \mathbf{x} \mathbf{x}

"It is the mynd, that maketh good or ill,

That maketh wretch or happie, rich or poore:

For some, that hath abundance at his will,

Hath not enough, but wants in greatest store;

And other, that hath little, asks no more.

But in that little is both rich and wise."

-Edmund Spenser

English Fiction in the last Decade*

By Shri Radha Krishna Sud

To say something about English fiction in the last decade is puzzling and fascinating. It is puzzling because no very decisive verdict has so far been pronounced on the worth of the novels by authors who are much talked of among critics. reviewers and readers of fiction. The author who is praised today Deplorable is decried tomorrow, as it may be, he is caught in what has been called the anti-success campaign. The best guide to know an author is the book or books written by him. And here the fun comes. It will be idle for me to pretend that I have read or could have read all the important novels during the last decade. I have read a few and I enjoyed reading them. When we say that we enjoyed reading a novel, to my mind, we give the author of the novel the highest praise. A novel must read. The better and smoother it reads. the more popular it will be. novels of the last decade beautifully. I mention a few well known titles which were published during the last 5 years: Lucky Jim. I Like It Here and That Uncertain Feeling by Kingsley Amis: Room at the Top by John Braine; Hurry on Down and The Contenders by John Wain. There are many more worth mentioning but these stand in a class by themselves.

These writers have rescued the English Novel from the dark depth and morass of Freudian analysis of the subconscious mind: the tortuous analysis of character such as we meet in the best writings of James Joyce. However brilliant the achievement of James Joyce might have been in Ulysses it was too much for an average reader to go through it and understand it. Only the highly qualified persons, mostly the leading authorities on the subject, could make anything out of it. In the process of finding out its meaning they missed the delight of reading the novel. Say what you like, a novel fails to be a novel if we require a handbook or commentary to understand what is writen in it. In the hands of D. H. Lawrence too the English Novel did not recover the naturalness of flow. His obsession with the inhibitions from which he had suffered in his early life and his thesis on the body of love as separate from the spirit of it did not allow him to write with an unfettered hand. The writers of the stream-of-consciousness fiction also provided to the readers a very heavy fare. The remarkable work of Dorothy Richardson and Virginia Woolf was for the intellectuals and Flashes of poetic scholars. analysis of motives and pressions, of minute to recording

^{*} With the courtesy of A.I.R., Delhi.

impressions are but poor subsitutes for an engaging narrative interlarded appropriate descriptions places and things, turns of phrase: witty and humorous, persons of either sex who are well within the range of daily concourse of the average reader. Of course, every writer will have something to say: ideas which constitute the intellectual core of his book. this must not in the case of a novel either retard the progress of the plot or the flow of the narrative or else give the reader the impression that the story in the novel is merely a convenient peg for the novelist to hang the sermon on. The novels of the last decade are conspicuously free from these blemishes. narrative therein is direct. dialogue is as racy and gripping as in a play. The descriptions are there but kept strictly within limits of necessity. The style is easy, occasionally a little colloquial or provincial. Here is a specimen from the novel. Hurry on Down by John Wein.

"And where do you work? I've asked you that two or three times, Mr. Lumley, but you've never given me any answer," said Mrs. Smythe.

"What the hell has it got to do with you where I work?" he would have liked to say. But after all he supposed it was, to some extent, a question she had the right to ask. He had puzzled her from the beginning, he knew that; neither in speech nor dress resembling the dapper young clerks and elementary-

school teachers to whom she was accustomed to let rooms. And yet it had been out of question to say. bluntly:

"I have just come down from the University with a mediocre degree in History, I have no job and no prospects, and I am living on fifty pounds I happen to have left in the bank, while I consider my next move."

The concluding words of the writer may be taken as his comments on the funny situation in which the educated youth of today find themselves in the world for which they are the least fitted and equipped. How subtle is the satire and the method: the age speaking through its product about its lamentable waste of talent, time, labour and resources.

If the narrative is straightforward, the characters presented are easily identifiable. They are the typical products of the Age: the drifting youngmen and women who eat, drink, work and make merry but do not know what for they are living. Have they anything like soul? They doubt very much. They have their bodies, desires and ambitions, no doubt, and these they live for. Their creators have felt the malaise of the Age: it is the vacuity, the uncertainty and the profanity that surrounds us all and the consequent purposeless lives that we are constrained to lead. These writers are not merely entertainers. They are critics of the Age and the Society

they live in. An artist, says John Wain, can have only one principle: to treat whatever seems to him to present itself insistently for treatment, in the bit of life lived by him, in the corner of history and geography he inhabits. In his novel Hurry on Down, the main problem which had presented itself in his own existence was the youngman's problem of how to adapt himself to life, in the sense of an order external to himself, already there when he appreared on the scene, and not necessarily disposed to welcome him, the whole thing being complicated by the fact that in our civilization there is an unhealed split between the educational system and the assumptions that actually underlie daily life..... In his novel, The Contender, he tried to tackle the problems of the corrupting powers of material ambition and rivalry along with two others. These books were not theses. The author allowed these issues to spring naturally from the interplay of theme and characters.

The same is true of the characters of Kingsley Amis. The hero of Lucky Jim, an Assistant Lecturer in a University, has the gift of creating most impossible situations which he cannot explain away. He assaults his Professors and parodies his Principal and the usual lectures on popular themes. He is not a Chaplin-figure, who from his very innocence, exposes the sham, but one who plays the racket and enjoys the fun. He, along with his precursor. the hero of the novel

Hurry on Down, has been called the 'New Hero' in English Fiction. In the words of Walter Allen, the new hero is intellectually tough, or tough intellectual. He is consciously, even conscientiously, graceless. ____It is the phoney to which his nerve-ends are tremblingly exposed, and at the least suspicion of the phoney he goes He is at odds with his tough. conventional university education. though he comes from a famous University: he has seen through the academic racket as he has seen through all the others. variation of this new hero of the English Novel of the last decade is the hero of the novel, That Uncertain Feeling. He is the assistant Library Counter Clerk who suffers from a feeling of boredom and plays into the hands of the vily heroine. a wealthy lady who feels bored for want of something really worth doing and whose whole existence is devoted to seeking thrills in spending her husband's money in driving expensive cars, drinking and love-making. He is ultimately saved by his virtuous and faithful wife. Fidelity in love and mutual affection between wife and husband probably the only solace and virtues in this otherwise debased world. The hero of the novel, I Like It Here, sees through the futility of seeking a holiday in touring foreign countries. "Going abroad," he says, "teaches you how important small comforts are..... Weather..... It does make everything seen romantic, there's no getting away from that. just as much an evasion as looking at the tally, only more expensive.....

Then when you get home you realize how much you like it here." He too has a loyal and loving wife who waits for him. The hero of the novel. The Room at the Top, is class-conscious and pursues his ambition of crossing the 8th grade, to which he belongs by birth, to the first or the second grade. His only qualifications are his well-built. handsome body and virility. allows his senses the fullest play little caring what havor he causes thereby to others who really love him and would sacrifice their home and reputation for his sake. is fully conscious that he is responsible for the tragic end of his beloved, the wife of a rich man. Nobody can blame him; that's the trouble. Even though he feels guilty, yet ambition-blind as he is, he smothers the voice of his conscience —his conscience which he seems to retrieve from the colossal wreck for just a moment or two. very doubtful if he will ever love his wife, who has with one stroke pushed him into the first grade, with the same love with which he had loved his beloved. If he does not, it will be, to say the least, a mockery of love.

The writers of the last decade— John Wain, Kingsley Amis and John Braine—have always a story to tell about persons whom we recognize and whose problems are our own and of our Age. Their manner of

narration is direct. The narrative is packed with all conceivable thrills. shocks, escapades, fights, love-making. wit and humour. These top-dressings make these novels extremely popular with the scenario-writers. below, however, reposes the theme, the ever-recurrent theme: the exposure of the Age and the Society. Their characters may not be great. Their themes may not be universal. The fault is not theirs. The fault is of the Age and the Society. While they entertain us, caution us about the dangers towards which we are drifting. In an indirect way they remind us of the real essence of life which we are missing in our mad race for tinsel: success in life. We, it may be said, are living under the shadow of the atomic war in the not too distant future. Man's future is uncertain. But his faith in the verities of life must be preserved and respected. "Man has been transformed from creative, spontaneous, living thing into an automaton made to function in a compulsive drama of success, the meaning of which he can never graspThe heroes of today are concerned with a return to the primal unit-the sensing, feeling self. And to do this, the means are not important. The crucial thing is that beneath the debris of defeat, shame, insanity and orgiastic spree, man should once again come to terms with his naked and only true identity." The novelists of the last decade wish this to happen.

事物余

Mahabalipuram — Symbol of Pallava Glory

By Vijaylakshmi Rajan, Pre-Medical II Year

Mahabalipuram!

The very name conjures up, before our eyes, exquisite and artistic designs carved on stones. beautiful temples and majestic pagodas, all built in those halcyon days when the glorious Pallavas ruled Tamilnad.

How I longed to visit this worldrenowned, historical place! Very often I had gaped open-mouthed at my cousins waxing eloquent about the beauty and grandeur of Mahabalipuram. Finally, I mustered up enough courage and went hesitantly to my uncle and blurted, "Uncle, please, could you take me to Mahabalipuram this week-end?"

My joy knew no bounds when he nodded assent, and my mind impatiently chafed at the thought that I had to wait six long days before the red-letter day arrived.

After an age, Sunday finally came and it dawned on a heaven blue sky. "So far, so good. At least Mother Nature didn't seem to place any impediments in our way!"

I had spoken too soon—when we were all set to start, my cousin slipped and sprained her ankle badly, so that the trip was in danger of being cancelled. However, seeing the look of utter disappointment

writ large upon my face, everyone agreed that we should go without her and off we went.

The first glimpse I had of Mahabalipuram was that of a massive carving depicting various stages in the lives of the Pandavas. I gazed awe-struck at the colossal carvings in front of me-Lord Krishna in various poses: milking a cow; holding up mount Govardhan, providing shelter to man and beast alike; stone chariots of the Pandavas, and "Krishna's butter ball" a huge boulder resting on smooth, sloping, ground, illustrating the law of gravity. All these and many more stood before me, depicting the rich and glorious heritage of Aryavarta.

Last, but surely not the least, came the Shore Temple. the only remaining proof of the historic seven pagodas—six of which are already under the Sea.

But man's glories—Mahabalipuram and all—seemed insignificant when compared to the Sea itself. The surf-laden waves, lashing against the rocks, pushing and jostling one another, like wanton children at play, each wanting to reach the shore first, filled me with exhilaration.

I was oblivious of the joyful cries of the children playing on

the sands, deaf even to the voices of my cousins, who were sitting on a stone wall. I just stood on the brink of the sea, drinking in the wondrous scene before me.

I was far, far away from this world, my imagination took on golden wings, and I flew on fancy's fire-tipped, golden winged chariot.

I was transported to the 7th century -the Pallava period. I saw the Pallava king Narasimha Varma with his daughter and royal retinue of soldiers, walking on the sands, surveying the beautiful works of his sculptors. The seven Pagodas were before me, and the king's daughter, for whom this Mahabalipuram was built, walked in and out of them, exclaiming over the magnificent carvings the sculptor's dexterous hands had fashioned. I could hear her voice. sweet and euphonious, like the sound of the seven stringed 'veena'; and the very waves which lashed the shore in front of me, seemed to be echoing her laughter which was like the mellifluous sound of tinkling bells....

I was rudely shaken out of my reverie by my cousin's voice, saying, "Come on Vijay, it is high time we went home." "Please," I begged, "let us stay here for just 10 more minutes."

My pleading eyes would have melted the heart of a Hitler, and my cousin, who was the softest heart in the world, readily consented.

Once more, I joyfully turned my gaze to the scene in front of me—the sun, like a red ball of fire, was slowly sinking in the opposite side. its mellow light flooding the Eastern sky, and the whole beach was bathed in its watery sun-shine. away, a steamer was silhouetted against the pink sky, and, nearer the shore, here and there, one could see the tops of scattered boulders, the only remnants of the six pagodas which the sea had hungrily swallowed. These were constantly washed by the indefatigable waves which beat incessantly on the rocks, as if urging them to join in their never ending game.

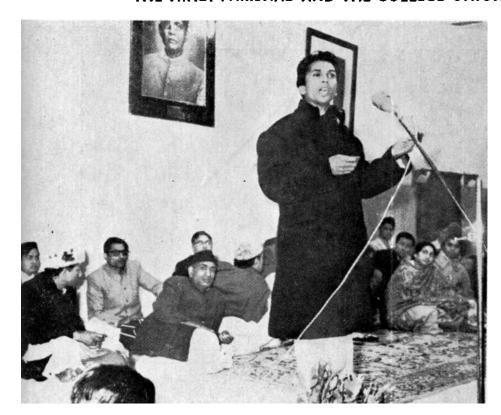
"I gazed and gazed but little thought what wealth the show to me had brought".

All too soon the ten minutes were over, and reluctantly, we climbed into the car to go home. This trip shall ever remain fresh and lasting in my memory.

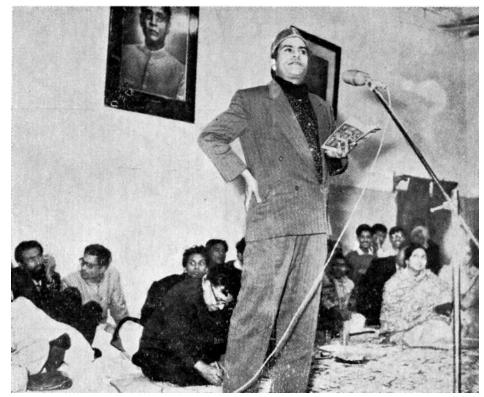
"Happiness is not a possession to be prized, it is a quality of thought, a state of mind."

12

THE HINDI PARISHAD AND THE COLLEGE UNION

Shri Bairagi reciting his poems.

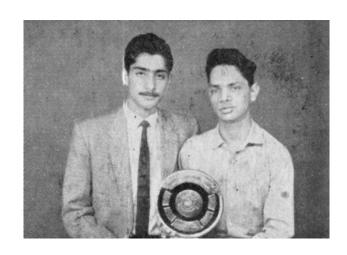

Shri Sajjan \rightarrow reciting his poems.

Sarojini Kapur, B.A. Il Year, got the first prize in The All India Light Music Competition arranged by the Sangeet Niketan, New Delhi.

Yug Parkash Dar and Ashok Bihari Mathur won the trophy in the Inter-College Debate held at the Dyal Singh College, New Delhi, ->

No Trace, No News Of You....

By Bal Krishan Pardal, B.A. (Hons) English I Year

Yes, for a long, long time no trace, no news of you. Lying on this sea sand I am watching the waves come in and go out, endlessly and their rhythmic movement seems to pass over the land. My mind is alive, but not as the restless sea, it is alive with your sweet memory. I am remembering you and only you, know not why? Perhaps, I love you..........But how can that be? I have never loved anyone, then why You?

I have been wanting to talk to you, I want to expose my heart, but then I restrain myself. Perhaps, I have no power for its confirmation. It is only the language of eyes through which I can confirm the same, which I believe you cannot conceive. It is impossible you should look with such eyes on me as I had

upon you.

And there is a young man across there standing on sea sand who looks at a girl. They might be in love, might be about to meet. If this were a romance.........In looking at herself, she tries to look beyond herself, and half becomes another, admiring and resenting, may be dreaming...........Her lover might see her so. As Shelley once wrote:

"Love me as I love you, be in as once I fondly hoped you were——"

Suddenly, I see the full moon brimming on the other end of the ocean. The tides go up as if they want to touch moon's mockery. I feel a tumult in the ocean. All around hue and cry is there, as if just before my eyes, a "TITANIC" has been sinking to those dreary depths and my love is there watching hopelessly for me, but still with a ray of hope, looking up towards the moon.

And again the sea is as calm as it was before, except its nunnery waves. Beneath the moonlight, I see the crabs are racing with the

*Loss of the Titanic

At 2-20 a.m., on April 15, 1912 the White Star Liner "TITANIC", at that time the largest ship affoat, went to the bottom of the Atlantic resulting in the loss of 1513 souls out of 2,224 on board.

waves and they would let themselves be caught by a wave. And by the shifting sand in the same way thoughts about you will come and go out of my mind. It is like an encyclopaedia of memoirs—both conscious and unconscious. But you know our thinking about life, about love, is shaped by opinions, conclusions and traditions. You want to remain with love, but you break it up calling it personal and impersonal, you cover it with words, giving it the ordinary meaning; you think of someone whom

you love or who loves you. But it is a never-ending querry—a wide ocean, a false horizon......

The sea is in high tides, the waves are coming with a greater force, with a greater whirl, with a greater speed. A boatman is in vain trying to row his boat out of that rough sea. And I am in vain trying to forget you. It is almost impossible for me to forget you.

Adieu.....Impossible!

"I have yet to be persuaded that art is a universal language as is so frequently asserted. Indeed, art is not necessarily a system of communication at all; and there is much in art history to contradict the notion that a particular message is or should be conveyed from one person to another. Like events in nature, such as a sunset, works of art.......which are interpretations of nature......do not speak to the people; people react to them. The interpretation is, in its own way, an event for the beholder to see (like the sunset); it stands by itself. And like a sunset, whether or not it is understood is irrelevant to its structural existence.

Consequently, I like to think that the value of an artistic event is one assured by the nature of human responses to it, just as in the case of a natural event. Like the natural phenomenon, the artistic event is rarely a 'language'.......particularly in the twentieth century when the artist and the beholder are so often remote from each other in terms of experience.........but, rather, it is positive evidence of human involvement with nature and with other human beings. The act of producing such evidence to which the beholder may react in his own way appears to be the valid function of art."

Bartlett H. Hayes, Jr.—The Span

The Pedagogues of the Past

By Jenifer Lobo, Pre-Medical II Year

"Hoppitty, skippitty high and low Summer's the time for fun."

I turned at the sound of those familiar words and the sight of a young teacher hopping up and down in a fair imitation of the immortal 'Grasshopper Green' brought back to me memories of my first teacher. She was a plump and lively lady who executed the 'hoppitty skippitty' with such verve, that we children often wondered what the consequences would be should she lose her balance. But, of course, she had taught the same poem for so many years that she was quite sure of herself and never faltered.

With her, our kindergarten days were spent singing and playing inside and outside the classroom. She was a magician, who with the wave of her wand could transport us to Fairyland and charge us into fairies and flowers. Most of us at that age were physically incompatible with tairies or flowers, but we exuded such happiness that the audience generally overlooked our fat little legs and clumsy movements.

The teacher who was always seen armed with an evil-looking, green umbrella was dreaded by small girls. Her very name silenced the naughtiest child and to spend an hour in her class was a punishment indeed.

On the first day her classroom was always the scene of profound misery, at intervals the deep silence which reigned inside would be broken by loud crying, as a miserable girl clinging to her father's legs was brought One look at her into the class. prospective teacher and the girl was running down the corridor and out of the building, refusing to return. But time and tide wait for no man and though girls may come and girls may go, she went on forever, agelessness a proof of her continuity.

'Neatness' was the maxim of yet another teacher who demanded it from all her pupils. Dare anyone give up untidy work, the page was immediately torn out and the work had to be re-done. Exercise books began their existence with sixty-four pages and ended with only half-adozen dangling precariously from the covers, while the waste-paper baskets overflowed with paper balls, Stationery shops benefited greatly by her drive for neatness and we girls were broken into tidy habits. Fond parents whose views differed from her's were talked round to her way of thinking and generally decided to leave their daughters to be made or unmade by her.

Elocution was one of her many attributes and as such she was chief-

producer of all the school plays. A more versatile director would be hard to find. One moment a hoary-bearded gnome, the next a pompous old man or a merry gypsy, she changed her identity with such rapidity that the amateur actrlsses were always left dismayed not knowing what to do. But all said and done, the plays were unqualified successes even though occasionally a voice supposed to be sweet and mellifluous suddenly became hoarse due to excessive strain.

One, two, three, four, keep time!' that was the music teacher who taught me the piano in an atmosphere that was most unmusical. The metronome ticking away unrelentlessly, the teacher singing the melody and I trying my best to keep time with both and to strike the correct notes. The result was discordant. She would then seat herself at the piano and go crashing through the piece, while I listened and wondered if I was hearing aright, for her version was entirely different from mine.

Preparing me for the music examination was a task that she enjoyed and I detested. Hours had to be spent practising at the piano and I was always so tense that my fingers made the most silly mistakes. This called down the wrath of the teacher and sometimes the piano keys were watered by my tears. Her heart would melt and she would be as sweet as honey until the next mistake.

A dear old lady walking up and down the corridors looking folornly at her time-table and popping her head into classrooms to ask if she was expected there, was a familiar This absent-minded teacher never remembered which class she had to go to, what she had to teach or where she had left her spectacles Girls would be running about looking for her spectacles, when she had pushed them back upon her head to keep them safe. Drawers and desks would be opened and turned upside-down in search of books which had already been distributed.

She was very imaginative and made the lessons interesting by relating stray incidents from her life. The tales she told were sometimes most improbable, but we believed them and looked forward to the stories of her strange experiences.

In the final year we were shepherded by authority with a capital A. Her word was law and she made herself heard and felt throughout the school. At the sight of her the girls fled down the corridor and simply vanished, out of sight; classes kept complete silence and a general air of meekness prevailed. She had, however, a soft corner for her own class and we definitely enjoyed many privileges, though when it came to noise, she wouldn't tolerate it even from us.

There was the English teacher. who bemoaned our scant knowledge

(Continued on page 20)

A Fragment of Fact

By R. C. Datta, B.Sc. Ist year

He had come from Mauritius—a long way to this quasi-city of Delhi, to study. He was of Indian origin and yet as foreign to India as a Norwegian. Almost a century ago his great grandfather had seen the last of India and sailed westwards to this gem of the Indian Ocean, the paradise known as Mauritius.

They were a well-established family there, holding an important position as copra-traders. Copra was the life and blood of that island in those days, and still is. A copratrader in Mauritius was the equivalent of a gentleman-farmer in England.

And that was the first thing that his fellow-students came to know about him and his family.

Not very amusing is it, to be nicknamed Coconut? He thought it was, though. In his own way of thinking he found relief in the fact that he had visualised all this in his pre-conceived notions about India. He knew more would come and waited with a cynicism characteristic of his mental make-up. He waited for everything to fall into its proper place before he could put into practice what he had charted and re-charted in his brain. Manipulations, moves; countermoves, advances and counteradvances—every-

thing had been anticipated.

Every conceivable move which was within his comprehension had been anticipated, that is. For, and it is sad to record this, he didn't know how to handle girls. And he was aware of this weakness but confidentially hoped that his abilities in other spheres would act as a mask to cover this one weakness. Perhaps, he was overconfident.

It is the sad duty of this chronicler to relate a sequence of extraordinary events that led to the conclusion that he was, indeed, overconfident.

He was alone in the college library hall, reading the weekly edition of the American "Time" news magazine. Tucked away beneath this was an abstract from the Journal of Organic Chemists of America. At this juncture, it is perhaps appropriate to divulge to the readers the fact that he was an avid reader of anything that had even the remotest connection with organic. chemistry-in particular, biochemistry. Biochemistry was, so to speak, his life and blood.

"Excuse me for interrupting you," said a tolerably pleasant voice, "but I understand you're from Mauritius."

He raised his head and directed

his hazel-brown eyes towards the intruder—a girl; and regarded her critically. Funny the way people pronounce "understand" here, he said to himself. No I'm mistaken, it's not all of; me' it's only these girls who are so very particular about words

"Yes, you are correctly informed, Miss-"

"Soni," she interposed.

"Oh, Miss Soni. Well Miss Soni what can I do for you?"

"I'm awfully sorry to interrupt you Mr. M., but I thought you could recommend a good work of fiction to me."

"Certainly, or certes, if you prefer it the other way." he responded, grinning widely, "But I must warn you that you may not find my tastes to your liking. I go—if you'd forgive the expression—for egg-head stuff and Science Fiction, I'm an incurable S-F fan, y'know."

"Science Fiction!" She exclaimed.
"You really must be a wonder to stand that rubbish! I like pedestrian novels—boy-meet-girl variety," she said, without flinching a muscle.

"The sort of stuff that you'd like to happen now, isn't that so?" he cynically thought. For a moment his mask of impertubability slipped and the mocking face was momentarily exposed. But with a dexterity inherent in him, he at once assumed a serious mein.

"Uh-huh," he said, clearing his throat, "well, if that's so, I'm afraid......"

"Oh no, not in the least," she said anticipating him, "I also like historical fiction—what about that particular field?"

"Ah, here we are on common ground," and then advancing towards the bookshelves, "I would strongly recommend M. Alexandre Dumas to you—you've heard of him, I presume?"

"No. I'm afraid I haven't."

"I must say this is surprising However, you would immediately like M. Dumas. I suggest that you begin with "The Three Musketeers"—the first of a famous series of romances that cover the period of the France of Louis XIII and Louis XIV."

"Thank you so much, Mr. M."

"So let me know whether you liked it or not," he said, before returning to his porings through the newsmagazine.

So it's begun at last, he said to himself, with some satisfaction. Well. let's see what happens next......

A lot happened next time, and next time and

He became aware of someone calling him "I must have dozed off", he thought.

"Mr. M.!—oh there, you're awake at last! I wanted to know whether you'd come with us for boating today."

"The pleasure's yours, ma'am; and half's mine," he said, quoting one of his oftsaid phrases.

"Then do be at Krishi Bhavan at six............. don't forget Mr. Absentminded prof............" Miss Soni disappeared in a peal of laughter.

It wasn't Miss Soni alone who found him irresistable. There were others; and they flocked around him and persisted in his company because he could afford to spend money like water.

"They think I'll go on this way, do they? Well, well, well! Wait and see, just wait and see!" and he chuckled derisively.

The rebuff came in a most surprising way to Miss Soni and company. They wanted his support in a risky venture, whose exact nature, cannot—unfortunately enough—be imparted by this chronicler. He refused—point-blank—even to give them moral support.

This hurt her. But what hurt her more was considered an insult in India—she had been snubbed in frant of the whole class by him!

Later, he was to admit that snubbing Miss Soni that way was the greatest blunder that he had committed that year.

There was an animated discussion on literature in the English period. The professor knew him very well and was on very friendly terms with him. He didn't need to draw the professor's attention towards what he intended to say-Mr. Yajnik was always pleased to hear him air his Miss Soni had just finished saying something on the evaluation of Dickens by Hazlitt; and it was utterly incomprehensible—she had just beaten about the bush and uttered three five-syllable words during her discourse, he noted. He had a sneaking suspicion that Miss Soni wasn't really certain whether William Hazlitt existed at all. Upto then she had pretended she knew a lot about literature—that she was, what we would call, a blue stocking most of the time her "guesses" had been dead accurate. She had tripped this time—and it wasn't an opportunity that he was going to miss. To add fuel to the fire, after the rebuff, he stood up, and facing her, said what he was to regret ever afterwards.

"I doubt whether you have even remotely heard of Hazlitt—it is dangerous to express an opinion without careful consideration, Miss Soni. A little knowledge is a selfdestroying weapon, y'know."

It left her benumbed. The boys cheered him. He wanted to continue further, but Mr. Yajnik motioned him to sit down.

"My dear boy—you shouldn't have been that outspoken. Do you know that you've hurt the poor girl's feelings? You must apologise."

He stood up rather slowly this time.

"If you think so, Sir, I have no other alternative but to apologise," and resumed his seat with a haughty air.

But Miss Soni had had enough. The green-eyed goddess of jealousy had bitten her. She was enraged that she, the celebrated beauty of Surajkund College, University of Delhi, had been slighted in a way exceedingly detrimental to her reputation. He had, indeed, made a severe inroad on her popularity.

She set out for revenge-sweet, bitter revenge. For a girl of her potentialities, it was not difficult. She made short work of it by creating bitter animosity between him and his tutors.

When the final year results were announced, the boy from Mauritius—that "whiz kid"—had been detained

'And here I must conclude,' said the foreigner, 'I hope you didn't find it dull.'

'Not in the least old chap,' said his friend, 'but—no offence meant what happened to Miss Soni?'

'She's at the university now.'
'Really! Migrated?'

'No-she got transferred to an Honours course.'

'Really !'

'Yes, I must admit,' he said with some deliberation, 'that she was really a very clever girl, too clever by half, if you'd ask me.'

(Continued from page 16)

of English Grammar; the Physics teacher from whom would emanate a high pitched squeak everytime we made a mistake; the Chemistry teacher who looked at the ceiling and informed us that there was no hope for anyone and there were many many more.

All the past pedantry flashes by me now, in an interesting, amusing and lively panorama, as I am listening to the lilt of the old refrain.

"Hoppitty, skippitty high and low Summer's the time for fun."

The Purpose of Living

By Maheshwar Prasad, B.A. III Year

Life is very complex and its rexture is most baffling. From the primitive man to the man of this scientific age life has been a mystery. Some regard life as a struggle while others regard it as a game worth playing; some regard life as a song whereas some regard it as the greatest tragedy. Philosophers had always tried to explain the purpose of living. We can offer different explanations regarding the purpose of living.

Approaching from the moral or theological point of view, life is created by God and we must live according to the wishes of God. According to this view we must worship God otherwise we will incur this great displeasure and we have to suffer in hell for ever. In this scientific age this idea seems to be fantastic. The existence of God, though regarded as the necessary postulate of morality, is always questioned by philosophers and scientists.

Philosophers have advocated two different kinds of purpose of human life. These two view points are as old as human life. These two schools of thought were represented in olden times by Cynics and Stoics on one hand and by Cyrenaics and Epicureans on the other hand. In modern time these two views were

represented and developed by the Rationalists and Intuitionists on the one hand and the Hedonists on the other hand.

According to the Stoics good life consisted in the passionless life of reason. The Stoics found good life in the rational pursuit of duty. They treated man as if he were made for the sake of law and duty. treated man as a mere means and thus violated the golden rule of morality which was expounded by Kant who said, "Treat humanity whether in thy own person or that of other, as an end and never as a mere means." The Epicureans, on the other hand, found good life in the pursuit of pleasure. According to the epicurean philosophy the purpose of life is to enjoy, to eat, drink and be merry.

These principles were developed by Rationalists and the Hedonists, Rationalists advocated the theory that man should lead a life of reason; man should act in such a way that his act may be regarded reasonable. So, the Rationalists gave the principle: "Duty for duty's sake." The Hedonists on the other hand, taught that life is to enjoy, to seek pleasure.

But we should not pay much attention to what had been said by moralists, we should pay attention

to what life means to us.

Life is a song and we must sing it. Life, no doubt, is very short and this short period must be enjoyed. Thus, life is not a tragedy, it is pleasure and happiness. What life should be? It should be a maximum of pleasure and a minimum of pain.

"Youth is a stuff will not endure," says Shakespeare. Really youth is a nine days' wonder. We have come to this earth for a while: hence we must not waste this time in fcolish and silly activities, like thinking of heaven and hell. What will come tomorrow is unsure. Why, then, should we postpone our present pleasures? Those people are stupid who think that if they postpone their present pleasures, the future will give them more (in heaven or elsewhere.) No one knows what is in store for him. No one knows whether he will be alive (our procedures are dead and we will also die one day) or dead. should we not enjoy our life as much as we can.

The ultimate end of human life is happiness—a maximum of pleasure and a minimum of pain. All persons, poor or rich, common men or saints, seek happiness. But where in does happiness lie? Happiness lies in the world and in life itself. We can achieve happiness by satisfying our desires. We must not care for anything which is practically useless in life. Similarly, we must not care for the future. Why to worry about a thing which is doubtful and

unsure? Why to spoil the present joys? The joys which we have missed once will never return.

But excess of everything is bail If everybody sings and dances to it is midnight, the world would become a noisy place. If people seed 'only' pleasure and ignore other things the world would come to a standstill. The pleasure-philosophy, as advocated by Cyrenaics and the Epicureans would reduce life into a night club.

What we have discussed above is that we should seek pleasure but should not disregard the pleasure of others. In more clear terms, each man ought to seek not only his pleasure but the pleasures of others also.

Man is a social animal, he cannot live without society. And man by nature is kind and sympathetic. We should not be egoists, we should always care for the happiness of others. The purpose of life is not seek individual pleasure; purpose of life is to seek universal happiness. Birds and animals live for their own pleasures. Man after all A man who always seeks is man. for his own happiness and comforts is leading an animal life. persons die a double death. selfish life is one death and actual death is the other death. No one weeps for a selfish person, no poet sings song in his praise. Why do we Gandhi and Gautma? remember

(Continued on page 26)

Socialism In Ancient India

By Dr. R. Bharadwaj

Both the individual and the society without each other are mere abstractions, the concrete reality being 'the individual in society' or the society of individuals'. 'suggests that 'society' and 'individual' do not stand contradictory to one another. It is only the undue emphasis on either which creates misunderstanding. 'Individualism' and socialism' can be likened to the two sides of a clock, the pendulum of political economy oscillating between them. History has witnessed how the pendulum has swung to and from the two extremes of the worldclock — monarchy — republic — mo-Nations have viewed this pendulum from its different positions, from the extremes, at the mean or from a position between the mean and an extreme. They have striven to study and reveal their experiences with the best of their intentions and to the best of their abilities. those that have watched it at the mean is the ancient Indian.

The patriot of ancient India considered himself to be part of the cosmos and viewed the cosmos in his

self. He never thought of himself as unattached or separate. As, for example, he woke up early in the morning he would have a look at his hands to sight the Goddess of Wealth in the fingers, the Goddess of Wisdom in the palms, and the creator in the Proud of his planet, he, wrists.(1) before stepping down the bed, bowed to the Earth who has the oceans for her clothes, and the mountains for her breast.(2) Ignorant of all provincialism, he remembered his Lord who resided in every part of his country— Saurashtra, Shri Shaila, Ujjayani, Onker, Kedar, Varanasi, Rameshwaram; and therefore he prided over the seven cities of India—Ayodhya, Kashi, Kanchi, Maya, Avantika and, Dwarawati, situated in the various distant parts of India.(3) Just before his morning ablutions he would invariably invoke all the main rivers of india thus (4):

"Let the rivers Ganga, Jumna, Godavari, Saraswati, Narbada, Indus and Cavveri reside in this water for bath(3)

To him, indeed, India was an undivided entity, which he held in the greatest esteem.

- (१) कराग्ने बसंते लक्ष्मी: करमध्ये सरश्वती । कर मूत्रो स्थितो ब्रह्मा प्रभाते कर दर्शनम् ॥
- (२) समुद्रवसने देवि पर्वतस्तन मण्डले । विष्णुपत्नि नमस्तुभ्यं पादःपर्शं क्षमस्वमे ॥
- (३) सौराष्ट्रे सोमताशंच श्रीशंले मल्लिकार्जु नम् । उज्जयिन्यां महाकालमोंकारे ममलेश्वरम् । केदारं हिमवत्पृष्ठे डाकिन्यां भीमशंकरम् । वाराग्गस्यां च विश्वेशं त्र्यम्बकं गौतमी तटे । वैद्यनाथं चिताभूमौ नागेशं दारुका वने । सेतुबन्धे च रामेशं घुइमेशं च शिवालये ।
- (४) गंगे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति, नर्मदे सिन्धु काबेरि जलेऽस्मिन् सन्निधिकुरु ॥

The ancient Indian society was based on Varnasrama. The four varnas or castes were the Brahmana, the Kshsatriya, the Vaishya, and the Shudra, and the four Ashramas, or stages of life, were Brahmacharya, Grahastha, Vanaprastha, and Sannyasa. The caste-system stood for division of labour, which can be traced to the Rigvedic verse, which read:

"That the Brahmana was his mouth. the Kshatriya His Arms, and the Vaishya His Thighs, the Shudra was born from His Feet". This division is based on merit and action in the Gita.* Whatever may be the defects of such a system in modern times, it had one great merit; namely, that of its emphasis on cultivation of virtues, not on acquisition of riches, As a check on separatist mentality. India had a number of fairs named after Kumbha, Kartika, Margashirsa, Rama-Lila, or the Ganga, to which all castes had free access. The festival of Holi, in particular, aimed at the union of the friend and the foe. the rich and the poor, the high and the low, or the Brahmana and the Shudra, who on other days had rare opportunities for contact. A very appreciable regard is evident from the respectful bow for the carpenter, the potter and the like, in a verse of the Yajurveda, XVI, 27.

The joint family was an emblem of cooperation, affectionate understanding, and sacrifice. It is because the sons after marriage often lived in the house and under the control of their father of whom sons' wives were expected to stand in awe. When the father got advanced in years and it became rather difficult for him to maintain control, he with his wife would retire to the forest that is, he became a vanaprastha. Later on, he gave up the forest also, and renounced every thing he had. With no personal aspirations, he dedicated his life to the service of the country or to the uplift of the general good.

Of the four stages mentioned already, student-life or Brahmacharya is the first, the second being the married life, which is the most important stage. For, in fact, it is the foundation on which the other three depend. The householder earned not only for himself but also for his wife and children. Nay, he was expected to feed casual visitors and guests. and also to provide food for his servants, domestic animals, pets and even for the tiny birds that lived in his house. It was enjoined on him that he should dine only after having fed all his dependents. Thus it was that charity began at home.

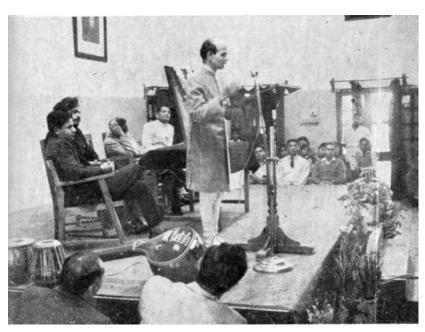
The house-holder was liable to cause injury to small lives while using the oven, the quern, the broom, the waterjar, and the pestle. To compensate for the sin arising thereby, he was advised to perform five

^(*) ब्राह्मस्पोऽस्य मुखमासीद्वाहू राजन्यः कृतः । अरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां भूद्रो स्रजायत । चातुर्वण्ये मयासृष्टं गुरा-कर्म-विभागतः ।।

THE DESHBANDHU DAY

Hon'ble Shri Sham Nath, Deputy Minister, Information and Broadcasting, Government of India, addressing the Staff and students of the college.

Shri Ram Lal Verma,
Public Relations Officer,
Delhi State Administration,
Delhi, addressing the
Staff and students of
the college.

THE COLLEGE DRAMATIC CLUB

A scene from
the Winslow Boy
showing
Yug Parkash Dar (Dickie)
and indira Sharma (Catherine

Another scene showing S. P. Ganguly (Sir Robert Morton), Pradeep Bannerji (Arthur Winslow) Arun Kanda (Ronnie), Vijay Lakshmi Rajan (Grace) and Inira Sharma (Catherine)

becifices, namely, the Brahma-Yajna by reading or teaching the scriptures, the Pitri-Yajna by offering libations and oblations to the manes, the Devalajna by kindling incense or by forshipping deities, the Bhuta-Yajna by feeding insects, birds and quadruleds, and the nri-yajna by receiving tholars and guests. The head of a bmily would give alms to beggars, and to students, grants to educational institutions, or perform the marriage in indigent girls.

From the Mahabharta it appears hat Svetaketu was the first ropagate the institution of marriage. Before him there may have been pmmunity of wives. But there gem to be no limits to ownership if private property. The law did 15t, probably, stand in its way. But eligion always stepped in to remedy the evils that might creep in. Feople were exhorted to give away in charities as much as they could It a birth, marriage or death in the lome. Donors were forbidden from liting any fruit of their donations, ilthough they had promises of rewards or blessings in the other world. and received applause from the public and recognition by the govern-They, therefore, vied with one another in being generous and tharitable.

The caste-system and incentives to charities must have solved much of the problem of unemployment. Sons generally followed the hereditary trade of their father. Shatrarthas by debates were organized and the participants were given handsome

rewards by the rich. The incapcitated were provided with the necessaries of life from such institutions as the sadavartas. Education received public encouragement. All perhaps went well, because in those days emphasis was laid on plain living and high thinking, there being less show and fewer wants. Above all, character weighed much heavier than wealth or knowledge.

In the Vedic times the king realized the importance of a samiti, that is, a council of elders and also of a sabha, the assembly of the people who gathered to take important decisions. Kings were also elected. The office seems to have become hereditary by divine right later on. In monarchy, too, there were democratic elements. Even as popular a king as Rama could not disregard the washerman who criticized him for having accepted Sita Ravana's home, Dasharatha took council with his ministers, chiefs and priests on the issue of Rama's coronation. Crude despots like the notorious Vena were done away with by the subjects, connived at by the sages. A king could not rule against the wishes of his subjects. Rajasuva ashvamedha sacrifices and undertaken to display power and might, but the subjected princes were seldom deprived of their freedom and territory. The ruler generally sat, in private, at the feet of the teacher, so the politicians could not over-awe the teacher. According to the Atharva Veda, scholars were conducive to the prosperity of a kingdom because the kingdom where

a scholar resides becomes prosperous and free from disturbance. The subjects too had great reverence for the sabha and its chairman and also for the gana and its president and also for the young and the old.

In ancient India, to conclude, more, perhaps all, emphasis was laid on 'duties', not on 'rights.' One had a right only to do; as the Gita prescribes. There was general consciousness for

the commendation of good and condemnation of evil. The rich owned a lot only to give it away of their own accord. Their greatness lay in their character and in the amounts they spent for their brethren. In the West, socialism controls earnings through legislation, in India it equalized enjoyment through religion. In the former case, it smacks of fear and duress; in the latter it breathes freedom and elation.

- (१) नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च नमो गर्गोभ्यो गरापितभ्यश्च नम सेनाभ्यः सेनानिभ्यश्च नमो महद्भयो श्रभंकेभ्यश्च नमो हस्वाय च वामतायच नमो बृहते च वर्षीयसे च नमो वृद्धायच ।
- (२) कर्मण्येवाधिकारस्ते मा कलेषु कदाचन ।

(Continued from page 22)

because they rendered selfless service to humanity. They never cared for their own comforts but we must note that all men are not like Gandhi and Gautma. An ordinary man cannot lead the life of a saint. What I mean is that man should seek his happiness but at the same time he must not be so selfish as to disregard the comforts and pleasures of others. Those who render selfless service to humanity are worshipped and given the highest tribute. Is is why the world lamented and mourned on the assassination of President John Fitzerald Kennedy. People wept for him because he was a peace-loving President and he fought for the rights of the negroes.

So, we see that the purpose of life is not only to seek individual

pleasure. The purpose of life, no doubt, is pleasure. But each member of the society ought to seek the greatest happiness of all the people. Man's life is very short and this short period should not be spent in leading a purely sensualistic life. Our minds need some spiritual food. Thus the true happiness may be achieved by serving humanity and by fighting for the rights of oppressed and exploited people. Man gets immense joy in doing a work which is useful for other people. This gives him spiritual happiness. Hence, to conclude, we may say that the purpose of life is to seek pleasure selflessly. At the same time everybody ought seek the greatest happiness of all the peoples of the world, and one should always be ready to serve mankind. That is what life means.

My First Trek In The Hills

By Shri J. K. Jain

(Shri J. K, Jain took to hiking in a spirit of challenge: to prove that he was not 'soft' and 'did not lack either courage or the spirit of adventure that is ever hungry for new experiences'—the spirit that young globe-trotters display. We are proud of him. His passion for it takes him to the hills every year in the long vacation: the result is his joy and our pleasure in reading about the great 'discoveries' of men and places made by him.His first trek was from Simla to Kirti, beyond Kotgarh, the home of the red delicious and of the golden yellow apples.

Shri J. K. Jain has an eye for the

picturesque and majestic in Nature, for the comic, for the fake and the hoax in 'society' and for the innocence of unsophisticated hill-folk. It is not easy to forget some of the inimitable characters whom he met and 'immortalized' in the first part of his article: My First Trek in the Hills (From Simla to Theog) which appeared in Desh. 1962. Vol. XI, Nos. 1-2,-the bania at Charraba, clumsy and awkward par excellence, Sita Ram of Dumbair, the cook at the Fagu Dak Bungalow; the lawyer at Theog who did not believe in hospitality and Bal Singh, the flamboyant youth with a theatrical air. the chum of chums,)

—Editor.

(II) From Theog to Chikhar

The next morning I started for Chikhar, Bal Singh accompanied me He had bought biscuits and toffees for children. He knew how to endear himself to them with his peculiar outfit, clownish manner, and little presents. Wherever he went, he aroused interest. Whomsoever he met, he charmed with his 'hail-fellow-well-met' look. Passing through a number of villages and attracting the curious eyes of women, we reached a confluence of brooks. Their cool, crisp and crystalline water invited us to have its feel. At its first touch I shivered but after bathing I felt fresh as a lark. My fatigued body was

cooled. There we lay reclined against stones under a warm sun. My mind was wrapped up in stillness; it slipped into a trance of aesthetic joy. The spell was broken by the inquisitive tone of a full-bodied woman in her later twenties. Nothing happened, of course! Her curiosity satisfied she moved on amused as well as perplexed. Bal and I smiled after the retreating figure.

There were several water-mills in the Valley. I saw one at work. A special drain had been constructed to lead water to that mill. As the water approached the mill, it fell over a

height and the wheel moved and the grinding stones rumbled. The millowner was paid by his clients not in cash but in kind, about three seers of wheat per maund. We passed a shop, run once again by a Hoshiarpuri. All the business here is in the hands of these outsiders. The local folk are only peasants and agriculturists, 'hewers of wood and drawers of water'.

After a short but stiff-climb which made us breathless, we reached Chikhar, a village of Brahmins. Brahmins are a proud, healthy and All of them are well-off people. farmers showing that caste-divisions here are not functional but conventional. Many of them are educated and go out for their jobs. All are polite and cultured, whether literate or not. Their politeness is not merely a social gesture but springs from centuries of a philosophical outlook that tells you that a stranger is a representative of God. Drinking or addiction to drugs is very rare among them. Their womenfolk do not smoke: they would feel outraged at the mere suggestion of it They form, as a matter of fact, the most enlightened and the most prosperous part of the community of the Himachalies.

Chikhar is the biggest and the oldest village of that area and the sacred centre of a ring of Brahmin-villages. It is dedicated to the lord Chikhershwar in whose bonour a temple was built centuries ago. The spire of the temple looks curiously like that of a church. Its doors are heavy, small and elaborately carved. The responsibility of worship is that

of the residents of Chikhar and they perform it turn by turn. This village consists of about forty houses, many of which are decent and spacious. All the houses are huddled together in a sort of compact mass, A round of the village makes you feel as though you were in a congested bazaar with buildings on both sides running into each other, separated by a narrow lane. It should be possible to reach all the houses from the roof of any of them,

At Chikhar we selected a freshly house that renovated stood out from its neighbours. Its doors were ponderous. wrought traditional patterns. In the corridor a young boy of eighteen was sitting. His shirt hung out of trousers and his eyes looked bored. He lolled on his comfortable perch with apparently nothing much to do. Languorously did he get up to greet us. He was shy and self-conscious. When I learnt that he had studied at the D.A.V. College. Juliundur for the Intermediate Course, I sighed with relief. I knew he would deem it a great privilege to have a Lecturer at his place. It took me three days to break his reserve and then I found him stirring with life under neath an impassive (xterior. He chatted volubly and we became good friends, despite the difference in age, taste and education. We bathed and washed our clothes together; climbed up muberry trees and sucked their dark red velvety luscious fruit ; ranged over the hills and played cards. [Incidentally I may mention that the game of cards called 'sweep' is almost universally played in the Himachal Fradesh, and even in

28

Banjar, Kulu and Lahoul valleys. Ability to play this game well serves as a good asset in being informal with these hill-folk.) We went to the fields to cut the harvest and he found it quite interesting. I was amazed to learn that he had not worked in the fields for several years! On the top of it he had no interest, not even reading. Agriculture had no independence or dignity for him. birth-place did not interest him in any way. Educated lads may sit around doing nothing but they must not go to the fields to work. What's the big point in studying at college, if you did the same work as your father did or if you stayed on in your village? Any petty clerical job in a city (the land of dreams!) was infinitely preferable.

He was married and felt shy about confessing it. He wasn't even willing to own up his wife at first. When I asked him who she was, he only said. "A cousin of mine," People here get married at an early age, boys at about 15 and girls at 13. Now, of course, the marriageable age is rising.

My stay of several days with this family was the most pleasant and the most memorable. I felt as if I were at my own place, in the midst of my own people. I was given one full room to myself and a soft, cushiony bed. Everyday I was treated to one delicacy or the other, bathoroos'(with 'poust' grains and taken with pure ghee), 'kheer', green vegetable-curry and 'siddoo' (prepared from fermented wheat flout in steam, taken, again, with pure ghee), I got attached to

his people all of whom were quite warm, pleasant and sober. His father was in his forties, a tall strong man with a keen sense of the laughable. Referring to his shirt and narrow pyjamas of coarse grey cotton, with holes gaping all over, he said that was his working-suit and laughed gaily. His mother had a plain, care-beaten face and a plain mind. His grandmother was a fair, handsome woman of 70, quite fit and going, sweet and mellow like Keats' Autumn, His younger sister, a fair slim girl of 12, covered ten miles every day to sell off milk. His brother, a young slight lad of 13, was very food of his father and wanted to be a farmer like him. His wife—God! What a beautiful young woman of seventeen she was! Tall, upright, high-bosomed, with a soft skin glowing like a fresh white almond and cheeks like a red, red rosebud newly-sprung. She was bedecked in her traditional costume, a black chooridar, a gay kameez, a bright saffron scarfon her head, ear-rings, a nose-top and a necklace, which added greatly to her exotic charm. I felt stunned as I looked at her for the first time. I wanted to gaze and gaze but being afraid lest I should be noticed, I lowered my eyes to hide my emotion. Her flesh was ripe and firm; her face angelic, guileless, radiantly happy. She was not an urban beauty who makes you feverish with hot lust, or La Belle Dame Sans Merci who holds you in wretched thrall. She looked a replica of Parvati and Radha as we see them in the usual pictures, representing the idea of Indian womanhood, serene, innocent, happy and beautiful inspiring adoration and peace.

At night, she came to wash my feet. (In these regions, it is a custom for the youngest married woman in the family to wash the feet of guests with warm water. The traditional belief is that a guest is a sacred person!) I felt embarrassed and tried to reason her out of that, but she said with an unself-conscious smile, like a bird, that it was a part of their way of life. When she spoke, as though strains of some thumri were being sung sweetly. When she smiled, it was as if the day had dawned. freshness and naturalness of the hills, the gaiety of birds, the rippling music of mountain streams had all been distilled into her person. I burned with a longing to fall at her feet, adore her and beseech her to allow me to live in the umbra of her presence.

I have yet to see a more lively and more energetic woman. Her charm did not languish in idle cushions. She worked and worked hard without a moment's rest. Hard work was not a burden on her; it was her mode of self-expression which gave zest and delight. After cutting the harvest the whole day, she carried heavy loads on her back-huge ridges of hay. On returning home, she looked after the cattle and did the usual household chores. She was a goddess, I thought, who had descended from her divine abode to work gladly among mortals out compassion.

The scenery around Chikhar made its own contribution of calm delight. The squadrons of pines and cedars standing firmly on firm slopes, the terraces golden with ripe corn, the brooks singing 'kirtans' at the feet of hills, the crystal air and a delicious blue expanse above, all evoked in me a ready response of participation. At night the moon looked compassionately through a 'gauzy veil' of cloud and all the objects got refined into something like mental phenomena and merged their separateness into the grand synthesis of moonlight.

A LIMERICK

"There once was a man who said, 'God Must think it exceedingly odd If He finds that this tree continues to be When there's no one about in the Quad'."

"Dear Sir.

Your astonishment's odd. I'm always about in the Quad; And that's why the tree will continue to be Since observed by

> Yours faithfully, God."

(Ronald Knox)

Is Romanticism an Escape?

By Sujata Varma, B.A. III Year, Eng. (Hons)

If we try to trace the origin of the word "Romance" we come to know that it is derived from an adverb 'Romance'. It first came to be applied to old French and later on to all the Latin tongues. From the French vernacular it came to denote also the kind of literature composed in that vernacular, all the fictitious stories written in prose or verse. From this it gradually came to mean anything that is strange, unearthly and dreamlike as a fairy tale.

Thus an element of unearthliness or unreality is in the very nature of Romanticism. Disgusted with the dull, drab realities of life all the Romanticists desire for a release and with their imaginative sensibility they try to create a compensatorny world for themselves. The preset, what they already have, is somewhat stale to them, It is either the nostalgic memories of the bygone days or the anticipations of a bright future that sustain them. This longing for the unknown, the exotic, is to be found in all the major Romantic poets,

Wordsworth feels that the world is too much with us, He would prefer wild, secluded areas to the din of towns and cities. Coleridge would like to be back in the world of magic and chivalry, to some savage, enchanted place where women wait for their demon lovers. Keats would also like

to be transported to some "fairy land forlorn", with magic casements and captive maidens. To Shelley life is the bad copy of a remote ideal, and he is in search of a utopia.

Thus every Romantic poet is a dreamer of some remote fairyland. But it is not fair to suggest that they shut themselves out from life in some isolated ivory tower, that they are always opposed to and try to escape from reality. A poet like Wordsworth, who found the essential passions of human heart in the short and simple annals of the poor, whose main mission in life was to bring poetry nearer to the language of the common man, can not be condemmed as an escapist. It is true that in hours of weariness he would fly to the lap of Nature. But "the little unremembered acts of kindness and love" which go to mould the moral being of man are equally important to him. And it is the "soothing thoughts that spring from human suffering" which give him strength to live. Shelley indulges too much in foreseeing the fruition of his idealistic dreams. vision of the eternal world which howso-ever does not seem to have much bearing on life becomes almost an obsession with him and it is not always justifiable. Yet no one can say that Shelley lacked interest in humanity for all his idealistic visions were mankind. meant to reform

poet was to him "an unacknowledged legislator of the world".

Keats, though he does not cry out in frenzy like Shelley that he is bleeding upon the thorns of life, often exclaims that it is "rich to die." To fade far away and dissolve with the nightingale would be preferable to him to the "fever and fret of the would where men sit and hear each other groan". The Middle Ages with all the chivalry and magic were an enchanting land to him to which he often fled. The knights, the damsels, the attic shapes of fine artistry of the ancient days--all had a spell on him to which he often surrendered himself. Thus he did escape to the past at times. But this is not an abiding mood with him. Though, then, real is Flora and old Pan is the choice of his impulse, he is aware that he should leave them for "a nobler life", where he could share "the strife, the agony of human heart". He knew that the poet must not rest in poetic dreams only, but should share the sorrows of humanity, Poets: he says in "Endymion", are those:

To whom the miseries of the world are miseries,

And uill not let them rest.

And we know that Keats is such a poet. The painful elements of life always leave him restless, they tease him out of thought. Even while he is lost himself in the full throated song of the nightingale he is reminded of the transience of human life, its beauty, and its joy which are in reality the essence of mortality. The ever green boughs and the happy lover, car-

ved on the attic shape of the Grecian Urn remind him of the beauty that must die, of the world where lovers cease to love and cease to be, But these transient human values can be given permanence by being embodied in the realm of art. Once transfixed in art they achieve a lasting significance which is beyond mortal power. and decay. Thus in the realm of art the conflict of transience vanishes. Keats as a poet, on the level of imagiation, or the level of his art, his poetic creation. is able to eliminate the conflict. But "fancy can not cheat so well" and he is aware that on the level of ordinary human experience there is no solution to such a conflict. He falls back to the realm of art because he might thereby offer a little consolation to himself and the man who suffers.

If the miseries of the world tease him out of thought, the joy of life elevates him. It is the world of sensations, which is most dear to Keats. And the sensations are stimulated by the external world. It is the joyous sensation of sight, sound, smell and touch that he sets himself to explore. His poetry is thereby perceivable. tangible and even audible. Thus, it is the earthly and the definite that he mostly deals with. This ardent sensuousness of Keats itself proves that he is not a man who shrinks from life. In his "Ode to Melancholy" he has even given a gospel of sensuous gratification. A man should, he says, "burst joy's grape against his palate fine." This is not a denial of life. It is on the contrary a poignant affirmation of life by a man who feels life throbbing within him. The incense

of all the flowers, the melody of music, the beauty of woman, the joy of wine—these are the things which inspire him and all these are in themselves very much earthly.

Thus, Keats is a poet who feels in his pulses the joy and grief of life and he cannot be dismissed or condemned as a man who escapes from life. At times he does long for a world where he may never know:

.....how change the moons? or hear the voice of busy commonsense."

But this kind of escapism is a passing mood with him. He is fully awake to the "wakeful anguish of the soul" and his attitude towards the external world is that of a full-blooded man.

The evanascence of human values is painful in itself and it engenders conflicts in our mind. This kind of conflict is knit in the very texture of life. It was there in the Classical Age also. The Classical poets repressed the conflist for to sing their personal sorrows was something which they thought below their dignity. The Romantic poet, is driven by the con-

flict and is in search of a new and unchanging order of reality. Thus while the Classical poet is ashamed to admit his conflicts the Romantic poet, facing it achieves a triumph through despair. And this is, indeed, better for as Graham Hough says, "it is better than saying you do not believe in ghosts while there is one breathing down your neck."

Not Romantic poetry alone but literature or art in general has been condemned by some people as an excuse for 'escape. But they obviously fail to see that literature is not a carbon copy of life. Literature is life recreated or remoulded through individual imagination. And its aim is to reveal that inspite of the grim realities life is worth living. In such a process one is permitted to be idealistic or even unrealistic at times, because it is this unreality which makes reality possible. To some people literature and all its idealization may appear like mere mirages. But one has to remember that without such mirages even the idea of crossing the desert is unpalatable and even impossible.

"A mind that seeks peace and establishes itself in the routiue of peace is not a peaceful mind; it has mainly disciplined itself, compelled itself to conform to a pattern, and such a mind is not a living mind, it is not innocent, fresh; only the mind that is innocent, fresh, free to discover, is creative."

-J. Krishnamurti

A SEANCE

By Lalita Narasimhan, Pre. Medical, II year

"Gosh! Do you really believe in calling spirits?" I asked incredulously.

"You have to believe your eyes." she said. "I was like you at one time, not believing in it." She told us how surprised she had been when she found that she was a medium.

When yet another friend said it was impossible, she offered to demonstrate to make us believe. So we decided to meet at her room that night at eleven o' clock when the day's work would be over. Then she gave us some information as to the procedure. It was the spirits of dead people that were always called. We were also warned not to test the spirit. Her point went home when she narrated an incident that had taken place in her locality.

A young girl, it seems, had a seance alone. The spirit came as expected and she wanted to test its powers. Then she asked it to tilt a glass of water, that was on the table. The water was spilt, but she was never the same again since she had become partially deranged. "Whew!" I let out a shudder inspite of myself.

It was nearing eleven that night, when I slipped out of my room and went to the medium's. It was pitch dark outside and as I approached the door, I felt a hand on my shoulder.

Suppressing a scream I turned round sharply and found it was my friend. Seeing that she had given me a scare, she whispered an apology, and we entered the room together.

Everything being ready, we took our places round the table. The arrangement seemed rather peculiar to me. In the centre was an inverted glass, one of the ordinary ones used for drinking. On opposite sides were YES and NO written on two slips of paper. Arranged in order were the alphabets from A to Z and numbers 1 to 10. They were placed in a circular manner around the glass.

The medium told us then to concentrate on her grandfather's spirit. I didn't know what to think about her grandfather, but on her advice I kept repeating his name to myself.

Time dragged slowly and it seemed ages before the medium spoke. It was all quiet, but somehow, the silence was very depressing. There was an eerie atmosphere about the medium. The lamp from its corner had lighted her visage, while we were in the gloom. She asked us to place our forefingers on the glass along with hers. In a low voice she asked, "Have you come, if so indicate your presence." Almost immediately the glass moved towards 'YES'. I knew for certain that neither of my friends

was moving it, because I exerted a little pressure on it. If they had tried, their movement would have been obvious. As I looked up, I saw a satisfied expression on the medium's face. It gave an affirmative reply when asked if it would like to answer questions.

Then she asked us if we had any questions. I did but I didn't want to start. So my companion asked a few personal questions. I was amazed when every word was spelt out, each time the glass moved to a particular letter. In a matter of minutes her answers were in complete words. I still had a hard time believing that, When it was my turn I asked about a business transaction that was being

dealt with by my uncle. It spelt out the date and sum he would get. There was absolutely no alternative for me, but to believe when the prophecy came true.

After a few more questions the medium politely asked the spirit to go away. Fortunately for us it was obliging enough to do so. I was shocked when I saw how tired and worn out my friends looked. I was worse off than they were. Oh! why had I let my curiosity get the better of me. I would have been much happier if I had been in ignorance of the future and now I know why it is such a bliss. Will I ever get a restful night?

"A beautiful verse is like a violin bow drawn across the resonant fibres of our soul. It is not his thoughts, but ours, that the poet sets singing within us. When he tells us of a woman he loves, it is our loves and griefs he awakens entrancingly in our souls. He is an evoker of spirits. When we understand him, we are as much poets as he. We have in us, everyone of us, a copy of each of our poets which no man know of and which will perish utterly and forever, with all its variants, when we shall cease to feel and know. And do you suppose we should love our lyric bards so fondly, if they spoke to us of aught else but our own selves?........The best of them are sheer egoists. They are thinking of themselves all the time. It is only themselves they have put into verses—it is only ourselves we find there".

(J. Lewis May: Charles Lamb)

About Ourselves

Our last report covered the events which had taken place till the end of October, 1963. The shadow of December examinations did not very much dampen the spirits of organizers of functions in the College and we had a crowded programme.

The Annual Prize-giving

The Annual Prize-giving function was held on the 10th of March, 1964. It was presided over by Dr. B N. Ganguly, Pro-Vice-Chancellor, University of Delhi. We give below a resume of the Principal's Report and the proceedings of the day.

The proceedings started with the reading out of the Annual Report by Principal (Dr.) Amba Prasad. He paid a befitting tribute to Dr. Ganguly for his scholarship charm, large-heartedness, modesty sincerity and dedication to the cause of education. Dr. Ganguly's presence, therefore, was a source of joy and inspiration to the Staff and students of the college,

The college made all round improvement: in the realm of sports and athletics, cultural and extramural activities, NCC and studies. The lack of accommodation for lectures, Preceptorial and Tutorial work; too small a Hall for dramatics and cultural shows; a suffocatingly packed library and an inadequate reading room; non-existing 'common rooms

for boys and girls are some of the many, too obvious shortcomings that stood in the way of a fuller collegeatmosphere. The number of students notwithstanding the overcrowding was 1092. It was gratifying to note that the general discipline in and outside the college was very satisfactory. If the students contributed to the gaiety of the atmosphere, the Staff made it intellectual. delivered Weekly Extension lectures on varied topics. Their efforts were supplemented by Guest speakers: Shri P. N. Kirpal, Prof. M. Mujeeb. Mrs. Durgabai Deshmukh, Hon'ble L Sham Nath. Shri Shriman Narain Prof. V.K.N. Menon, Shri Gurmuke Nihal Singh and many others. For their own delectation the Staff held Seminars. It is contemplated to bring out a Research Bulletin containing original work done by them.

Our results in the various University Examinations (1962-63) mostly compared favourably with the University Pass Percentage. In B. Sc. Hons (Mathematics) Shri Inderjeet Malhotra stood first. In B. A. Hons (Maths) Shri T. L. Goel stood third in the University. We won other honours too. In the NCC camp our Girl Cadets won I prize in (1) Inter-Coy Drill Competition, (2) Lay Out and General Discipline Competition. (3) Best Shot. Our Artillery Cadets, in their camp, bagged the first prizes in Tug of War and Gun Drill Competition. Our athletes: Kanwal Nain

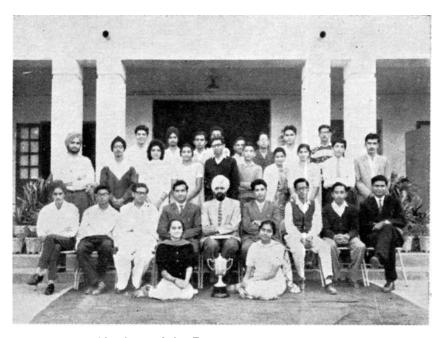
36

THE SOCIAL SERVICE LEAGUE

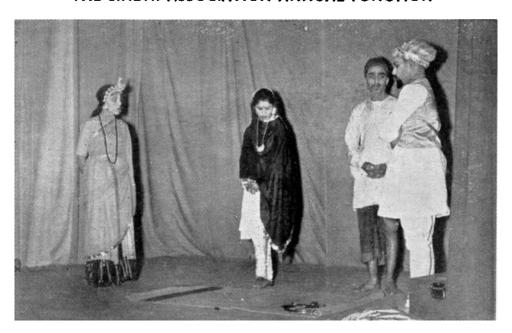
Members of the Executive Committee.

THE POLITICAL SCIENCE ASSOCIATION

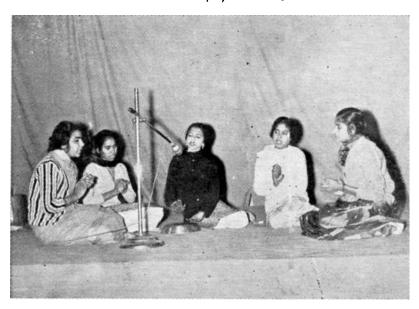

Members of the Executive with the winners and Judges in the Kathpalia-Jain Trophy Debate

THE SINDHI ASSOCIATION ANNUAL FUNCTION

A scene from the one-act play: NURI JAN TAMACHI

Members of the Sindhi Association singing Lado

Bahal, Om Prakash, Charan Singh and Gulshan Kakar won positions in Hammer Throw, 1500 Metres and 500 Metres. Kanwal Nain stood first in Hammer Throw in the University. Our Kabaddi Team won the Nangloi Block Tournament. Our speakers and debaters did well in debating and recitation contest in and outside the college. K.V S Ramani won II prize in the Kathpalia-Jain Trophy Debate and the Lajpatrai Memorial Debate. Our team, consisting of Ashok Behari and Yug Prakash Dar, won the trophy and II and III prize in the Inter-College Debate (English) at the local Dyal Singh College. Abhaya Kumar won I prize at the All India Hindi Debate at the local Dyal Singh College and II prize at the Inter-College Debate in Hindi at our college. T.K. Bhatia was awared I prize at the Inter-College Kavita Pratiyogita held at the local Dyal Singh College. T. K. Bhatia and Balbhadra Ojha won the trophy and I and III prizes in the Story-Writing Contest in Hindi held at the local S.R.College of Commerce. In the Inter-College Youth Festival held at the Delhi University our dancing troupe presented a Santhal Folk Dance and secured II place.

The College Dramatic Club made history by staging The Winslow Boy by Terence Rattigan—a play in 3 Acts. The performance was AI. Other functions worth mentioning were the Kavi Sammelan, the Inter-College Debates for the Deshbandhu Trophy, the Mehr Chand Khanna Trophy, the Kathpalia-Jain Trophy and the Jodha Mal Kuthiala Trophy.

Our students distinguished themselves by collecting a sum of Rs. 810/-on the Teachers' Day. It was the highest amount collected by any local college.

Dr. Ganguly, in his presidential remarks, congratulated the Principal, Staff and students for having had a very successful year. He also congratulated the prize-winners. He appreciated the various activities and functions, particularly the Staff Seminars and the Extension Lectures. He said that the University was evolving a scheme of General Education which would include extension lectures. The college could get further guidance in this respect after some time. He was particularly happy over teaching of Sindhi in the college—'the only college teaching this beautiful langu. age'. He noted the problems and the needs of the college and hoped that future administration of the college would give careful consideration and tackle them.

The function came to a close with singing the National Anthem.

The Dramatic Club organized a short, colourful and delightful programme after tea which followed the Prize-giving. It contained songs, scenes from a Bengali Dance Drama: Samanya Khati, based on a poem by Tagore, and scenes from Macbeth in Hindi translation by Shri Harbans Lal Bachchan. The performances elicited vociferous applause from the audience. Shri Harish Chandra, the first Principal of the college who was very closely associated with the

College Dramatic Club, publicly commended the performance in Hindi. He remarked that from what he had seen he was convinced that Shakespeare's plays could be well staged in Hindi. The acting of S. P. Ganguly, who played the role of Macbeth, was superb.

The Staff

A few changes took place during the period under report. The following members of the Staff left the service of the college:

Deptt. of Political Science

Shri Chattar Singh Shri O. P. Verma

Deptt. of Chemistry

Shri V. P. Kukreja Shri S. K. Dhir

Deptt. of Botany

Dr. Pritam Singh

Dr. R. P. Budhiraja resumed his duties in the Deptt. of Chemistry on the expiry of his study leave. We congratulate him on getting the degree of Ph.D. from the University of London for his thesis: "Studies in Tetracyclic Triterpenes".

Dr. C. L. Nahal got his leave extended upto the end of June, 1964, ni order to be able to accept the post of a Reader in The Post-Graduate (Evening) Institute of the Delhi University.

The following additional appointments were made:

Shri K. K. Baksi (Chemistry)
Dr. C. B. Sehgal (Botany)
Shri S. P. Bedi (English)
Miss Ranjit Kaur (Pol. Science)
Shri S. R. Sharma (Maths)
Shri G. S. Limaye (Library)
Shri R. C. Iyer (Physics)

We offer our felicitations to all of them and wish them a happy stay in the college.

Shri S. P. Kohly and Shri K. K. Suri of the Evening College assisted the Department of English in the Preceptorical work.

We congratulate Shri R.K. Sharma on the birth of a son and Shri J. K. Jain on his selection as an Officer-Cadet in the NCC (Naval Wing).

Office

Shri Amar Nath, Cashier, has been appointed Head Clerk, Shri J. K. Suri has been promoted as Cashier in place of Shri Amar Nath and Shri Jaswant Singh has been made the Junior Assistant. These changes have been made for the period of leave of Shri B. S. Aggarwal, Head Clerk.

We offer our heartfelt condolences to Shri M. L. Rustogi, our Accountant, on the sad demise of his revered father

The College Union

The Union arranged a magic show by Mr. Dev Kumar and Party of Calcutta on 7th November, 1963. More than 1100 persons (Staff and students) watched this very interesting performance.

Tea for all the students of the College was arranged by the Union on the second day of the Annual Sports, viz 9th November, 1963.

Lala Deshbandhu Gupta's death anniversary was observed on 22-11-63. Shri R. L. Verma, Public Relations Officer, Delhi Administration and Shri Sham Nath, Deputy, Minister of Information and Broadcasting, spoke on the occasion.

A prize recitation contest was held on 2nd December, 1963, in four languages viz English, Hindi, Urdu and Punjabi. The following members of the Staff acted as judges:

Mrs. M. Thomas Shri K. C. Kanda Shri C. L. Kumar Shri Lalit Mohan Sharma

The following students were awarded prizes:

English: Yug Prakash Dar

Hindi: Manohar Lal Chawla

and Ramesh

Urdu: Harkirat Singh Punjabi: Inderjit Singh

A prize debate in English was held on 25th January, 1964. The motion for the debate was: "In the opinion of this house, politicians have failed, let the scholars rule the

world." Shri R. C. Pillai, Dr. M. M. Ahluwalia and Shri J. K. Jain acted as judges. The following were awarded prizes:

I Prize: Yug Prakash Dar B.A. Hons. II year

II Prize: Ashok Behari Mathur B.A. Hons, I year

The eleventh annual Inter-College Debate for the Deshbandhu Cup was held on 7th February, 1964. The motion for the debate was "In the opinion of this house, the citizen today is less free than a century ago." The panel of judges consisted of

- Shri Sant Ram Grover, former Principal, Dyal Singh College, Karnal.
- Mrs. Rana, Head of the Deptt of History, L.S.R. College.
- 3 Shri S. P. Kohli, Deptt of English, Deshbandhu College (Evening).

The trophy was awarded to the St. Stephen's College. The following speakers were awarded individual prizes.

- Shri J. Pires —St. Stephen's College
- 2. Miss Reddy —Indraprastha College
- 3. Yug Prakash Dar —Deshbandhu College

A prize debate in Hindi was held on 20-2-64. The subject for the debate was : "इस सदन के मत में समाजवाद ग्रीर प्रजातन्त्र एक साथ नहीं चल सकते"

Shri L. M. Sharma, Shri R. L. Verma and Shri R. K. Sharma acted as judges. Prizes were awarded to

I Abhaya Kumar \ I year Econs. II Surendra Anand \ Hons.

The Philosophy Association

Adviser: Mrs. M. Thomas President: Maheshwar Prasad

Secretary: Manohar Lal

Mrs. Margaret Chatterii. Reader in Philosophy, University of Delhi, spoke to the Members of the Association on the subject: 'Is Man The discourse was elo-Rational ?' quent and learned. Mrs. Chatterji developed the theme historically and told the audience how at times Man was considered, as Aristotle had defined, a rational animal; but at other times, as in the Medieval Ages. and, then again, today, with Freudian Psychology, thinkers were doubtful if Man was fully rational,

It is a pity that the lecture was not as well attended as it ought to have been.

Weekly Extension Lecture Series

The Weekly Extension Lecture Series has been started this year for the benefit of Staff and students of the College. It has been started, for the present, on an experimental basis. It is hoped to make it a regular feature with effect from next year. A committee has been appointed by the Principal to plan and arrange these lectures. The following members of the Staff constitute this committee:

- 1. Shri S. P. Kapoor
- 2. " V. N Pasricha
- 3. .. Lalit Mohan Sharma
- 4. ., S. P. Chaudhree
- 5. , V. N. Khanna (Convener:

The inaugural lecture on "The importance of Extension Lectures" was delivered by Shri P. N. Kirpal. Secretary, Ministry of Education and Chairman, Board of Administration of the college, on 3rd December, 1963

The following other lectures have been delivered so far:

Shri V. N. Khanna spoke on "The Indian Political Scene Today" on 22nd January 1964. The lecture was followed by a brief discussion.

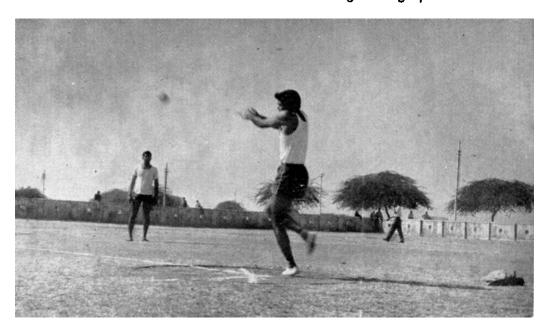
Shri Brij Mohan, Chairman, Stand-ing Committee, Municipal Corporation of Delhi, delivered a lecture on "Martyrs' Day" on 30th January. 1964.

Shri Ram Lal Verma spoke on "Nationalism in Modern Hindi Poetry" on 6th February, 1964.

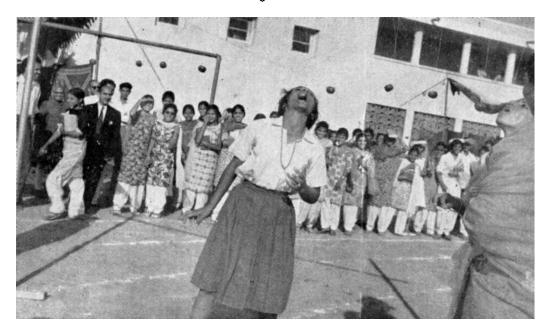
Prof. M Mujeeb, Vice-Chancellor. Jamia Millia, gave a talk on "My Idea of Discipline" on 13th February, 1964.

Mrs. Durga Bai Deshmukh addressed the Staff and students on 'General Current Problems: Planning

ANNUAL SPORTS Prize Winning Photographs

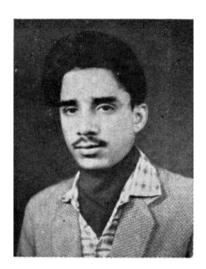
Throwing the Hammer

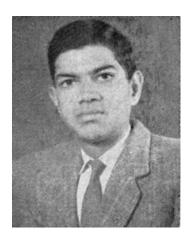
Obstacle Race for Girls
Photos by R. C. Grover, B,Sc, Il Year

Shri Jairamdas Doulatram, M. P., Ex-Governor of Assam, delivering his presidential speech in the Annual Function of the Sindhi Association.

T. K. Bhatia got the 1st prize in the Inter-College Kavita Pratiyogita.

Abhay Kumar of B. A. (Hons) Ist year won the 1st Prize in the all India Hindi Debate and the 2nd Prize in the Inter-College Debate.

in Education and Social Welfare' on 22nd February, 1964.

The Dramatic Club

'The Winslow Boy' was produced and directed by Mrs. M. Thomas. It was staged on three successive evenings in the College Hall, and each performance was a success. Though all the players acquitted themselves creditably on the stage, S. P. Ganguli, Banerjee and Master Arun Kanda did their parts remarkably well. Among the female cast Vijay Laxmi Rajan and Indira Sharma deserve special mention.

The cast of the play consisted of the following:

Ronnie Winslow Arun Kanda Violet, the Winslows' maid

Rita Grover

Arthur Winslow, Ronnie's father Pradeep Banerjee

Grace Winslow, his mother
Vijay Lakshmi Rajan

Dickie Winslow, his brother

Yug Prakash Dar

Catherine Winslow, his sister
Indira Sharma

John Watherstone,
Catherine's fiance Satinder Vij
Desmond Cury, the Winslows'
solicitor Ashok Mathur
Shri Robert Morton, a successful
barrister Shyama P. Ganguli

Besides the above programmes, the Dramatic Club was also the chief

Organiser of the cultural show which was presented on the Prize-giving day of the college on 10th March, 1964.

The History Association

Members of the Association went on an historical trip on 2nd Oct., 1963. Shri B.B. Saxena and Dr. M.M. Ahluwalia led the party. The party visited Suraj Kund, Tughlaqabad. Qutab, Jogmaya Temple, Shamshi Talab, the United States Embassy, the Humayun Tomb and Nizamuddin.

Dr. Dasrath Sharma, Reader in History, University of Delhi, delivered the inaugural talk on "Delhi and Chauhans" in November, 1963.

B. A. III year and B. A. (Hons) students paid a visit to the National Archives. The party was led by Dr. M. M. Ahluwalia.

Dr. M. M. Ahluwalia read a paper on "The character of the revolt of 1857" in February, 1964. The paper was followed by a very lively discussion.

The Social Service League

The League collected funds on the 'Flag Day' organized by the National Association for the Blind, New Delhi. A few tickets of the Film Show arranged by the All India Women's Conference were also sold.

A number of articles lost and found were restored to the rightful owners. The articles found included purses, bus passes, identity cards, a lady's wrist watch, a golden chain, books etc.

A party led by Shri S. M. Jhan-giani and Shri M. N. Bajaj and consisting of Sneh Prabha Gulati. Kamlesh Balchandani, Santosh Mathur, Vasdev Gursahani, Subhash Gurmukh Masand, Harish Dixit. Krishan Kalra. Kumar Bhutani, Mohinder Chopra, Hari Tahiliani, Hiroo Teckchandani and Bhagwanti Bhambhani visited the local Cheshire Home (a Home for the invalids) on 29-11**-**63. Fruit and sweets were distributed among the inmates and they were entertained with songs and jokes.

The Sindhi Literary Society

A Prize Essay Competition was held on 4th November, 1963. Miss Sarojini Hemrajani of B. A. III Year secured the first prize and Ramesh Choithani of B. Sc. III Year bagged the second prize.

The Annual Day of the Society was held on Monday, the 10th February. 1964. Shri Jairamdas Doulatram, Ex-Governor of Assam, presided. Solo songs by Kamlesh Balchandani, Sushila Dalwani, Ramesh Choithani and Bharathi Karnani; a tune on Mouth Organ played by Sundar Vanjani; and a scene from Noori-Jam Tamachi (a Sindhi folk-tale) enacted by Asha Bijlani (Noori), Ramesh Choithani (Jam Tamachi), Shyam Malhani (Noori's brother), Raj Kumari Gursahani (Rati) and Mira Rajani (Rani Naurangi) were some

of the highlights of the function. The function came to an end with the National Anthem. Raj Kumazi Gursahani played the part of Bharar Mata.

Shri Jairamdas in his presidential speech said that Sindhi was one cathe fragrant and beautiful flowers in the flower pot of India. He advised the Sindhies to preserve their cultural heritage and retain that beauty and fragrance

Dr. Amba Prasad, Principal thanked Shri Jairamdas Doulatram on behalf of the College.

The UNSA

The UNSA celebrated the Human Rights Day on 11th January, 1964, a little later than the scheduled date. The Principal was kind enough to enlighten the Staff and students on "The Declaration of Human Rights".

The Bengali Literary Society

Staff Adviser—Shri A. K. Poddar Secretary—S. P. Ganguly Joint Secretary—Santona Bannerjee Treasurer—Pradeep Bannerjee

The Inaugural function of the Society was held in November, 1963. The programme consisted of songs dances, humorous skits and a colourful ballet based on Tagore's poem: "Samanya Khati", Dr. S. N. Ray, formerly Head of the Department of English University of Dacca, was present as the chief guest and inaugurated the Society's function. The

members who contributed most towards the success of the function were Mamata Chakravarty, Urmi Dasgupta Swapna Mukherjee, Bandana, Geeta, Saraswati and Deviani.

The Annual Picnic of the Society was held on 9th February, 1964, at Surajkund. Nearly 40 members, including 4 Staff members attended the picnic. It was highly enjoyable. Thanks of the Society are due to Pradeep Banerjee, S. P. Ganguly and Tarun Bhattacharya for making proper arrangements.

The Mathematics Association

The Association organized a number of discussion groups in which the members read papers and participated in the discussions. Ram Ratan, B.A. Hons III Year, read a paper on 'Lobachevsky', the eminent Russian mathematician. Ashok Ghosh B.Sc. Hons. III Year, gave an account of the life and work of Euler. Gopal Das and Ved Prakash, B. A. II Year read interesting papers on the life of Newton and of Galileo respectively. Sarla Harpalani offered a few suggestions on mathematics.

The NCC

Our girl cadets went to attend camp (Summaran Lines, Delhi Cantt.) in two batches during the December holidays. Our Principal paid a visit to the camp site.

They won the first prize in:

1. Inter-Coy Drill Competition.

2. Lay-out and General Discipline Competition. 3. Best Shot.

Our congratulations to them and the P. I. Staff.

Our Artillery cadets attended camp in the college and won first prizes in 1. Tug of War. 2. Gun Drill Competition.

Our Naval Wing cadets attended camp at Bombay (Heavy Bridging Area-Marve)

All of our cadets have done firing and it has given them confidence and courage. 12 of our cadets (8 girls and 4 boys) who were selected for the Republic Day Parade, attended a 21 day Camp before taking part in the parade, Col. Qadam Singh, Director National Cadet Corps (Delhi & H.P.) was the chief guest at the Principal's lunch given to them.

The Hindi Parishad

The Hindi Parishad arranged three debates during this year. The Inter-Class debate took place on 19th November, 1963. 20 students participated in the contest. Manohar Chawla was awarded the first prize and Sudhir Upadhayya and Surendra Anand the second prize. The trophy was won by the first year, B.A. Hons. in Economics. The Inter-College Jodha Mal Kuthiala Trophy debate was held on 23rd November, 1963. Ten teams from different colleges took part in the contest. The trophy and the first prize were awarded to the Sri Ram College of Commerce.

A grand Kavi Sammelan was held under the joint auspices of the Hindi Parishad and the College Union. Sarshri Sajjan, Mehboob, Vairagi, Virendra Mishra, O. P. Sharma, and other eminent poets entertained the audience with their poems for about three hours. This Sammelan was presided over by Shrimati R. K. Parshad, Head of the Department of Hindi The function was a grand success.

Sen Bhim Mittal. President the Hindi Parishad, donated a trophy and two individual prizes for the Inter Class Kavita Prativogita. It was held on 17th February, 1964 & the trophy was won by the students of B. A. (Pass) II Year. Ramesh Choirhani of B. Sc. III Year and Balbhadra Ojha, B.Sc. II Year stood first and second respectively. Shri T.K. Bhatia and Balbhadra Ojha were awarded the first and third prizes and also got the Premchand Trophy the Inter-College Story-writing contest held in the Sri Ram College of Commerce in February, 1964.

Prof. Krishan Chandra Shukla delivered an extension lecture to Hindi Elective classes.

Our students participated in various Inter-College Debating contests. Abhay Kumar of B.A. Honours, Ist year won the Ist Prize in the All India Hindi Debate and the 2nd prize in the Inter-College Debate. T. K. Bhatia got the 1st prize in the Inter-College Kavita Pratiyogita.

The Sanskrit Parishad

The inaugural ceremony of the Parishad this year was performed on 31st October, 63 by Dr. Satya Vran Reader in Sanskrit, University of Delhi.

A shloka-Recitation contest was held in the College on 7th February. 1964. Krishana Mathur of B.A. Hons. II Year was awarded the first prize and Saroj Bala and Sobhag Mathur the second prize. Krishana Mathur and Saroj Bala participated in the Inter-College Recitation Contest held on 12th February, 1964, in the S. G. T. B. Khalsa College.

A Sanskrit Essay contest was held in January, 1964. Champa Chugh and Virendra Pahuja were awarded first and second prizes respectively.

An Extension Lecture was delivered on 20th February, 1964, by Acharya Amir Chandra Shastri. He gave an illuminating and instructive talk on the "Philosophy of the Ishopanishad."

The Annual Function was celebrated on the 5th March, 1964. Dr. N. N. Choudhuri, Head of the Department of Sanskrit, Delhi University, presided. The items included a variegated fare of speeches, paper readings, stories and lyrics. Prof. Choudhuri gave away the prizes to the winners in Sanskrit Essay-writing and Shloka Recitation contests. In his presidential address, Dr. Choudhury, by citing a Vedic tale, explained the importance of devotion and faith in

life. In the end, thanking Prof. Choudhuri, the Principal said that Sanskrit had played an important role in the lives of Indians and it had preserved our cultural heritage. He further said that Sanskrit had ever maintained the national unity and its knowledge was essential to comprehend the culture of the whole of Asia.

Department of Sports and Athletics

Our college competed in Intercollege tournaments in Cricket, Football, Hockey, Athletics. Basket-ball, Badminton and Table-tennis. In the Inter-college Athletic Meet, four of our Athletes won positions in various items.

Kanwal Nain Bahl, who has been securing position in Throws for the last three years, stood first in Hammer Throw in the University this time also. The other three position-holders were, Om Parkash, Charan Singh and Gulshan Kakar in Hammer Throw 1500 Metres and 5000 Metres respectively.

The Annual Sports of the college were held on 8th and 9th November,63. Dr. Amba Prasad declared the Meet open. A sufficient number of boys and girls participated. Kanwal Nain Bahl and Gulshan Kakar created new records in Throwing the Hammer and in the 5000 Metres Race respectively.

Charan Singh was adjudged to be the Best Athlete from amongst the men students and Rajeshwari Iyer from amongst the women students.

The Inter-class Tournament championship was won by the B.A. Classes by a big margin over the B.Sc. classes. The Pre-Medical girl-players showed their supremacy in Net-ball matches.

Tournaments in Badminton and Table-tennis were held as usual and attracted a good number of entries.

Our Kabaddi team won championship in Nangloi Block tournaments. Our congratulations to them. An exhibition Kabaddi match was also arranged in the college. It was a very thrilling match,

DESH [c] 43

List of Prize-Winners 1963-64

ACADEMIC & UNION

Roll	of	Honour	(Academic)
------	----	--------	------------

1.	Inderjeet Malhotra	(B. Sc. Hons.)
2.	Tarsaimlal Goyal	(B. A. Hons, Maths.)

Prizes on the basis of last University Examination

Inderjeet Malhotra	I in Maths. Hons. in the college
Malti	I in Hindi Hons. in the college
Sulakshna Kumari	I in Pol. Sc. Hons, in the College
	I in Economics Hons, in the college
	I in B. A. Pass in the college
Suraj Prakash Gambhir	I in B. Sc. Gen. in the college
Arun Kumar Sood	I in Pre-Medical in the college
	Inderjeet Malhotra Malti Sulakshna Kumari Y. Hari Shankar Dilip Kumar Saha Suraj Prakash Gambhir Arun Kumar Sood

College Prizes (Academic)

B. A. (Hons) III Year

Sujata G. Verma	English (Main)	I
Sudhir Chandra Upadhyaya	Hindi (Main)	I
Narain Bhatia	Pol. Science	I
K. Gopalan	Maths. (Main)	I

B. A. (Hons) II

Shyamal Bagchi	English (Main)	I
	Philosophy (Subsidiary)	Ι
Gopal Krishna	Maths. (Main)	Ĭ
Updesh Kumari	Hindi (Main)	Ì
Prem Kanta	Economics (Main)	Ι
Anita Misra	Pol. Science (Main)	Ī

B.A. (Hons) I Year

Saroj Bala	Hindi (Main)	ī
Vinod Kumar Maini	Economics (Main)	Ĩ
Sarvesh Chandra	Pol. Science (Main)	Ĩ
Sushila Devi	History (Main)	Ī
Meera	Sanskrit (Main)	Ī
Lalit Kumar	Maths. (Main)	I

44

Abhaya Kumar Sneh Lata Bansal Jyoti Sushila R. Sukhramani Kusum Kapoor Sarla Harpalani Kanta Grover	English Subsidiary Hindi Subsidiary English Subsidiary Hindi Subsidiary Sindhi Subsidiary Econs. Subsidiary Econs. Subsidiary Pol. Science Subsidiary	I (Br.) II I (Br.) I I I I I I (Br.)	
B. A. (Pass) III Year		
Sukhbir Singh Verma Maheshwar Prasad	Aggregate English Hindi Sanskrit Maths. Aggregate English Pol. Science Philosophy	I (Br.) I I I (Br.) I I I (Br.) I I I (Br.)	
Sarojini Hemrajani	Elective Hindi Sindhi	I	
B. A. (Pass) II Year			
Sudarshan Lal Maini	Aggregate English Hindi Economics Pol. Science	I I I I	
Narendra Nath	Aggregate	II	
Usha Sharma	English Hindi Pol. Science	I II II	
Mamata Chakravarty	Philosophy Economics	I II	
Virendra Pahuja	Sanskrit	Î	
B. A. (Pass) I Year			
Pushpa Pathak Navneet Rai Vijay Kumar Khosla	Aggregate Sanskrit Pol. Science Aggregate English	I II II	

DESH 45

Meenakshi Bharadwaj Raj Kumari Arya Kanta Ramrakhiani Uma Chakravarty Chandra Gajria Purnima Lalwani Asha Sehgal	Hindi Hindi Sindhi Bengali Pol. Science Pol. Science Philosophy	I I I I (Br.) I (Br.)
1	B. Sc. III Year	
Makrand Kumar	Aggregate Physics Chemistry	I I I
Rekha Kumari	Botany Zoology	I I
	B. Sc. II Year	
Mahesh Kumar Satija	Aggregate Physics Maths	I I I
Baljeet Kumar	Chemistry	I
Kunti Devi Ratwani	Sindhi	Ï
On Dunkart Manet	Botany	I I I
Om Prakash Nangia Bir Bhan Rakhija	Hist. of Science Hindi (II year Basis)	Ī
	B. Sc. I Year	-
- 1 CV	-	•
Ramesh Chopra	Aggregate Maths	I I
T. V. Mythili	Aggregate II Physics	I II
Krishan Dayal	Maths	H
Rajinder Shah Singh	Chemistry	II
Padma Rani Chawla	English Chemistry	Ī. I
	Zoology	I I (D.)
Mahinder	Botany Hindi Subsidiar y	I (Br.)
Ram Chand Bareja	Hist. of Science	Ī
Usha Yadav	Botany	Ī (Br.)
Indu Khanna	Botany	I (Br.)

46 DESH

Pre-Medical II Year

S. Harihar Subramony	Aggregate English Physics	I I I
	Chemistry Biology	I I
Kr. Chandra Mohan Singh	Aggregate Physics Chemistry	II II
Savita Puri	English Biology	II II (Br.) II
Sharda Luthra K. Hem Lata	English Chemistry	II (Br.) I (Br.)

UNION PRIZES

College Colour

Jagjit Singh Nayar	Union President
K. V. S. Ramani	Debating
Yug Prakash Dar	do
Abhaya Kumar	do
Ashok Behari Mathur	do

Prizes

Yug Prakash Dar	English Debate English Recitation Music	I I
Ashok Behari Mathur	English Debate	II (Br.)
Abhaya Kumar	Hindi Debate	11
Surinder Anand	Hindi Debate	ΙΪ
S. Rajeswari	Music	1,
Sarojini Kapoor	Music	JÎ (Br)
Tribhuvan Kaul	Mono-acting	II (Br.)
S. P. Ganguly	Mono-acting	ΙΪ
Manohar Lai Chawla	Hindi Recitation	I (Br.)
Ramesh Choithaní	Hindi Recitation	I (Br.)
Harkirat Singh	Urdu Recitation	i (Dr.)
Inderjeet Singh	Panjabi Recitation	7
Sumitra Mitra	Fancy Dress	Ť
Sukh Versha Vohra	Fancy Dress	11
Shyama Prasad Ganguly	-	

rasad Ganguly Harish Chandra Medal for best actor

SPORTS AND ATHLETICS

Me	en's Events	Roll of Honour in Sports
1,	Kanwal Nain Bahł	(Position in Hammer Throw in the University for the last three years) First in Hammer Throw (New Record) First in Discus Throw Second in Putting the Shot Second in Javeline Throw
		College Colour in Athletics
2.	Charan Singh	First in 1500 Metres First in Broad Jump First in Pole-Vault First in Hop-Stop & Jump All round Best Athlete of the year from amongst Boys
		College Colour in Athletics
3.	Gulshan Kakar	First in 5000 Metres (New Record) First in 800 Metres Second in 1500 Metres
4.	- Mohinder Chopra	First in 100 Metres First in 400 Metres
5.	Chanan Lal Chadha	First in 110 Metres Hurdles Second in Hop-Step & Jump
		College Colour in Athletics
6.	Om Parkash	Second in Hammer Throw
7.	Puran Singh Verma	First in Putting the Shot Second in Discus Throw.
8.	Anoop Singh	First in 200 Metres Second in 100 Metres
9.	Anand Sarup Daggar	Second in 200 Metres Second in Broad Jump Second in 400 Metres
10.	Ravinder Khanna	Second in 5000 Metres Second in 800 Metres
11.	Mohinder Berry	Second in 110 Metre Hurdles Second in Musical Cycle Race

Suresh Kumar	First in Javelin Throw	
Jagbir Singh	Second in Pole-Vault Second in High Jump	
Inderjit Singh	First in Musical Cycle Race	
Vijay Kumar Samuel	First in High Jump	
Yashwant Singh	Second in High Jump	
S. Sundar & Party	First in Relay Race	
Gulshan Kakar and Chaman Lal Chadha	First in Wheel & Barrow Race	
Ramesh Srivastava	College Colour in Cricket	
Sardari Lal Verma (E)	College Colour in Hockey	
Mohinder Singh (E)	College Colour in Athletics	
Mohinder Berry	College Colour in Badminton	
Ramesh Grover	College Scarf	
S. P. Verma	College Scarf	
Satish Kumar	College Scarf	
	Inderjit Singh Vijay Kumar Samuel Yashwant Singh S. Sundar & Party Gulshan Kakar and Chaman Lal Chadha Ramesh Srivastava Sardari Lal Verma (E) Mohinder Singh (E) Mohinder Berry Ramesh Grover S. P. Verma	

Sports Photography

1.	R. C. Grover		First
2.	Rajinder Singh	Daggar	Second

Women's Events

1.	Rajeshwari Iyer	First in Discus Throw First in Putting the Shot First in Cricket Ball Throw
		All Round Best Athlete of the year from amongst the Girls
2.	Rita Sahai	First in Broad Jump Second in 100 Metres Second in Obstacle Race Second in Discus Throw
3.	Indra Sharma	First in Slow Cycling Second in Broad Jump
4.	Santosh Chawla	Second in Putting the Shot Second in Cricket Ball Throw

DESH

49

5. Swarn Prabha First in 50 Metres Second in Chatti Race 6. Sneh Lata Bansal First in 100 Metres 7. Harbans Kaur First in 800 Metres (Walking) 8. Prabha Singhal First in Obstacle Race 9. Kaushalya Wadhwa First in Chatti Race 10. Vijav Lakshmi Tandon Second in 50 Metres 11. Soeh Lata Mahajan Second in 800 Metres (Walking) 12. Sushma Sahni and Prabha Singhal First in three-legged Race 13. Rekha and Prabha Second in three-legged Race Bhargava Subordinate Staff Race Tara Chand First 2. Saihtu Ram Second Administrative Staff Race 1. Inderjit First Amar Nath Second Teaching Staff (Musical Chair Race) Dr. Amba Prasad First 2. Shri M. L. Chaudhry Second **BADMINTON PRIZES**

Men Singles

Winner Mohinder Berry

Runner-up Surinder Kumar Sahni

Women Singles

Winner Miss Santwana Banerji Runner-up Miss Santosh Chawla

Men Doubles

Winners Shri I.S. Kapur and Mohinder Berry Runners-up S. K. Sahni and Subhash Ranade

50 DESH

Mixed Doubles

Winners Mohinder Berry and Santosh Chawla Runners-up Sudershanlal Maini and Urmil Malhotra

Lucky Doubles

Winners Shri I. S. Kapur and Mohinder Berry Runners-up Vijay Vohra and Charanjit Singh

TABLE TENNIS PRIZES

Men Singles

Winner Vinod Kumar Malni Runner-up Mohinder Berry

Women Singles

Winner Urmil Malhotra Runner-up Santosh Chawla

NCC PRIZES

Award of NCC Colours

Senior Under-Officer Sita Ram Sharma 2. Under-Officer Narinder Kumar Tuli 3. Cadet Captain Ravinder Sharma

> (All round Best Cadet of the Year Naval Wing)

4. Sgt. S. P. Gangoli All round Best Cadet of the year

NCC Rifles

5. Sgt. P. L. Nahar All round Best Cadet of the year

Artillery Wing Miss Sudershan Gupta Senior Under-Officer

All round Best Cadet of the Year

NCC Rifles Girls

7. Avtar Singh Bhalla Best Shot from amongst Boy Cadets 8. Cadet Pushpanili Best Shot from amongst Girl Cadets

9. C. S. M. Shukla Best Discipline in NČC Camp

Inter-class Tournaments

B. A. Classes Trophy B. Sc. Classes Runner-up

Ramesh Grover and

General Captains Sudesh Sharma

DESH

स्रनुक्रम शिका हिन्दी - विभाग

विष <i>य</i>	नाम	पृष्ठ
सम्पादकीय	मुधीरचन्द्र उपाध्याय	ş
माँ, कर दो	मुक्ता	8
नव-वर्ष	बलभद्र प्रसाद श्रोभा	२
नारी विघाता की सुन्दर कृति है		3
उठो-उठो ए वीर जवानो लेकर विजय का नारा	राजकुमारी केशवानी	ሂ
१६६३ मृत्यु वर्ष	नरेश शर्मा	દ્
सम्भल साग तोड़ मुटियारे	भीमसैन मित्तल	৩
कालिज जिन्दगी की बातें	राजेन्द्र कुमार ग्रग्रवाल	5
एक प्रश्न	तेज कृष्ण भाटिया	११
सु ढ़कता पत्थर	रमेश् कुमार चित्रा	१२
ग्राग्रो बदल दें	रमेश कुमार	१४
मेरा मन्दिर	ग्रनिल कुमारी सबसेना	१५
साधारसीकरस	चरगाजीत कौर	१६
ऊँचे मकान—तंग गलियां	रमेश कुमार	१७
देदो सवेरेका कदम	सुरेन्द्र कपिल	२०
हिन्दी साहित्य में हास्य रस	भीमसैन मित्तल	२१
खोज	सुदेश विर्मानी	२४
प्रकृति क्यों मुस्काती हैं	भीमसैन मित्तल	२४
प्रीत के आंगन ग्रंधेरा	सुधीरचन्द्र उपाध्याय	२६
स्वार्थं स्रौर प्रेम	राजेन्द्र कुमार श्रग्रवाल	२७
दीवाली पर	बलभद्र प्रसाद स्रोभा	30

सुधीरचन्द्र उपाध्याय

'देश' के प्रिय पाठको,

'देश' पित्रका का एतद्वर्षीय द्वितीय श्रंक श्रापके सम्मुख है। पिछले श्रंक में श्रधिक से श्रधिक समया-नुकूल रचनाएँ प्रस्तुत करने का पूर्ण प्रयत्न किया गया था, किन्तु फिर भी कुछ श्रुटियां शेष रह गई थीं। इस श्रंक में उन श्रुटियों को दूर करने का भरपूर प्रयास किया गया है, किन्तु फिर भी यदि कुछ श्रुटियाँ रह गई हों तो मैं क्षमाप्रार्थी है।

'पत्रिका' को अधिकाधिक निखारने तथा उत्कृष्टतम रूप में आपके समक्ष प्रस्तुत कर सकने के लिए पूज्य गुरुदेव श्री रामलाल वर्मा जी द्वारा जो समयसमय पर रचनात्मक परामर्श तथा सहयोग प्रदान किया गया, मैं उसके लिए उनका अत्यधिक आभारी हैं।

माँ, वर दो

मुक्ता, बी०ए० म्रानर्स तृतीय वर्ष

वर दो माँ, यह वर दो।

जीवन के मंगल प्रभात का, अनुपम सर्वोदय हो। चरण चिन्ह हों पथ-प्रदर्शक, आदर्श महापुरुषों के।। बढ़े लक्ष्य की स्रोर निरन्तर, अपना हुढ निश्चय हो।

वर दो माँ, यह वर दो।

जियें और जीने दें सबको, हो सिद्धान्त हमारा। मानव द्वारा मानवता का, कभी नहीं क्षय हो।। हमें हमारा 'भंडा' निशिदिन, हो प्राणों से प्यारा। जिसके नीचे नहीं किसी को, कभी किसी का भय हो।।

वर दो माँ, यह वर दो।

'देवनागरी' सुलिपि हमारी, जय-जय हिन्दी भाषा। 'विश्व-भारती' से भारत की, ग्रमर कीर्ति ग्रक्षय हो।। समय पड़े पर ग्रमर-शहीद के, बलिदान न भूलें। प्रिय देश के लिए सर्वदा, तन-मन-धन ग्रपित हो।।

वर दो माँ, यह वर दो।

नव-वर्ष

बलभद्र प्रसाद श्रोभा, बी०एस०सी द्वितीय वर्ष

एक वर्ष-एक वर्ष ग्रौर यूँ ही बीत गया,
कुछ ने नव वर्ष को सुखमय
शांतिमय उल्लास से सम्पूर्ण कहा
कुछ ने गौरव में वृद्धि हो
कुछ ने भाग्य से हो सम्पूर्ण कहा।
बस कहा चाहा नहीं
भाग्य को सराहा नहीं।

यूँ हो परम्परावश कह उठे ज्यों दीप दीवाली का विधवा के ग्रांगन में बिन भाव लिए ही जल उठे । जैसे कोई फर्ज था पूरा कर दिया

कर्ज था, सभ्यता का, संस्कृति का चुका दिया। पुरातन बीता नव का स्राभास हुस्रा उल्लास नहीं हुस्रा हुर्ष का विकास नहीं हुस्रा।

नव है पर नवरंग कहीं नहीं है, नये पर की उमंग कहीं नहीं है। मन भुँभला उठता है कुम्हला उठता है

नव ने मुक्ते भी क्या दिया,

न नई दिशा दी

न नई उषा दी

न नई प्रेरगा दी

न प्रेरित किया ➤

बस मौत को एक वर्ष ग्रौर करीब ला दिया
पुरातन ही रहता तो क्या था
गम दवे तो रहते
नव के साथ नए सिरे
तो न उभरते

पर कहां समय भी कभी रुका है, नव को कोई पुरातन रोक सका है? नव है सो हमें कुछ प्रिय भी है फिर उसका भविष्य नहीं ही है

कभी २ तो हम पुरातन से यूँही उब जाते हैं

नव को खुश हो श्रपनाते हैं
फिर चाहे नव पुरातन से गया-बीता हो,
सूखा हो रीता हो।
पर हम यही श्राशा लगाते हैं
पिप।सा लगाते हैं

नव में जीवन सुन्दर होगा, जीवन की गति सुन्दर होगी, सुखमय होगी । सभी सोचते हैं, मैं भी सोच रहा हूं, कल्पना में कल्पित खेत जोत रहा हूँ,

शायद मुक्त संग हो ।

पर हुम्रा या नहीं ये तो नव कहेगा

जब ये नव पुरातन होगा तब जो नव होगा,

बी नव कहेगा ।

नारी विधाता की सुन्दर कृति हैं

यदि हम सूक्ष्म हिष्ट से "नारी विधेरहो सुरम्या कृति:"पर विचार करें तो यह ग्रक्षरशः सत्य प्रतीत होता है। इसमें संदेह का लेश भी नहीं दिखाई देता। सफलकर्मा विधाता की निश्चय ही नारी मंजुल कृति है। केवल नारी ही इस जगतीतल में दिव्याकृति से शोभा फैला रही है।

नारी कल्पबृक्ष का सुन्दर फूल है, मंदार वृक्ष की सुरिंग है, संसार-रूपी सागर का रत्न है, मानवता की सम्पत्ति और इस विस्तृत वसुधा का भूषणा है, संसार का वह निश्चय ही सार है और स्वर्ग का वह नित्य देदीप्यमान नक्षत्र है, विधाता की, वह मन को लुभाने वाली कविता है और वह है शैत्ययुक्त आलोक, चन्द्रमा का। वह उषा के प्रतिरूप है, दिव्य जगत के विलक्षण कर्णों से उसका निर्माण हुआ है।

नारी अनेक गुणों की विधाता है। वह चंचल होते हुए भी स्थिर है। एक स्रोर कठोर है तो दूसरी स्रोर कोमल। उसका एक पक्ष स्रवला है तो दूसरा पक्ष सबला। वह ज्ञात होते हुए भी स्रज्ञात है। वह 'लघ्वी' भी है स्रौर भारवती भी। स्रपूर्ण होते हुए भी पूर्ण है।

मानव नारी के बिना विकारग्रस्त हो जाता है। इतना ही नहीं, कोई भी नारी के बिना संसार-सागर पार करने में समर्थ नहीं हो सकता।

कन्या-रूप में नारी निर्मल शशिकला के समान है, उदास प्रकृति वाली है जिसका कि सब हार्दिक ब्रादर करते हैं। इसके ब्रतिरिक्त मातृ-रूप में वह ममता की मन्दाकिनी है, स्तेह की ऐसी राशि है जिसका कभी क्षय नहीं होता। वह दया की साक्षात् प्रतिमा है। वात्सल्य का शरीर है। त्याग और तपस्या का वह प्रतीक है। पुत्र इसकी पूजा करता है तो समाज के लिए यह सम्मान का पात्र है। राष्ट्र इसको श्रद्धा की दृष्टि से देखता है। चिरकाल से संतान के लिए इसका करूगापूर्ण हृदय रहा है। कुपुत्र और सुपुत्र के बीच में उसको ग्रन्तर नहीं दिखाई देता। वह मन लगाकर ग्रपना सर्वस्व छोड़ कर भो संतान को उदात्त गुर्गों से युक्त बनाने के लिए ग्रविराम प्रयत्न करती रहती है। नारी संस्कृति का उद्गम-स्थल है, सभ्यता का प्रवाह और समादित गुर्गों का ग्रक्षय भंडार है।

इससे बढ़ कर भला भ्रौर क्या भ्राश्चर्य हो सकता है कि मध्यकालीन तूफानी हवाग्रों से सताई गई भी, खण्डित मान-मर्यादा होने पर भी उसने मातृ-गौरव को तिलांजिल नहीं दी।

यदि हम ध्यान से देखें तो सःहित्य-संसार में घूमती हुई नारी के अनेक रूप या चित्र दृष्टिगोचर होते हैं। उन रूपों में संतान के प्रति ममता और स्नेह इसके ऐसे रूप हैं जो सर्वसम्मत और निर्विवाद हैं। उस नारी के हदय में सन्तान का कल्याण ही हर घड़ो छाया रहता है। यदि उसे अपनी सन्तान पर कोई कष्ट आता दिखाई दे तो उसे दूर करने के लिए अतिनिदित कार्य भी करने को उद्धत हो जाती है। उसे अपने मुखों की चिता नहीं होती। वह कष्टों तक की कल्पना भी नहीं करती। निदा की उसे तिनक भी चिता नहीं। परिवाद उसके हदय को नहीं छू सकता। करुवचन उसके मर्म को दुःखी नहीं कर सकते। संतान की समृद्धि के लिए उसे सब

कुछ उचित दिखाई देता है। संतान मां से विमुख हो सकती है, परन्तु मां कभी नहीं। इसीलिए तो यह कहा गया है—

''कुपुत्रो जायते क्विचदिप कुमाता न भवति'' बहिन के रूप में नारी —

जहां तक नारी के बहिन पक्ष का सम्बन्ध है, वह तो अनिवर्चनीय है। वह अपने भाई तथा बहिन के लिए कठोर से कठोर, मान्य और अमान्य कार्य करने के लिए भी सदैव उद्यत् रहती है। इतिहास में यत्र-तत्र अनेक उदाहरण मिलते हैं। प्रेयसी के रूप में नारी—

नारीं का यह पक्ष अतीव रमणीय और मनोमुग्धकारी होता है। नारी का जीवन सरिता में
महोत्सव उमियाँ उसके चित्र को सदैव तरिगत
रखती हैं। इस समय इसके हदय में अनन्त प्रण्य
राशि उदित होती है। मृदुल भाव इसके मन में
हिलते रहते हैं ग्रोर असीम कोमल कल्पनाओं का
सागर उसके चित्त में ठहाके मारता रहता है।
स्विणिम स्वप्न अपनी मादकता विखेरते रहते हैं।
ऐसी घड़ी में जबिक यौवन का सुरिभित बसंत अपनी
मादकता लिए ग्रा खड़ा होता है तो ऐसी कौन-सी
प्रेयसी होगी जो ग्रपने सर्वस्व का समर्पण न करना
चाहेगी। उपयुक्त पात्र पाकर वह निर्दम्भ होकर
सब कुछ छोड़ देती है जो उसके पास होता है।
पत्नी पक्ष में नारी—

नारी का पत्नीत्व स्रिति मनोज्ञ पक्ष है। कह धार्मिक रीति से पित का वरण करती है और पुरुष में पूर्णता की प्रतीक्षा करती है। मनुष्य के बिना नारी स्रीर नारी के बिना पुरुष पूर्णता को प्राप्त नहीं कर सकते। एक, दूसरे का पूरक होता है।

नारी के बना पुरुष संसार-सागर को पार नहीं कर सकता और नहीं उसकी लोक-यात्रा सफल हो सकती है। जैसे— "नानानारीम् निष्फला लोकयात्रा।"

भारतीय शास्त्रों में भी इसका विशद् वर्णन है, जैसे—'पुमानर्क्च पुनस्तावत् यावत् भार्याम् न विन्दिति प्रर्थात् पुरुष तब तक ग्राधा है जब तक वह पत्नी प्राप्त नहीं कर लेता। नारी घर की लक्ष्मी होती है। मन-रूपी सम्राट की वह रानी है, पूज्य गुणों की वह खान है ग्रीर विश्वास का स्थान है, माया की वह भूमि है, बलिदान का इतिहास ग्रीर ग्राम की मंजरी है तथा प्रण्य की मूर्ति है, घर को घर केवल स्त्री के कारण ही कहते हैं—

'गृहणी गृहमित्याहः न गृहं गृहमुच्यते ।' पत्नी न वासना में इबी हुई होती है ग्रौर न ही विलास में। न वह रित की कामना रखती है। वह यदि कुछ है तो ग्रद्धांगिनी है। सुख-दुःखमय संसार में वह समभागिनी है, धार्मिक कृत्यों में सहयोगिनी, सत्-ग्रसत् कार्यों में परामर्श देने वाली, रितकाल में प्रियतमा, सेवा के समय में सेविका, धर्म के मार्ग पर चलती हुई वह पित को परमेश्वर मानती है; इसी लिए कवि-कुलगुरु कालिदास ने रघुवंश के ग्राठवें सर्ग में कहा था—

'गृहगाी सचिव: सखीमिथः प्रिय शिष्या ललिते कला-विघो ।'

मेचदूत में यक्षिणी, अभिज्ञान शाकुन्तलम् में शकुन्तला, कुमार-संभव में अपंणा, रघुवंश में इंदुमती, रामायण में सीता, महाभारत में द्रौपदी, उत्तररामचरित में जानकी, नैषध चरित में दमयन्ती, कामायनी काव्य में श्रद्धा, यशोधरा ग्रन्थ में यशोधरा, साकेत में उमिला झादि, कालिदास, बाल्मीकि व्यास, भवभूति, श्रीहर्ष, जयशंकर प्रसाद गुष्त झादि महाकवियों ने जिस प्रकार की नायिकाओं का उल्लेख किया है, उसी प्रकार की नारियां ही नारीत्व की भागिनी हो सकती हैं। इन्हों के समान कलाकारों ने नारी के रमणीय पक्ष का उद्घाटन किया है और कहा है क

नारी विधेरहो सुरम्या कृतिः!

उठो-उठो ए वीर जवानों लेकर विजय का नारा

राजकुमारी केशवानी, बी०ए० हिन्दी म्रानर्स प्रथम वर्ष

उठो उठो ए वीर जवानो, जल जाभ्रो ए मस्त परवानो समय नहीं है सोने का, जागो वीर जवानो !

धन्य वही है वीर कि जिसने भ्रपना सिर कुरबान किया, मातृ-भूमि रक्षा को जिसने श्रपना सब कुछ दान किया. विजय-घोषणा, उल्लास से भरे हुए दीवानो, समय नहीं है सोने का, जागो वीर जवानो।

दुशमन के कारण है भ्राज देश पर संकट छाया, संकट के कारण है शानो-शौकत श्रीर माया, देश की रक्षा करने में तुम ग्रागे बढ़ो जवानो, समय नहीं है सोने का, जागो वीर जवानो।

देख नजारा सरहद का है ग्राज कलेजा मुँह को ग्राता, ग्रमर वही है वीर, जो युद्ध में कभी न पीठ दिखाता, दुश्मन से बदला लेने को, भक्षक बनो जवानो, समय नहीं है सोने का जागो वीर जवानो।।

कभी न हो देश का, बाल ग्रीर बाँका, देश के घावों पर बस वीर का लगा एक टाँका, सुभाष, पटेल की तरह, सपूतों बन जाग्रो मस्तानो, समय नहीं है सोने का, जागो वीर जवानो!

श्राज चीन ने हैं ललकारा, भारत माँ को है फटकारा, जाग उठो हे बीर सपूतो, लेकर विजय का नारा, भारत माँ की लाज न जावे, उठो रुस्तमों उठो जवानो, समय नहीं है सोने का, जागो वीर जवानो!

बढ़ो ए वीर जवानो, देखो ग्राज तुम्हें क्या करना है, मौ की चरणों में ग्रपना सिर ग्रर्पण करना है, तिरंगा लेकर हाथों में बढ़ जाग्रो वीर जवानो, समय नहीं है सोने का जागो वीर जवानो।

१६६३ मृत्यु वर्ष

नरेश शर्मा, बी०ए० द्वितीय वर्ष

किसी से सत्ता छीन ली गई घौर उसकी हत्या कर दी गई। महान नेताओं की मृत्यु हो गई, महान इतिहासकार तथा विश्व-विख्यात खिलाड़ी संसार से चल बसे, संसार के महान नेताओं की हत्या कर दी गई। इतना ही नहीं प्रकृति ने भी मृत्यु को और प्रधिक भयानक रूप देने में पूरी मदद दी। भूकम्प प्राये, बादल फटे, भीषरा तूफान ग्राये और सागर ने और ग्रधिक भूभाग पर अपना ग्राधिपत्य ज गने का प्रयास किया। केवल इतना ही नहीं हवाई दुर्घटनाओं ने अपने रिकार्ड स्थापित करने का प्रयास किया। यह था १६६३। क्या इस वर्ष को मृत्यु-वर्ष के ग्रति-रिक्त कोई दूसरा नाम दिया जा सकता है।

द फरवरी १६६३ को ईराक में जरनल कासिम से सत्ता छीन ली गई ग्रौर उनको मौत के घाट उतार दिया गयः।

२२ फरवरी १६६३ लिबिया में भूकम्प से ५०० व्यक्तियों की मृत्यु हुई।

२८ फरवरी १६६३ का दिन भारत के लिए बहुत ग्रशुभ दिन था। इसी दिन भारत के भूतपूर्व प्रथम राष्ट्रपति डा० राजेन्द्र प्रसाद का देहान्त हो गया। उनकी मृत्यु से सारे देश में शोक छा गया।

१६ मार्च १६६३ को बत्ती (Bali) में बहुत भयानक प्रकृति का प्रकोप हुन्ना । वहाँ ज्वालामुखी पर्वत के फट जाने से ११००० लोग मरे ग्रौर ग्रसंख्य लोग ग्राहत हुए ।

१४ म्रप्रैल १६६३ को महान इतिहासकार राहुल सांक्रुत्यायन का देहान्त हो गया । २६ मई १६६३ को प्रकृति ने एक बार फिर ग्रपना भयानक रूप धारण किया। इस दिन चट-गाँव में भीषण तूफान से १५००० लोगों की मृत्यु हो गई।

३ जून १९६३ को पोप जान २३ वें का देहान्त हो गया।

२६ जुलाई १९६३ को युगोस्लाविया का स्कोप्ज शहर भूकम्प से बिलकुल नष्ट हो गया। यह प्रकृति का एक अन्य प्रकोप था।

२८ जुलाई १६६३ को संयुक्त अरब गराराज्य का एक हवाई जहाज बम्बई के पास सागर में गिर गया। उसमें सवार सारे के सारे ६३ व्यक्तियों की मृत्यु हो गई।

१ नवम्बर १६६३ को दक्षिएगी वियतनाम में नगो दिन्ह दिम से सत्ता छीन ली गई और उनकी हत्या कर दी गई।

२२ नवम्बर १६६३ को ग्रमरीका के राष्ट्रपति जान एफ० कैनेडी की हत्या कर दी गई। कैनेडी कीं हत्या पर सारा संसार रो उठा। संसार में सदा के लिए शांति स्थापित करने वाला महान राजनेता संसार से सदा के लिए चल बसा।

२२ नवम्बर १६६३ को ही भारतीय सेना के पाँच जनरलों की एक हवाई दुर्घटना में मृत्यु हो गई।

२४ नवम्बर १९६३ को महाराष्ट्र के मुख्य मंत्री एम. एस. कलन्नवार का देहांत हो गया। ३० नवम्बर १६६३ को एक हवाई दुर्घटना में जो कनाडा में हुई, ११८ व्यक्ति मारे गए। १० दिसम्बर १६६३ को सरदार के० एम० परिएक्कर की मृत्यु हो गई।

२ दिसम्बर १९६३ को सिक्कम के महाराजा सर ताशी नामग्याल का कलकत्ते में देहान्त हो गया। २१ दिसम्बर १६६३ को क्रिकेट के महान खिलाड़ी की मृत्युहो गई।

सम्भल साग तोड़ मुटियारे

भीमसैन मित्तल, बी०ए० ग्रानर्स (हिन्दी) द्वितीय वर्ष

गंदल वरगा लक्क गोरिये। खां न जाए मरोडन, उड्डुगा लई पय्या काहला दिसदा जिवें घुग्गीया दाँ जोड़ा। नाल तेरे खेतां दीं रोगाक, खेतां दिये बहारे॥ सम्भल साग तोड़ भुटियारे।

मक्खन वरगी बीन्नों तेरी जापे मच्छी तरदी, उह कुँजा दी डार खलोती तेरियाँ गल्ला करदी। 'हुस्न जवानी रब्बी रहिमत' ऐह ना मिलगा उधारे॥ सम्भल साग तोड़ भ्रुटियारे।

गँदला नालो नाजुक उँगला, पोटे नीरीयाँ कलियाँ, देखीं पच्छीयां जागा ना किधरे, ऐह हथ्था दीयां तल्लीयाँ। ग्राशिक दे दाँगू 'मित्तल' हुन्दे रूप कुवारे।। सम्भल साग तोड़ भूटियारे।

सावे मान सरोवर भ्रन्दर कुँजा वाँग उह जापु, फुल्ला दी महिफल विच्च कुडियों कोई रागगी जापे। बांता पाँऊदें नखरे तेरे पंछी देगा हुँगारे॥ सम्भल साग तोड़ भुटियारे।

रूप सरों दींया वरगा, फुल्ला विच्च गुवाचिया, वयों लुकदी ? की करेगा ? तेरा 'केंदो' चाचा। प्रजे तां तेरा रांभा हीरे, फिरदा तस्त हजारे।। सम्भल साग तोड़ भुटियारे।

कालिज जिन्दगी की बातें

राजेन्द्र कुमार श्रग्रवाल

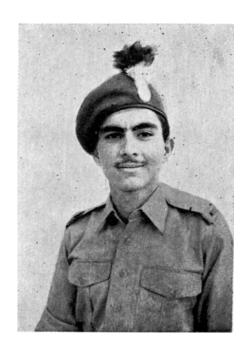
बात मेरी जवानी की है जब मैं ग्रलीगढ़ University में पढ़ता था। सारे कालिज में ग्रपनी शरारतों भौर हसोड़े स्वभाव के कारए। मश-हर था। उस समय मैं क्रिकेट भी मामूली खेल लेता था, कई दफे ग्रपनी टीम की हारी बाजी को जीत में पलटने का श्रेय मुभे प्राप्त हुआ है। हमारे खिलाड़ी-पन की चर्चा इधर-उधर कालेज में हुग्रा ही करती थी श्रीर यकीन मानिये, हमें इस ऋत्म-प्रशंसा में इतना सुख मिलता था कि कुछ पूछिये नहीं। त्रात यहीं तक रहती तो ठीक था, लेकिन इसके साथ-साथ हमें जोरों-शायरी का भी शौक था। क्यों न होता, धाखिर ठहरे जो हम चुगलिया खानदान से। जहां पुश्त दर पुश्त शेरो-शायरी नवाबों के 'दिल की लगी'' चलती चली म्राई है। म्राखिर हमी पीछे क्यों रहते। जब हम शेर कहते तो एक जमघट खड़ा हो जाता. कैन्टीनों में चाय के प्यालों की खड़खड़ाहट बंद हो जाती, लोग चाय की मोठी चुसकियां लेना भूल जाते, एक तहलका मच जाता, लोग वाह-वाह कर उठते, हाय ग्रल्लाह ! क्या शेर कहा है, ग्रावाजों के साथ २ ब्रकों की नकाबें ऊपर उठ जाती। ऐसा था हमारा जमाना, जब हम कालेज में पढ़ते थे।

श्राज जिंदगी की कुछ यादगारें तस्वीर बनकर मेरे सामने श्राने लगी। सबसे पहले मेरी बोलचाल शमीम बांनू से एक श्रजीब श्रौर गरीब ढंग से हुई। बात कुछ ऐसी थी कि इंगलिश के लेक्चरार उस दिन श्राये नहीं थे क्लास में बैठे लड़के-लड़िकयां हँसी मजाक कर रहे थे, हमारा बैन्च क्लास में सबसे शैतान बैन्च था। मैं श्रौर मेरे साथी खूब शोरगुल कर रहे थे श्रौर लेक्चरारों की नकलें उतार रहे थे, सारी

क्लास हँसते २ लोट-पोट हुई जारहीं थी। खैर, इसी हँसी-मजाक में टन, टन, टन, करके तीसरी घन्टी बज गई, हम सब श्रपनी Economics की क्लास में चले गये। पीरियड समाप्त होने के बाद क्या देखता हूँ कि शमीम भ्रपनी सहेलियों के साथ क्लास के बाहर खड़ी हैं । मेरे क्लास से बाहर निकलते ही शमीम वोली-देखिये, जरा सुनिये । मैं ग्रसमंजस में था। फिर मैंने समका शायद किसी और को कह रही है, ग्रतः मुड़ा ही था कि फिर ग्रावाज ग्राई--मैं ग्राप से ही कह रही हूं। जरा सुनिये ना, ग्रब तो मेरे म्राश्चर्य का ठिकाना न रहा, बोला --क्या भ्राप मुमे बुला रही हैं? फरमाइये, कुछ मुस्कराते बल खाते हुये शमीम बाँनू बोली—देखिये, मेरी किताब भ्रापने ली हो तो दे दीजियेगा, व्यर्थ में तंग मत करिये। Please में जैसे २ अपनी असमर्थता प्रकट करता. उनका वैसे २ विश्वास हढ हो जाता, वह मेरी इसको हसोड़ प्रकृति की एक नकल समभती । दरश्रसल बात यह थी कि मेरे बैन्च के म्रागे उनकी बैन्च थी. भौर हम बदमाश मशहूर थे ही, चाहे वाकई न थे। लेकिन सःहब उन्हें विश्वास नहीं भ्राया । फिर तो मेरी भी तबीयत कूछ ग्रा गई। मैंने कहा—ग्राप Poetry Book के बारे में तो नहीं कह रही हैं यहाँ लिख दूँ। तकरीबन लड़िकयों को किताब कापी लाने का शौक रहता श्रौर वे लेक्चरार की कृपा पात्र भी रहतीं। उन्हें देर से ब्राने पर भी क्लास में घूसने दिया जाता, लड़के बिचारे महरूम ही रहते। ऐसे ही हमारे यहाँ एक लेक्चरार थे, हमें Economics पढ़ाया करते, थे तो बिचारे बुड्ढ़े पर दिल जवान रखते, सारे कालेज में "बुड्ढे जवान" के नाम से पुकारे जाते । शमीम बाँनू पर बहुत मेहरबान थे। हमें

Members of the Bengali Literary Society on their Annual Picnic at Surajkund.

S. K. Sarhadi, B.A. II Year attended a mountaineering training camp at Manali in April, 1963.

A scene from 'Samanya Khati'—a Bengali dance drama: Queen, Urmi Dasgupta (centre) and companions Swapna Mukherjee and Saraswati Poddar on the left and right sides respectively.

उनकी यह मेहरबानी फूटी ग्रांखों नहीं सुहाती, ग्रीर जब शमीम के साथ उन्हें हँसता हुए देखते, सच हमारी ग्राँखों में उस समय ग्राँसू निकल ग्राते। लेकिन क्या करते ? दिल मसोस कर रह जाते । ग्रौर लड़कों के बारे में तो ग्राप जानते ही हैं वे कैसे होते हैं। हम कभी भी कापी पेंसिल लेकर नहीं गये, बात यह थी कि हमारे पास होती नहीं, ग्रसलियत तो यह थी कि हमारी म्रालमारी एक से एक भ्रच्छी किताबें चुनी रखी रहती, लेकिन उनका बोभ उठाये कौन ? श्रीर फिर हमारे साथ एक मुसीबत यह थी कि हमें रास्ते में कितनी ही बसें बदलनी पडतीं, सबका मन बहलाना पड़ता, भ्राखिर सबको खूश करने का ठेका खुदाने हमें ही तो दियाथा। भट बोली—हाँ हौं वो ही, मैंने कहा-बस तो फिर.....मेरे कहने से पहले ही बोल उठी—हाँ हाँ मैं Refreshment दे दूँगी, म्राप किताब तो दीजिये। क्योंकि किताब मालकिन को किताब चाहिये थी श्रीर हमें हमारी फीस, श्रतः मैं भ्रीर मेरी पार्टी तथ। शमीम बाँनू ग्रीर उनकी सहेलियाँ कैन्टीन ही तो जा पहुँचे । अनुमान के अनु-सार सिर्फ चाय पिला कर उन्हें किताब मिल जानी थी। लेकिन बात कुछ ऐसी बनी कि फिर तो साहब गरम २ समोसे, भ्राजू की टिकियाँ और श्राइसकीम भी उड़ाई। मुफ्त का माल किसे बुरा लगता है श्रीर किसको दर्द होता है। खाते जाते ग्रौर हँसते जाते. लेकिन बात किसी की समक्त में नहीं ग्राती, कूल मिलाकर भ्रच्छा खासा मजाक रहा । जब बिल भ्राया तो ७ रुपये १४ माने का ग्रीर किताब सिफं ३ रुपये = ग्राने की । मैंने न जाने किस ग्रनुभूति से Payment स्वयं करनी चाही लेकिन करने न दी। बाद में जब ग्रसलियत का पता चला तो बडी खिसियानी हुई, लेकिन कहा कुछ नहीं। उस दिन रात में मुक्ते नींद नहीं आई, काफी बेचैनी रही। लगा ऐसा करना नहीं चाहिए था, न जाने किसी की ग्राधिक स्थिति कैसी हो। ग्रगले दिन Book store से नई किताब लेकर उन्हें देनी चाही भ्रौर साथ में

७ रपये १४ ग्राने का बिल भी, लेकिन उन्होंने किसी हालत में भी उन्हें स्वीकार नहीं किया ग्रीर इस स्थालात को दिल से निकाल देने के लिए कहा। बाद में मालूम हुग्रा काफी रईस खानदान से नवाब जादी ताल्लुक रखती हैं। तब कहीं दिल पर से एक बोभ सा हटा।

इसके बाद मैंने कभी ज्यादा मेल-मुलाकात बढ़ाने पर ध्यान नहीं दिया और ग्रादत से मैं हमेशा बेपरवाह रहा हूँ। वैसे भी मैं ग्रपने किकेट के मैचेज में ब्यस्त रहता। लेकिन जब भी मैं उनके जमघट के सामने से गुजरता तो मुक्त पर कहकहे लगाये जाते. खाँसी शुरू हो जाती, लम्बी-लम्बी सासें लेकर हाय ग्रत्लाह! किस ग्रदा से कहा जाता। बस पूछिये मत हम ग्रपना दिल दबाये सीधे निकल ग्राते लेकिन उन की बेरहम शरारतें कम न होती। लड़कों के विषय में तो बातें यह सुनने में ग्राई थी लेकिन लड़कियों में यह बीमारी कब से फैली, यह हमारे साथ जब गुजरी तब जाना।

शमीम बहुत ही शोख लड़िकयों में से एक मुन्दर रोज नये से नये कपड़ों में सजी रहने वाली बड़ी खुश मिजाज और नई से नई शैतानियों से भर पूर हरदम हँसती रहती, यही बातें न थीं, बिल्क पढ़ने में भी बहुत होशियार, Economics, History में हमेशा ग्रन्वल ग्राती, हाँ हिन्दी में जरूर कुछ कमजोर थी।

क्लास में लाने के डिब्ने रोज गायब हो जाते ग्रौर इधर कुछ दिनों से पर्स में से पैसे गायब होने की वारदातें भी बढ़ गई थीं। न जाने कौन मुग्रां चुरा लेता है ? लड़िकयाँ कहतीं, वो सच कहती या भूँठ, लेकिन हाँ इतना जरूर था कि हम घर से कभी खाना लेकर न गये ग्रौर न खा कर, लेकिन फिर भी रोज गरमागरम परावठे पूरियाँ, न्नालू

गोभी का साग ग्रौर न जाने कितनी तरह के श्रचार हमें खाने को रोज मिल जाते। दरश्रसल बात यह थी कि लड़कियों के खाने के डिब्बे बडी सफाई से उड़ाये जाते कि उन्हें हरचन्द मालूम न हो पाता। लड़कों के साथ इसलिए नहीं करते कि यह अपनी ही जाति के साथ क्राध्तता होती, नौबत यहीं तक रहती तो गनीमत थी। यब तो (परसज) पर्सज पर भी हाथ सफाई होने लगी, जब भी कोई नई पिनचर श्राती तो देखने को तबीयत ललचाती। बहतेरा समभाते अपने को पर नहीं समभा पाते, श्रीर ऐसे गन्दे श्रीर बेकार के शौक में जिससे कुछ हासिल न हो जैब से पैसे डालना कहाँ की ग्रकलमंदी हे ती। म्रतः किसी भारी पर्स (Heavy purse) वाली लड़की को ही हलाल करते, लेकिन यह शैतानी कभी-कभी ही हो पाती, लेकिन हाँ उसको खाने के डिब्बे में ग्रथवा पर्स में घर वापसी जाने के पैसों के भ्रल।वायह फिर ग्रवश्य छोड़ देते--खाने के लिए धन्यवाद, हमने पिक्चर देख ली है, Thanks इत्यादि ।

उस दिन कालेज में Fancy dress show था। हमने भो एक मुल्ला साहब की भूमिका ग्रदा करनी थी। जब हम उस ड्रेस में बाहर ग्राये तो एक जम-घट खड़ा हो गया, हमारे चाहने वालों का। शमीम साहिबा बोली—हाय ग्रल्लाह! कैमरा नहीं है नहीं तो फोटो ले लेती। ग्रीर न जाने इसमें मिलती जुलती कितनी बातें उन्होंने कहीं थी।

Home Annual examination में पास होने की खुशी में उन्होंने Delight में हमें दावत दी लेकिन यकीन मानिये कि उस दिन मुक्त जैसे मथुरा के चौबे ने खाया कम और देखा ज्यादा, और बहुत देर तक सिर्फ शमीम को ही देखता रहा और जब ध्यान टूटा तो माल यारों का हो चुका था।

कालेज में उस दिन उर्दू ग्रन्जुमन तरक्की का

सःलाना जल्सा था। शमीम का भी डान्स की एक आइटम में पार्ट था। प्रोग्राम से पहले शमीम मेकग्रप ग्रीर ड्रेस में Water room पर ग्राई, हमको देखते ही शमं से दामन में गुँह छुपा लिया। हमने भट कह ही तो दिया शमं गैरों में हुग्रा करती है अपनों में नहीं। इस पर वो क्या खिलखिला कर भागी कि हम तड़ फते ही रह गये। ग्रीर प्रोग्राम में हमने बस यही देखा कि दो ग्रांखें हमें परदे के पीछे से देख रही हैं। ग्रीर उस दिन हम सारी रात न सीये।

इस तरह बिना जरूरत, बिना मतलब बगैर किसी रोक-टोक के दोस्ती दिन पर दिन बढ़ती गई। गुरू में तो अपनी बेपरवाह आदत के अनुसार कुछ ध्यान ही उधर नहीं दिया। लेकिन आखिर यह कब तक चलता? जब ध्यान दिया तो पानी सिर से ऊपर गुजर चुका था। दोस्ती, दोस्ती न होकर कुछ और हो गई थी।

लेकिन देखिए किस्मत की बात उसमें कुछ भीर ही लिखा था। कालेज में लड़के-लड़कियाँ तो जलते ही थे, ग्रब खुदा भी रक्क खाने लगा। एक दिन की बात है। पीरियड हिन्दी का था हमने उनकी किताब उठा ली और लगे विरह का कवित्त पढ़ने। उन्होंने बहुत कुछ ग्रर्ज मिन्नत करी, लेकिन हम न पसीजे श्रौर किताब न देनी थी श्रौर न दी। बहुत देर तक खुशामद दुरामद करती रही, लेकिन 'पत्थर ध्रागे रोइये अपने नैन खोइये वाली कहावत चरितार्थं हुई। उस दिन क्लास में लैक्चरार साहब ने क्या भौंका, यह तो पता नहीं, लेकिन हां, हम बैठे २ उनकी किताब पर डिग्रिया लिखते रहे जैसे, B.A. M.A. L.L.B, M.Sc. M.B.B.S. P.h.D. D.Litt: इत्यादि । गरज यह है कि हमें जितनी डिग्नियों के नाम मालूम थे वो सब उनके नाम के आगे लगा दी. श्रीर जब इसमें फुरसत मिली तो कार्दू न बनाने लगे। पीरियड कव खत्म हुआ पता ही न चला। खैर खत्म होने पर हमने किताब उनकी सहेली वहीदा बांनू को उनको लौटाने को दे दी । जब ग्रामना-सामना हुग्रा, कालेज खत्म होने पर पूछा—क्यों साहब, ग्रापको भ्रपनी किताब मिल गई थी ना ? मुस्कराते हुये बोली—'जी हां, लेकिन ग्रब ग्राप मुफसे न बोला करें।'' हैं यह क्या ? हम बड़े ग्रसमंजस में, पहले तो यकीन ही न हुग्रा । शायद हमारे सुनने में फकं रहा हो । वैसे भी हम जरा ऊँचे सुनते हैं। खेर हमने फिर पूछा--फिर वही बात उसी ग्रदा से हँसते हुए उन्होंने कही ।

नाराज जरूर रहे लेकिन उन्हें खफा होना न ग्राया, नजरें हमीं को ठंडा करती। जहाँ जाते किसी न किसी बहाने वहाँ ग्रा ही जाते (क्योंकि जो दोस्त ग्रौर मिलने वाले हमारे थे वे ही उनके भी थे।) ग्रौर हमारी बातों का लुत्फ लेते, खूब हँसते ग्रौर कभी-कभी सबकी नजर बचाकर चोरी-चोरी हमें देख लेते। दिन ऐसे ही गुजरते रहं, College Union के Election नजदीक ग्रा गये। उनमें मेरे एक दोस्त भी खड़े हुये, उनकी Canvassing करनी पड़ी ग्रौर करी भी खूब जी तोड़ कर, ग्रजीज जो ठहरे। Election के दौरान में उन्होंने बहुत चाहा नजदीक ग्राना। बहुतेरा चाहते रहे कि हम उनसे

'वोट' के लिए एक बार कहें तो सही । लेकिन उधर वो भी भूकना नहीं चाहते थे इधर हम भी किसी से कम न थे और फिर एक वोट से होता ही क्या है। सो हमने भी ग्राखिरी दम तक न कहा, उम्मींद थी कि यह सब तं। दिखावा मात्र है। वोट हमारे साथी को ही जायेगा, क्या इतना भी पुरानी दोस्ती का रूय:ल नहीं करेंगे ? Election हये, वोट पड़े, जिन्होंने बोट देने थे उन्होंने दिए, जिन्होंने न देने की कसम खाई थी उन्होंने नहीं दिये। ग्राखिर में मालूम हुम्रा कि शमीम ने वोट हमारे साथी को नहीं दिया। दिल पर एक हल्की-सी चोट लगी। हमें उनसे यह उम्मीदन थी कि वो एक जरासी बात को इतना बड़ा तूल देंगे, रूपाल भी नथा। दिलको यह गवारा न हुन्ना हमने भी भ्रब तो न बोलने की कसम खाली ग्रौर यकीन करिये, फिर कभी हम उनसे न बोले। ग्रौर जिन्दगी भर इस कसम को मूछों के ताव की तरह ऊपर उठ ये रहे। रुसवाई, रुसवाई ही रही। और ग्रब ग्रापको क्या बतायें, उस समय हमारे दिल पर क्या गुजरी जब Election result सामने श्राया । दुश्मन भी रो पड़े श्रपनों की तो बात क्या ? मेरा दोस्त.....मेरा जिगरी दोस्त...सिर्फ एक एक वोट से हार गया था।

एक प्रश्न ?

तेज कृष्ण भाटिया, बी०ए० हिन्दी (ग्रानसं) द्वितीय वर्ष

इधर एक ग्रोस-पूरित कली ग्रौर दो भीगी-भीगी ग्रांखें भौनता ही में, बातों में संलग्न थे बातों ही में. करुग-राग था उमड़ रहा

उधर दुनिया जाने या अनजाने में, इस करुए राग को आनन्द का साधन भी समभ बैठी; कहो कि

लुढ़कता पत्थर

रमेश कुमार चित्रा, बी.ए. हिन्दी आनर्स प्रथम वर्ष

गर्मियों की इन खुट्टियों में मेरा कश्मीर जाने का प्रोग्राम बना । सोचा, वहाँ की शीतल वायू सेवन से चित प्रसन्त किया जाये ग्रौर वहां की रंगीनियों श्रीर कलियों को भी ग्रच्छी तरह देखा जाए, "एक पंथा. दो काज हो जाएँगे" मैंने सोचा। ग्रपना कीमती समय व्यर्थ नष्ट किए बिना ही मैं कालका मेल से कालका स्टेशन भ्रा पहुँचा। वहाँ पर मैंने हाय-मुँह धोया, खाना खाया और फटपट ग्रसबाब बांध चलने को सैयार हो गया। फर्स्ट क्लास का टिकट लेकर मैं मस्ती से चल रहा था कि पीछे सामान उठाये हमारे कुली साहब ने हमें सचेत करते हुए कहा, 'साहब, कश्मीर ग्राराम से पहुँचना चाहते हैं तो जल्दी से पहले सीट पर ग्रधिकार जमाएँ।' खेर भ्रच्छा हुग्रा, मैं जब भ्रपने 'कम्पार्टमेंट' के पास पहुँचा तो देखा, केवल एक ही सीट को छोड़कर शेष सभी सीटें भरी हैं। मैं खुशी के ब्रावेग से शी घ्रता से उस पर चढ़ा, पर मेरे बैठने से पूर्वही एक भ्रन्य कुली ने भ्रपना सामान वहाँ पर रख दिया । मैंने चौंक कर भूँ भलाहट भरे स्वर में कहा, 'यहां पर मुक्ते बैठना है, यह सीट मेरी है। 'पर उसने मेरी बात पर कोई गौर न किया धौर खीसें निपोरता रहा ।

इतने में एक फैशनेबल, स्वच्छंद, सौंदर्यमान प्रतिमाने उस डिब्बे में प्रवेश किया। सब युवा यात्रियों की लालायित नजरें उसकी स्रोर घूम गई। १८ वर्षीया, नीली स्रांखों वाली उस नवयौवना नं मुक्ते सम्मोहित-सा कर दिया। कुली को बुला कर उसने बिना पूछे दो रुपये का एक नोट उसके हाथ में थमा दिया। कुली ने सामान ठीक किया, एक जबर्दस्त सलाम ठोका सौर स्रागे वढ गया। इतने में हमारे कुली साहब ने भी सामान सहित डिब्बे में प्रवेश किया। उसे हसीना ने प्रश्नवाचक नजरों से पहले कुली को देखा और फिर तेजी से मेरी श्रोर घूम कर कहा. 'ए मिस्टर, श्रापका दिमाग तो खराब नहीं हो गया है ?' 'जी हाँ, मैं गर्मी के कारण पागल हो गया हूं, श्रतः डाक्टर के परामर्श से कश्मीर श्राराम फर्माने जा रहा हूँ।'' मैंने मुस्कराते हुंए कहा।

"तो फिर ऐसा किजिए।" वह रुक कर एक मनोखी राय देती हुई बोली, "म्रागरा भ्रापके लिए बेहतर होगा ।" स्रचानक व्यंग्य प्रधान बोली क्रोध में परिवर्तित करती हुई बोली, यह क्या बकवास है, मेरे कुलीने पहले सामान रखा था ग्रौर......ग्राप क्या मतलब मैंने चौंक कर कहा, पहले मैं यहाँ श्राया था, श्राप नहीं। पर जनाब, मेरा सामान यहां पहले से मौजूद था," उसने खीमकर कहा। ''बस, ग्रापने ग्रभी तक एक ही काम की बात की है, ग्रगर ग्राप कश्मीर ग्राराम से जाना चाहती थीं तो ग्रापको चाहिए था कि ग्रपनी सीट पर ग्राबैठतीं।" "पागल, बदमाश, लुच्चा लफंगा" वह एकदम आपे से बाहर हो कर बोली, ''ग्रौरतों से बात करने की तमीज नहीं।'' ''सूनिए'' मैंने कहा, ''इतनी सारी उपाधियाँ एक साथ दे देने से ग्रापका कोष खाली हो गया होगा ।" मैं उन्हें शीघ्र, म्रति शीध्र बाहर भेजना चाहता था। म्रतः मैंने नम्र वाणी में कहा, ''ग्रजी सुनिए, मुभ्ते एक ग्रावश्यक कार्य से कश्मीर जाना है, ग्रगर श्राप दूसरी गाड़ी से तशरीफ ले ग्राएँ तो यह बन्दा जिन्दगी भर ग्रापका ग्रहसान नहीं भूलेगा।" "कौन-सा ऐसा भ्रावश्यक कार्य है. जनाब पर, जो वगैर, म्रापके पूरा नहीं होगा,'' वह

व्यंग्य-प्रधान हँसी से मुस्करा कर बोली, "देखिए बेहतर यही रहेगा कि आप दूसरी गाड़ी से आ जायें, क्योंकि मेरा दो दिन बाद डान्स का प्रोग्राम है।"

डिब्बे के म्रन्य यात्री भी हमारी इस नोक-भोंक में रस लेकर भाग ले रहे थे। सब नवयुवकों ने उस का समर्थन किया, क्योंकि एक सुन्दर नवयुवती को बिना मांगे ही युवकों भौर म्रन्य लोगों का समर्थन प्राप्त हो जाता है। बस फिर क्या था, मुभै बड़ी इज्जत के साथ मय सामान डिब्बे से नीचे उतार दिया। हसीना एक विजय-भरी मुस्कान से तीर चलाती हुई डिब्बे में बैठ गई। गाड़ी चल पड़ी भौर मैं खड़ा दाँत पीसता रहा।

प्रगली ट्रेन से जब मैं कश्मीर पहुँचा तो मैंने उन ट्रेन वाली देवी जी की हर जगह दो दिन तक तलाश की, पर निष्फल रहा। मेरा वहाँ एक बीस-वर्षीय नवजवान और मनचला युवक भी मित्र बन गया था। नाम था राजेश। उसके जीवन का मात्र-ध्येय था, 'खाग्रो, पिग्रो और मौज करों।'

खेर हम हर रोज घूमते रहे। ग्रचानक एक दिन जब हम कश्मीर के प्रकृतिक दृश्यों का ग्रवलोकन कर रहे थे तो एक कार हमारे सामने रुकी। उसमें से एक लड़की को देखकर तों मेरे पसीने ही छूटने लगे, क्योंकि वह वही स्टेशन वाली देवी जी थी। मैंने सोचा, ग्रव न जाने वह क्या गजब ढाए। मैंने ग्रपने लाल रूमाल से पसीना पोंछते हुए हाल पूछा। वह बोली, "देखिए, हमारी कार खराब हो गई है ग्रौर हमें ड्रामे की एक रिहर्सल के लिए शीझ ही जाना है। राजेश ने दूसरी लड़की की ग्रोर इशारा करते हुए कहा, "ग्राप कौन हैं?" वह एक मृदुल मुस्कान बिखेरती हुई बोलीं, "यह मिस रीटा है, यहाँ की मशहूर डान्सर।" थोड़ी देर बाद मिस्त्री ने कार ठीक कर दी। स्टेशन वाली देवी जी नै गन्तव्य स्थान पर पहुँच कर एकान्त में कहा, 'देखिए, मुभे मेरी गलती के लिए क्षमा कर दें। मेरे ही कारण ग्रापको ट्रेन से उतरना पड़ा, भ्रापकी बेइज्जती हुई सो ग्रलग।'' मैंने गम्भीर होकर कहा, ''यदि वास्तव में ग्रापको इस बात का पाइचाताप है तो मैं भ्रापको क्षमा कर देता हूँ, पर ग्रागे से ग्राप किसी का दिल न तोड़ा करें।''

उधर राजेश ग्रपनी प्रेयसी (रीटा) का वर्गान कर रहा था, हाय जब वह हुँसी, तो गुलाब की पंखु-रियों में मानों निखार ब्रागया, मोहकता भीर सुन्दरताका साम्राज्य-सा छा गया। गोरा रंग. पतली कमर, लम्बी श्रौर पतली श्रंगुलियाँ, सुराही-दार गर्दन, मोतियों के से दाँत, लाल सेब-से गाल..... ग्रब वे प्रतिदिन शाम को मिलते, घूमते, मनोरम घाटियों में सैर करते। उनकी कोई भी शाम खाली न जाती, कभी काफी हाउस, कभी बोटिंग। इस प्रकार उनके दिन मजे से व्यतीत हो रहे थे । मैंने कभी भी पैसे की परवाह न की । एक दिन राजेश ने मुफ से दो सी रुपये उधार माँगे । मैंने उसे समफाया ''देखो राजेश, छुट्टियों में मौज तो कर लो, पर देख लो, कभी इन हसीन चेहरों पर विश्वास न करना, मेरे भाई, 'इश्क है दिमाग का ।' मेरी मानों, इन चक्करों में पैसाबरबाद न करो।''

''चित्रा, मैं जो कुछ कर रहा हूं, स्रच्छा ही कर रहा हूं, रीटा ऐसी लड़की नहीं है, मुक्ते उस पर पूरा विश्वास है।'' राजेश ने तुनक कर, शिकायत-भरे स्वर में कहा।

इस प्रकार मैं कुछ भी न कर सका। राजेश जी कोलकर पैसा बरबाद करता रहा। पर ग्रानन्द सदा नहीं रहता, फूल की खूशबू सदा नहीं रहती, यौवन-दशा सदा एक समान नहीं रहतीं। छुट्टियाँ समाप्त होने को ग्राई। "ग्रव मैं उससे कैसे कहूँ उस वेचारी / के दिल पर क्या गुजरेगी," राजेश सोचता हुग्रा उस के घर जा पहुँचा, बोला, "रीटा मेरी छुट्टियां समाप्त हो गई हैं, ग्रब सुभे कल ही जाना होगा।"

रीटा ने कहा, "यह तो बड़ी अच्छी बात सुनाई तुमने, पर तुमने अपना चेहरा मायूस क्यों कर रखा है?"

में घबरा गया कि रीटा यह क्या कह रही है, मैंने पूछा ".....है........?" वह बोली, "अरे इसमें क्या जात है खाओ-पिओ और जिन्दगी के मजे लो।" उसके सहसा इस प्रकार बदल जाने से राजेश आश-चर्य चिकत रह गया। वह बोला, "तो तुम मुके उल्लू बनाकर पैसा ही गाँठती रही।"

वह बोली, ''तो कौन से मेरे ऊपर सारे रूपये खर्च हो गये, यह सैर, खाना-पीना ही तो..।" मैं कुछ न सुन सका भ्रौर निरूत्तर हो कर बोला ''कोई बात नहीं, पैसा हाथ की मैल है।"

वह बोली, "जी हाँ, पहले मेरा विचार आपको बेवकूफ बनाने का नथा, पर आपकी शक्ल-सूरत देख कर रहम-सा आ गया और आप बेवकूफ बनते रहे। अच्छा अब आप क्षमा करें, मुक्ते अपने नए मित्र के साथ पिक्चर जाना है, साथ देना चाहते हैं तो आ सकते हैं, वरना......।"

मैं मायूस होकर वापिस ग्राने लगा।
दूर एक गाने की ग्रावाज ग्रा रही थी.....

''बड़े बेग्राबरू होकर तेरे कूचे से हम निकले'' उसे ग्रब चित्रा की याद ग्रा रही थी।

आओ बदल दें

रमेश कुमार, बी॰एस॰सी॰ ग्रन्तिम वर्ष

ग्राग्रो बदल दें जमीन ग्रासमान।
फिर से बसायें नया इक जहान।।
न डर हो यहाँ किसी दुश्मन का।
फलता फूलता रहे हर ग्राशियां।।
ग्राग्रो बदल दें.....

जमाने की रग में नया रंग भर दें। जमाने की मुक्किल को आसान करदें।। जमाने को चांद-सितारों से जड़ दें। कि नाच उठे जिससे सारा जहाँ।। श्राश्रो बदल दें...... दुश्मन को ठोकर लगा कर चलो। ईंट को पत्थर दिखा कर चलो।। कदम से कदम मिला कर चलो। कि रह जाये दुनियां में हमारा निशां॥ ग्राग्रो बदल दें.......

देश सेवा का स्याल हो दिल में। हकीकत हमेशा हो मेरी गजल में।। सच्चाई ही सच्चाई हो हर दिल में। जिससे कि महक उठे हर गुलिस्तां।। माम्रो बदल दें.......

मेरा मन्दिर

श्रनिल कुमारी सक्सेना, बी.ए. ध्रानसं (हिन्दी) प्रथम वर्ष

भेरा मन्दिर है वहाँ, जहाँ, मिट्टी में जीवन पलता है। तन मन में है स्राग स्रौर, ज्वाला में जीवन ढलता है।

दो बूँद ढुलक कर ग्राँसू की, जब ग्रधरों पर ग्रा जाती है। यह ही है मेरा गंगा-जल, इसकी पूजा मन करता है। मेरा मन्दिर है वहाँ जहाँ, मिट्टी में जीवन पलता है।।

श्रघरों पर गीत जीवन का है, है मन में माता-सी ममता। श्रन्तर में पीड़ा है उनके, कष्टों में है दिन ढलता है।। मेरा मन्दिर है वहां जहाँ, मिट्टी में जीवन पलता है।

कुटिया है उनका राजभवन, सूरज की ज्योति ही दीपक है। सब भेद-भाव से दूर हैं वे, उनके जीवन में समता है। मेरा मन्दिर है वहाँ जहाँ, मिट्टी में जीवन पलता है।।

स्तेत श्रीर स्निलहान हैं मेरे,
मृदु स्वप्नों के पूज्य स्थल।
हाथों में ले हल की मुठिया,
बाँध लकुटिया चलता है।
मेरा मन्दिर है वहाँ जहाँ,
मिट्टी में जीवन पलता है॥

साधारणीकरण

चरगाजीत कौर, बी.ए. हिन्दी ग्रानर्स तृतीय वर्ष

साधारगीकरण के सम्बन्ध में विभिन्न ग्राचार्यं एकमत नहीं हैं। फिर भी 'साधारगीकरण' को साधारण शब्दों में व्यक्त करना चाहें तो हम इस प्रकार कह सकते हैं:—

काव्य का ग्रध्ययन करते समय श्रथवा नाटक देखते समय जब पाठक या दर्शक इतना ग्रधिक तन्मय हो जाते हैं कि वह स्वगतत्व तथा परत्व की भावना से रहित होकर वर्णनों तथा हरयों को देख कर रोता ग्रौर प्रसन्न होता है—यद्यपि इस दशा में रोना भी ग्रानन्दमय प्रतीत होता है—तो यही दशा साधारणीकरणा है।

डा० श्यामसुन्दर दास केशव प्रसाद मिश्र का अनुकरण करते हुए साधारणीकरण का सम्बन्ध योग की मधुमती भूमिका से, जिसमें कि परप्रत्यक्ष होता है, बतलाते हैं:—

"जब तक सांसारिक वस्तुत्रों का ऊपर प्रत्यक्ष होता रहता है तब तक शोचनीय पदार्थ के प्रति हमारे मन में दुखात्मक शोक श्रथवा श्रभिनन्दनीय वस्तु के प्रति सुखात्मक हर्ष उत्पन्न होता है। परन्तु जिस समय हमको वस्तुश्रों का परप्रत्यक्ष होता है उस समय शोचनीय श्रथवा श्रभिनन्दनीय सभी प्रकार की वस्तुएँ हमारे केवल सुखात्मक भावों का श्राल-म्बन बनकर उपस्थित होती है उस समय दुखात्मक, क्रोध, शोक श्रादि भाव भी श्रपनी लौकिक दुखात्म-कता छोड़कर श्रलौकिक सुखात्मक रूप धारण कर लेते हैं। श्रभिनवगुष्तादाचार्य का साधारणीकरण भी यही वस्तु है श्रीर कुछ नहीं।"

ग्राचार्य रामचन्द्र शुक्ल जी का क**थन** है कि

'जब तक किसी भाव का कोई विषय इस रूप में नहीं लाया जाता कि वह सामान्यतः सबके उसी भाव का ग्रालम्बन हो सके तब तक रसास्वादन की पूर्ण शक्ति नहीं ग्राती। इस रूप में लाया जाना हमारे यहाँ साधारणीकरण कहलाता है। इस प्रकार हम देखते हैं कि शुक्ल जी ने यह माना है कि साधारणी करण के लिए ग्रालम्बन ऐसो होना चाहिए कि वह समान रूप से सबका ग्रालम्बन बन सके।

पण्डित रामदिहन मिश्र शुक्ल जी के विचारों की ब्रालोचना करते हुए लिखते हैं:—"इससे स्पष्ट है कि शुक्ल जी ब्रालम्बनत्व धर्म को प्रधानता देते हैं और स्पष्ट कहते भी हैं कि साधारणीकरण ब्रालम्बनत्व धर्म का होता है। इस दशा में वेब्रपरिमित को परिमित बना देते हैं, विस्तृत को संकुचित कर देते हैं। क्या रसोद्वोध में ब्रालम्बन ही ब्रालम्बन है? यदि अनुभाव विपरीत हों तब। शोकातुर व्यक्ति को ताल-लय से मंच पर गाना गाते देख सभी शोक ग्रस्त हो सकते हैं। यहाँ तो शोभ भाव का ब्रालम्बन सभी का ब्रालम्बन तो है ब्रौर उससे साधारणीकरण भी होता है। पर उसके ब्रनुभाव से सभी का साधारणीकरण नहीं हो सकता। ग्रतः केवल ब्रालम्बन का ही साधारणीकरण ग्रावश्यक है।"

उदाहरएा के लिए मेघनाद को लीजिए। मेघ-नाद दस्यु को राक्षस तथा ग्रसत् का प्रतीक समफ कर पाठक उससे घृएा। करते हैं, किन्तु माइकेल मधुसूदन दत्त का मेघनाद सबकी सहानुभूति प्राप्त करता है। वयों ? केवल लेखक की ग्रिभिय्यक्ति विशेषता के कारएा, सामान्य था ग्रसामान्य भावों

(शेष पृष्ठ २४ पर)

ऊँचे मकान—तंग गलियां

रमेश कुमार, बी.एस.सी. तृतीय वर्ष

पंजाब की धरती म्राज तक भी उन गीतों-भरे पवन से भून रही है जिसे गाकर मिर्जा, पुन्नु मौर रांभा ने म्रपनी साहिबां, सस्सी मौर हीर को चंदन के पालने में लोरियाँ सुनाई। भले ही इन गीतों की घविन कभी मुखदायी तो कभी दुखदायी सी थी। यों तो पंजाब का हर शहर और हर गाँव प्रेम की रंग-मयी दुनिया में डूबा हुमा है पर एक शहर, ममृतसर के ऊँचे मकान और तंग गलियां मपनी ही कहानी को अपने-म्रापमें छिपाये हुए हैं। इन गलियों में तरह तरह के रंग बिखरे हैं जो म्रपनी ही कथा कहने को बड़े मातुर से जान पड़ते हैं। इनमें यह लाल रंग का गहरा दाग बहुत ही चमक रहा है जिसकी चमक मेरे मानसपट को छेदती हुई लाँघ रही है।

पेड़ों के साये बहुत ही लम्बे हो रहे थे ग्रौर शायद उस समय तो कुछ धुँधले से पड़ने लगे जब मैं थक कर एक मचान परबैठ गया । दिन भर की थकावट को ग्रनुभव करते हुए मैंने कुछ विश्राम करना चाहा कि तभी एक बूढा व्यक्ति मेरे साथ ग्रा बैठा तथा बड़ी ही दर्दभरी नजरों से ग्रपने सामने देखने लगा। कुछ देर चुप रहने के बाद उसने यों कहना शुरू किया, "भई, ये सामने जो कब तुम्हें दीख रही है न, बस रोज इसे देखने के लिए यहाँ श्रा जाता हैं और दिल जब कुछ हलका-सा हो जाता है तो वापिस लौट जाता हूँ। इस कब्र की एक छोटी सी कहानी है मगर बड़ी ही दर्दभरी। क्यों न तुम्हें भी इसके बारे में कुछ बता दूँ ग्रौर इस तरह ग्रपने दिल का कुछ गुब्बार निकाल लूँ।' मैं भी ग्रपने ही विचारों में खोया-सा था ग्रौर उससे यों ही कह दिया, "ग्रच्छा भई, सुना दो। शाम भी कट जायेगी

ग्रौर थकावट भी दूर हो जायेगी।"

''एक ऋरसे की बात है, लगभग २० साल हो गये होंगे जब देहली का एक परदेशी बाबू यहाँ अमृतसर में रहने के लिए आया था। गौर बदन, मोटी-मोटी ग्रांखें, छोटी-छोटी मूँ छें ग्रीर लम्बा कद। पास की ही एक गली में चौथी और आखिरी मंजिल पर एक मकान उसने किराये पर ले लिया। करने क्या ग्राया था यह तो ठीक पता नही, पर हाँ वो यहाँ पर रहा केवल तीन ही महीने था। देखने में काफी शरीफ ग्रीर श्रमीर परिवार का लगता था । कुछ दिन तो उसने ठीक तरह बिताये, पर फिर उसका सुबह सवेरे उठ जाना और टहलते हुए ऊपर की मंजिल से निचले घरों पर भांकना बड़ा श्रजीब सामालूम पड़ताथा। ऐसे ही में उसकी नजरें पालो पर पड़ीं ग्रीर क्षराभर के लिए रुक गई। क्षरा सैकिण्डों में बदले ग्रीर सैकिण्ड शायद मिनटों का रूप धारए। करने लगे । मुखड़े का भोलापन श्रौर हिरगी-सी चंचल चाल उसे ग्रा गई। सुन्दरता की प्रतिमा उसके मन-मन्दिर में समा गई। उसने मन ही मन उसके वारे में सोचा श्रीर उसे पाने की पूरी इच्छाकी।

"वह जब भी कभी पालों के घर के थांगे से गुजरता तो किसी गीत या गजल की दो-चार पंक्तियाँ दोहरा देता। अनपढ़ पालों उसके इशारों को कुछ समभने लगे और कुछ पर विचारने लगी। अल्हड़ जवानी और शरीर का बाँक।पन जिंदगी की हसीन रातों के सपने देखने लगा। उसे लगा कि किसी घरती का राजकुमार इस राज परदेसी बाबू के देश में उसे खोजने के लिए यहाँ भ्राया है। उसके सपने साकार हुये । मुलाकातें बढ़ने लगीं श्रीर उन्होंने नये जीवन की श्रीर कदम बढाया ।

''उन उजले महलों के तले, गंदी गलियों में पला हुन्रा पालो का बचपना भ्रब जवानी के रूप में होटलों ग्रौर रेस्टोरेंट में घंटों तक बीतने लगा । भ्रंधेरी कोठरियों भ्रौर तंग गलियों में खेलने वाली पालो ग्रब हाल बाजार में खुले बाजारों में टहलने लगो ग्रौर उसने उन सिनेमाघरों में भी पाँव रखकर देखा जिसके बारे में उसने ग्रब तक केवल सूना ही था । दोनों की शाम कम्पनी गारडन या किसी भ्रौर बाग में कटने लगी जहाँ बैठ कर दूनिया के दु:ख-दर्द से दूर वे प्रेम की दुनियाँ में लीन हो जाते । क्यें में पलाहुग्रामेंढ़क अब बाहर निकल स्राया था ग्रीर उसने देखा कि दूनिया कितनी हसीन है। भ्रगर जीवन की राह पर कोई हमसफर साथ दे और इन राहों पर वे कहीं दूर निकल जायें, दूर बहुत ही दूर जहाँ लोगों के साये न पड़ने पायें, इस तरह उनके बीच कोई ग्रड़चन न हो।

"ग्रौर एक दिन वो सचमुच कहीं बहुत दूर चल दिये। नदी का किनारा, शांत शाम, चंचल वाता-वररा और पेड़ों की धूप-छाँव में दो साये एक मंजिल की ग्रोर साथ-साथ बढ़ते ही जा रहे थे, मन में उमग लिए उमंग में तरंग लिए। नदिया की धार में उनकी नाव बढ़ती ही जा रही थी ग्रौर उन्हें ऐसा लगा कि इस जिंदगी के धार में वे इस तरह बहते ही जाये कुछ प्रिय कहे तो कुछ प्रियतम सुने, पर जीवन कभी सूना न हो । नदी की गहराई से संगीत बज रहा था श्रौर उन्हें लगा कि जल की देवी लहरों में से उठ-उठ कर उनके प्रेम में श्रर्चना गा रही हो । दोनों की श्राँखें मुँद गई ग्रीर विचार गगन-मंडल को चूमने लगे। उन्हें अनुभव हुया कि वे स्वर्गलोक में हैं जहाँ की शांत ग्रौर सुगन्धित वायु में किसी उडनखटोले में एक ग्रप्सरा का जिस्म एक गंधर्व की खुली बाँहों में भूप जाता हो । ग्राँखें जब खुलीं तो उन्होंने ग्रपने

सपनों को साकार पाया।

"दिन खुशी-खुशी बीतने लगे और हर रात नये दिन के इन्तजार में बहुत जल्दी कट जाती। मगर शरारतों के दिन और सपनों की रातें चंद ही होती हैं और ग्राखिर वो दिन भी ग्राया जिसके बारे में पालो ने सोचा तक भी न था। परदेसी बाबू ग्रचानक कहीं गायब हो गये और फिर कभी नजर न ग्राये। पालो हर शाम नदी के किनारे ग्रपने बाबू का इन्तजार करती और नदी की चंचल लहरों से भ्रपने खामोश प्रेम को पुकारती। उसने स्वर्ण मन्दिर, शहीद गंज और शीतला मन्दिर जैसे धार्मिक स्थानों में पहुंच कर ग्रपने ग्रदूट प्रेम की दुग्रायें माँगी। पर तब तक उसका प्रेम दूट चुका था। उसका परदेसी बाबू उससे दूर किसी और दुनिया में रह रहा था तथा वह ग्रपनी पालो को भी बताना भूल गया कि वो कहाँ जा रहा है।

''पालो ने पेड़ों के पत्ते श्रौर चलती-फिरती हवाग्रों से ग्रपने प्रेम का ठिकाना पूछा पर वे सब के सब चुप रहे। वह मजबूर थी। उसे समक्त नहीं म्राता था कि वह भ्रपने प्रेम को पाने के लिए भ्रपने प्रियतम को कहाँ कहाँ ढूँढे। वह भगवान के दरबार से भी निराश लौट चुकी थी। वियोग का ग्रसहनीय दर्द ग्रब उससे ग्रौर न सहा गया। तब उसके सामने एक ही रास्ताथा जिसे उसने ग्रपनाया । उसने सोचा कि लोग बहुत कुछ चाहते हैं ग्रोर बहुत कुछ पा भी तो जाते हैं। परन्तु उसने इस दुनिया से केवल प्रेम माँगाथा, पर उसे वह भी तो न मिल सका, तो फिर वह इस दुनिया को क्या करे? वह इस बस्ती ग्रौर इस बस्ती के लोगों से दूर जाकर कहीं ऐसे शांत वातावरण में रहना चाहती थी जहां वह ग्रपने प्रेम ग्रौर उस प्रेम के ग्रानन्द व वियोग को भूल सके । ऐसा स्थान खोजना उसके लिए ग्रसम्भव न था।

श्रीर एक दिन उसने श्रपने प्रेम को ग्रपने समेत उस नदी की श्रनेक तीव्र धाराश्रों में डुवो दिया । हाँ, पालो ने श्रात्महत्या करलीं । उसने चाहा कि उसका प्रेम उसके साथ उन लहरों में बह-बह कर खत्म हो जाये । तो भई, उस घटना को एक श्ररसा हो गया है । वह खत्म हो चुकी है पर उसका प्रेम उस कब की दीवारों में से भाँक भाँक कर उसके प्रेमी को श्राज तक पुकारता रहा है । उसके प्रेम को विश्वास है कि उसका साथी प्रेमी एक दिन जरूर उसके पास श्रायेगा । उसे उस दिन की प्रतीक्षा रहेगी जब वह उससे उसकी मजबूरी का हाल पूछेगी।"

मैं उससे इस घटना को बड़े ध्यान से सुनता रहा भौर सुनता ही चला गया। मेरा यह साहस न हुआ कि बीच में मैं उससे कुछ पूछ लूँ। कहते-कहते उस की आँखों से दो अश्रुजल टपक पड़े। मेरा भी दिल काफी भारी हो चला था और आखिरकार अपने मन की बात उससे कह ही।

''मान लो वृद्ध महाशय कि वह राज परदेसी देहली का बाबू तुम्हें मिल जाये तो तुम उससे क्या कहोगे।'

'मैं उसे कुछ भी कहूँ पर उसे बुरा न ठहरा-ऊँगा। उसे कोई सजा भी न दूँगा।'

''तब ?''

"मैं उसे अपना भाई बनाऊँगा, अपना सगा भाई भौर फिर.....।"

''फिर क्या ?''

"िफर मैं उससे यह सारी कथा कहूँगा ग्रौर उस से प्रार्थना करूँगा कि.......िक यदि हो सके तो वह ग्रपनी मौत के बाद ग्रपनी कब्र इस कब्र के साथ बनवाये।"

''पर ऐसा क्यों ?''

"उस तड़पती हुई आत्मा को शांत करने के लिए ताकि वह यह न कहे कि उसने जो कुछ इस निर्देशी दुनिया से माँगा, उसे नहीं मिला। भले ही वह अपने राज बाबू को जीते जी न पा सकी पर मस्ने के बाद दोनों आत्मायें एक साथ सदियों के लिए साथ-साथ पड़ी रहेंगी और शायद इस तरह पालो की आत्मा तृप्त हो।"

"ग्रोह बड़ी दर्दभरी घटना है ये। ग्रब मुक्तेजाने दो। मुक्ते डर सा लग रहा है, एक भयानक डर । पर हाँ, तुम्हें मिलने के लिये यहाँ रोज ग्रा जाया करूँगा।"

कह कर मै वापिस लौट पड़ा। वह घटना रह-रह कर मेरे हृदय पर नाच रही थी और मेरे दिमाग में रह-रह कर घूम रहे थे वे शब्द—ऊँचे मकान, तंग गलियां, ग्राँघेरी कोठरी, मासूम पालो, परदेसी बाबू और उनका खामोश प्रेम। मैं पागल-सा हो गया और वापिस उस कन्न की स्रोर बढ़ा। मैंने प्रगा किया कि उसकी स्नात्मा को शांति मैं ही पहुंचा सकता हूँ। क्योंकि.....क्योंकि.....वयोंकि वह राज परदेसी बाबू मैं ही तो हूं।

'पालो, देखो पालो! मैं आ गया हूँ। अब तुम्हें और प्रतीक्षा न करनी पड़ेगी। तुम्हारा प्रेम रह-रह कर मुक्ते बुला रहा था सो मैं आ गया हूँ। पर तुम्हें क्या मालूम कि इतने दिन मैंने किस तरह बिताये। तुम्हें क्या मालूम कि इतने दिन मैंने किस तरह बिताये। तुम्हें क्या मालूम कि तुम्हें अचानक छोड़कर मैं कहाँ और क्यों चला गया था। तुम्हें क्या मालूम कि मैंने तुम्हारी खोज में क्या नहीं किया। पालो ! जरा उठ कर तो देखो, तिनक मेरी आँखों में तो भाँको कि यह तुम्हें कहाँ-कहाँ ढूँढती रही है। पालो ! जरा उठ कर मेरे चेहरे की और तो देखों कि इसका रंग और रूप कैसा है। शायद तुम मुक्ते पहचान भी न पाओ । पर अब मैं तुम्हारे पास आ गया हूँ, तुम्हारे बेसहारे प्रेम को सहारा देने के लिए।

तुम्हारी तपती हुई म्रात्मा को म्रब भीर न तपना पड़ेगा। पालो, तुम्हें याद है न वह दिन......नदी का किनारा, शांत शाम, चंचल वातावररा, नदिया की घार में बहती हुई हमारी नाव, भीर तुमने कहा था कि जीवन की बहती हुई नाव में भी हम इस तरह बहते ही जायें, कुछ मैं कहूं तो कुछ तुम सुनो, पर जीवन कभो सुना न हो। पालो, क्या तुम सोचती हो कि हमारा जीवन सुना हो गया है? नहीं। क्या हुम्रा यदि वह चंचल वातावररा नहीं है। पर वह शांत शाम तो है। म्रब हम दोनों एक ही नाव में साथ २ बहेंगे तो नहीं, पर हाँ एक ही नाव में साथ २ बहेंगे तो नहीं, पर हाँ एक ही नाव में साथ नसाथ

रहेंगे जरूर श्रीर हमारी यह नाव सदियों तक यों ही पड़ी रहेगी। इसे कोई भी तो नहीं डुबो सकता। तब तुम कहती ही रहोगी श्रीर मैं सुनता ही रहूँगा पर जीवन कभी भी सूना न होगा।"

... श्रीर श्रव जब मैं रो-रोकर चिल्लाता है श्रीर कहता हूं कि मैं अपनी कब इस कब के साथ बनवाऊँगा तो दुनिया वाले मुभ पर हँसते हैं, मुभे दीवाना कहते हैं, मुभे पागल बतलाते हैं। श्रव मैं इस दुनिया वालों को कैसे समभाऊँ कि मैं श्रपनी कब्र यहाँ क्यों बनाना चाहता हूं।

दे दो सवेरे को कदम

सुरेन्द्र कपिल, बी०ए० संस्कृत ग्रानर्स प्रथम वर्ष

दे दो सबेरे को कदम ।

दूटे ग्रंघेरे का ग्रदम ॥

निर्दोष दीपक जल रहा ग्रपराधियों के गाँव में ।
दो दर्द को वह स्वर कि जल जाये उदासी का कफन ॥
पा जाये फिर से जिंदगी उजड़ा जहाँ 'बियाबा' चमन ॥

हो साफ सुघरी हरगली। शबनम विछी हो मखमली।। कांटा न लग जाये कहीं उजली किरन के पाँव में। जिस पर सफलता की नजर वह साधना कुन्दन बनी।। यश ने जड़े नग इस तरह हो मेदिनी की करधनी।।

लेकिन मृतक जो यतन।
दुर्भाग्य को करता नमन।।
उसकी तपन को शरण दो चन्दन सुरीखी छांव में।
धबरा न मांभी प्राण के विपरीत लख तीखा पवन।।
किसी को नहीं इस रात की मंभदार में तट की लगन।।

श्रालोक की शमशीर से। काली लहर को चीर दे॥ ग्रसमयन तम भर जाये ग्रनव्या है सपने की नाव में।

हिन्दी साहित्य में हास्य रस

भीमसेन मित्तत, बी.ए. ग्रानसं (हिन्दी) द्वितीय वर्ष

काव्य शास्त्र के नौ रसों में शृंगार, वीर तथा करुए रस मुख्य माने जाते हैं। सास्यरस मनुष्य जीवन का ग्रावश्यक ग्रंग माना जाता है। इस के बिना मानव जीवन शून्य सा प्रतीत होता है। इसके रस के कई रुप हैं—विचित्र बातचीत, ग्रनोखा वर्णन, व्यंग्य, बालक की क्रीड़ायें ग्रौर फबती कसना तथा बातचीत ग्रादि। हिन्दी साहित्य में यद्यपि हास्य रस का ग्रभाव है, परन्तु जो कुछ भी है, वह महत्त्वपूर्ण है। पूर्वकाल में हास्य रस की रचना बहुत कम उपलब्ध होती हैं। ग्रमीर खुसरो की पहेलियाँ तथा मुकरियों में कहीं २ हास्य रस प्रतिभासित होता है।

जहाँ तक हमारा विचार है हिन्दी में इस रस का सूत्रपात करने वाले अमीर खुसरों ही हैं। इनकी मुकरियों में पहले जिज्ञासा बढ़ा कर ग्रौर किसी अन्य वस्तु की श्रोर संकेत करके अन्त में कुछ ग्रौर ही बतलाया जाता है। एक उदाहरण देखिये:—

> जब मेरे मन्दिर में श्रावे। सोते मुक्तको श्रान जगावे।। पढ़त फिरत विरह के श्रच्छर। हे सखि साजन! ना सखि मच्छर॥

प्रथम पंक्तियों को पढ़ते समय पाठक का ध्यान पति की ख्रोर केन्द्रित हो जाता है। परन्तु मच्छर से एक दम हास्य की लहर दौड़ जाती है।

महाकिव सूरदास की रचना में हमें शिष्ट हास्य के दर्शन होते हैं। महात्मा तुलसी का हास्य चुटीला, मार्मिक तथा स्वाभाविक होता है। तुलसीदास ने कवितावली के ग्रयोध्याकांड में मुनियों के हृदय रुप का कैसा सुन्दर चित्रण इस हास्य पद में किया है।

बिंध्य के बासी उदासी तपोब्रतधारीं महा, बिनु नारि दुखारे। गौतम-तीय तरी, 'तुलसीं' सो कथा सुनि, मे मुनिबृंद सुखारे॥ हैं हैं सिला सब चंद्रमुखी परसे, पद-मंजूल-कंज तिहारे। कीन्हीं भली, रघुनायक जू, करुना करि कानन को पगु घारे॥

बिहारी का हास्य रस श्रृंगार से परिपूर्ण है। राधा ग्रीर कृष्ण की किस क्लेष से तुलना की है—

चिर जीवो जोरी जुरै, क्यों न स्नेह गम्भीर।
को घटि ? ये वृषभानुजा, वे हलधर के बीर ।।
यहाँ राधा महाराजा वृषभानु की पुत्री है तथा श्री
कृष्ण बलराम (हलधर) के भाई हैं। साथ ही क्लेष
में राधा गाय (वृषभ—अनुजा) हैं तथा श्री कृष्ण
बेल (हलधर) हैं तो गाय श्रौर बेल में गहन प्रेम
होना स्वाभाविक ही है।

केशवदास जी का हास्य कठिन हास्य है, जिसके समभाने के लिए भाषा का अच्छा ज्ञान होना आव-श्यक है।

वर्तमान युग में भारतेन्दु बाबू हरिशचन्द्र ने श्रपनी 'श्रंथेर नगरी' देश की दशा का हास्य रस में बड़ा ही सुन्दर व्यंगात्मक चित्र उपस्थित किया है।

हिन्दू चूरन इसका नाम,

विलायत पूरन इसका काम। चूरन जब से हिंद में ग्राया, इसका धन बल सभी घटाया।। चूरन श्रमले साहिब जो खावें,
दूनी रिश्वत तुरत पचावें।
चूरन साहिब लोग जो खाता,
सारा हिन्द हड़प कर जाता।

बाबू प्रताप नारायगा मिश्र हास्य बड़ा चुटिकला होता है। उसे पढ़ते समय एक विचित्र प्रकार की गुदगुदी होती है।

हाय बुढ़ापा तोरे मारे,

हम तो हैं नकन्य।य गमन। दाढ़ी पर ही बहि २ आवे,

कबौं तमाखु जो फाँकन ॥

नाथूराम शर्मा 'शंकर' के श्रनुराग रत्न में एक कर्कशा स्त्री सजीव चित्र देखिये :—

सास मरे ससुरा पजरे,

इस बाखर में पल को न रहूँगी। सौति जिठानी छटी ननदी,

ग्रब एक कहेगी तो लाख कहूँगी ।। जैठ जलवा को मारूँ पटा,

सुन देवर की फवती न सहूँगी। लेबस म्रांत नहीं पिया शंकर,

पीहर की फल गैल गहुँगी।।

वर्तमान साहित्य में तीन प्रकार का हास्य रस पाया जाता है:—

- (१) शिपट हास्य जो सरल भाषा में होता है।
- (२) म्रश्लील हास्य जो म्रशिपटता द्वारा वाह वाह लूटने का प्रयत्न होता है, तथा
- (३) गम्भीर ह.स्य जो गम्भीर होने के नाते रस की ग्रभिव्यक्ति भली प्रकार नहीं करता।

हास्य की सृष्टि के लिए कित य हास्य रस के किवियों ने अन्य किवयों गम्भीर, सारगिंभत रच-नाओं को लेकर उन्हीं में हास्यात्मक भावनाओं का समावेश कर दिया है। कुछ किवयों ने किसी कविता की संगीतात्मकता एवं कतिपय शब्दों को लेकर परिवृति की रचना की है। इनका उद्देश मनोरंजन की सृष्टि करना ग्रथवा किसी कृति की भ्रालोचना करना है। श्राधुनिक काल में पिरोडे प्रवृति का प्रचार बढ़ता जा रहा है। कुछ उदाहरगा देखिये:—

(१)

काल मरे सो ब्राज मरे ब्राज मरे सो ब्रब। इँधन पैरासन भयो, फेरि मरेगो कब।।

(२)

मानुष हों तो वही किव चोंच, बसौं सिटी लन्दन के किसी द्वारे। जो पशु हों तो बनो बुलडाग,

चलो चढ़ि कार में पोंछ निकारे ॥ पाहन हौं तो थियेटर हाल को,

बैठ जहाँ मिस पाँव पसारे। जो खगहौं तो बसेरो करौं,

िकसी श्रोक पै टेम्स नदी के किनारे ॥

ग्रब जरा ग्राधुनिक हास्य कवि 'काका' की पैरोडियों पर हृष्टि डाल कर देखिये—पहली पैरोडी 'पजामा बनाय पैन्ट' में फैशन तथा दूसरी 'निराकार ग्रौर साकार शब्दों के नये ग्रथं देखिये—

(१)

मोटे होते जा रहे हैं, मिस्टर अफलातून । पतली पड़ती जा रही दिन प्रतिदिन पतलून ।।

दिन प्रतिदिन पतलून, देख फैशन का ड्रामा । दाँत दिखा कर बोली चूड़दीर पजामा ॥ सुन काका कविराय, एक दिन ऐसा आये । मेरी काया में मिस पैंट विलय जाये॥

(२)

ज्ञानी ध्यानी थक गये, करते करते तर्क। निराकार साकार का समक्ष न पाये फर्क॥

समभ न पाये फर्क, भंग का गोला खाया। तब इन शब्दों का निष्कर्ष सामने श्राया।। कहें काका कविराय,जो कारे रखे साकार वही है। निराकार वह जिसके घर में कार वही है।।

'महाकवि चच्चा' नामक पुस्तक में कवि ग्रन्नपूर्गानन्द की एक कविता देखिए:— पिछा लीन्हे गोद में, मोटर भई सवार

श्रली भली ढूँढन चली, किये समाज सुधार। किये समाज सुधार, हवा योरुप की लागी,

शुद्ध विदेशी चाल ढालसों मित ग्रनुरागी॥ मियाँ मचावें शोर, करें ग्रव तोबा-तिल्ला,

पूत धाम के गोद, खिलावें बीबी पिल्ला।।

ग्रब पढ़िये हरिशंकर शर्मा के 'चिड़या घर, उन के कर्म फोड़ कम्बख्त यार क्या कहते हैं— लेकर कर्ज किया व्यौपार, बेचे बिस्कुट सेव ग्रनार। किये न लोगों ने पेमेंट, धाटा सहा सेंट पर सेंट।।

शर्मा जी ने ग्रपनी 'पिंजरा पाले' रचनाग्रों में किवयों का हास्यमय वर्णन किया है। मैथिलीशरण गुप्त जी ने दामपात्य परिहास का सुन्दर वर्णन साकेत में किया है। यदि पन्त ग्रौर निराला का हास्य प्रकृतिमय है तो महादेवी के हास्य में पीड़ा है। हास्यरस के भवतार 'गोपाल प्रसाद व्यास' की 'भ्राराम करो' कविता देखिये:—

एक मित्र मिले बोले लाला,

तुम किस चक्की का खातेही? इस छ: छटांक के राशन में भी,

तौंद बढाये जाते हो।। क्या रक्खा है मांस बढ़ाने में,

मनहूस श्रकल से काम करो। ये यौवन जीवन क्षण भंगुर,

ग्राराम करो, ग्राराम करो॥

व्यास जी की भ्रन्य रचनायें भी हास्य रस से परिपूर्ण हैं।

हिन्दी साहित्य में हास्यरस की रचनाश्रों का श्रमी श्रभाव है। किव-गोष्ठियों, सभा-सुसाइटियों के मनोरंजन के लिए इस की बड़ी श्रावश्यकता है क्योंकि इस रस से श्रोग्राम में एक सजीवता श्रा जाती है। वर्तमान नवयुवकों को इससे श्रेरणा प्राप्त करनी चाहिए। जिस से जीवन की विषमताएँ सुकर हो जावें।

(शेष पृष्ठ १६ का)

के वर्णन के कारण नहीं। इसी प्रकार तुलसी की कैकेयी से सबको घृग्ण होती है, परन्तु गुप्त जी की कैकेयी से सबको सहानुभूति हो जाती है।

त्रतः स्पष्ट है कि साधारगीकरण लेखक के विचारों के साथ होता है पात्रों के साथ नहीं। लेखक जिन भावनाग्रों से प्रभावित होता है, उन्हें ग्रपने इदय-रस से ग्राप्लावित कर साहित्य में व्यक्त करता है। वह वर्णन इस ढंग से करता है कि पाठक को उसके भावों की तढ़त् अनुभूति हो सके। वस्तुतः पाठक या श्रोता का सीधा सम्बन्ध कवि, काव्य या लेखक से होता है, काव्य में विणित नायक से नहीं। अतः श्रोता तथा पाठक का तादात्म्य कि के साथ हुआ; नायक के साथ नहीं।

इस प्रकार साधारगीकरगा के कुछ एक मतों

का विवेचन करने के पश्चात् हम उसकी उपयोगिता के सम्बन्ध में गुलाबराय जी के शब्दों में कह सकते हैं:—

"साधारणीकरण की उपयोगिता काव्यानुशीलन की उपयोगिता है। इसके द्वारा हमारी सहानुभूति विस्तृत हो जाती है। हम एक दूसरे के साथ भाव-तादात्म्य करना सीखते हैं। हमारे भावों का परि-ष्कार होकर उनका पारस्परिक सामंजस्य भी होने लगता है। शृंगार जो लौकिक प्रनुभव में विषया-नन्द का रूप धारण कर लेता है, काव्य में परिष्कृत हो ग्रात्मानन्द के निकट पहुँच जाता है। काव्यानु-शीलन करने वाले की रित भी सात्विकोन्मुखी हो जाती है। शास्त्र-विगत रित में पारस्परिक ग्रात्म-त्याग द्वारा पूर्ण तादात्म्य की भावना पर बल दिए जाने के कारण सात्विकता ग्रा जाती है। वैयिकत-कता कटुता ग्रीर तीव्रता से शून्य मनोवेगों के ही सामंजस्य की ग्राशा रहती है।"

स्रोज

सुदेश विर्मानी, बी.ए. हिन्दी ग्रानर्स तृतीय वर्ष

इस सुबह से शाम तक हूँ ढूँढ़ती उस प्रिय को मैं है न मिल पाता कभी वो प्रिय जिसको खोचुकी हूँ। थक गये हैं नयन मेरे पर न मुक्तको नींद ग्राती। रात श्राती..... टिमटिमाते चाँद तारे श्रौर घीरे से तभी कुमुद हँस देते बचारे मलय भी तब, ग्रा पहुँचती कुछ उनींदी मदहोश-सी, बेहोश-सी श्रौर सो जात कहीं फूल, पल्लव या मुकुल पर पर न मुभको नींद ग्राती खोजती रहती हूं प्रिय को देखती हूं

दूर से ग्राकाश को जो रो पड़ा, देख कर लुटता मुभे विश्वास में श्रौर तब वह बिखेरता ग्रांसु ग्रपने इन नन्हे-से तुहिन कर्गों में। प्रातः में ऊषा है स्राती नभ को रोया देख वह भी दुखित हो जाती ग्रौर लेती है समेट र्यांसू उसके, श्रपने इस भीने भाँचल में। तव न जाने क्यों सताती याद उस निष्ठुर की जो जाचुकाहै दूर मुफ से उस नदी के कूल-सा।

प्रकृति क्यों मुस्काती है ?

भीमसैन मित्तल, बी०ए० ग्रानर्स (हिन्दी) द्वितीय वर्ष

छित गई मुसकानें मेरी, प्रकृति क्यों मुसकाती है। लुट गई बहारें मेरी, क्यों ये बहारें स्राती है।।

किलयाँ हँस कर फूल भूम कर
भीरों को सुधा पिलाते हैं।
तरूवर लिपट लता से प्रतिदिन
उनका चुम्बन करते हैं।
जब दूट गई वीगा मेरी,
क्यों गीत मीत के गाती है?

हरियाला परिधान पहन कर, श्रोढ चुनिरया पीली सिर पर। भूषण श्रीर नव वस्त्र धार कर, ठनी खड़ी है यह सज-धज कर। जब वस्त्र हीन फिरता हूँ मैं, तब क्यों सज-धज कर स्राती है?

चहुं दिशि में छिटक रहा यौवन, ग्रानन्द मग्न पुलकित है मन। रूप राग की नई तरंगें, करती हैं हुत का स्पन्दन। ग्रिभिशाप बना मेरा जीवन, तब क्यों नवजीवन ले ग्राती है?

जगमग जगमग रातों को जब,

श्रिक्त ग्रेठखेली करता है।
प्रकृति नटी मुसका-मुसका कर,

कनिखयों से उसे बुलाते हैं।
ग्रन्थकार जब रातें मेरी,

वयों छिटक चांदनी ग्राती है?
"प्रकृति क्यों मुसकाती है?"

प्रीत के आंगन अधेरा

सुधीरचन्द्र उपाध्याय, बी०ए० ग्रानसं (हिन्दी) तृतीत वधं

टिमटिमाते दीप कितने, मीत के ग्रांगन भ्रंथेरा।

इक साँक छाई
सी सुहानी,
कह रहीं जीवन कहानी,
गाँत, नीरव पर प्रताड़ित,
निमूंल ग्राशाएँ ग्रजानी,
फ्रांत बन्धन में प्रियत हो,
चल पड़े राहें ग्रजानी,
खो गया उन राहों में ही,
ले चली पागल जवानी,
फिर छा गया गहरा श्रधेरा,
खो गया प्रीतम भी मेरा,
खाई ठोकर गिर पड़ा मैं,
खोजता बस इक बसेरा !

मीत के ग्राँगन ग्रंधेरा।

फिर चाँद निकला,
जल गया मैं,
पर चाँदनी ने रूप पाया,
थी पड़ी श्रलसाई सी जो,
खिल मई वह रंग भगा,
खिल उठी वह, बुभ गया मैं,
मिल गई वह रो पड़ा मैं,
चाँद का जो रूप देखा,
श्रांसू मेरे थम गये सब,
था श्रतुलनीय रूप उसका,
पर श्रधूरा स्वप्त मेरा.

प्रीत के आंगन ग्रंधेरा ह

फिर रात म्राई,
थी म्रकेली,
पर तो थी दुल्हिन नवेली,
संग मिएा मुक्ता सहेली,
उत्सुका हो म्रागमन में,
प्रेम की मेरी बजाती,
युट गया मैं, देख उसको,
याद माई नीली माँखें,
कह गई मेरा न होना,
यौवनागत गात उसके,
म्रोर वह मुखड़ा सलोना,
हो गया बोफिल यह सब कुछ,
सोचता कब हो सबेरा।

प्रीत के भ्रांगन श्रंधेरा।

स्वार्थ ऋौर प्रेम

बलभद्र प्रसाद ग्रोभा, बी०एस०सी० द्वितीय वर्ष

भाग्य भी कैसा है। मनुष्य क्या सोचता है क्या होता है। वह उसको कैसे केंसे नाच नचाता है, मनुष्य तो उसके ग्रागे एक खिलीना मात्र है। मनुष्य ग्रपने भाग्य से ग्रनुभिज्ञ भविष्य की ग्राशा में नाना प्रकार की सुखद कल्पना करता रहता है ग्रीर भाग्य एक कोने में बैठा एक कूर हुँसी हुँसाता है।

समस्त राजस्थान श्रीर दक्षिण भारत घूमता हुश्रा श्रव अपने घर माँ के पास वापिस जा रहा था, इधर बीमारी से भी कब तक लड़ता, डाक्टरों ने दिल के पास कैन्सर बता दिया था, माँ को श्रपनी इस भयानक बीमारी का पता कैसे देता, इधर जीवन दीप का प्रकाश दिन प्रतिदिन मन्द पड़ता जा रहा था, वह अपने श्राप में जल जल कर जल रहा था।

रात्रिका समय, स्टेशन पर जली लाल, पीली, हरी बत्तियों का प्रकाश रेल की लाइनों पर पड़ता हुग्राकितना ग्रच्छालगताथा। रात्रिकुछ ग्रधिक हो चुकी थी। इस सुनसान से प्लेटफार्म पर एक बैंच पर बैठा ग्रपनी ट्रेन की प्रतीक्षाकर रहाथा। नौकर ने गाड़ी ग्राने की सूचनादी। मैं खड़ाहुग्रा लेकिन तबियत कुछ गिरी सी अनुभव हुई। ट्रेन प्लेटफार्म पर श्राकर खड़ी हुई, रामू ने फर्स्ट क्लास में नीचे की सीट पर मेरा बिस्तर बिछाते हए कहा-"लो मालिक ! श्रब ग्राप लेट जायें" ग्रौर फिर मुफ्ते सींट पर लिटा कर कम्बल उढ़ाते हुये बोला— "ग्रापका तो बदन गरम है मालिक ! शायद बुखार फिर हो गया है।" मैंने कहा—"हाँ रामू, ऐसा ही लगता है।" जरा यह खिड़की बन्द कर दो श्रौर तुम अपने डिब्बे में जास्रो।" जाते वक्त चाय को पुछता गया लेकिन इच्छान थीश्रतः मनाकर दिया। रेल चल पड़ी। ग्रौर मैं न जाने क्या

सोचने लगा, सोचा, मेरे बाद माँका क्या होगा? कितना प्यार है उसको मूभसे। क्या २ प्राधायें लिये बैठी है। कितनी बार कह चुकी है ''श्ररे प्रकाश ! तू शादी करा ले ना, ग्रब तूकितना बड़ा हो गया ग्रीर क्या बढ़ापे में करायेगा। तेरे सिवा मेरा कौन है, कौन विलमेगा यह जमीन पैसाजायदाद। ग्रौर ग्रब मेरी जिन्दगीका भी क्या भरोसा न जाने कब मर जाऊँ, चाहती हैं कि तेरी वह का मुख देख जाऊँ, साध तो थी पोते को गोद में खिलाती उसका ब्याह रचाती लेकिन लगता है यह सब कुछ पूरा नहीं होगा।" भ्रौर न जाने कितनी स्रभिलाषायें हैं उसके हृदय में जिनको वह विवाह पर पूरा करने के लिये तरसती है। लेकिन भाग्य की बात वह नहीं जानती, एक दिन सब को छोड़ कर दूर बहुत दूर चला जाऊँगा जहां से कभी कोई वापिस नहीं म्राता। कितना रोयेगी माँ। कैसी छलना है मेरे भाग्य की. ईश्वर कैसा खेल खिला रहा है हम सबको।

विचारों का संघर्ष मुक्ते कक्कोर रहा था. मन जिसे भुलाने का प्रयत्न करता, कल्पना उसे नये २ खप देती । १८ वर्ष पुरानी स्मृतियाँ मेरे मानस-पट पर चित्रित हो गईं। उसने ऐसा क्यों किया? तो क्या उसने छल किया, नहीं, नहीं, ऐसा नहीं हो सकता। मेरा भाग्य ही सहायक न हुआ, न जाने उसकी क्या परवशता की।

ग्रांखों से नींद रूठ चुकी थी। बाहर की ठंडी हवा सहन न हुई ग्रतः सिर तिकिए पर रखकर लेट गया। विचारों का प्रवाह फिर चलने लगा, सहसा दरवाजा खुला ग्रौर शीघ्रता में दो बच्चों के साथ एक युवती ने प्रवेश किया। कुली जल्दी से सामान रख कर सरकती ट्रेन से प्लेटफार्म पर

कूद गया। स्टेशन कब भ्राया भ्रौर गाड़ी ने कब सीटी दी, मुफ्ते पता ही न चला। युवती कुछ परिचित सी लगी लेकिन मैंने कुछ ध्यान न दिया श्रीर श्री जैनेन्द्र जी की 'सुमिता' पढ़ने लगा। 'राजीव श्रौर कान्ता' ग्रब तुम लेट जाग्रो, हमने बिस्तर ठीक कर दिया है। युवती की ग्रावाज कुछ पहचानी सी लगी, यह तो कविता सी लगती है, देखा ग्रौर देखता ही रहा। कविता " " पर यहां कैसे ? बहुत वर्षों के पश्चात् देखा था, कविता ने भी देखा, ग्राइचर्य ग्रीर प्रसन्नता का ठिकानान रहा। तया वास्तव में मन की बात कभी सच हो जाती है। ग्रभीतोयाद कर रहा था। उसने देखा ग्रौर ध्यान से देखा, वर्षों की खोई स्मृतियों के पृष्ट पलटने लगे, एक प्रानी जान पहचान एकाएक इस क्षरा फिर नई हो गई। श्राश्चर्य से बोली-प्रकाश तुम! मैं उसी की म्रोर देखता रहा, यह वहीं मेरी कविता थी ना जिसके साथ कभी बैठकर किसी सुखद कल्पना के सुन्दर स्वप्न संजोये थे । ग्राज १८ वर्ष पश्चात् ! जिसको एक क्षरण के लिए भी विस्मृत नहीं कर पाया लेकिन स्राज वह मेरी कहां? यह मेरे भाग्य की विडम्बना ! उसका विवाह प्रदेश के मन्त्री के जज लड़के से हुझा श्रीर मैं..... जहां था वहीं रहा। समय के साथ दुनियां में घुल मिल नहीं पाया, लेकिन मुक्ते आज इसका कोई दुःख नहीं। कोई शिकायत नहीं। मेरे भाग्य में यही लिखा था तो इसमें किसी का क्या दोष।

प्रकाश ! तुम मुक्ते पहचाने नहीं ? किवता का यह कैसा प्रश्न जिसे निरन्तर १४ वर्षों से भुला नहीं पाया । स्राज उसे नहीं पहचानूँगा तो फिर स्रौर किसे पहचानूँगा ।

नहीं कविता ! यह कैसी बात, तुम्हें न पहचान सका तो श्रौर किसे पहचानूँगा । हँसते हुये बोली—नहीं शायद भूल गये हो, कितनी देर हो गई मुभे खड़े, न कुछ बोले न चाले, न बैठने को कहा।

बोला---नहीं नहीं आधो बैठो, सुनाओ अच्छी तो हो, भूलने की शिकायत तो मुक्ते तुमसे करनी चाहियेथी लेकिन श्रव तुमने कर दी तो श्रव मैं क्या कहूँ।

नहीं प्रकाश ! मैंने कई बार कोशिश की तुम्हारे समाचार लेने की लेकिन कुछ पा न सकी । और यह तुम्हारा क्या हाल हो गया, इधर बहुत कमजोर हो गये, क्या बीमार रहे ?

हां किवता ! कुछ ऐसे ही कभी २ कुछ तिबयत खराब हो जाती है, कोई खास बात नहीं, तुमने बहुत दिनों के पश्चात् देखा है तो शायद ऐसा लगता हूं। सुनाग्रो मुख में हो ना भ्रौर तुम्हारे पित कैसे हैं?

हां प्रकाश, सुख में हूँ, वह तो वेचारे देवता हैं। सच प्रकाश, न जाने किन पुण्यों के प्रताप से मुक्ते ऐसा सहदयी देवता पुरुष मिला। वह (स्वामी) जज, स्वस्र मन्त्री, वड़ा घराना, सब कुछ ही तो है, लेकिन मन की बात तो अलग ही है उसे ग्रच्छान लगेतो मैं क्याकरूँ। कभी २ न जाने मन कैसा हो जाता है श्रकेले में तिरुता है फिर क्षिंगिक रुक कर मेरे पर दृष्टिपात करते हुये बोली-सब कुछ होते हुये भी मन उस वस्तु के लिये व्याकुल हो उठता है जो मुक्त से पीछे, छूट गई है लेकिन सोचती हूँ छूटी हुई वस्तु का सोचना ही क्या, अब मिल तो सकती नहीं फिर उसके लिये दु:ख क्या करना। ग्रपने कर्त्तव्य की **ग्रोर ध्यान जाता है जिससे विचलित नहीं होना** चाहती, ग्रत: ध्यान शीघ्र किसी ग्रन्य स्रोर लगा लेती हं। ग्रौर ग्रव तो ग्रादत पड़ गई है। धीरे २

सब कुछ ठोंक हो गया, लेकिन देखो भाग्य की वात ग्राज वर्षों पश्चात् फिर वही वस्तु मेरे सामने ग्रा गई। खैर, मेरी बात छोड़ो। ग्रब तुम बताग्रो तुम्हारी 'वह' कैसी ग्राईं, मुफ से तो ग्राधिक सुन्दर होगी?

मैंने कहा—ग्रभी तो विवाह ही नहीं कर पाया है। इतना कहते ही मुभे जोर की खांसी उठी मैंने मुख खिड़की के बाहर कर कुछ उगल दिया। सांस कुछ चढ़ सी ग्राई, गर्दन ग्रन्दर की तो कविता व्याकूल से ग्राश्चर्य दु:ख मिश्रित स्वर में बोली-यह क्या ? तुम्हारे मुख से खुन श्रौर फिर ग्रपनी साड़ी के पल्ले से मुख के पास लगे छींटों को पोंछती हुई चिन्तित सीन जाने क्या सोचती रही। गाडी अपनी धीमी गति से किसी स्टेशन पर रुकी। रामु किसी वस्तु की स्रावश्यकता जानने डिब्बे में ग्राया, कविता ने पहचान ही तो लिया ग्रौर वातों ही बातों में सब कुछ मेरी बीमारी के विषय में जान लिया। रामुचला गया लेकिन कविता उदास हो गई, लगता था जैसे रो देगी, बोली-मुक्त से यह सब कुछ छुपाया क्यों ? क्या मैं इतनी दूर हो गई ? रामू न बताता तो क्या मुभे मालूम हो पाता ? लगता है तुम्हारी सब कुछ अकेले सहने की पूरानी आदत गई नहीं। प्रकाश ! क्या तुम मुभ्ते कभी क्षमा नहीं करोगे? इसी तरह अपने जीवन की ब्राहृति देकर इस यज्ञ की पूर्णहित करोगे, तुम्हें दया नहीं भ्राती सब को कष्ट देते हुये, क्या तूम्हारी ग्रपनी माँ के प्रति कोई कर्त्तःय नहीं, तुम केवल ग्रपने ही तो नहीं हो, इस पर किसी ग्रन्य का ग्रधिकार भी तो है। यदि मानव को कोई वस्तु नहीं मिलती तो इसका अर्थ यह कदापि नहीं कि वह अपने जीवन का मूल्य ही भूल जाये। श्रीर श्रसफनता की आग में तिल २ कर जलता रहे। सच प्रकाश! मैंने कभी यहन सोचायाकि त्म मूफ ग्रभागिन

के पीछे यह हाल कर लोगे अन्यथा कितनी भी बाध्य होती, कुछ भी क्यों न होता लेकिन ऐसा न करती। तुमने यह क्या किया प्रकाश, क्या मुभे इतना बड़ा दण्ड दोगे? कहते २ उसका गला रुन्ध गया।

कविता के प्रक्तों के उत्तर यद्यपि मेरे पास थे लेकिन कुछ कह न सका, केवल इतना कह पाया— इसमें मैंने स्वयं क्या किया है। कविता, यह सब कुछ भाग्यवश ग्रनजाने ग्रनचाहे हो गया तो इसमें मेरा क्या दोष ? तुम्हें विस्मृत करना मेरे लिये बयासूगम था? क्या हर कार्य प्रत्येक के लिये सुगम होता है। तुम तो जानती ही हो मेरे में ग्रधिक संघर्ष की शक्ति नहीं ग्राखिर हार मान बैठा । हां भरने से पूर्व इच्छा थी तुम्हारे दर्शन की सो आज पूरी हो गई। कह कर चुप हो रहा। गर्मी ग्रधिक लगी, सारा पसीने से भीग गया था स्रतः कम्बल उतार कर एक स्रोर फेंक दिया। ज्वर में हवा लगने के भय से कविता ने जिद करके अपना काश्मीरी शाल मुभी उढ़ा दिया। रात की रानी सेंट की भीनी सुगन्ध आई। मैं जानता हैं कविता जब मेरे साथ कालेज में पढ़ी थीं तब भी उसको इसका शौक था। कविता कूछ सोचती रही, मैं देखता रहा। न जाने कितना समय् बीत गया। फिर बड़ी भ≀वुकत≀ से बोली—'ग्रच्छा प्रकाश ! तुम चाहते हो कि मैं सुखी रहूँ ? यदि मैं कूछ मांगूं तो दोगे ?" मेरे पास अब शेष रहा ही क्या है कविता, सभी कुछ तो खो चुका हूं लेकिन फिर भी कहो क्या चाहती हो ?

बोली—मैं जानती हूँ कि तुम मुभे निराश नहीं करोगे। प्रथम तुम अपना इलाज ठीक प्रकार से इच्छा से कराश्रोगे ग्रौर फिर विवाह करोगे। बोलो क्या कर सकोगे मेरे लिये इतना? मैं श्राइचर्य-चिकत उसे देखता रह गया फिर घीरे से बोला-प्रयत्न करूँगा यदि जीवित रहा।

पूर्व में पौ फट चुकी थी। उषा का सुहावना रंग प्रकृति के जड़ चेतन में नई उमंग भर रहा था। गाड़ी कुछ हल्की हुई, स्टेशन पास आ गया था, कविता उठी बच्चों को जगाकर उन्हें तैयार करने में व्यस्त हो गई। लाईनें बदलने की गड़गड़ाहट की ग्रांवाज मन पर हजारों हथौंड़े बजा रही थी। बच्चों और कविता ने खिड़की के बाहर भांका, प्लेटफार्म पर जज साहब बच्चों और पत्नी को लेने ग्रांये हुये थे।

जज साहब जब डिब्बे में भ्राये बच्चे पापा पापा

कह कर पिता से लिपट गये। कविता ने मेरा भो सहपाठी कहकर उनसे परिचय कराया, बहुत खुश हुये, बड़े खुले दिल से मिले, रुकने को कहते रहे, लेकिन फिर कभी कह कर हाथ मिला कर विदा चाही। गाड़ी ने सीटी दे दी थी। अच्छा प्रकाश! विदा, कहते हुये कविता ने हाथ जोड़ते हुये सजल नेत्रों से विदा दी, गाड़ी सरक रही थी, मैं दरवाजे के पास खड़ा उन्हें जब तक देखता रहा जब तक देख सका। डिब्बा फिर सूना हो गया, जब मैं अपनी सीट पर वापिस आया तो देखा कविता का काश्मीरी शांल सीट पर एक श्रोर पड़ा मुस्करा रहा है, जिसे कविता भूल गई थी।

दीवाली पर

राजेन्द्र कुमार स्रग्नवाल, बी०ए० स्रंतिम वर्ष

म्रगिशत दीप जले म्रवसर पर, मैं तो दिल ही जला सका, बस तुम्हे ही पा सका।

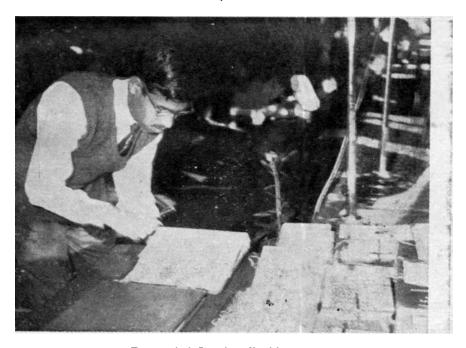
स्रसितत्व हींन करने यामिनी को कइयों ने कई दीप जलाये। कई परम्परावश केवल दीप जला कर—मुसकाये। मेरा बोक्तिल हृदय भरे लोचन तुम देख न पाई। मैं हुम्रा दुखी तो तुमने भी गीत खुशी के गाये।। मैंने भी चाहा हँस लूँ कुछ, पर एक स्रश्रु ही गिरा सका, बस तुम्हें ही पा सका।

> धितयों के तो हास्य रुदन के साधन भ्रनेक, खोजें पा जाते हैं, धिनी जो ठहरे—जो इच्छा करते हैं पा जाते हैं। पर हास्य विडम्बना विधी की, निर्धन की कोई चाह नहीं, कुछ करते हैं चाह तो पथ में—पाने से ज्यादा खो जाते हैं। मांगे बहुत से वर बहुतों ने पूजा थी मैं वस एक जता सका, बस तुम्हें ही पा सका।।

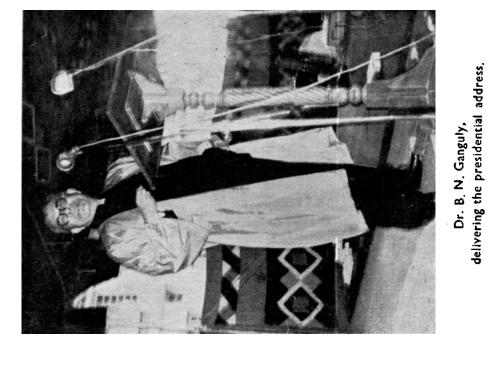
जलते तारों से वया नभ का सूनापन दूर हटा। जलते दीपक को लखकर क्या चन्दा के दिल का तम दूर भगा। बहुत सी खुशियां मिली मुभे भी पर सिर्फ दिखावा था! न कभी मेरे दिल का गम पल को भी मुभसे दूर हुआ।। देख बहारें चला दूढने उनको, पर बस दुख के सरगमला सका। बस तुम्हें ही पा सका!

Mrs. Durgabai Deshmukh having a cup of tea with the Principal and the Staff.

Tarsain Lal Goyal, roll of honour Distinction in B.A. (Hons) Maths.

Inderjeet Malhotra, Roll of Honour, First in B. Sc. (Hons) Maths. in the University.

संस्कृत-विभागः

अनुक्रम शिका

सम्पादकीयम् - सुखवीरः संस्कृतभाषाया ग्रम्युदयोपायाः - वीरेन्द्रः पहूजा नारी विधेरहो सुरम्या कृतिः - चम्पा चुघ वीरजवाहरः - सुभाग माथुर उपमा कालिदासस्य - मीरा

सम्पादकीयम्

विद्यते 'देशपत्रिकायाः' संस्कृतविभागस्य स्रस्य वर्षस्य स्रन्तिमोऽङ्को भवतां समक्षम् । स्रतः सर्वतः पूर्वं परीक्षािष्यनां वार्षिकपरीक्षासु सफलतां कामया-महे वयम् । 'देशः' मुख्यरूपेण छात्राम् संस्कृतभाषायां लिखितुं प्रेरयति । छात्राः स्रपि स्वलिखिताः नवीन-रचताः पुरस्कृत्य इमां पत्रिकाम् उत्तरोत्तरम् स्रलङ्कः वंन्ति नात्र कस्यापि सन्देहः ।

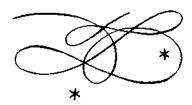
संस्कृतभाषायाम् ग्रस्माकं रुचिः स्वाभाविका
ग्रस्ति यतो वयं जानीमो यदियं भाषा संसारस्य
सर्वासु भाषासु प्राक्तना सर्वोत्कृष्टसाहित्यसंयुक्ता च
वर्तते । गुप्तवंशजानां भूपानां शासनकाले तु नासीत्
कतमदिप क्षेत्रं यत्र तस्या उन्नितः नाभवत् । परं
हन्त भो ! ग्रद्य ग्रांगलभाषायाः प्रेमिगो भारतवासिनः एव तां तिरस्कुर्वन्ति । यस्माद् उद्देशः
मौक्तिकं जायते तद् यदि तं विस्मरति, तदा तस्य

श्रकृतज्ञतैव नान्यत् किञ्चित् । परं यावत् तस्याः सम्मानकर्तारः सन्ति तावत् तस्याः सम्मानं सर्वत्र भविष्यति । सर्वे जानन्ति यद् संस्कृतमेव ईहक् साहित्यं वर्तते यस्मिन् भारतस्य भ्रात्मनः प्रतिबिम्बं इश्यते । संस्कृतं भारतीयसंस्कृतेराधारशिला। संस्कृतिसमुद्धाराय संस्कृतस्योन्नतिरपरिहार्येति निश्चितम् । श्रत एव श्रस्याः सर्वतो विकासः सर्वा-त्मना कर्तव्यो येन स्वसंस्कृतेः प्रभा सर्वत्र तनुयात् । स्वातंत्र्याधिगतेरनन्तरं भारतसर्वकारः संस्कृतसमृद्-धाराय प्रयत्नशीलो वर्तते । बहुभ्य: संस्थानेभ्यो धन-साहाय्यं तेन दीयते । दिल्ली-नगरस्थया साहित्य-एकादमी-संज्ञया संस्थया प्रतिभानाम्नी षाण्मासिका पत्रिका प्रकाश्यते यस्यां नूतनानां प्रतिभावतां लेख-कानां रचनाः प्रकाश्यन्ते । सुरभारती-सेवानुरागिगाः मनीषिरा: प्रतिवर्षमर्थजातेन सम्मानप्रदानेन च सम्मान्यन्ते । परं नैतावदेवालं तदुन्नःयै । एते खल्व-

किञ्चित्कराः क्षुद्रतरा ग्रनुपेक्षरगीया ग्रपि उपायाः। केचित्प्रबला उपाया: समाश्रयगीयास्तदुन्नत्यै सत्य-मेवोन्नमयति संस्कृतं चेत् सर्वकारः । संस्कृतं मुलादारभ्योच्चकक्षाविध सर्वासु कक्षासु प्रधानविष-येष्वन्यतमत्वेन निर्घारितं भवेत्तत्र चोत्तीर्गाता-ऽनुपेक्षणीया स्यात् । नूतनानां लेखकानामुत्तमाः कृतयः प्रकाशिता भवेषुः परीक्षादिषु च ताः पाठ्य-त्वेन नियोज्येरन्। प्राचीनस्य लुप्तमानस्य वाङ् मयस्य संरक्षरा पुनः प्रकाशनं च विधेयम् । संस्कृतभाषा च जनतायाः भाषा स्यात् । विद्वांसः संस्कृतं व्यवहार-योग्यं वर्तमानयुगीनसकलविषयोपयुक्तग्रन्थसमृद्धं च विधात् बद्धपरिकराः प्रयतेरन् । नवशब्दनिर्माणे नवतम-विषय-विषयकलेखलेखने च दत्तावधानताऽपे-क्ष्यतेतमाम् । नवीनपद्धत्या संस्कृतं शिक्षमाशानाम-ल्पीयसी योग्यता विषये सम्पद्यते । ताइशां च विद्षां परिमाणामनुदिनमुपचीयमानमनुभूयते । संग्रह-पुस्तकाध्यायिना तेषां न सामर्थ्यं मूलग्रन्थावबोधे । श्रतः प्राचीनपरिपाटीमनुस्तत्य शिक्षयन्त्यः संस्थाः संरक्षराीयाः सर्वकारेगा । स्थाने स्थाने प्राचीन-पद्धत्या नवीनपद्धत्या च संस्कृताध्ययनस्य व्यवस्था स्यात्, प्रोत्साहनीयाश्च प्राक्तन्यः संस्थाः । एतैः प्रयत्नैरुपायैरुच साग्रहैरवर्श्य संस्कृतस्य लोकप्रियता समेधिष्यते ।

मार्चमासस्य पञ्चतारिकायाम् भ्रस्मन्महा-विद्यालयस्य संस्कृतपरिषदो वार्षिकाधिवेशनं देहलीविश्वविद्यालयस्य संस्कृतविभागस्य ग्रध्यक्षाएां। परमादरसीयानां डाक्टरनरेन्द्रनाथचौधुरीमहा-भागानां साभापत्ये ससमारोहं समजनि । छात्रा नानाविधकार्यक्रमे सोत्साहं भागं गृहीतवन्तः। श्रीमन्तः डाक्टरचौधुरीमहाभागाः संस्कृतपरिषदः कार्यकलापांश्च प्रशंसन्त इदमभिहितवन्तो यत्परिषदः कार्यजातं सम्यक् सम्पन्नमभूत् । संस्कृतस्य छात्राः बुद्धिमन्तोऽध्ययनपराश्च सन्ति । संस्कृतविषये छात्राणां संख्या ग्रशीतिर्विद्यते । ग्रत्र खलु उपाध्यायवरस्य मनोहरलालंचीधरीमहोदयस्य महान् प्रयत्न एव समुन्नतेनिदानं प्रतिभाति । सम्भाव्यते अस्य विद्यालयस्य परमोत्कर्षः सुतरां सत्वरमेव भविष्यति ।

एकं सरसं शिक्षाप्रदं वैदिकाख्यानं संश्रावयन्तो भगवत्याः श्रद्धाया महत्त्वं प्रतिपादयन्तश्च डाक्टरचौधुरीमहोदया ग्रध्यक्षीयभाषणो सम्यक् स्पष्टीकृतं यत् जीवने साफल्यम् ग्रधिगन्तुं श्रद्धा भक्तिश्च नितरां ग्रपेक्ष्यते । 'मातृदेवो भव, पितृदेवो भव, ग्राचार्यदेवो भव'' इति भावनायामेव सकलजगतः कल्यागं निहितमिति ।

A scene from Macbeth in Hindi Veena Chawla (Lady Macbeth) and S. P. Ganguly (Macbeth)

Ganguly and Ravindra as Macbeth and Banquo in a scene from Macbeth in Hindi

भगिनिरूपन्तु तस्या वस्तुतः ध्रनिर्वचनीयभेव। सा स्वभ्रातुः कृते कठोरादिप कठोरं, दारुणादिप दारुणं, गहितादिप गहितं कार्यं कर्तुं सक्ता। प्रेयसीरूपमपि ग्रस्याः रमणीयं यौवनमनोमुग्धकारि च। योषित् जीवनसरितायां चेतसम् उर्मिलं विद्-धाति। ग्रनन्तप्रणयराशिं उन्निमिषति, यौवनसुर-भितवसन्ते मादकतामापन्ना खलु बाला सर्वस्वं समर्पयितुं समीहते। समीचीनं नाम पात्रम् ग्रधि-गम्य निर्दम्भा सा उत्स्जित ग्रविकलत्वेन यद् तत्पार्थे भवति।

पत्नीरूपमपि स्रतीव मनोज्ञम् । धार्मिकरीत्या सा पतिं वृशोति । पुरुषे च पूर्णतां प्रतिष्ठापयति । नारीं विना नरः, नरं विना नारी वा न पूर्णतां याति । एकतरः ग्रन्यतरस्य भागः एव कल्पनीयः, नारीं विना तु न खलु जनः क्षमः पार्ययतुं जगत्-पारावारम् । नापि च तस्य लोकयात्रा सफला भवति । यथा चोक्तम्—

'नाना नारी' निष्फला लोकयात्रा' भारतीयशास्त्रेषु एतद् विशदमेव—

''पुमानर्द्धं पुमाँस्तावद्यावत् भार्याः न विन्दन्ति ।''

इयं भवति लक्ष्मीः गृहस्य, साम्राज्ञी मानस-राज्यस्य, पात्रं ग्रनवद्यगुणानाम्, स्थानं विश्वस्य, भूमिः मायायाः, इतिहासः कालिदासस्य, मञ्जरी रसालस्य, प्रतिमा प्रणयस्य च। गृहस्य गृहमिति संज्ञा स्त्रीत्वेन हि जायते । गृहिणीकारणादेव गृहं गृहमुच्यते। पत्नी न वासनानिमग्ना भवति नापि च विला-सतां याति । यद्यपि नारीषु शौर्यादयोऽपरे गुर्गाः समुपलभ्यन्ते परं न तेषां प्राधान्यम् । प्राधान्यन्तु तत्र दया-माया-ममता-करुगा-श्रद्धा-विश्वास-त्याग-तप -स्या-बलिदानप्रभृतीनां गुर्गानामेव । अत एव तत्र अशेषोदासगुरानां समष्टिः सृष्टौ नार्यां हि हिष्ट-गोचरी भवति ।

सा तु श्रद्धां िङ्गनी एव । दुः खसुखमये संसारे समभागिनी, धार्मिककृत्येषु सहयोगिनी, सदसत्कार्येषु परामर्शदात्री, रितकाले प्रिया, परिचर्य्यायां च परिचारिका । धर्मसरिणम् श्रनुसृत्य पति परमेश्वर-मिव भजते । श्रत एव किवकुलगुरुणा कालिदासेन प्रतिपादितं रघुवंशस्याष्टमे सर्गे—

'गृहिग्गी सचिवः सखी मिथः प्रियशिष्या ललिते कलाविधौ ।'

मेघदूते यक्षिणी, ग्रभिज्ञानशाकुन्तले शकुन्तला, कुमारसंभवे ग्रपणी, रघुवंशे इन्दुमती, रामायणे सीता, महाभारते द्रीपदी, उत्तररामचरिते वैदेही, नैषघचरिते दमयन्ती, कामायनीकाव्ये श्रद्धा, यशोध्यायां यशोधरा, साकेते उमिलाप्रभृतयः कालिदास-वाल्मीकि-व्यास - भवभूति -श्रीहर्ष-जयशङ्करप्रसाद-गुप्तप्रभृतिभिश्च याहृश्यः नायिकाः चित्रिताःताहृश्यः एव नार्या नारीत्वम् ग्रहंन्ति । सर्वैः तैः कलाकारैः नार्याः सुरम्यत्वमेव उद्घाटितम् ग्रतो भिणितिरियं समीचीना यत्—

'नारी विधेरहो सुरम्या कृति:।'

वीरजवाहरः

(सुभाग माथुर, बी०ए० संस्कृत ग्रानर्स प्रथमो वर्षः)

पुरा काश्मीरे 'नेहरू' नामा एको वंशः श्रासीत्। श्रयं वंशः काश्मीरात् प्रयागं श्रागच्छत्, तत्रैव च श्रवसत्। नेहरूवंशस्य भूषगं श्रीमोतीलालः श्रासीत्। स इलाहाबादनगरे विख्यातो वाक्कीलः श्रासीत्।

भारतिवभूतेः श्रीजवाहरलालस्य जन्म नवाशीत्यिधकाष्टादशशततमस्य ईस्वीसंवत्सरस्य नवम्बरमासस्य चतुर्देशे दिवसे इलाहाबादनगरे मोतीलालस्य
गृहे ग्रभवत् । ग्रयं खलु स्वनामधन्यस्य मोतीलालस्य
एकाकी एव सुतः श्रस्ति । ग्रतः तस्य स्वपुत्रं प्रति
ग्रगाधं प्रेम ग्रासोत् । मोतीलालः स्वव्यवसाये महतीं
सफलतां प्राप्तवान्, प्रभूतं धनराशि च समचिनोत्,
ग्रतो जवाहरलालः कामिप धनन्यूनतां न ग्रन्वभवत् ।
एष शैशवे सर्वप्रकाराणि सुखानि ग्रलभत ।
जवाहरस्य पालनं स्नेहेन ग्रभवत् ।

श्रादशमकक्षां श्रयं भारते एव श्रपठत् । तदनन्तरं उच्चिशक्षाम् श्रवाप्तुम् श्रांगलदेशमगच्छत् । तत्र च कृष्टिश्राम् श्रवाप्तुम् श्रांगलदेशमगच्छत् । तत्र च कृष्टिश्राम् अवाप्तुम् श्रांगलदेशमगच्छत् । तत्र च कृष्टिश्राम् उत्तीर्यं स्वदेशं निवृत्तः । यदा स श्रांगलदेशाद् उच्चिशक्षां प्राप्य स्वदेशं प्रत्यागच्छत् तदा भारते श्रीगान्धिना प्रसारितं स्वातन्त्र्यान्दोलनं उत्तरोत्तरं विस्तृति लभमानं श्रासीत् । गान्धिमहात्मनः भाषगानि स्थाने स्थाने श्रभवन् । यदा अवाहरः स्वदेशस्य दुर्दशां पराधीनतां च श्रपश्यत् तदा श्रतिदुः खितोऽभवत् । स्वतन्त्रतासिनतेः सदस्यः चाभवत् । शनैः शनैः

सिमतेः नायकः, पुनः मन्त्री ततः अध्यक्षश्वाभवत्।
सोऽपि गान्धिनोऽनुयायी भूत्वा स्वातन्त्र्यसंग्रामे
अग्निमं पदं प्राप्नोत्। बहुवारं च वैदेशिकैः कारागारे
निक्षिप्तः बहुविधं च पीडितः, परं तथापि ग्रंसौ स्वातन्त्र्यव्रतं न परित्यक्तवान्। जवाहरः कारागारे
बहूनि पुस्तकानि ग्रलिखत्। ग्रत्रान्तरे तस्य प्रिया
पत्नी कमला तं विहाय दिव्यलोकम् ग्रगच्छत्। अनेन
महता वज्रपातेनापि तस्य घृतिः उत्साहश्च नैव
भग्नौ। नवविशत्युत्तरैकोनविशतितमे वत्सरे जनवरीमासे ग्रयं लवपुरीयस्य कांग्रेसाधिवेशनस्य प्रधानो
निर्वाचितः। तत्र चासौ भारतलक्ष्यं पूर्णं स्वातन्त्र्यमस्ति इति ग्रघोषयत्।

श्रीजवाहरलालस्य श्रायुषः महत्तरो भागः कारायामेव व्यतीतः । न केवलमयमेव श्रिपतु श्रस्य पितृमहोदयः श्रीमोतीलालः, भगिनी विजयालक्ष्मीः, सुप्रिया पत्नी कमला—सर्वे एव स्वाधीनतासंग्रामे गृहीतभागाः बहुवारं कारावासं लब्धवन्तः । नेहरू-परिवारस्य स्वराज्यसंघर्षे महत्तमो भागः इति निर्विवादम् ।

श्रीजवाहरल।लस्य त्रहानिशं सुप्रयासैः भारतं सप्तचत्वारिशदधिकोनविशतितमे संवत्सरे श्रगस्त्य-मासस्य पञ्चदशतिरकायां स्वातन्त्र्यम् ग्रलभत । स्वतन्त्रताप्राप्तेरनन्तरं जवाहरलालः सर्वभारतीय-जनसमुदायस्य एकमत्या प्रधानमन्त्रिपदं प्राप्तवान् । "هلكي له چوكرو لا أو به اللو و المي".

چي: چوكري بر ليبي چا الو؟ نه شكل،
له صور دس، نه ليسو له ذامس."
" هو سنڌيءَ جو ناميار و شاعر آهي".
" سو چا ؟"
" هؤ كيس پنهنجي شعر لا ريعي امر كري چلا بندو."
چد بندو."
" چو كريءَ كي ساپيا كپي ۽ نه كليما".

" هؤ هنچي پوڄا ڪند و ." " ڇو ڪريءَ کي پوڄا نہ کپي." " ٽڏ هن ڇا کپيس ؟ "

" هڪ ناهو ڪو ، شاهو ڪار ۽ وڏ گهراڻيو ڇو ڪرو جنهن سان هوء سکي جيو د ڪاٽي سگهي."

" نارائط ڇا ۾ گھٽ آھي ؟ " " ھن جو مٿو بدن جي ڀيٽ ۾ ڪافي وڏو آھي." " پوء ڇا ؟ "

" هو ڪنهن سر ڪس جي مسخري واله کمر آو لڳي."

" ڇوڪرونيٽ به ڇوڪرو آهي."
" ڇوڪري چوي ٿي ته او لاد به وڏي ۽ آهندي آهي."
آهندي مٿي وارو ٿيندو."

" إها ڳالهہ لہ ٺيڪ آهي." " برابر آهي".

" 'ڪي مون د وڻن ڪن مان اد وڻان' واري ڪار آهي."

" ويچار و نارائط! "

" ٻمهي جهانن کان ويو! "

لنگڙائپ جو اثر سندس نسل تي ٿي سگهيو ٿي."
" خو و ر دال ۾ ڪچه ڪاراط هو ندي."
" يارن د وستارن گهڻو ئي سمجهايس."
" ما ؟ "

" له ڇو ڪريءَ جي دل له ٽوڙ ." " په ۽ ؟ "

" پُرُ هُو ننو اکر واړي وينو." " تنهنچي ڳاله، منهنچي سمچه، ۾ نه آلي." " د ؟ "

"ڇو ؟" "ڇو ڪري پڙهيل آهي ؟ " "ها".

" سهطي آهي ؟"

" تمام "سهتلي ڪانهبي يو چڱي آهي. روش سٺا اٿس. "

" لوڪري ڪندي آهي؟ "

" مالتن ڏيني ليني ڏلي ٿي يا نر؟"

«. له »

" پوء مائٽي ٽوڙن جو پڪ ئي پڪ ٻيو ڪو سبب هوندو ."

" تو ن جو نشي آهين ڇا ؟

" چر ؟ "

" هنچو پنهنجي پاڙيسو ط سان پو بر آهي.

" هو ن· "

" هوء سونهن جي د يوي آهي."

" چٽمو نہ هن جو پر امر ڇو ڪريءَ جي سو نهن سان آهي، ڇو ڪريءَ سان فر..."

" سو نہ آھي ئي."

" پوء هن سان ماڻٽي ڇو نٿو ڪري ؟" " هو نہ ڪر ط لاء ٿيا_د آهي پر ڇو ڪري

به تیار هچی نه "

" ڇوڪريءَ کبي ڪهڙ و اعتراض آهي ؟"

يار نيه رئس پيلشنگ هائسوس، ۱۴۴ راجيند ر نگر مار ڪيت، نٿي دهلي-٥٠

وقنت مولکي ستائيندي رهي. تورن مهنن کالپوء منهنچي محبوبا گهڅا ڏکم ۽ ڏولاوا ڏســي، هڪ اونــــڌاهـــي رات جـو اوچتو ئي اوچتو ٻــيءَ دنيا هلـــي ولمــــــــي. سندس موت ممهنجي دل كي سخت چوت پهچائي. مان پاڻ كي اڪيلو اڪيلو ۽ بلكل هيڪاو سمجهي لڳس. مان بيگانو، مستانو ۽ پريشان ڪڏهن ويران پهاڙن تي تہ ڪڏهن لديءَ جي ڪناري ڀٽڪندو نظر اچڻ لڳس، سيني سمجهو تہ بس مان هاڻ پاڳل ٿي پيو آهيان. ليڪن آها غلط فهمي هٿي. آورن ڏينهن پڄاڻان مولکي سرڪاري آفيس ۾ ڪاار ڪ جي نوڪري ملي. منهنجي دل وري دنيا ۾ لڳي.

مان اڇان اهي نظارا ڏسي رهيو هوس جو منهنجي ننڍڙيءَ نينگر اچيي مو نکبي اٽاريو ۽ چيبو ، " با . با . با بابا مو نکبي ٽڪو ڏي نہ . مان هاڻ -ڪول وڃان ٿني... مان كتل ولندس. با...بالله بالله مان يكدم عِرْ ك يري اليس. سندس توتلي بوليء منهبجي دل كسي مسوهي ورتو. مولكي هميشه پنهنجي اكيلي معصوم ليالحسيء جي نظرن ۾ پنهنجي پريتما جـو روپ نظر ايندو آهـي. مـون کيس کٿلي چميو ۽ چيمر، د نيا آهين." ايسري ۾ منهنجي ٧٠ سالن جيي جهؤڙ ڏاڏي وات ۾ ڏ نـــد ط چهاڙيندي ڪمري ۾ پير وکيو ۽ چيائين " پت مدل، اڃا بابا اٿندين ڪون ڇا، ڏس لہ سهين سج اڃان ُ ننڊ ۾ عُلطان. پنڌ ڪو سنان، ڪو پاڻمي ڪا پاٺ ڪا پوڄا، ڪـــا نـــوڪري ڪا چاڪري. مان هاڻ وڏيڪ سمهي نہ سگھيس ۽ چــيم " اٺ ڙي بندل اٿــي ڳھہ ."

سنتداس جهانگماتی

ڪي مون نہ واطن, ڪن مان نہ واطان!

هئائين ڇا ؟ "

" ۾ صوف ڏٺي هئائين پر پڪچر ٽي

بہ وٺي ويو هوس آ "

" yea? "

" پوءِ شابد خواب آيس. داڪٽر سان " مَكْتَايِي كَانِ الْجَمْ ڇــوكري نـم ذَّنْـي صلاح كيائين جنهن بدّايس له ڇوكري، عبي

" بڌء ؟ "

" i f≅ "

" نارائط مائني ٽوڙي ڇڏي! "

٧ ڇو؟ ٣

" چي ڇوڪريءَ کي پير پر وڏ آهي".

جي ڪوشش ڪيم نہ هو ۽ يحدم پنتي پڄڻ لڳي اسين هڪ ٻئي جي پنيان ڊوڙندا آخر هڪ جهنگل ۾ پهتاسين جني هڪ سندو عالميشان محل هو ، دروازي ني ٻه سپاهي تکيون تلوارون کطي بينا هئا اسابي الي پهچڻ لي محل جو دروازو کلي پيو ۽ سرلا کلندي کلندي اندر هلي ويئي، مان جڏهن اندر وجيڻ لڳس نہ سپاهين مولکي روڪيو ۽ دروازو بند ٿي ويو ، هنن مولکي چيو "اي فاني جهان جا انسان! نوکي سرڳ محل وڃڻ جو ڪوئي حق لم آهي " ، مان نواش ٿي واپس وريس، منهنجي اکين اڳيان گذريل زماني جا نظارا سنيما جي رنگين لظارين جيان هڪ هڪ تسي قرڻ لڳا.

هيء الوقع جي ڳاله آهي جڏهن مان اڃان داڪٽريء جو چو تون سال پڙهي رهيو هوس ۽ سرلا مئٽر ڪ ڪري رهي هئي. هڪ لنڍڙو واقعو منهنجي جيون ۾ آيو جنهن صولکي سرلا جو جيون ساتي بڻايـو. هڪ ڏينهن صبح جو جيئن مـان سيو ڪري موٽي رهيو هوس تہ ڇا ڏسان تہ منهنچي پٺيان ڪجه ڇوڪريون کي کي ڪنديون پهنجن ڳالهين ۾ مست اچي رهيون هيون، مون اڃان گهر اندر پير رکيو ٿي هو لہ مونکي ڪنهن جي زبردست چيخ ٻڌ ل ۾ آئي. مڙي ڇا ڏٺم نہ سرلا کسي منهنجي پياري ڪتي " ٽائيگر " ٽنگ ۾ چڪ پــاڻو هو. هـــوءَ روئي رهــي هٿي ۽ سندس جنگھ مان رَبُّ لينڊيون ڪري وهيڻ لڳو. کن پل ۾ اتبي ماڻهن جيا حشام اچــي ڪنا ٿيا · مو نکي سر لا جي حالت لي ڏاڍ و _{و حم} آيو . مان کيس اند _و و اي و يس ۽ سند س تنگ تي ڇڪي پٽي ٻڌم. ندهن کان پوء سرالا کي سندس گهر پهچاير. مان سندس گهر هفتو سندس حال چال جاطئ لاء ويندو رهيس. ان توري وقس ۾ اسان ھڪ بئي کي جانو ۽ سڇانو. مونکي هال پاسل لڳو تہ پريم ٻمهي طرف پلجندو آهي. اسان بئي آهستي آهستي پيار روپي بنڌن ۾ جڪڙجي وياسين. مونکي اهو وقت ياد آهي جڏهن پکي مٺيون مٺيون لائيون لنوندا هئا، گلاب جا گل ۽ سنڌن پنکڙ 1ـون مــــنــــي هير لڳڻ تي هلنديون هيون، مور ناچ ڪندا هئا، اشا جي اها لالاڻ هولندي هئي جڏهن اسين بئي هڪ ئي منول جا ٻه راهي قليليءَ تي هٿ هٿ ۾ ڏيئي سير ڪندا نظر ايندا هئاسين. آخر هڪ شڀ ڏينهن تي اسان ٻنهي جي شادي ٿي جنهن اسانجي پوٽر پر بمر کبي وڌ يڪ مضبوط بڻايو.

ليڪن سکن کانپوء ڏک ۽ ڏکڻ کانپوء سک اهو دنيا جو دستور قبائير آهي. حجه، وقت پڄاڻان ديش جو ورهاڱو ٿيو جنهن هر سنڌيء کي بي گهر بيڻابو. ڇا سوچيو هو ۽ ڇا ٿي ويو. واه ڙي قدرت، تنهنجا نظارا إ اسان پنهنجي وطن جا وال لتاڙي گهڻيون تڪليفون سهي آغر اچي جئپور وسائي، ليڪن ان مٺڙي ملڪ هي ياد هر

وجيي شاگرد صفائي ڪري سگهن ٿا. ڳوٺاڻن کي صفائيءَ سان رهـط جـي سکيا ڏ بٿي سگهن ٿا. کين صفائي رکط جـا اصول ۽ فائدا سمجهائي سگهن ٿا. هڪ ڀيرو هنن کي رستو ڏيکارين ٿه هؤ پوء پنهنجو پالخ کي مٿي کڻي سگهندا ۽ هڪ ڀيرو ڳوٺن مان جهاليس ۽ گندگي نڪتي ٿه ڀارت سرڳم بڻجي پوندو.

هر پنڌ رهين ويهين ڏينهن اخبارن ۾ ڪنهن نه ڪنهن قد رئي ڪوپ جو احوال هوندو ، ڪنهن هندو ئي هوندو ، ڪنهن هندو ئي هوندو ، ڪنهن هند باه سبب ماڻهون بي گهر بڻيا هوندا ڪئي ڌرئي ڏڏڻ جي دانهن هولدي وغيره . شاگرد انهن قسمت جي ستايلن لاء ناځو ڪنو ڪري سگهن ٿا، گهر گهر وڃي، نماء ڪري ۽ جلسا ڪري پيسو گڏ ڪري سگهن ٿا،

ڪمهن شهر يا ڳوٺ ۾ وچرندڙ بيماري ڦهلجندي آهي ته بيمارن جي شيوا ڪرط لاء ماڻهو نه ملندا آهن، شاگرد اتي وڃي داڪٽرن جي مدد ڪري سگهن ٿا، يڳوان جي ڀڳتيءَ جو بهترين طريقو آهي سندس بندن جي شيوا ڪرط، جيستائين اها ڀاونا انسان ۾ نہ آئي آهي ۽ جيستائين ان ڀاونا کي هن سماج شيوا جي عملي روپ ۾ ظاهر نہ ڪيو ويو آهي تيستائين هن کي سچو آنند پراپت ٿي نه سگهندو.

منوهر لعل متائي

اها سال جي آخرين رات هٿي جڏهن مون اهو سپنو لنڌو ۽ جنهنجي ياد اڄ به منهنجا لگه ڪانداري ڇڏيندي آهي.

اڄ کان بوابر پدې سال اڳ منهنجي پتني سرلا مونکي هن فاني دنيا بر ڇڏي بي گهر رمندي رهي، مون ڇا ڏٺو ته چاندني رات آهي. چند تارا ساري جهان کي روشن ۽ جهڳ مڳائي رهيا آهن، يڪدم آڪاش بر هڪ آواز آيو ۽ منهنجي حيرائگيء جي حد نه رهي جڏهن ڏٺر له منهنجي پريتما آڪاش مان هيٺ اچي رهي هئي. هوء بلڪل اپسرا سمان آي لڳي، هوء منهنجي يرسان اچي بهي رهي، مان کيس هر هير ڏسي ڪري اکيون مهٽط لڳس، هين مسڪائيندي چيو "اي سرشٽيءَ جيا انسان! ڇا تون مولکي سڃائين آو؟ مولکان وڌيڪ ليٽيو نه ويو ۽ جهٽن تي اتي کيس ڇهڻ

جمهن سماج كان شخص ايترو كي وٺي ٿـو، جمهنجي اوت اجهي ۾ هـو وڌي ويجهي ٿو، جمهنجي ٿو، اجهي ۾ هـو وڌي ويجهي ٿو، جمهنجي گڏيل خزاني مان هؤ پالط كي آسودو ۽ امير بطائي ٿـو، ان سماج ڏانهن سندس فرض يط آهن. ان ڪري اهو لازمي آهي ٿه هؤ سماج كي ڪجهه ڏئي ۽ سماج لاء تڪليفون سهي. ان فرض نباهط كانسواء كيس آنند حـاصل ٿـي نٿو سگهي. شاعر ييوس چيو آهي:

و لھن ۾ بہ و نڊ ۽ جي اٿيڻي مال ڏن؛ جي ڏن ٺاهي ڪافي، تہ ڀيٽا ڏي من؛ جي من نہ موافق، تہ ار پي ڏي ٽن؛

مگر ڪي نہ ڪي ٽوکني ڏيڻلو صوور، فدا پر ڀلني لاءِ ٿيڻلو صرور.

اهو نيڪ آهي ته شاگرد وديا جي مندر جا پوڄاري آهن. سندن مکيه فرض آهي له هو علم حاصل ڪن ۽ اهو گلط پرائين جو ايندڙ زندگيءَ ۾ کين سچو انسان بطائي سگهي. پر شاگرد به سماج جو هڪ انگ آهن. هو به سماج ۾ هلن ٿا ۽ جيون ڌارين ٿا. ان ڪري کين علم پرائزه سان گڏو گڏ سماج شيوا جو فرض به پورو ڪر او آهي. سماج ڇو له سماج شيوا نه رڳو هڪ سماجڪ تفاضا آهي پر هڪ عباليل تعليم پيط آهي. سماج شيوڪ شاگردن کي اهو آزمود و ۽ تجربو ٿيندو جيڪو اڳتي هلي کين هٿي ڏيندو. کين اهي انهو ٿيندا جي منجهن ساهس ۽ امنگ اٿاريندا. کين ان ڳالهه جي عملي سکيا ملندي نه زندگيءَ جي شاهي گهڙيءَ ۾ گهار ط ۾ ڪيڏو نه منو و آهي، کين پتو پوندو ته پاط کان وڌيڪ پر جي چنتا ڪرط ۾ ڪيڏو نه آنند آهي!

همدرد اکين کي ڪيترا دکيا نظر ايندا ، درد مند دلين کي ڪيترائي واجهائيندا ۽ تڙقندا نظر ايندا. معصوم دل ۽ همدرد شاگردن ۾ ٻين جي ڀيت ۾ وڌيڪ همدردي آهي، هنن ۾ ساهس ۽ شڪتي آهي، منجهن اهو نورائي نور آهي جو کين آدرشوادي ٿو بطائي. هو تنگ دل ۽ مطلبي نه آهن، تنهنکانسواء هن جي مقان ڪابه جوابداري نه آهي، کين سماج شيوا لاء جهجهو وقت آهي خاص ڪري موڪلن ۾ ، تنهنڪري شاگرد بهترين سماج شيوڪ تي سگهن ٿا .

سماج شيوا جو دائرو ڪيڏو نه وسيع آهي. هند وستان هڪ پنتي پيل ملڪ آهي. خاص ڪري ڳوٺن ۾ ڪيڏي نه جهالت، گندگي ۽ ڪيتري نه بيماري آهي! ڳوٺن ۾ وڃي ڳوٺاڻن کي پڙهائي سگهجي ٿو، ڇوڻه علم جي ڪري هو پنهنجي ملڪ جي خبر چار رکي سگهن ٿا، کين ڪوئي ڀنڀلائي اسم سُنهندو. کين وگيالڪ در شتي حاصل چار رکي سگهن ٿا، کين ڪوئي ڀنڀلائي اسم سُنهندو. کين وگيالڪ در شتي حاصل ٿيندي، بي علميءَ کانسواء گندگيءَ ۽ بيماريءَ جو مسئلو دور نه ٿي سگهندو، ڳوٺن ۽ ٿيندي، بي علميءَ کانسواء گندگيءَ ۽ بيماريءَ جو مسئلو دور نه ٿي سگهندو، ڳوٺن ۽

هاڻي الدر پيو اڇلاڻي"، ايڪيه، ماي جواب ڏنس ته " اجايو مالو ڇو آي کائين، بهاريءَ سان ڪڍي باهر ڪرين"،

ٿوري دير کان پوء ويھ م^{يل}ي ايڪيھ م^{يل}ي کـي لڙيل لاء للڪاريو. ايڪھير م^{يل}ي ساڻس ڪُشُتي ڪُر طُ قبو لي. پر چياُلين لہ ڪو شَاهد َهجيٰ جو گوهي ڏ لـــي لہ ٻههيٰ مان ڪير ڏا**ڍ و آهي. ب**ـري کان هڪ ٻڍي ماڻـي ڏٺاڻون جـا مٿي لـي هڪ ٻيڙي کچڻيءَ سان ڀريل ۽ ڪڇ ۾ هڪ وڏو پيپ دال جو کڻي پئي ويئي. ماڻي کي پيائون نه اسين ڪشتي ٿا وڙهون . تون اسان جو فيصلو ڪر نہ ٻنهي مان ڪير ڏاڍو آهي. ماليءَ چيو ته منهنجو بت جنگم ۾ لک مينهون ويلو چاڙهي. مان هن لاء لير ط کنيو پيلي وچان. مولکي وقت ڪالهي جو لوهان جي ڪشتي ڏسان. پـــر چيڪڏهن لوهين سه جي ڪلهي تي چڙهي وڙهندا هلو ¹. مونکي ڪوئي اعتراض ڪا ٺهيم√ اهو ٻڌ لدي ٿي بئي جِعًا هن بديء مائسيء جسي ڪلهن تي چڙهي ڪفتي وڙهط لڳا. پريان مائيء جي پت جو هن کي ڏٺو سو آيانيائين نه ڪي دايو آهن جي وڙهندا پيا اچن. ســو جهت بهنجي چاد ر الهي، سڀ مينهون ان ۾ ٻڌي، مٿي ئي رکي الي ڀڳو. بوي جا هڪ سرط سا المارو ڏيئي اها مينهن واري چاد ر کڻي وٺي اڏاڻي. ان وقت ملڪ جي شهزاديء پمهنجي کڏ تي ويني وار ڪايا، اوچنو اها چادر ان سرط جسي چنبن مان ڪري پيٿي ۽ اچي شهزاديءَ جي اکين ۾ پيٿي، شهزاديءَ پنهنجي ٻالهيءَ کي سڏ ڪري چيو لہ ڏس د منهنجي اک برڇا پيو آهـي. بانهيءَ اک جـو ڇپڙ مٿي کتاتي چيو ر "شهزادي، ڪجهم به فرآهي ، رڳو ٿوريون مينهون آهن. پيوء هيوء هڪ ڪک کطي آئي ۽ هڪ هڪ ڪري سيني مينهن کي ڪڍي ٻاهر ڪيائين. هاڻي ٻـ ڌابو تر سيني مان ڏاڍ و ڪير ؟

رميش چو ئٿاڻي

شاگرد ۽ سماج شيوا

السان هڪ سماجڪ پراڻمي آهـــي. سماج کـــان سواه هؤ زلده رهـــي نٿو سگهي. سماج ۾ رهندي هو سڀيہ بڻجي ٿو. سک سهنج ۽ سهوليت ماڻمي ٿو ۽ ٽرقبي ڪري ٿو. ڇو ئہ ڪا ۽ وگيان جو واڌار و سماجڪ جيون ۾ ئبي ممڪن آهي. سنج پنج تر سماج جو هڪ الـگ بڻجي، هو جيون جو رس جس ماڻمي ٿو.

و مقد ڏني جا هن خوشيءَ سان قبول ڪئي. هرمنڌي رشتو ٽوڙڻ کسان صاف انڪار ڪيو، يوء ته بنهي ڀائرن راهے کي ڀڄائي اچي راء کنگهار سان شادي ڪرائي، راجا سڏراج اها ڳالهه بڌي تهي باله ٿي ويو ۽ لشڪر وٺي جهوناڳڙ ه تي چڙهائي ڪري آيو، برابر بارهن سال گهيرو ڪري ويٺو رهيو ير وريو ڪجهه به ڪوف، هوڏانهن راء کنگهار کي اچي شڪ پيو ته سندس ڀاڻيجو ڏيجل سندس زال راهڪ کي چاهي ٿو لنهن ڪري کيس ماره جا گهامت گهره لڳو، ڏيجل کي سطس پٽجي ويٽي سو ڀاءُ کي ساط ڪري کيس ماره جا گهامت گهره لڳو، ڏيجل کي سطس پٽجي ويٽي سو ڀاءُ کي ساط ڪري ڪن ڀري، کيس راء کنگهار تي ڪاهي اله اڀاريائين، هنن کيس سامت ڏيه جو واعدو ڪيو بشرطيڪ جهوناڳڙ ه جي راجائي کين سولپي ويندي، سڏراج قبول ڪيو ۽ موقعي جو فائدو وٺي ٻنهي ڀائرن کي فوج جو اڳوان بطائي، قلعي تي ڪاهيائين بيجل ۽ ٽايجل جي ڏسي در بائن ڪومت جا دروازا کولي ڇڏيا ۽ سڌراج ۽ سندس فوج اندر گهڙي کي ڏسي در بائن ڪومت جا دروازا کولي ڇڏيا ۽ سڌراج ۽ سندس فوج اندر گهڙي ماء کنگهار کي قتل ڪري ڇڏيو، سڏراج راهي راهڪ کي پاهسان گڏ وٺي آيو، گهڻين منڌن ميڙن ۽ آزين ليزارين کانپوء به هن ساهس شادي ڪرڻ له قبولي ۽ وجبي ستي ٿي، ماڻين ميڙن ۽ وجبي ستي ٿي،

ڏ پچل ۽ بيجل راجا کي پنهنجي الجام کي پاڻي ڏ اط لاء وينتي ڪئي، راجيا سوچيو ته ههڙ ن لمڪحرامن ئي ڪهڙو اعتبار، جن پنهنجي سڳي مامي کي ڄاڻي ٻجهي مارابو سي مون مان ڪيئن ٽرندا. تنهنڪري ڪڍنديئي ترار سندن سيبون لطي ڇڏ پائين.

كماري سروجني هيمراجاتي

گشائي گـشـا

ڪنهن شهر ۾ هڪ "ونه مغو" وهندوهو، هو ڏاڍو طاقت وارو هو ۽ ڪنهن کي به پاط جهڙو نہ سمجهندو هو، هڪ ڏينهن بڌائين ته ڀر واري ڳوٺ ۾، جو سندس ڳوٺ کان ستن ڪوهن تي هو، هڪ "ايڪيه مغو" رهندو آهي، زور آزمائرا لاء ان ڳوٺ يا ستن ڪوهن تي هو، هڪ "ايڪيه مغو" رهندو آهي، زور آزمائرا لاء ڪلهي تي هڪ وڏو کچيءَ جو وط کنيو پئي ويو، ويه، مغي جي پڇط تي ڇوڪري پڌايس ته اهيو سندس پيءُ ايڪيه، مغي جو ڏندط هو ايڪيه، مغي جي گهر ٻاهران تهيئيندي ڏنائين ته سوين هاڻي ٻڌا بينا آهن، ويه، مغي ڇا ڪيو جو هڪ هڪ هاڻيء تهيئيندي ڏنائين ته سوين هاڻي جي گهر ۾ اڇلط لڳو، ايڪيه، مغي جي ڌيءَ جنهن کي تنگم کان پڪري ايڪيه، مغي جي گهر ۾ اڇلط لڳو، ايڪيه، مغي جي ڌيءَ جنهن کي تنگم کان پڪري ايکيه، مغي جي ڏيءَ جنهن کي تيم جي ڌيءَ جنهن کي تيم جي ڌيءَ جنهن کي جي ڌيءَ جنهن اللار بهاري ويني پائي تنهن بيءُ کي رڙ ڪري چيو ته " بابل ٻاهران الائي ڪير

راظڪ ديـوي

لو ڪ ڪٿاڻون ڪنهن به قوم جو هڪ امله خزالو آهن ۽ سنڌي انهيءَ بي بها گنج کان وانجهيل له آهن. ڪنهن به ٻوليءَ جو ساهنيم ان شاخ کانسواء اهڙو آهي جهڙو بنان گل جي ٽاري، مومل راڻو، سسئي پنهون، سهڻي ميهار، سورت راء ڏياچ، لوري ڄام تماچي، عمر مارڻي وغيره ڪاني مشهور لو ڪ ڪهاڻيون آهن پسر راڻڪ ديمويءَ جي لوڪ ڪٿا عوام کان وسريل ئي رهجي ويئي ٿي ڏسجي، پاٺڪن جي ڄاط اله ڪتا هيت ورڻن ڪجي ٿي.

ڪي صديون اڳ پائر (ٿر جو اٽر وارو پاسو) ئي راڻو روپڙ سنگ راڄ ڪندو هو.
هيءُ اهو پائر هو جنهن لاء سنڌيءَ جي لاڻاني شاعر عبدالاطيف پنهنجي شعر ۾ ذڪر ڪيو
آهي " پائر پين کير، جي امانت ات وڃي." هن کي اولاد ٿيندو ٿي ڪو نه هو.
سڪي سڪي کيس هڪ چند جهڙي ڌيءَ ڄائي جنهنجو نالو راڻاڪ (ننڍڙي راڻي)
وکيو ويو، نجومين رايو ڏنو له هوء لڀاڳي آهي، تن ڏينهن ۾ ڏيءَ جو ڄمط ئي نڀاڳ جي نشاني ليکيو ويندو هو لنهنڪري ڇوڪريءَ کي هڪ ٽوڪريءَ ۾ رکي اوجهڙ ۾ قتو ڪيو ويو جتان کيس هرمتيءَ نالي هڪ ڪنڀار کڻي ويو.

ول ۽ چوڪريءَ جي وڏندي ويوم ئي نه لڳندي آهي. سو راهڪ به اڄ ننڍي سڀان وڏي. جيٽن جوان ٿيندي ئي ويئي ٽيٽن سندس سولهن به ويئي ٿي چند وانگر وڌيڪ ۽ وڏيڪ کڙندي (کلندي). سندس حسن جي هاڪ ڪي جي حاڪر لاکو قلاطي جي ڪن تي پهتي نه هو مٿس ري ڏني عاشق ٿي پيو، هن هرمنئي کان سگ گهريو پر ناڪاري جواب مليس، هرمنئي پوء دپ کان جهو لاڳڙه جي پسگر دائي وڃي وسائي، لڳ ڀڳه انهيءَ ساڳئي سمي گجرات جي راجا سذراج جا چارڻ جي رڻن تي نڪتا

اڳر ڀڳر انهيءَ ساڳئي سمي گجرات جي راجا سدراج جا چار ط جي ر ٽن تي نڪتا هئا تن راظڪ د يويءَ جي موهئي مور د پسي راجا سان ڳاله ڪئي پر ڇاڪاط جو ڇوڪري گهت ذات ڪنڍار جي ڌيءُ هئي تعهدي راجا آنا ڪائي ڪرط لڳو، چار ٿن کيس پيڪ ڏني ته ههڙي سهڻي ڇوڪري ڪنير جو وياءُ ٿي له ٿي سگهي. واجا ڪسندي ها ڪئي، چوڌاري شاديءَ جا شاد مانا ٿي ويا پر ڀاوي پر بل آهي. جهو ناڳڙه جي حاڪر راء کنگهار جا ڀاڻيجا ڏيچل ۽ بيچل جي قسمت سانگي انوقت جهو ناڳڙه ۾ هئا تن له آهي چاهيوناڳره ۾ هئا تن له آهي چاهيوناڳره جي انڇڙا گجرات جي واجا کي ڏني وڃي جڏهن هن کان وڌيڪ سنا ڇوڪرا جهو ناڳڙه ۾ موجود هئا. هن راء کنگهار کي راڻي ديويءَ سان پر ڻجيط جي سنا ڇوڪرا جهو ناڳڙه ۾ موجود هئا. هن راء کنگهار کي راڻي ديويءَ سان پر ڻجيط جي سنا ڇوڪرا جهو ناڳڙه ۾ موجود هئا. هن راء کنگهار کي راڻي ديويءَ سان پر ڻجيط جي

(راغي نور نگي) ، راجڪماري گرسهاڻيءَ (رئي) ۽ شيام ملڪاڻيءَ (مهاڻو) ڀاڳه ور نوه ڪين جي اداڪاري ساراهه جو ڳي هئي، رميش چو ٽفاڻيءَ ۽ سئيلا د لواڻيءَ ۽ ڀار ئي ڪرناڻيءَ سنڌي گيب ۽ سندر و ڻچاڻيءَ مائوٽ آرگن ئي ڏن پيش ڪئي. ڀار لي ڪرناڻيءَ جي راڳ " او نبد ساري رات نه آئي " شاهه جي سر سامونڊيءَ ۾ وره جي سنايل و ڻچاريءَ جي تصوير ٿي چٽي. ميران راجاڻيءَ ۽ ڀاڳي ڀهڀاڻيءَ ۽ ڪنتي ر تواڻيءَ ، هيرو ٽيچنداڻيءَ ۽ هري ٽهلياڻيءَ جي ڳايل لاڏي جلسي جو شان د و باالا ڪري ڇڏيو. تالهم جي ڌ ڪ ڏ ڪ ۽ تاڙين جي تال جي ميل حاصرين کي جهوماڻي ڇڏيو. لاڏو ميران راجاڻيءَ چيو ۽ ٻين کيس و نايو، جلسي جي پڇاڙي قومي گيب " جن گهي من سان ٿي جنهن ۾ راجڪماري گرسهاڻيءَ ڀارت مانا جو پار من نخو بيءَ ادا ڪيو.

شري جئرامداس پنهنجي صدار لي تقرير بر ٻڌايو نہ ڀار ني گلدستي بر سنڌي به هڪ ڦول آهي جو سونهن ۽ سڳنڌ بر پنهنجو مت پاڻ آهي. هـن پـوء "سنڌي" لفظ جون جدا جدا معنائون ڏسيون ۽ سنڌين کي منجهن سمايل گڻن اپنائڻ جي صلاح ڏني.

ڪاليج جي پرنسيپال، داڪٽر امباپرساد، شري جئرامداس جا شڪر يہ ادا ڪيا ۽ سيا جي ڪار يہ کي ساراهيو، هن ٻڌايو ته جيتوطيڪ مونکي سنڌي نہ ايندي آهي پر جيڪي شري جئرامداس پنهنچيءَ تقرير ۾ چيو تهنجو تب مان سمجهي ويو آهيان ۽ سنڌي برابر ڀارڻي گلدستي ۾ هڪ سڳنڌي ڦول آهي.

جلسو گوپ فوٽي ۽ چالھ سان سمايت ٿيو .

سنڌي شاگر دن جو علمي کيٽر ۾ واڌارو: گذريل سان والگر هن سال پط سنڌي شاگر دن امتحانن ۾ چڱو پاط موکيو آهي، ڪماري سروجني هيمراجاڻيءَ پورنما لا لوظيءَ چندوا گاجريا سشيلا سکراماڻيءَ، ڪنتي و تواظيءَ ۽ ڪملا وامرکياڻيءَ پنهنجن پنهنجن ڪلاسن ۾ ڪمهن نه ڪمهن وشيه ۾ پهريون نمبر اچي انعام کٽيو آهي، وميش چو ثقاڻيءَ هندي ڪو تا ۾ پهريون انعام حاصل ڪيو، اميد آهي ته سنڌي شاگر دن مان ڪو ماڻيءَ جو لال يوليو وستي امتحان ۾ سنو نمبر کڻي سنڌين جو نالو ڪيدندو.

سنتداس جهانگیا^یی

(ديش بنڌ و ڪاليج جي مخزن جو سنڌي و ڀاڳـ)

سهاڪ: سروجني هيمراجاڻي

سپاد ڪ : سنتداس جهانگياڻي

مارچ ۱۹۲۴]

سال: ٩

پنهنجي پچار

سنڌي ساهتيم سيا: سيا جي سهاري هيٺ انعامي مضمون چٽاييٽي الومبر ١٩٩٣ ۾ ٿي گلندري جنهن ۾ پهڙيون انعام ڪماري سروجني هيمراجاڻيءَ ۽ ٻيو انعام رميش چو گٽاڻيءَ کٽيو، مضمون جو سرو هو "شاگرد ۽ سماج شيوا ".

سيا جو ساليانو جلسو سوم تاريح ١٠ فيبروري ١٩٩١ لي تي گذريو، وقعه جو سيايسي ، سنڌين جو موجود ٢ اڳوان ۽ شري جئرامداس دولترام هيو، شري جئرامداس جي واقفيم ڏيندي ، سيا جي صلاحكار ، پروفيسر سننداس جهانگياڻيءَ ٻڌايو ليم شري جئرامداس جي واقفيم ڏيط سج كي ڏئو ڏيكار ط آهي، هر سنڌيءَ بوڙي غير سنڌيءَ كي سندس ديش شيوائن جي ڄاط آهي، پروفيسر جهانگياڻيءَ مكيم مهمان شري جئرامداس ۽ ٻين مهمان، جن ۾ سرو شري هوندراج پارواڻي ۽ لكميچند روپچنداڻي يرسائل هئا ، جو سواگس كيو ،

جلسو ڪماري ڪمليش بالچنداڻيءَ جي سنڌي گاني سان شروع ٿيو. غير سنڌين کي سنڌي سيت جي جش وٺاڻط جي لحاظ کان سنڌيء سان گڏو گڏ الگريزيءَ ۾ ۾ پڌراڻي ڪئي پٿي ويئي جنهنجو بار پط ڪماري ڪمليش بالچنداڻيءَ پاط لي هموار ڪيو ۽ پوريءَ ريت لباهيو. " اوري جام تماچي " ناٽڪ مان هڪ نظار و پيش ڪيو ويو جنهن ۾ آشابجا لئيءَ (نوري)، رميش چو ثقائيءَ (جام تماچي)، ميران راجياڻيءَ ويو جنهن ۾ آشابجا لئيءَ (نوري)، رميش چو ثقائيءَ (جام تماچي)، ميران راجياڻيءَ

Desh

Statement about ownership and other particulars about newspaper DESH to be published in the first issue every year after last day of February.

- 1. Place of Publication: Kalkaji, New Delhi-19
- 2. Periodicity of publication Quarterly
- 3. Printer's Name:

 Nationality and Address

 R. K. Sud; Indian

 c/o Deshbandhu College,

 Kalkaji, New Delhi 19.
- 4. Publisher's Name, Nationality Same as (3) above. and Address:
- 5. Editor's Name, Nationality Same as in (3) above and Address:
- 6. Name and address of Deshbandhu College, Kalkaji, individuals who own the newspaper and partners or shareholders.........

I, R. K. Sud hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

(Sd) R. K. Sud Printer and Publisher

Dated: the 1st March, 1964

Edited and published by Shri R. K. Sud Editor-in-Chief, for Deshbandhu College, Kalkaji, New Delhi and printed at the Mahajan Press, Connaught Place, New Delhi.

जन-गण-मन अधिनायक जय हे
भारत भाग्य विधाता।
पंजाब, सिंधु, गुजरात, मराठा,
हाविड, उत्कल, वंग,
विध्य, हिमाचल, यमुना, गंगा,
उच्छल जलधि-तरंग।
तव शुभ आशिष मांगे
गाहे तव जय गाथा।
जन-गण-मंगल-दायक जय हे
भारत - भाग्य - विधाता।
जय हे, जय हे, जय हे।
जय, जय, जय, जय हे॥

*

Thou art the ruler of the minds of all people.
Thou Dispenser of India's destiny.
Thy name rouses the hearts
of the Punjab, Sind, Gujrat and Maratha,
of Dravid, Orissa and Bengal.
It echoes in the hills of the Vindhyas and Himalayas,
mingles in the music of Jumna and Ganges,
and is chanted by the waves of the Indian Sea.
They pray for Thy blessing and sing Thy praise,
Thou Dispenser of India's destiny,
Victory, Victory, Victory to Thee.

—Rabindranath Tagore

